

Littafi na Farko
Lamba 1

MAJALISUN DOKOKIN JIHAR AREWA
NIJERIYA

MAHAWARA

MAJALISAR WAKILAI
TA
JIHAR AREWA TA NIJARIA

Madaba'ar Gwamnatin Jihar Arewa ta Nijeriya ce ta buga ta ke sayarwa a
Kaduna, 1961

ABINDA KE CIKI

RANTSUWAR BIYAYYA [Jeri 1]
JAWABIN GWAMNA [Jeri 1]
JIYASWA [Jeri 13]
AJIYE TAKARDU [Jeri 14]
GABATAD DA SHIRIN DOKOKI [Jeri 15]

MAHAWARAR MAJALISUN DOKOKI JIHAR AREWA TA NIJERIYA RAHOTON GWAMNATI

LOKACIN TARO NA FARKO NA GAMUWA TA HUDU NA MAJALISUN DOKOKI NA BIYU NA JIHAR AREWA TA NIJERIYA WANDA AKA YI A CIKIN WATANNIN MARIS, 1961, CIKIN DAKIN SHAWARAR LUGARD HALL

NA FARKO

JADAWALI NA I

JADAWALI NA FARKO NA 1961

MAJALISAR WAKILAI NIJERIYA TA AREWA

Laraba, 1 ga Maris, 1961

ADDU'A

Shugaba ya karanta addu'a.

RANTSUWAR BIYAYYA

An rantsad da Mr J. L. Farrington.

Shugaba: An sanad da ni cewa al'adar Majalisar nan ne Gwamna ya zo ya yi ma jawabi. Ko Mashawarta sun yarda da ni da Firimiya mu je mu roke shi ya yi wa Majalisar nan jawabi, in kuma ya gama mu raka shi?

An yarda.

Shugaba tare da Firimiya sun taryo Gwamna ya shigo.

Mai Girma Gwamna: Shugaban Majalisa, Wakilai da Mashawarta.

A bara Gwamnatin ta ci gaba da ayyukanta cikin nasara. A shekara mai zuwa Gwamnatin tana nufin ta kara ci gaba da ayyukan raya kasa. Manufar Gwamnati da arzikin kasan nan duk za a dogarad da su ga kara kyautata halin zaman jama'ar Jihar nan da jin dadinsu. Aikina ne kuma yanzu in bayyana muku irin aikace-aikacen da Gwamnatin ke nufin yi a shekarar kudi mai zuwa.

Za a tambayi Majalisa ta yi shawara kan Istimat na Kudin Shiga da na Kashewa, kuma ta yanke kudi mai yawa da Gwamnatin ke bukata saboda ta tafiyad da shirye-shiryenta na shekara mai zuwa, ta kuma ci gaba da ayyukan da ta saba yi. Ministan Kudi zai bayyana muku halin kudin Jihan nan da arzikin kasar a lokacin da zai yi jawabinsa na Istimat ga Majalisa.

Ministan Kudi zai gabatad da Shirin Dokoki biyu wanda za su yi farin tanadi saboda aikace-aikacen Gwamnati cikin shekarun kudi na 1959-60 da 1960-61. Zai kuma gabatad da Shirin Doka wadda za ta kara gyara Dokar

Odit ta 1958 da Shirin Doka za ta kara wa Gwamnati ikon yin rance kamar yadda aka tanada a Dokar Rance ta 1958.

A yanzu ana nan ana kare shirye-shirye game da Shirin Raya Kasa na 1962-67 wanda za a gabatar wa Majalisa a taronta mai zuwa. Ana shirya wannan Shirin Raya Kasa tare da taimakon wata fungiyar 'kwarraru kan sha'anin arzikin Kasa ne daga (*Ford Foundation*). Kuma wannan Shirin Raya Kasa zai zama kashi ne na Jihar Arewa daga cikin babban Shirin Raya Kasa na Nijeriya baki daya.

Gwamnatin tare da samun shawarar Gwamnatin Tarayya tana kan duba irin shirye-shiryen yin Datsiyar Ruwa a Kogin Kwarar wadda za ta shafi Jihan nan.

Da samun 'Yancin Nijeriya wadansu kasashen waje sun yi alkawarin kara ba da taimakon kudi ga ma'aikata masana fanni. Ana kuma zato wannan zai karu a cikin shekaran nan. Gwamnatin ta yi na'am da irin wadannan taimako, kuma za ta ci gaba da karbansu muddin babu wadansu sharudda ko wadan ne iri da suka shafi taimakon.

Zaman Jihan nan zai ci gaba da dogara kan noma a wannan shekara, da kuma shekaru masu yawa dake zuwa.

Ba da da'ewa ba za a sami rahoton fungiyar nan ta gwanaye daga Jam'iyar Kula da Noma da Sha'anin Abinci (*I.C.A.*) da kuma wadanda a bara suka yi safiyon arzikin kasar Jihan nan. Kuma da taimakon wannan rahoto za a sake tsarin manufar sha'anin nomammu.

Ainuhin manufammun ta yanzu kalau ta ke, kuma a wannan shekara muhimmin burimmu shine, kyautata amfanin gona da kula da lafiyar dabbobi. Ta yin haka kuwa za mu kyauteta zaman mutanemmu mu kuma kara arzikin kasar mu. Sashen Bincike na Ma'aikatar Ministan Gona zai ci gaba da maida hankali ga bincike iri dabam daban mafiya kyau saboda kayan amfanin gona da na abinci muhimmai da a ke aikawa kasashen waje. Za ta fi farfafa binciken musamman kan irin alkama ta nan

kasar da ta wadansu wurare. Za a ci gaba da aikin fara kayan aiki na noma, ana kuma gwada sababbin kayan aikin noma da suka dace da noman shanu da na injin. Za a fara yawan tirakta na noma da ya ke yanzu manoma na sha'awar noman injin. Za a kuma horad da ma'aikata wafanda za su kula da yadda a ke amfani da injin.

Za a kuma farfafa shirin binciken taki. Haka kuma za a yi ta yaki sosai don manoma su fahimci irin amfanin da a ke samu ta yin amfani da takin zamani. Saboda a yi nasara cikin wannan yafi, Hukumar Ciniki ta Jihar Arewa za ta shirya wani tsari ta yadda manoma zasu iya sayen buhun takin zamani a kan 5s mai-makon 12s kan ko wane buhu a yanzu.

Za a fara bude aikin gyara iri da magani, musamman na irin auduga. Za a budada noman itatuwa, kuma za a kafa wani babban lambu na itatuwa a Kabba. Za a ci gaba da watsa maganin *Capsid* ga itatuwan kwakwa.

A lardunan Arewacin Jihan nan za a ci gaba da aikin tattalin fasar noma a kuma fara budada aikin yin maganin rajewar kasa.

Ma'aikatar Ministan Gona za ta ci gaba da kyautata aikin kifi a Tabkin Chadi. Kuma za a yi matuƙar farko don a fara budada aikin, a kuma samo dabaru da suka fi kyau game da aikin kifi, a kuma yi bincika game da hanyoyin tattalin su.

Taimakon kudi da ma'aikata da a ke zato za a samu daga Majalisar Dinkin Duniya, zai sa a iya fara binciken kasar noma da hanyoyin ruwa na Padamar Rima a Lardunan Sakkwato da Katsina. Sashen Ban Ruwa na Ma'aikatar Ministan Gona zai fi maida hankali kan wannan aiki. Ta nan ne kuma Sashen Ban Ruwan zai fara budada aikace-aikacen da ya ke yi a Lardunan Neja, Joti da Kasar Kuza. Wannan kuma zai yi taimako wajen noman alkama a Lardunan Sakkwato, Barno da Kano.

Sashen Duba Kayan Amfanin Gona na Ma'aikatar Ministan Gona zai ci gaba da tabbata da cewa ana aikawa da kayan amfanin gona na fwarai daga wannan Jiha zuwa wadansu kasashen waje. Kuma Shirin Dokar yin aiki da darajar da ta cancanci aikawa Kasashen Waje wadda za a gabatar wa Majalisa a wannan gamuwa, an shirya ne musamman don ta yi taimako cikin wannan aiki.

Kofarin kashe cututukan dabbobi har yanzu shi ne babban burin Sashen Duba Lafiyar Dabbobi na Ma'aikatar Ministan Lafiyar Dabbobi da Aikin Daji. Kuma yanzu da ya ke an ci farfin ciwon huhu, za a kara himma kan ciwon bushiya.

Kungiyar da Ma'aikatar ta kafa a bara saboda kula da zaman masu shanu da kuma kyautata musu wurin da suke kiwo, za ta ci gaba kuma za ta fara aikace-aikacenta a bana. Za a kuma fara ruwan sha, a kyautata wurin kiwo, musamman ma a fasashen Sakkwato, Katsina, Gombe da Biu.

Za a yi wurin zuba Shanu a taragu a Bauchi da Gwambe kan sabuwar hanyar jirgi da a keyi. A yanzu haka ana nan ana binciken yadda za a yi wurin saukad da shanu a Manchok saboda in aka yi doguwar tafiya da su daga Maiduguri a zo a saukad da su a nan su huta zuwa dan lokaci kafin su isa wuraren da za a kai su a sauran Jihohi. Yin haka kuwa zai sa su isa inda a ke so suna halin lafiyayyu.

Kungiyar Kashe Kudan Tsando ta Ma'aikatar za ta ci gaba da lura da irin aikin da aka yi a Zonkwa, da Ririwai da kuma nufin fara aikin kashe kudajen nan a wadannan wurare. Tare da hada guwa da Ma'aikatar Ministan Lafiya, ana fata za a fara babban aikin kashe kudun tsando kan kogin Jama'are zuwa Katagum. Za a ci gaba da gwada sabon maganin ciwon barci a Makarantar Bincike da Koyad da Aikin Duba Lafiyar Dabbobi ta Kaduna inda sababbin ofisoshi da wurin bincike sun sa wannan aiki ya fara ci gaba.

Ma'aikatar Fata za ta ci gaba da aikinta kamar yadda ta ke yi. Amma za a fara budada Aikin Jima a Sokoto, kuma tare da taimakon Jamiyyar kula da Sha'anin Noma da Abinci an yi shirin kafa wata Ma'aikatar Jima a Kano. Wannan kuwa zai taimaki majeman fasan nan su tanadi fati masu kyau saboda bukatun jama'ar fasa.

Aikace-aikacen Bincike zai fara kyautatuwa da ya ke yanzu akwai ma'aikata horarru, kuma an sake bude Ma'aikatun a Ilori da Birnin Kebbi. Za a fi maida farfi kan binciken ciwon bushiya da cututukan kaji. A Katsina za a ci gaba da bincike kan Tumakin Marino a ga ko zai yiwu su yi baye da tumakin fasan nan. Aikin dai ya nuna alamar haske, kuma za a budada aikin har zuwa Birnin Kebbi. An yi kuma nufin a kawo Tumakin Kasar Pasha masu Bakaken Kai a gwada.

Bayan ta fare bada kos na farko saboda Malaman Shanu na En'e-En'e, Makarantar Duba Lafiyar Dabbobi ta Kaduna za ta ci gaba da wannan aiki. Kuma za ta shirya wasu kos marasa tsawo saboda masu kiwon kaji, haka kuma za ta fara horad da ma'aikata masu bincike. Za a ci gaba da kyautata aikin kiwon kaji.

Sashen Aikin Daji na Ma'aikatar za ta ci gaba da taimakon En'e-En'e wajen keke gandun daji. Za ta fi mai da farfi a Lardunan Barno,

Adamawa, Binuwai da Neja inda har yanzu filin gandun daji ba zai biya bukatun jama'ar wuraren ba nan gaba.

Za a fara mai da hankali ga kula da gandun daji a inda aka ga ana bukatar 'ya'yan itatuwa Za a yi duk abin da za a iya yi gwargwadon farfin kudin da a ke da shi don a fara itacen wuta da kurmin dogayen itatuwa a wuraren da mutane ke da yawa a Arewacin Jihan nan. Za a kuma kafa kuraman katako a wuraren da itatuwa ba su cika kyau ba a lardunan bakin ruwa. Ma'aikatar za ta ci gaba da mai da Gandun Dajin Jama'a da tsorafin filayen kuza na fasar Jos su zama kurama sosai. A yanzu haka a kan sami tsiron itatuwa da za a iya dasawa kamar rabin riliyan a ko wace shekara a lambun itatuwa na 'Bukur. Za a fara aikin wani babban lambu irin na 'Bukur a kusa da Kano inda za a iya samun itatuwan shukawa a wadansu wurare da ke kusa, a kuma rarraba wa manoma don su ma su yi taimako wajen maganin gazawar itacen wuta.

Gwamnatin ta yi nufin fara saurin ci gaban ilmi. Tun da ta kama mulki an sami kudi masu yawa, ana nan ana farkarin samo hanyoyin fadawa idan zai yiwu a shekara mai zuwa. Za a fara fadada ilmin firamare cikin Jihan nan. Shekara hudu da a ke yi yanzu za a fara ta kai shekara bakwai domin a sami fari yawan almajirai masu shiga Makarantun Sekandare iri-iri da kuma Makarantun Koyon Sana'o'i. Za a fara matsawa wurin koyad da Turanci, za a kuma kawo sabuwar hanyar koyad da shi mai kyau bana. Za a sake hanyar da a ke ba da taimakon kudi da kuma hanyar ba da ilmi firamare nan gaba kadan.

Za a fadada damar horon malamai, za a kuma daga matsayin horon. Za a bude sababbin Kolejin horon malamai a Kano, Sokoto da Zariya. Ma'aikatar Ministan za ta yi amfani da daman nan da ta ke samu na koyawa malamai na Kasashen Tutar Sarauniya don ta iya samun malamam da suka horu sosai wadanda kuma a ke bukata da hamzari.

Ana nan ana yin shirye-shirye yadda za a iya mai da Makarantun Sakandare su zama aji biyu biyu, da an sami malamai da almajirai da suka cancanta. A halin yanzu za a fadada koyad da Kimiyya. Gine-gine za su buɗa ko su daga Makarantun Sakandare na yanzu, an shirya yin su. Za a riɓa damar farkar Babbar Takardar Shaidar Barin Makaranta a Jihan nan. Makarantun Sana'o'i na 'Bukuru, Ilori da Kano za a fadada su, ana kuma yin shirye-shiryen yadda za a ciyad da Makarantar Kara Ilmin Sana'a ta Kaduna gaba.

Badi za a bude manyan Makarantun Firamare inda yara ba su kwana, za a kuma maishe su

aji biyu biyu. Ana shirya fara yawan kos na bayan firamare na 'yam mata, ana kuma fata za a bude Makarantun Sekondare na yam mata inda yara ke kwana na Masu Makarantun Kansu. Da yawa daga cikin Makarantun Horon Malamai na mata na Gwamnati da na Masu Makarantun Kansu za a maishe su masu aji biyu biyu, kuma Gwamnati za ta bude Makarantar Horon Malamai ta huɗu.

Ana nan ana binciken hanyoyin ciyad da Makarantun Alkur'ani na wannan Jiha gaba.

An yi niyyar ciyarwa gaba a kuma fadada koyarwa cikin Rediyo. An gina sabuwar Tashar Rediyo za a fara aiki da ita shekara mai zuwa. Za a fara bude Wuraren Koyon Kimiyyan Rikon Gida, za a kuma saka ajujuwan Kimiyyan Rikon Gida a Makarantun 'yan mata da yara ke kwana, da wadanda yara ba su kwana da kuma Makarantun Firamare na maza da mata. Ajujuwan manyan mata wadanda ke koyad da sana'o'in gida da tsabta, za su faru. Sinima mai yawo na yin nuni wadanda Ma'aikatar Ford ta bayar za a fara aiki da su.

Babban aiki cikin sha'anin ba da ilmi a Jihar Arewa, shi ne a shirin kafa Jami'a sabuwa. Wannan yana bukatar kyakkyawan shiri a farkashin gwanin jagora da kuma shawarar wadanda suka saba da irin wadannan irin al'amura, kuma sun yarda za su yi taimako. Gwamnatin ta yi niyar kafa wannan sabuwar Jami'ar nan da nan da yin haka ya yiwu. Kolejin Amadu Bello da a ke nufin ta rifa ba da ilmin Arabiya mai zurfi, Shari'ar Musulunci, Shari'a da sauran fannoni, za ta zama wani sashi ne na Jami'ar.

Kamar yadda aka saba, Gwamnati za ta ci gaba da aikawa da almajirai da suka can-canta faro ilmi, nan cikin Africa ta Yamma da kuma ketare don su koyo ayyuka iri-iri, za a ci gaba da ba da farfi ga masu koyon aikin koyarwa.

Ana bukatar hanya mai sauri ta ba da ilmi saboda shirye-shiryen Gwamnatin na ba 'yan Arewa jan Arewa cikin aikin jihar. An yi aiki babba, amma Gwamnatin ta yi niyya za ta yi ta fara matsawa, ba da hutawa ba, da wannan shiri nata, ta kuma tabbata da kyakkyawan matsayi da gwaninta cikin aiki.

Game da aikin lafiya, Gwamnatin za ta ci gaba da horon ma'aikata ko wadanne iri saboda sha'anin ba 'Yan Arewa da kuma na ma'aikatan asibitoci da Asibitocin kayyuka wanda a ke so a tanade shi cikin shirin shekara biyar mai zuwa.

Za a fara aikin shirye-shiryen nan da na yi maganarsu cikin jawabina na bara. Karin da za a yi wa Makarantar Koyon Aikin Asibiti ta Kaduna ginin sabon Wurin Haifuwa da Wurin Renon Jarirai a Kaduna da kuma buɗa Makarantar Tsabta a Kano.

Sababbin asibitocin kauyuka na Bama, Ganye, Birnin Kudu, Azare, Hadejia da Wukari, an buɗe su ko kuwa an kusa buɗewa. Za a ci gaba da aikin sabon asibitin Kaduna, za a yi babban buɗi a asibitin Katsina, za a kuma gama aikin wurin koyon aikin Ungozoma a Asibitin Ilori. An yi niyyar buɗawa da kayatawa ga Asibitin Maiduguri, da na Gombe, Makurdi, Offa da Zariya.

Za a buɗa siton magani na Kaduna. Wannan sito yana yin aiki muhimmi na ba likitoci maganin da za su ba marasa lafiya, kuma idan babu wannan sito, asibitoci masu kyawawan kayan aiki da gwanayen ma'aikata, ba za su yi aiki ba.

Gwamnatin ta yi niyyar kashe ukun kuɗin da ta kashe cikin 1958-59 a shekara mai zuwa kan magani da kayan faure ciwo. Wannan ya bayyana aikin buɗawa na Ma'aikatar Asibiti.

Babban ci gaban da aka yi wurin ya fi da fembi a fasashen bakin ruwa, wanda Jam'iyyar Lafiya ta duniya ta ba da taimako da kuma kuɗin Taimakon Yara na duniya, za a dinkule shi ta hanyar kyautata aikin disensare da na lafiyar jama'a a wuraren da suka fi kamuwa.

Ya fi da ciwon Shawara da a ke yi a Yammacin Sakkwato zai ci gaba da amfanar mutane 500,000 cikin kasa mai girma fiye da sukwaya mil 6,000. Wurin binciken ciwon shawara na Kaduna wanda zai yi amfani wurin bincike da koyad da ma'aikata, za a gama shi.

Da taimakon Kuɗin Taimakon Yara na Duniya da kuma haɗa kan Hukumomin En'e, za a ci gaba da farfi wurin ya fi da kuturta a fasan nan. Da ya ke ana ta fara bukatun ma'aikata, za a maida hankali sosai ga horon ma'aikata da taimakon Jam'iyyar Taimakon Kware ta Mulkin Ingila wadda ke maida mana da albashin malamai. Tun da aka fara yakin, an sallami kutare 33,000 wadanda suka warke.

Hana yaduwar makanta ta hanyar (hana yaduwan baƙin fuda da kuɗajen baƙin ruwa, za a ci gaba da shi a Abuja, Lokoja da Kaduna. A shekaran nan za a fara aikin kwarin Kogin Hawal wanda ke tsakanin yankin Kasar Adamawa da Biu. Ana fata aikin nan zai kawo noma wurin da yanzu ba kowa, wannan kuwa zai kawo ci gaban lafiya da arzikin mutanen sosai.

Bara, Ministan Lafiya ya ziyarci Turai da Ingila don ya bayyana bukatun nan na daukar sababbin ma'aikata don aikin asibiti daga ketare. Bana za mu ga amfanin da aka samu daga tafiyar da samun faruwan sabbin ma'aikata.

Cikin jawabina bara, Gwamnatin ta bayyana cewa za a sake shirin Ma'aikatar Ba Da Labari dungum. An kuwa yi wannan, an kafa Ma'aikatar Ministan Ba Da Labarai cikin watan Oktoba na bara. Ta haɗa da aikin Ilmin Manya har da Sashin Ba Da Labarai na Ma'aikatar Ministan Cikin Kasa, kuma aikinta ne ta kula da wuraren Tara Namun Jeji, Wuraren Fire, da Lambuna da Gidajen Saukar Bafi.

A watan Janairu na bana, an tsara an kuma yarda da sabon shirin watsa labarai da kuma waye kan jama'a cikin jihar nan. Za a fara aiki da wannan shiri daga 1 ga watan Afril, ya haɗa da kafa wuraren waye kan jama'a a ko wane lardi. Za a ba ko wane wuri mota mai kayan yi wa jama'a magana, abin daukan magana da rediyo. Za ta rika zuwa manyan kasuwoyi, dakunan karatu, makarantu da wurare masu jama'a da yawa. Wadannan motoci za su rika ba mutane takardun mannawa da littattafan karatu, za ta kuma taimaka wajen rarraba littattafan laburare.

Sabon Sashin Daukan Magana zai rika ba da abubuwan daukan magana wadanda suka shafi al'amurra dabam dabam na waye kan jama'a, zai kuma haɗa da ma'aikata masu aiki a waje, da motoci 4 wadanda ke da kayan daukan magana da yi wa jama'a magana. An kuma yi niyyar yadda mota mai yin silima da rana za ta ziyarci wadansu zaɓaɓɓun wurare domin ta bayyana ayyukan gwamnati.

Za a kakkafa wuraren sanarwa kamar 3,000 a kasuwoyi don saka takardu na bayani ko masu hotuna. Za a firfiro Sashin Buga Littattafai cikin harsunan kasa domin watsa labarai cikin manyan harsunan jiha, za a kuma rika buga Jaridar Ma'aikatar Ministan.

Yanzu an gama shirye-shiryen farko na daidaitawa game da aikin telebijin da kyakkyawan aikin rediyo, cikin wannan shekara mai zuwa za su fara aikin.

An gama shirye-shiryen sabuwar Hedkwatar Laburaren Jiha wadda girmanta da mufaminta ya yi daidai da wannan makekiyar jiha. Laburaren duba littattafai wanda zai iya daukar masu karatu 100 zai soma aiki a farshen wannan shekara.

Gwamnatin ta yi niyyar faɗaɗa sha'anin yawace-yawace cikin kasa don buɗa ido, domin a maida wannan sana'a ta zama mai yaduwa.

Za a fara yawan littattafan da a ke bugawa a fasan nan, wadanda a ke aikawa da su Ofisoshin Wakilan Kasar a wadansu fasashe da kuma wadansu muhimman wurare. Ana fara yin shirye-shirye na sa Nijeriya ta Arewa ta shahara a cikin duniya.

Ma'aikatar Madaba'a ta Ma'aikatar Ministan Al'amuran Cikin Kasa ta fara yawan abubuwan da ta ke bugawa bana, kuma a wannan lokacin tana farfashin wani dan arewa wanda ya ke mukaddashin shugaban wurin. Yanzu akwai 'yan arewa masu koyo mutum 72 a rubuce cikin tsarin horon ma'aikata na Ma'aikatar Mudaba'a, kuma ana da nufin yin amfani da Tsarin Taimakon da Ma'aikatar na Gwamnatin Ingila da Kanada. Za a aika da masu koyo a farkon shekara mai zuwa.

Ma'aikatar Ministan Al'amurran Cikin Kasa ita ce ke da alhakin kula da 'yan dokan En'e, da Gidajen Kurkuku na En'e, kuma Gwamnatin ta fara ciki da sanarwa, cewa yawan 'yan doka da gandurobobi na En'e wadanda aka koya wa aiki yana faruwa ko wace shekara da ta wuce. Yawan kuɗaden taimakon da a ke ba 'yan dokan En'e, yanzu ya kai £300,000 ko wace shekara. 'Yan dokan En'e a Kolejin 'Yan Sanda ta Arewa. A yanzu haka Makarantar Koyon Aikin Ganduroba ta Kaduna ta koya wa ganduroba 80, kuma ko wace shekara ganduroba 160 za su rika fita.

Sashin Baki na Ma'aikatar Ministan, wanda yanzu ya ke farfashin Babban Di'o dan arewa, yana ta ci gaba da ta'ammali da dimbin baƙin da su ke ta zuwa daga ko ina a cikin duniya. Ana fata cewa za a yi tanaɗi don su ji daɗin tafiyar da aikinsu.

A bara an yi niyyar a gabatad da sabuwar Dokar Rifon Kasa don ta maye gurbin Dokar Tarayya ta Kasa da Hakkin 'Yan Kasa, amma wannan bai yiwu ba saboda rikitattun wahale-wahalen da aka tarar a game da wannan aikin, shi ya hana a sami damar ci gaba da shi cikin sauri da kuma sauri. Amma duk da haka an sami dama an yi shawara da gwanaye a kan ilmin rifon kasa, wadanda su ke cikin kungiyar Hukumar Abinci da Noma ta I.C.A., ta Amirka wadanda suka yi binciken albarkar kasa ta Jihar nan. Kuma ana fata Rahoton Kungiyar zai yi taimako wajen dogara kan wani ra'ayi wanda zai kai ga kafa wata sabuwar doka. Wajen aiki da dokar yanzu, za a yi matuƙar koƙari don a gane da sanya uwar kuɗi kuma a sami ci gaba mai sauri. Za a koyad da *Executive Officers* guda ashirin wadanda za a kai su Larduna don su karfi ayyukan kasa da ma'adinai daga hannun Di'o Di'o wadanda su ke yi a yanzu a madadin Ma'aikatar Ministan.

Ana fata a sake buɗe buɗe Ofisoshin Safiyo a kalla guda uku wadanda aka rufe a cikin 1959. Wannan zai yi taimako fwarai wajen wuraren da a ke biyan haya a kansu wadanda wadansu Kungiyoyi su ke yi a mota a cikin Larduna,

kuma zai rage aikace-aikacen da ba a yi ba na safiyo.

Wajen filayen haƙar ma'adinai kuwa, za a hanzarta zana kyawawan taswirori, ta hanyar amfani da kayan aiki da hanyoyi sababbi. Ta hanyar cin nasarar da aka yi a game da buɗe sashin mudaba'a ana safiyo da kayayyakin aiki na daukan hoto. Sashin madaba'ar zai dauki aikin buga taswirorin Jihar Arewa a hankali wadanda yanzu a ke yin su a Ikko.

A badi za a sami farin *Assistant Surveyors* guda takwas. Daga cikin su guda huɗu 'yan Arewa ne. Za a fi ba da farfi wajen koyad da aikin safiyo, kuma saboda wajen aikin da za a samu na aikin safiyo a jirgin sama ta daukan hoto. Ma' yiwuwa ne wasu taswirori da jan yanayin kasa na manyan garuruwa da hoton da a ke dauka Ma'aikatar Safiyo za ta yi su.

Ana fata cewa za a fare wata sabuwar Makarantar Safiyo kafin farshen shekarar saboda a sami daman yin kos-kos a cikin aikin safiyo da na masu aikin jan taswirori, na sashin ma'aikatar safiyo, da masu aikin fili na wadansu Ma'aikatan Minista da En'e-En'e.

Wani cikakken shiri na shekara goma don raya Kano, don farata, an fare shi. Kuma za a ci gaba da aiki badi a kan cikakken shirin Waje ta Kano da sababbin hanyoyi. A Kaduna an kafa wani "Komitin Gwanaye" don ya bai wa wani Kafaffen Komiti na Majalisar Gudanarwa shawara a kan shirin Babban Garin. Sabon shirin da a ke yi don Kaduna, wanda abin baƙin ciki ne ba a fare shi ba bara, za a mai da hankali a kansa fwarai.

Masu kimar Gine-Gine za su ci gaba da yin aikinsu da yanzu su ke yi a Kano na sake yin kima a Sabon Gari don sanya haraji. A lokacin da aka fare wannan, za a juya aikinsu zuwa Jos inda za su yi aikin sanya sabunta haraji a kan gine-gine a cikin Yankin Kasar Jos gaba dayanta.

Abin damuwa a badi, a game da sha'anin Mulkin En'e-En'e, shi ne kyawun kafuwar Beit-el-Malin En'e-En'e. A cikin 'yan shekarunan, an shiga cikin kuɗin ajiya saboda Ayyukan Raya Kasa wadanda aka yi. Wannan ya kawo farin kuɗin da a ke kashewa wajen ayyukan gyare-gyare da a ke yi wanda ya sake faruwa saboda farin albashin da Hukumar Mbanefo ta ce a yi. Kuɗin shiga kuwa, musamman daga fuskar harajin mutane, bai faru ba kamar yadda zai yi daidai da kuɗin da a ke kashewa, saboda haka kuɗin da ya ke raguwa na ajiyar En'e-En'e bai isa komai ba. Babban aikin da za a yi a cikin shekaran nan shi ne, a fago wata hanya wadda za ta sa sha'anin kuɗi ya daina raunana ba tare da lalata wadansu aikace-aikace na yau da kullum na En'e ba.

Kamar a shekarun baya, za a ci gaba da duba yadda Hukumomin nan masu bai wa Gwamnati shawara a kan Mulkin En'e don a san yadda za a gyara kamar yadda ya karnata, don a tafi daidai da saurin canjin nan na zaman mutane. Musamman za a karfafa ci gaban Majalisun Larduna, Hadadfun Komiti da kuma hanyoyin kafa Komiti. Ana fata cewa gyaran da aka yi wa En'e ta Tiv bara zai yi nasara, kuma za a ci gaba da shi har a rare shi gaba daya a wannan shekarar.

Nufin Gwamnati ne ta fara mukamin Makarantar Koyon Aikin Mulki ta Zariya don ta sami damar ba da ilmin *diploma* a cikin aikin mulki, wanda kuma zai yi daidai da na ko ina duniya. Hanyar da za a bi ta koyad da wannan cikin nasara, zai dogara a kan shawarar da ra'ayin da Gwamnatin ta ta yi a kan shawarwarin Rahoton *Kingsley-Rucker*.

Daga wannan rahoton za a sami kyakkyawar hanya ta koyad da ma'aikatan Gwamnati, musamman a game da koyarwa da a ke yi a cikin fasan nan.

Shirin koya sha'anin mulkin En'e na lardi wanda aka fara a bara wanda yanzu a ke yi a larduna guda biyar za a ci gaba da shi a cikin shekara mai zuwa don a yi irin wadannan kos din a dukkan lardunan Jihan nan.

Jama'a sai fara bukatar a kafa musu jam'iyyun hada kai su ke yi, kuma don haka a ke bukatar a fara yawan manyan ma'aikata na jam'iyyun hada kai don a yi taimako wajen kafa da kyautata jam'iyyun hada kai. An kafa manyan jam'iyyun hada kai guda tara, daga cikinsu an nada guda huɗu su rika sayen kayan amfanin gona don manoma su rika samun riba fiye da yadda ya ke yanzu. A nan gaba za a karfafa kafa irin wadannan Manyan Jam'iyyu na hada kai. Ana nan ana shawara a kan yadda za a kafa Banki don jam'iyyun hada kai. Ana zaton cewa rance da sayen amfanin gona zai ci gaba yadda daga 200 zai kai 300 a ko wace shekara.

An shirya cewa kyawawan ma'aikatan tarbiya masu ilmi na Gwamnati da na En'e za a rika ba su damar fero ilmi a jami'o'in fetare. Banda haka, kuma ana shirya tafiyar-tafiyar don fero ilmi a Fetare saboda wadansu manyan ma'aikata da suka dade cikin aiki, kuma ana zaton cewa wannan fero ma'aikatan da aka samu zai ba da damar a buda aikin tarbiyya a cikin wannan shekarar.

A cikin wannan shekara, nufin gwamnatin ne ta fara sawa a gane kafa masana'antu da kuma kyautata su a cikin Jihan nan, wadanda za su yi mana amfani wajen fara arzikin Rasami-

mu. Za a sake shirya Ma'aikatar Ministan, da kyautata ta.

Badi Gwamnatin tana fata za ta fare shawarwarin da ta ke yi da wadansu mutane masu sha'awar kafa ma'aikatar yin siminti a Jihan nan, da kuma kyautata ma'aikatar yin sukari a Bacita, da sakar buhu. Banda haka, kuma ana matuƙar fofari don a shawo kan Gwamnatin Tarayya ta gane muhimmancin kafa ma'aikatar narkawa da fero karafa a cikin jihan nan.

A cikin shekarar nan mai zuwa za a fara aiki ko kuma za a ci gaba da aikin da a ke yi na Kolejin Ahmadu Bello da sashin 'yan doka na Kolejin 'yan sanda ta Kaduna, Makarantar Babban Garin Kaduna (*Kaduna Capital School*) da kuma sabon Asibitin Kaduna wanda zai dauki gado 600. Banda wadannan, akwai gine-gine da yawa wadanda a ke kansu yanzu wadanda za a fare.

Shirye-shiryen ayyukan hanyoyi wadanda za a ci gaba su suna nan daga Bunga zuwa Ningi da Birnin Kudu, daga Azare zuwa Shira da Yana, daga Nguru zuwa Gashua, daga Argungu zuwa Birnin Kebbi, daga Kauran Namoda zuwa Jibiya da kuma daga Pategi zuwa Egbe. Ana zaton cewa kusan dukkan wadannan ayyukan za a fare su cikin shekarar 1962. Za a sake daukan nauyin wadansu shirye-shiryen a shekara mai zuwa, wannan ya dadda da hanyoyin Katsina zuwa Daura, Zungeru zuwa Bida da Birnin Kebbi zuwa Jega.

Za a ci gaba da shirin gyara da kyautata hanyoyi na 1962-67. Za a ci gaba da ayyukan safiyo sabo da gina hanyoyin nan na daga Maiduguri zuwa Monguno da kuma daga Lokoja zuwa Koton Karifi, Nasarawa da Keffi. Ayyukan safiyo da a ke yi a kan kananan hanyoyi masu zuwa farin hanyar jirgi Bornu daga Damaturu zuwa Biu da kuma daga Biu zuwa Gombe su ma za a ci gaba da su. Cikakun taswirori na Gadojin Waya da Gongola suma za a fare su a cikin shekarar nan.

Ayyukan ruwan sha wadanda suka rage za a karfa daga hannun En'e bisa fa'idar ra'ayin Gwamnati za a juya su ga hannun Gwamnati kafin farshen watan Maris na 1962.

An shirya za a soma buda aikin ruwan sha a Kaduna wanda za a kai Tudun Wada kuma ana fata farin da a ke yi yanzu na aikin ruwan sha a Kaduna za a rare shi. Sabuwar Ma'aikatar Injin Ruwa ta Kaduna shi ma wani kamfanin Gwanaye ne za su zama shi. Karin da za a yi na ayyukan ruwan sha a Zariya da Minna, da Lokoja da kuma sababi da a ke ginawa a Bida, da Kabba, da Keffi, da Kura, da Makurdi da Yelwa za a fare su a cikin shekarar nan. An yi nisa kwarai a cikin aikin da a ke yi na ruwan sha a Offa.

Haka da a ke yi na rijiyoyi masu zurfi a yankin Chadi su ma za a ci gaba da su, kuma ana fata za a yi wani bincike na gwaji a kudu-maso-yamma da lardin Sokoto don a sami damar yadda za a rinka haka irin wadannan rijiyoyin.

Shirye-shiryen haka rijiyoyi a fauyuka don ruwan sha za a ci gaba da yin su kamar yadda ya ke yanzu da kuma da.

Makarantun Ma'aikatar Ministan Ayyuka sabo da kos-kos na masu duba aiki da masu sana'a suma za a ci gaba da yin su.

Ma'aikatar Dokoki za ta ci gaba da taimakawa wajen sake shirin kotunan da suka fware wajen aiki da sabon Tsarin Tafiyar da Hukumcin Laifi wanda aka gabatar bara duka an fara irin za a ko ina cikin Jihan nan. Saboda haka ne a ke matuƙar fofari wajen koyar da shari'a a Makarantar Koyon Aikin Mulki don a tabbatar cewa kafin farshen 1961 ko wane Kotun Kasa na Jihan wanda ya ke da iko a kan shari'ar laifi zai sami taimakon Alkali ko wani mashawarci wanda ya san yadda zai tafiyadda sabuwar hanyar sosai. Shirin koya wa 'Yan Arewa su zama Lauyoyi a Makarantar Koyon Aikin Mulki da kuma a Ingila za a ci gaba da shi, kuma kafin farshen 1961 ana fata cewa a kalla almajirai 26 za su yi zurfi a cikin karatunsu.

Komitin da aka kafa don ya bai wa Gwamnati shawara a kan ayyukan Di'o yanzu ya gama rahotonsa, kuma a yanzu haka Gwamnati tana nan tana duba shi.

Matsayin Babban Garin Kaduna za a sake duba shi kuma za a yi wadansu canje-canje wadanda za su kyautata ayyukan mulki a cikin sa.

Tun da ya ke wannan ita ce shekara ta biyar da aka zaɓi Majalisan nan ta Wakilai, za a sake yin wani zaɓe ke nan a cikin shekarar nan.

Shugaba, Mashawarta, wadannan sune shirye-shiryen Gwamnatin a cikin shekarar nan mai zuwa. Ina fata mu ga duka an gama su lafiya kuma cewa shawarwarinku a taron nan zai ci gaba cikin fasaha da haƙuri wadanda daman aka san Mashawartan wannan babbar Jiha da su, wadanda kuma suka zama wajibi saboda albarka da ci gaban mutanenta.

Mai girma Gwamna ya gama jawabinsa. Shugaban Majalisa tare da Firimiya sun yaka shi. (SHUGABA YA SAKE SHIGOWA YA HAU KUJERASA)

Jiyaswa

Shugaba: Mashawarta, ina so na yi muku maraba da zuwa wannan taro na Istimat. Ba dan shi ne taro na farko na istimat ba bayan samun 'Yanci, amma don shi ne taro na farshen na wannan Majalisa. Fata na ke na ga duk mashawarta sun dawo lokacin taro mai zuwa. Ina son fadin

cewa yanzu muna da gidan waya da za mu rika amfani da shi duk taron nan. Muna godiya da farin ciki ga wanda ya shirya wannan aiki. Za a sami wadannan abubuwa a gidan wayan:—

Za'a aika da waya, kuma a sayi kan-sarki. Kayan da za a aika da su, a iya aikawa da su nan. Ga kuma Pastal Oda duk a nan. Haka kuma ya shirya yadda za a ajiye kudi a nan. Watau za a iya ajiye kudi kuma za a iya karfa.

Amma abin bakin ciki shi ne, cewa *Mr Farrington* wanda shi ne wanda ya yi wadannan shirye-shirye za shi tashi ba da daɗewa ba. Da shi da iyalansa muna yi musu fata su huta lafiya a cikin farin ciki da alheri.

Akwai wani dan canji da aka yi game da laburare. Yanzu sabon laburare ya foma can cikin sabon gini, a kuma wuri mai kyau. A tsohon dakin za a aje jaridu. Za a aje jaridu da yan majalisa za su rika dubawa. Amma sabon laburare za a rika ajiye litattafai manya wadanda Mashawarta za su rika zuwa suna karantawa. Shugaban Ma'aikatar Laburare na Jihar Arewa ya yi taimako kwarai kan yin wannan aiki.

Tarommu na baya mun yi bakin ciki kan rabuwarmu da abokammun na Kamaru. Amma murna ne, cewa rabuwarmu da muka yi da su bai dade ba. Koda ya ke ba su nan a yau, saboda wadansu shirye-shirye na mas'alin shirin mulki, amma duk da haka muna fata mu gansu a taro mai zuwa.

A farshen, ina son isad da maraba ga Mashawarci Musamman, shi ne *Mr J. L. Farrington*. Muna fata za mu sami karuwa kan saninsa.

Mashawarta, ya kamata mu ci gaba da aikin Majalisa.

Fara Aikace-Aikacen Gwamnati

AJIYE TAKARDU

Ministan Kudi: Shugaba, ina son ajiye takardar nan kan teburin Majalisa:—

Rahoton Darektan Odit na Lissafin Kudi na shekara da ta kare 31 ga Maris, 1960.

An ba da oda:

Cewa an ajiye wannan takarda bisa teburin Majalisa.

Ministan Gona: Shugaba, Mai girma, ina rofo in ajiye wannan takarda a kan teburin Majalisan nan:—

Rahoton Shekara na Hukumar Ciniki ta Jihar Arewa ta 1 ga Nuwamba, 1958 zuwa 31 ga Maris, 1960.

An ba da oda:

Cewa a ajiye wannan takarda bisa teburin Majalisa.

Ministan Mulkin En'e: Shugaba, Mai girma, ina rofo in ajiye a kan teburin Majalisan nana, Lissafin Kudaden Ajiya Musamman na Hadad-

dun En'e-En'e ta har zuwa ran 31 ga watan Maris, 1960.

Ministan Lafiyar Dabbobi: Shugaba, Mai girma, ina roko in ajiye a kan teburin Majalisana nan:—

Rahoton Shekara na Sashin Kula da Lafiyar Dabbobi na Ma'aikatar Ministan Lafiyar Dabbobi da Aikin Daji ta 1957 zuwa 1958.

An ba da oda:

Cewa a ajiye wannan takarda bisa teburin Majalisana.

Gabatad da Shirin Dokokin Gwamnati.

Firimiya: Shugaba, Mai girma, ina roko in gabatad da Shirin Dokar da aka ke kira Dokar Za'efe Majalisar Wakilai ta 1961. A karanta karatu na biyu ran 6 ga Maris.

Shugaba, Mai girma, ina roko in gabatad da Shirin Dokar da ake kira Dokar Kafa Dokoki (Hanyar da za a bi a kafa) ta 1961. A karanta karatu na biyu ran 6 ga Maris.

Shugaba, Mai girma, ina roko in gabatad da da Shirin Dokar da ake kira Dokar Gyaran Dokar Albashin Ma'aikatan Majalisar Dokoki ta 1961. A karanta karatu na biyu ran 6 ga Maris.

Shugaba, Mai girma, ina roko in gabatad da Shirin Dokar da a ke kira Gyaran Dokar Rantsuwar Aiki ta 1961. A karanta karatu na biyu ran 7 ga Maris.

Shugaba, Mai girma, ina roko in gabatad da Shirin Dokar da a ke kira Dokar Majalisar Wakilai (Samun Daman Mashawarta) ta 1961. A karanta karatu na biyu ran 6 ga Maris.

Ministan Kudi: Shugaba, Mai girma, ina roko in gabatad da Shirin Dokar da a ke kira Dokar Kasafin 1961-62 ta Jihar Arewa, 1961. A karanta karatu na biyu ran 4 ga Maris.

Shugaba, Mai girma, ina roko in gabatad da Shirin Dokar da a ke kira Dokar Karin Kasafin 1959-60 ta Jihar Arewa ta 1961. A karanta karatu na biyu ran 6 ga Maris.

Shugaba, Mai girma, ina roko in gabatad da Shirin Dokar da a ke kira Dokar Karin Kasafin 1960-61 ta Jihar Arewa ta 1961. A karanta karatu na biyu ran 5 ga Maris.

Shugaba, Mai girma, ina roko in gabatad da Shirin Dokar da a ke kira Dokar Gyara Dokar Rance ta 1961. A karanta karatu na biyu ran 6 ga Maris.

Shugaba, Mai girma, ina roko in gabatad da Shirin Dokar da a ke kira Dokar Gyara Dokar Odit ta 1961. A karanta karatu na biyu ran 5 ga Maris.

Shugaba, Mai girma, ina roko in gabatad da Shirin Dokar da a ke kira Dokar Gyara Dokar Tarzoma ta 1961. A karanta karatu na biyu ran 6 ga Maris.

Shugaba, Mai girma, ina roko in gabatad da Shirin Dokar da a ke kira Dokar Gyara Dokar Harajin Sayadda Kayan Amfanin Gona ta 1961. A karanta karatu na biyu ran 6 ga Maris.

Ministan Lafiyar Dabbobi da Aikin Daji: Shugaba, Mai girma, ina roko in gabatad da Shirin Dokar da a ke kira Dokar Gyara Dokar Cututukan Dabbobi ta 1961. A karanta karatu na biyu ran 6 ga Maris.

Ministan Ayyuka: Shugaba, Mai girma, ina roko in gabatad da Shirin Dokar da a ke kira Dokar Manyan Hanyoyin Gwamnatin Jiha ta 1961. A karanta karatu na biyu ran 15 ga Maris.

Shugaba, Mai girma, ina roko in gabatad da Shirin Dokar da a ke kira Dokar Gyara Dokar Tarayya ta Ka'idodin Nisan Gini daga Hanyar ta 1961. A karanta karatu na biyu ran 15 ga Maris.

Ministan Kasa da Safiyo: Shugaba, Mai girma, ina roko in gabatad da Shirin Dokar da a ke kira Dokar Gyara Dokar Tarayya ta Kimantawa ta 1961. A karanta karatu na biyu ran 6 ga Maris.

Shugaba, Mai girma, ina roko in gabatad da Shirin Dokar da a ke kira Dokar Gyara Dokar Kayyade Karin Kudin Haya ta 1961. A karanta karatu na biyu ran 6 ga Maris.

Mallam Shehu Mahiru: Ran Litinin fa na ga akwai aikace-aikace da yawa. Ko baki son mu tashi ran nan ne? (Dariya).

Ministan Gona: Shugaba, Mai girma, ina roko in gabatad da Shirin Dokar da a ke kira Dokar Kayan Amfanin Gona na Jihar Arewa (Ayyana Darajar da ya cancanci aikawa fasashen waje) ta 1961. A karanta karatu na biyu ran 16 ga Maris.

Ministan Tarbiyya da Hada Kai: Shugaba, Mai girma, ina roko in gabatad da Shirin Dokar da a ke kira Dokar Gyara Dokar Tarayya ta Sinima ta 1961. A karanta karatu na biyu ran 15 ga Maris.

Shugaba, Mai girma, ina roko in gabatad da Shirin Dokar da a ke kira Dokar Gyara Dokar Sinima ta Jiha ta 1961. A karanta karatu na biyu ran 15 ga Maris.

Ministan Ilmi: Shugaba, Mai girma, ina roko in gabatad da Shirin Dokar da a ke kira Dokar Jami'ar Nijeriya ta Arewa (Majalisar Tanadi) ta 1961, A karanta karatu na biyu ran 15 ga Maris.

Ministan Mulkin En'e-En'e: Shugaba, Mai girma, ina roko in gabatad da Shirin

Dokar da a ke kira Dokar Gyara Dokar En'e-En'e ta 1961. A karanta karatu na biyu ran 16 ga Maris.

Malam Shehu Mahiru: A gyara ta dai da kyau, (Dariya).

Atone-Janar: Shugaba, Mai girma, ina roko in gabatad da Shirin Dokar da a ke kira Gyara Dokar Babban Kotun Jihar Arewa ta 1961. A karanta karatu na biyu ran 16 ga Maris.

Shugaba, Mai girma, ina roko in gabatad da Shirin Dokar da a ke kira Dokar Darektan Hukumce-Hukumcen Jama'a ta 1961. A karanta karatu na biyu ran 16 ga Maris.

Shugaba, Mai girma, ina roko in gabatad da Shirin Dokar da a ke kira Dokar Gyara Dokar Albashin Ma'aikata Musamman ta 1961. A karanta karatu na biyu ran 16 ga Maris.

Ministan Ciniki da Sana'o'i: Shugaba, Mai girma, ina son in shaida wa Majalisana nan irin aikace-aikacen da za ta yi a makon nan.

Gobe za'a kawo batu na godiya a kan jawabin Gwamna. Ran Jumma'a Majalisana za ta ci gaba da mahawara a kan jawabin Gwamna. Ran Asabar Majalisana za ta yi karatu na biyu na Dokar Kasafi ta 1961-62. Za a ci gaba da mahawara a kan jawabin Gwamna ran Asabar idan ba a kare shi ba ran Jumma'a.

Za a sake wani jawabi kan wannan mako mai zuwa. Shugaba, ina rokon in kawo batu cewar Majalisana nan ta dakata sai gobe.

Minista M. Mu'azu Lamido: Shugaba, ina rokon in goyi bayansa.

An kawo maganar.

Alhaji Ibrahim Imam: Shugaba, ina so in yi wani dan jawabi. Firimiya ya ce ran 7 ga watan nan za a yi mahawara kan Dokar Rantsuwa. Shugaba, wannan rana ta fado kan Talata, ranar nan ne kuwa Mashawarta ke samun kawo yawancin batutuwan. Ban san dalilin da ya sa Gwamnati ta zabi wannan rana ba, ko za a dauke mana wannan rana?

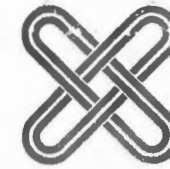
Shugaba: Wannan magana ta kan sharadin Majalisana ce, kuma an tanade ta ne bisa kan sharadin Majalisana. Bisa sharadin Majalisana ya kamata Mashawarci ya kawo batunsa kwana bakwai kafin ya yi shi. Kuma idan an fidaya, za a ga wannan Talata bata ciki. Kuma gaskiya ne, cewa da sanarwar kwana 10 ce, amma sai na roki Gwamnati suka mai da ita kwana 7.

Maganar da zan kawo ita ce, Majalisana nan ta dakata sai gobe.

An kawo batu an yarda.

Majalisana ta dakata da harfe 11.35 na safe. Sai gobe da karge 10.00 na safe.

Littafi na Farko
Lamba 2

Alhamis
2 ga Maris, 1961

MAJALISUN DOKOKIN JIHAR AREWA
NIJERIYA

MAHAWARA
MAJALISAR WAKILAI
TA
JIHAR AREWA TA NIJERIA

HISTORY BUREAU ARCHIVES Sokoto
Sign.....
Date.....

ABINDA KE CIKI
TAMBAYOVI DON AMSA DA KA [Jeri 19]
SANARWAR BATUTUWA [Jeri 20]

MAJALISAR WAKILAI NIJERIYA TA AREWA

Alhamis, 2 ga Maris, 1961 da
karfe 10.00 na safe.

ADDU'A

Shugaba ya karanta Addu'a.

Tambayoyi Don Amsa Da Ka

07. Alhaji Sama'ila Ahmed: Ina tambayar

Ministan Lafiya:—

Ko Ministan yana sane da wahalolin da marasa lafiya ke sha da kuma irin kudi mai yawa da suke biya saboda jinya da kuma renon jarirai a Asibi in Mishan ta Zankwa?

(a) In amsa ita ce "I" ko me Minista ya yi kan wannan?

(b) In amsa ita ce "A'a", ko Minista zai bincika?

Ministan Lafiya: A'a Shugaba.

(a) Babu wannan magana.

(b) Idan Mashawarci zai kawo mani inda wannan ya faru, to, zan bincika.

09. Alhaji Sama'ila Ahmed: Ina tambayar

Ministan Lafiya:—

Yan Arewa nawa ne suka zama Turawan Tsabta?

Ministan Lafiya: Goma sha uku Shugaba.

010. Alhaji Sama'ila Ahmed: Ina tambayar Ministan Lafiya:—

(a) Ko Gwamnati tana sane da cewa sashin Tsabta na Ma'aikatar lafiya ba shi da kwarjini ko da yake aikinta muhimmi ne? In amsa ita ce "I" to, me Gwamnati ke yi don ta fara jawo hankalin mutane a kanta?

(a) In amsa ita ce "A'a", to, yara nawa ne da ke da ilmin da ya cancanta ke Makarantar Koyon Aikin Tsabta a Kano?

Ministan Lafiya: (a) A'a, babu wannan magana, Shugaba.

(b) Ma'aikatan Gwamnati a wajen Santare da ke da (*West African School Certificate*) 4 ne. Mataimakan ma'aikatan Lafiya na Gwamnati masu Aji II su 23. Ma'aikatan En'e masu Aji biyu na Midil su 47. Wannan shi ne har zuwa 1 ga Janairu, 1961.

Shugaba: Oda, Oda, Ko Mashawarta sun san kan Sharadin Majalisa na 53 (2), cewa Mashawartan Majalisar Gudanarwa ta nada wadannan Mashawarta su zama 'yan Komitin Za'be? Su ne, Atone-Janar, Ministan Kudi da Ministan Ilmi. Na sami labari gobe za a sami wadansu mashawarta biyu da za su ci gaba wajen Komitin.

Sanarwar Batutuwa:

Alhaji Usman Ladan Baki: Shugaba, na tashi don in kawo batun da ke kan sunana a kan Takardar Aikin Rana, cewa a isad da jawabin tawali'u na godiya ga Mai girma Gwamna, saboda jawabin da ya yi wa Majalisar nan.

Shugaba, wannan babban lokaci ne da ya kamata ya shiga tarihin da za a iya sawa na Jihar nan. Kuma idan mun duba, za mu ga ya yi wannan jawabin ne kan yana jawabi na wakiltar Mai girma Sarauniya, a Nijeriya. Jawabin da a ke yi a cikin Majalisar nan yanzu ya fi ko wane jawabi a wannan Majalisa. An kuwa tsara shi sosai, kuma an nuna manufar Gwamnati a fili. Saboda haka, lalle Mai girma Gwamna ya cancanci a yabe shi saboda wannan. Kuma abin farin ciki shi ne, idan an lura cewa kowa yana kaunar Gwamnanan nan saboda saukin kansa da kuma niyar ya shafu da mutane in ya fita rangadi. Na tabbata in an so rubuta tarihin Jihar nan za a sami *Sir Gawain Bell* a ciki, musamman kuwa saboda taimakon da ya yi mana muka sami Mulkin Kai har muka ga samun 'Yanci. Muhimmi ne, kuma dan zamani ne don fara yawan fasashe masu abuta da Ingila. Shugaba, Mashawarta za su fahimta cewa duk ci gabammu baya fitowa a fili sai an ambaci Sir Ahmadu Bello, Firimiya na farko a Jihar nan ta Arewa. Shugaba, ba ni da isassun kalmomin da zan iya bayyana abubuwan Firimiya.

Idan akwai wani mai ifirari a kasan nan na cewar ya sami abin da ya ke so game da siyasa, to, shi ne Sir Ahmadu Bello. Idan akwai wani mutum da ya sami biyan bukatansa ko da yake akwai wahalce-wahalce, shi ne Sir Amadu Bello. Idan akwai wani mutum wanda yake ifirari cewa yana da kwarjini a ko ina cikin Nijeriya, shi ne Sir Ahmadu Bello. Dama an haife shi ne ya yi shugabanci. Shi kadai ne a duniya wanda aka san shi da halaye guda uku. Wadannan sune gaskiya, rashin nuna bambanci da kuma son kowa da kowa. Ni a ganina Sir Ahmadu Bello sadauki ne. Shugaba, na tabbata Mashawarta ba su da wani abu da za su kushe a game da wannan batu, sai dai su yaba. Na tabbata kowa da kowa a nan zai yabi abin da Gwamnatin Arewa ta yi a shekaru da suka shige, kuma za su yabi abin da take cikin yi da kuma abin da ta shirya za ta yi. Ina son in yi tambaya. Ainihi mene ne kasa take bukata? Na farko dai shi ne tsari don zama lafiya, kuma Gwamnati ta riga ta yi tanadin wannan. An tanadi isasshen kayan magani don biyan bukatar kasa. Sha'anin ilmi kuma tun daga Elementare yanzu har mun kai ga samun Jami'a a nan Arewa. Wajen aikace-aikacen gona kuwa,

[SHUGABA] yanzu akwai abinci a kasan nan fiye da yadda aka saba samu a da. Kuma masana antun da ke Arewa sun fi na Jihohin Yamma da Gabas yawa. Saboda yawan wadannan masana antu kowa da kowa a fasan nan yana da aikin yi. Abubuwa da ba a iya yinsu a da, yanzu ana yinsu.

Idan na koma wajen sha'anin lafiyar dabbobi da aikin daji kuma, an riga an yi kilagon yawancin cututukan da ke damun dabbobi. Akwai nama mai kyau mai lafiya. Kowa da kowa yana jin dafi. Game da aikin Gandun Daji kuma ba wani tsoro cewa za a sami hamada a kasan nan. Idan na koma wajen sha'anin fasa da safiyo kuma, irin wahalce-wahalcen rifon fasa, yanzu an yi maganinsu. Garuruwa da kayayyuka da dama an fara usara su irin na zamani. Wajen aikin Fidaburdi kuwa yawancin manyan hanyoyi an fara sa musu kwalta. An yi tanadin ruwan sha a kauyuka da birane. Cututuka irin na tsagiya an yi maganinsu. Game da ma'aikatar mulkin En'e-En'e kuwa an sami canje-canje. An kafa Majalisu dabam dabam saboda biyan bukatun jama'a. Ana kuma tafiyad da nufin nan na dankwa wa 'Yan Arewa jan Arewa. A yanzu akwai 'yan Arewa da ke riife da manyan mufamai da yawa cikin ma'aikatu. Hanyar tafiyad da mulkin fasan nan yana da kyau. A ko wane lungu a fasan nan sai zama lafiya kawai.

Shugaba: Na ga akwai katsewa da yawa. Ko da yake wadannan katse-katse suna da sha'awar ji, duk da haka ya kamata masu yinsu su san yadda za su yi katsewar don kada su hana masu daukar magana jin abin da mai magana ke yi ba.

Alhaji Usman Ladan Baki: Lalle akwai zama lafiya a fasan nan. A nan lalle mu gode wa Di'o-Di'on kasan nan saboda yin aikinsu cikin fwarewa. Idan kuma na koma Ma'aikatar Ministan Al'amuran Cikin Kasa, to, lalle in ce a yanzu an daina samun bufe-buden sirrin Gwamnati kamar yadda a ke samu da. An kyautata yadda a ke kula da 'yan dokan En'e-En'e. Ma'aikatar Tarbiyya kuma ta yi matufar kofari wajen kyautatawa manoman fasan nan ta wajen ba su rance. Sashin Tarbiyya kuma na wannan Ma'aikata tana ci gaba da hana 'yan iska yaduwa da kuma hana halayen iskanci. Ina son in koma wajen Ofishin Ministan ku'di inda ya ke im ba don taimakon Ministan ku'di ba da sha'anin ku'di a fasan nan bai zauna daidai ba. Wannan kuwa muhimmin abu ne don kuwa a ko wace shekara ku'di ba su taba kasa mana ba, sai sun ragu.

Kafin in fare maganata, ina son in gode wa Gwamnatin Arewa saboda kofarinta da ta yi na

wajen maido Kainaru ta Arewa a Jihar Arewa (Tafi).

Makaman Abuja (Alhaji Hassammu, ba wai tartibin shekarun ne a ke ba, kamamantawa ne kawai a ke yi. Min yara kadan ne za su iya kawo takardun haranar haifuwarsu. Shugaba, ina rofon nista ya duba annan.

Yanzu ina bukatar kawo shawarwari a Jihar nan. Kuma ina son im bai wa Gwaninani. A cikin jawabin Gwanma ya amsa abubuwan hukuma wata 'yar shawara. Shugaba, kyautata noma, da raya fasa da fara masana antun a Kasar nan. A ko wane shashi a Majalisar na babu mutane don neman wadanda za su an yi na'am da wannan kuma an ambaci amfani, a yi kofarin buga wannan sanarwa ko da takin zamani, wannan kuwa kyakkyawane bayan wata uku don kowa ya gani idan labarin ga manoma. [M. ANGO SOBA: To, hama samu aka buga sai a aika ko wace makaranta. game ya yara sayarwar fa?]. To, amma Shugaba, inanan kuwa zai taimaki dalibai da za su fita son ba Gwamnati wata shawara kan hanya karantar su san irin aikin da za su nema da da za a yi amfani da wannan takin zamani gacina da za su nema. Dalilin da ya sa na fadi da za a yi amfani ga wadansu abubuwa, kamar sika shi ne, yanzu yarinya ko yaro, su kan sha rogo da doya, domin wadannan abubuwa kayayyuka wajan samun aiki da kuma irin wurin da gona ne ba wai don ci kawai ba ne a Kasasun sami aikin. Dukansu su kan dogara ne bakin kogi, ana sai da su ma don samu, don jaridu kawai.

haka su ma suna bukatar kyautatawa. Kum Magana ta farshe Shugaba, ita ce, game da yanzu ina son in koma kan fatu da kiraga. Nananan hanyoyi da suka hadu da manya. tabbata ana ci gaba da wadansu 'yan gyare-gyare usamman kananan hanyoyi su kan yi amfani gyare game da hanyar busad da kiraga da fatu wajen aikawa da amfanin gona zuwa wadansu Amma Shugaba, ina son ba ma'aikata wannan harare. Shugaba, ina son Gwamnati ta yi wani shashi shawara su kyautata hanyar busar don taimakon En'e-En'e don gyara wadankiraga da fatu don a sami farashi sosai a kasuwancin hanyoyi. Ina son kuma in kawo wadansu duniya. A yanzu Shugaba, farashin ba abu neisalai. Akwai wata gada tsakanin Paiko da wanda zai jawo hankali sosai ba. Saboda haka, apai, shekaru biyu ke nan da ruwa ya wanke ina rofon ma'aikatar da wannan ya shafe su su amma har yanzu ba abin da aka yi na yi kokarin kyautata wannan. Kuma ana iya yin yaransu. Ni a gani na, irin ku'din da Gwamnati wannan ta horton malantar fatu da kiraga da taimakon En'e ya yi kadan. Ko wane mil yawa, idan an same su da yawa za a iya aikawa da fam goma sha biyar, ya yi kadan. Ya fi da su ko ina a Jihar nan.

Shugaba, na koma kan sha'anin Ilmi. Ina son talatin da biyar.

An kawo maganar.

Mallam Ango Soba: Shugaba, na tashi don an yi wadansu maganganu kan abin da Gwamna ya fada jiya. A cikin jawabin Gwamna ya nuna cewa irin harajin da ake sawa mutane har yanzu bai isa ba. Shugaba, wannan hanya ta haraji a kasar nan mun tabbata ba ta da kyau. Mu mutanen kasar nan ne, abin da mu ke so shi ne, mu ga kasar nan ta ci gaba. Kuma manufarmu a wannan sashi na Majalisa shi ne, in Gwamnati ta kawo abu mai kyau mu goyi bayanta, in kuma ba na gaskiya ba ne mu gyara. Shugaba, maganar harajin talakawan kasar nan ana sa bambanci harai da gaske. Ni na san mutumin da ya ke

da ku'di sosai amma harajin sa bai wuce sula hamsin ba ko wace shekara. [SHIYYAR GWAMNATIN: A Soba ke nan inda ka sani]. Amma akwai abokinsa wanda ya ke noma yana samu abin da zai ci da fyar, amma harajin da aka sa masa sai da aka sai da kayan matarsa aka biya. Wannan magana ba boyayya ba ce, mun sha kawo fara a kai, amma har yanzu ba a yi kome ba a kanta. Saboda haka Shugaba, na ke son ba Ministan En'e-En'e shawara maimakon yadda a ke sa haraji a daina duban mutum da yadda a ke sonsa. A kawo wata sabuwar hanya. Na sani tun zuwan Turawa kasar nan aka kawo haraji, amma har yanzu ba a sa shi yadda ya kamata ba. [MINISTAN EN'E-EN'E: Shugaba, ya bar hanya].

Shugaba: A lokacin da ake mahawara kan Jawabin Gwanma da wuya a ce mutun ya tsaya kan wadansu batutuwa dabam dal'am, domin jawabi ne wanda ya gama kan aikace-aikacen jiha duka. Amma ina son Ministoci su rifa gyara maganganunsu filla filla don Mashawarta kuma su gane, don su sami abin fadi lokacin da Majalisa ta kai ga Komitin Bayarwa. Zai fi kyau a kawo irin wadannan batutuwa a cikin irin wannan Komiti.

M. Ango Soba: Na gode, Shugaba, watau abin da na ke nufi shi ne, a dubi arzikin mutun kafin a aza masa haraji. Na san a kan aza wa ma'aikata haraji ne dangane da albashinsu, amma talakawa ba haka a ke musu ba, kawai sai a tambayesu ko shi dan *Northern Elements Progressive Union* ko *Northern Peoples Congress*? To, Shugaba na tabbata mutanen *Northern Elements Progressive Union* a ke aza wa mummunan haraji, na *Northern Peoples Congress* kuwa kankani, har ma wadansu ba sa biya. Shugaba, babu yadda zamu yi fasan nan ta gyaru idan muka dauki siyasa a gabammu. Shugaba, akwai wani mutum da aka aza wa harajin £7 bara domin shi dan *Northern Elements Progressive Union* ne, amma da ya ke ya yi musu karya bana, cewa shi ya zama dan *Northern Peoples Congress* sai aka rage ku'din zuwa £3-10s-0d. Irin wadannan suna da yawa a ko ina. Shugaba, su kuwa ke kawo ci bayan fasan nan. Kowa kuwa ya sani ko wanne irin fasan nan. Kowa kuwa ya sai da ku'di. Saboda haka, Shu-ayyuka za a yi sai da ku'di. Saboda haka, Shugaba, ina rofon Ministan Mulkin En'e-En'e ya duba wannan magana ya kuma nemi maganinta. Kuma bisa Jawabin Gwamna na cewa "Ana Zaman Lafiya a Kasan nan", na yi bakin ciki fwarai da ya ke Gwamna bai yi wani jawabi game da hargitsin Tiv ta kasar Binuwai da na Barno ba. Wannan kasar tamu fa, Shugaba, mutanemmu na matse ne fwarai ma fiye da kasar Kongo a yanzu. Aukuwar irin

[M. ANGO SOBA]
wadannan abubuwa, idan Gwamnati ba za ta kiyaye zaman lafiyar jama'a ba, mu a shirye mu ke mu tsare mutumcin jama'ar fasan nan ta ko wace hali. Na tabbata Gwamnatin fasan nan na bukatara a zauna lafiya, amma masu rife da Gwamnatin Jiha a Kaduna su ke zaune, amma jakadunsu, En'e-En'e, su ne ke bata sha'anin zaman lafiya saboda nuna bakin mulki. Domin har yanzu a Kotunan Alkalai, idan mutum ya ce shi dan *Northern Peoples Congress* ko *Northern Elements Progressive Union* ne, ba abin da zai hana a yi masa shari'a da bambamci.

Shugaba: Ina shaida wa Mashawarci ya yi hankali domin masu shari'a a Kotuna, ba a iya sukan su bisa ayukkansu, sai bayan an kawo batu sosai.

M. Ango Soba: Na gode Shugaba.

Shugaba: Ko Mashawarci zai ji batun da na bayyana masa sosai, kuma ba daidai ba ne ya fetare odata.

Alhaji Ibrahim Imam: Shugaba, wannan suka daidai ne, domin wadannan Alkalai En'e-En'e suka za'e su, ba kamar Joji-Joji ba ne.

Shugaba: Watau dai wannan shi ne odata da na bayar, ina kuma fata za a bi ta. Idan Mashawarci bai yarda da bayani na ba ne, ya kamata ya kawo batun cikin abin da muka fadi.

Mallam Ango Soba: Shugaba, irin dabi'ar Sir Ahmadu Bello, in da duk za a rushe Majalisar nan a bar shi shi kadai, to, ba shakka zai iya, kuma za a yarda. Amma cikin Ministoci akwai wadansu ba su son zama lafiya. Akwai wani Minista da in ya je rangadi, tun dai ba fassashen da aka rika tashin hankali ba, to, inda ya kwana, gobe sai a tashi da fada.

Ministan Ilmi: Shugaba, sharadin Majalisa na 24 (6).

Shugaba: Wannan shi ne irin zargin da na ke yi wa Mashawarta magana su bari, shi ne, kada Mashawarci ya kawo maganar da za ta sa fada. Gashi yanzu ba a san Ministan da Mashawarci ke fada ba, don duk abin ya shafi Ministoci.

Mallam Ango Soba: Na gode Shugaba, amma a yanzu bana son fadin sunan ko wane Minista. Amma idan am fadi laifin mutane, kome yawansu shi mai laifin ya sani. Shugaba, ba muna kin Ministoci ba ne amma irin aikin da wadansu ke yi mu ke so su gyara. Muna son su dauke mu mu duk yan kasar nan 'ya'yansu ne, kamar yadda Shugabansu ya ke yi. Shugaba, ita wannan magana na fada don ina son Gwamnati ta bincika ta gani ko ana yi.

Shugaba, wajen maganar asibitoci da Gwamna ne ya fadi lalle ne sani asibitoci sun ci gaba amma fa a birane. Lalle ya kamata a tuna kauyuka. Na sani baya yiwuwa a ko wane a sami gadaje na kwanciya, amma ya kamata ko wace kasar Hakimi a samu. Shugaba, al manyan kauyuka da ke da makarantu hududa abinda ya fi haka, wadanda Soba, Giwa, Kaciya na ciki. Abinda ya kamata, a yi asibitoci kwanciya daya saboda su. To, Shugaba, maganar son wannan magana Ministan Lafiya ya fada ita.

Shugaba, na ji Gwamna ya yi magana masana'antu. Ga shi har yanzu su masana'antu a birane a ke yin su. Na kuma sani a fassar Turai ba a birane kawai a ke yin masana'antu ba. Shugaba, ya kamata a kai masana'antu kauyuka don mutane su sami aiki. A ko wane lokaci mutanen kauye na tasowa daga kauyuka suna komowa birni don su sami aiki, in kuwata aka kamasu a ce suna yawon banza, to in da a sanya musu masana'antu a kauyensu ba su birnin ba.

Shugaba, Gwamna ya yi magana makaranta a Jihar nan. Lalle makarantu ilmi yana ci gaba a kasar nan. Amma abin muke so shi ne, maimakon tunda ana fadin Firamare, to, a kashe ya'fi da jahilci. Shugaba na sani karuwar Gwamnati ne mutane su amfanin abin. To, ko kadan ba amfani a cikin kuma a cikin Firamare ana nuna siyasa. Ina nuna 'ya'ya shida a yanzu. Na ga ko wace makaranta zaka sa danka sai ka zama dan *Northern Peoples Congress* in kuwa ba haka ba malaman za a lalata maka shi. Saboda haka sai na bude 'ya'yan aji inda nake koya musu. Kuma musu da yawa irin wannan. Shugaba, irin wannan hanya idan ba a gyara ta ba, kasar nan ba za sami ci gaba ba. Na san Ministan Ilmi yana rangadi, amma cikin birane ya ke zuwa, bayanzu zuwa kauyuka. Shugaba, mu ke yawo, kuma wannan na damun mutane da yawa. Na sa fassar Katsina ta fi ko wace fasa ilmi tun da kamar kuma ga shi ta fi ko ina yawan makarantu. To, idan ran ya'fi da jahilci suke yi. Kuma ita wannan kasar har abada jahilci ba ya rarewa. To, kamar Firamare da yawa, ya kamata a kashe ya'fi da jahilci. To, Shugaba, ina son Ministan Ilmi ya lura da wannan.

Shugaba, banji cikin jawabin Gwamna ambaci wata babbar asara da aka yi a cikin jihar nan ba. Ita ce gobara da aka yi ta yi fassashe, tum ba kasuwowi ba. To, Shugaba, ba shakka wannan rashin sito ne ya kawo shi. Na Sani Gwamnati na ba En'e rance don ginin wannan, Gwamnati na kofari kwarai ga talakawa.

Firimiya: Ina son mashawarci ya lura cewa maganar da Gwamna ya yi, ya yi ne kan abinda aka yi bara, ba wai kan abinda a ke yi yanzu ba ne ko abinda za a yi nan gaba.

Mallam Ango Soba: Na gode Shugaba, abin da na ke so shi ne, Gwamnati ta yi kasuwa kanta. Kudin da a ke bayarwa rance suna da yawa, amma ba aiki a ke yi da su ba mai yawa. Na tabbata Gwamnati tana ba da kudin ba don a yi aikin banza da su ba. Kuma kasuwoyi a ko ina su ne ran duniya.

A cikin jawabin Gwamna da ya yi ya ambata cewa, wannan zama namu shi ne na farshe na aron Istimat. Wannan gaskiya ne. Ya kuma tabbata cewa, a wannan shekara za'a yi sabon abin abin zuwa wannan Majalisa. Amma a cikin jawabinsa, ya yi addu'a cewa Allah ya sa wannanmu ya dawo a nan. [SASHIN Gwamnati: Gwamna bai fadi haka ba, sai dai Shugaba]. Ko daya ke an fadi haka Shugaba, ba ma son kowa da kowa ya dawo a nan, kamar adda ya fada (*dariya*). Wadansu a Majalisar an juna da amfani, don haka muna son irin wadannan mutane su dawo. Amma marasa amfanin nan kada su dawo, su tafi inda suka ga haka (*dariya*). Fatammu shi ne idan wannan Majalisa ta dawo, ya zamana mu 'yan Hamayya mu ne Gwamnati, kuma Sashin Gwamnati na yanzu su zama su ne 'yan Hamayyammun, amma kuma daga cikinsu ya zamana masu amfanin ne za su dawo su zame mana Abokan Hamayya (*dariya*). Wadanda ba na gari ba a wabu da su. Muna fata idan an rushe wannan Majalisa a samam mana tabbatarwa cewa za a juna lafiya a cikin lokacin nan tsakanin rushe Majalisa da farshen sabon zabe. A cikin jawabin Gwamna kuma ya ambaci cewa za a wadansu tsare-tsare ga masu gidajen haya. Shugaba, yawancin gidajen da a ke hayarsu a kasar nan na su a ke yi. Kuma amma a galibin irane 'yan Kudu korarsu a ke yi. Kuma akwai lokar da ta hana su samun kasa a nan Arewa don su yi ginin gidaje, alhali kuwa gasu mutanen Nijeriya ne. Kowa kuwa ya sani in babu bako a kasa arziki ba zai shigo a kasar nan ba. Idan Ministan Kudin yana son Gwamnati ta sami Kudin shiga, to ya kamata ya shirya da Ministan Kasa da Safiyo yadda za a bar baki su gina gidaje a nan Arewa. Yin haka zai kawo karuwar kudin ga Gwamnati.

Shugaba: Idan mashawarci yana magana ya kamata ya fahimci jawabin Gwamna sosai. Gwamna ya yi magana ne akan kimar gidan da a ya a Sabon Gari. Mashawarci zai iya bari ai an zo kan Shirin Doka, don kuwa akwai Shirin Doka da za a gabatar a kan wannan. A lokacin, Mashawarci zai iya magana kamar yadda ya ke son ya kawo a yanzu.

lokacin, Mashawarci zai iya magana kamar yadda ya ke son ya kawo a yanzu.

Malam Ango Soba: To da ya ke haka ne ina son cikakken bayani daga Gwamnati. Ina fatan Gwamnati za ta karfi irin maganganun da muka kawo yanzu. Mun gode Shugaba.

Alhaji Maje Abdullahi, Turakin Kano: Shugaba, na goyi bayan jawabin da aka yi. A cikin wannan batu da aka kawo akwai natsuwa, akwai hankali da kuma akwai hangen nesa. Saboda haka ba wani abu sai yabo. Kan maganar Shugaban Gwamnatin Arewa, Alhaji Sir Ahmadu Bello, idan an tuna a shekarun baya ya so ya har siyasa, amma saboda mutane ba sa son ya bar siyasa, shi ya sa bai bari ba. Da kuma Sir Ahmadu Bello ya bar siyasa, da Kasar Kamaru ta Arewa ta barmu. (*Tafi*). Saboda amincewar da su ke yi wa Sir Ahmadu Bello da Gwamnatin shi ya sa mutanen Kamaru ta Arewa suka za'ifi su dawo Arewa.

Ina son kuma in yi magana akan Ma'aikatan Aikin Gona. Abin farin ciki ne ga kowa a kasan nan, da jin niyyar Gwamnati na kafa Makarantun Gona guda shida a cikin wadansu larduna a cikin kasan nan. Kuma abin farin ciki ne da jin cewa za a karfafa sana'ar kifi a lardin Chadi. Ina rokon Gwamnati ta yi kokari ta ga an kafa irin wadannan ma'aikatan kifi a wadansu wurare cikin jihan nan, kamar Argungu. Wajen Ma'aikatar Dabbobi da aikin daji kuwa, ina son in ce har yanzu dai akwai karancin likitocin Shanu. Ina rokon Gwamnati lokacin da aka bude hanyar jirgi don aikawa da shanu Kudu, kada farashin kudin hujin shanun ya karu. A yanzu ko wane sa guda ana biyan 3s kawai, Fatammu shi ne, idan an soma aikawa da shanu ta hanyar jirgi, kada a kara yawan kudin. Shugaba, kiwon kaji yana ci gaba. A wajen sha'anin ilmi kuwa, Gwamna ya fada cewa za a fara gina makarantun Firaimare. Wannan abu yana da kyau kwarai, amma akwai wahalce-wahalce a gabammun. Irin wadannan wahalce-wahalce kuwa sai mu da ke zaune a kauye kawai muka san su. Watau samun yara da suka cancanci shiga wadannan makarantu su ne wahalce-wahalcen da na ke fada.

Shugaba, ma'aikatar Ilmi ta tanadi wata doka ta idan yaro bai zo makaranta ba za a hore shi har da ubansa, amma Gwamnati ba ta tanadi wata doka da za ta tilasta shiga makaranta ba. [MINISTAN ILMI: Akwai wannan dokar, tilas ne]. Shugaba, zan dawo kan maganar Kimiyya da a ke koyarwa a makarantu. Da mun san ana koyar da kimiyya a makarantar Midil, amma yanzu an rufe. [MINISTAN ILMI: Yanzu an bude duka]. Shugaba, to yanzu mun ji dadi da aka bude ajujuwan kimiyya. Ina da wata tambaya

[ALHAJI MAJE ABDULLAHI]
ko Minista zai yi mini bayani? Na ji wai ba inda a ke koyar da *Kemistare* sai a makarantar Keffi kawai. Shugaba, da rashin koyad da kimiyya ne wani sai yarammu sukan rasa cin wata jarabawa. Shugaba, jama'ar kasar nan duk suna yi maka godiya don ganin irin yadda aka yi nufin gyara tafiyad da makarantun Kur'ani. Shugaba, wajen maganar sha'anin gina jami'a a Kano, ina fata kafin a fara gina wannan Jami'a a sami wadansu 'yan Jihar Arewa a aika da su Jami'ar *Nsukka*, ta nan ne za su sami damar cudanya da wadansu 'yan Jiha. Su ma idan sun ga dama sa iya aiko da na su yara zuwa Kolejin Sir Ahmadu Bello su koyi sha'anin shari'ar musulunci. Shugaba, tana an san abin da ke taye ilmi a kasar shi ne rashin malamai, to amma yanzu ga shi Gwamnati ta himmantu kan wannan, don ga shi yanzu za a gina Kolojoji guda uku a Kano da Zaria. Kuma maganar ci gaban 'yan Arewa wannan za a iya gani idan an duba wannan sashi na Majalisar nan. . . (tafi). Da kuma can sama inda masu koyon aikin A.D.O. su ke zaune. Domin da, ba wanda ya zaci za a sami Razdantai uku a cikin Jihan nan. Shugaba, na komo wajen ma'aikatar Lafiya. Na ji za a budada makarantar Tsafata ta Kano, wannan makaranta kuwa tana da amfani kwarai da gaske a kasan nan sai dai abin tausayi ce. Na san masu koyarwa a makarantar duka 'yan Arewa ne, amma cikinsu ba wanda ya wuce makamin *Sanitare Insifekto* Shugaba ban manta ba wannan makaranta kwanaki Minista ya ba ta takardar yabo don yawan almajiranta da suka sami nasarar cin jarabawar *R.S.H.*, don wannan ba a taba samun irinsa ba. Shugaba, wadannan 'yan Arewa fa su suka koyawa wadanda suka ci jarabawan nan. Shugaba in aljithu bai dauka ba takardar yabo da kyau za ta yi wani amfani. Shugaba, wajen sha'anin aikin kuturta a nan ne na ga kamarmu na Kano a na danne mu. Mun aiko da yara goma don koyon wannan aiki amma an maida su ba wani dalili. Ko da ya ke akwai wata jita-jita wai *Medical Board* ne ke da wani abu a rai game da Kano. Idan haka ne ina son a sanad da ni.

Na koma wajen ma'aikatar watsa labarai. Ba shakka Sir Ahmadu Bello ya yi kyakkyawan zabe na Minista. (Tafi). Shi kuma Ministan ya kamata a gode masa, don kowa ya taba Gwamnatin ba ya barinsa. Amma Shugaba, akwai wani abin mamaki, don na karanta a cikin Istimeti na ga *Catering Rest House* ya koma Ma'aikatar watsa labarai, wannan kuwa ba sababbe ba ne a ko ina. Kuma haka motocin sinima da akwai wadansu wuraren da aka kefe musu da za su.

Ta hanyar sha'anin Ministan Al'amuran Kasa kuma, Shugaba, a nan naji Gwamna ya irin koyarwa da a ke yi wa 'Yan sandan da na Gwamnati. Wannan abu na da kama amma ina da wata shawara game da sha'anin 'yan doka. Yanzu a nan gidan kuna jin wane ce za a ta da hargitsi in an zo zabe. Shugaba lokaci ya yi da za a koyawa 'yan doka a bindiga. Kuma wajen sha'anin baki na wannan Jiha, watau Shugaba, abin da ya fi ba mamaki shi ne, Masaukar Baki tana hana Ma'aikatar Ministan Ba Da Labarai, amma baƙin kansu, Ma'aikatar Ministan Kula Al'amuran Cikin Kasa ke kula da su.

Shugaba, sunan maganata ita ce, a wa Ma'aikatar Ministan Sha'anin Mulkin En'e. A nan dai ga alama, tana tafiya dai. Watau ya dai kamata in yabi irin fokarin da je ya yiwo mana bisa samo mana kasar Kano Ta Arewa. (Tafi). Lalle ya isa Sarkin Y.

Shugaba, na komo ga Ma'aikatar Minis Ayyuka. Ina yi masa godiya game da lantarki da Gwamnatin ta kafa a wadansu garuruwa. Mun dai gode, sai dai kuma bisa kan hana Zariya zuwa Kano—ko da ya ke hamba Gwamnatin Tarayya ce—Domin na san haka a ce, (dariya) ina so Minista ya yi musu maganin abin farin ciki kuma shi ne, samun Sir Ahmadu Bello Shugaban Gwamnati. Sabo da hikimarsa, da bugun gaba da himma ya kai Nijeriya, ba Jihar Arewa kadai ba, ga samun 'yanci. Wannan nuna cewa mun balaga sosai da sha'anin iyasa. Ina kuma gode wa dukkan Ministoci, domin saboda kyakkyawan ayyukansu ne muka bisa wannan mataki. Bisa ga nuna godiya ga wadabin Gwamna, ina yi wa Ma'aikatar Ministan Lafiya godiya. Lallai irin shiryecanzawa. . . . [MR ORIJIME: Gaskiya ne, mata.

Mr Ojeba: Na gode, Shugaba. A wad goyon bayan wannan batu, ina so in gode abokina, Mashawarci daga Katsina, sabo kawo wannan batu. Muna yi wa Gwamnati godiya saboda shirye-shiryenta. Kuma dai kamata mu fata lokaci bisa kan wannan batu ba. (Tafi) Domin ina ganin kome muka fa Gwamnatin da za ta zo daga baya za ta shiryen da Gwamnati ta yi ya kamata a gode mu canza].

Shugaba: Abin da za mu yi yanzu shi bisa Jawabin Gwamna. Cikin shekaru hu da rabin da wannan Majalisa ta yi, ta canje-canje da yawa—ta hanyar shawarwan wannan Gwamna. Mun kuwa yi nasara da da yawa. Lalle ne mu yaba wa Gwamna kuma Mashawartan Majalisar nan, da tarurukan Shirin Mulki wadanda suka kawarwa Jihar Arewa Mulkin Kai da kuma 'Yan dukan Nijeriya gaba daya. Amma ina fata idaka aka zo za a ba da tarihin Jihar nan, Mashawar ba za su manta da wannan ba, domin ina gan cewa mun yi sa'a cikin wannan al'amari.

Game da wannan Majalisa kuwa, kafin mutate, abin tunanimmu shi ne, da me da muka yi wa jama'a cikin shekaru hudu da rabin da wannan Majalisa ta fara aiki? Muna i

tambayar kammu ko abubuwan da muka yi wa jama'armu alkawari, mun cika? [BALA KEFFI: A'a, ba ku cika ba]. Amsar wannan zai ba mu karfin neman goyon bayan jama'a. A farshe dai ina fatan Gwamnatin da za a kafa nan gaba za ta zama ta *Northern Peoples Congress*, ta kuma zama a ko wane lokaci Sir Ahmadu Bello ne shugabanta. (tafi). Gwamnatin da za ta zama ba ta nuna bambancin addini ko kabilu; na kuma tabbata wadannan darajojin suna tare da Sir Ahmadu Bello. (tafi). Da wadannan maganganu ina rokon in goyi bayan batu.

Mr John O. Idikwu: Na tashi ne don in goyi bayan wannan batu. Tun lokacin da na zama Mashawarcin Majalisar nan 'yan watanni da suka wuce, na duba yadda a ke mahawara, na kuwa yi murna da farin ciki game da yadda nake ganin mashawarta suna tafiyad da al'amurin. Mu da muka shigo kwanan nan dole ne mu gode wa toffin 'yan Majalisa, wadanda saboda da fokarinsu ne abubuwa su ke kamar yadda su ke a yanzu. Na tabbata halin kasa ya kan danganta ga irin yadda Shuwagabannin kasar su ke. Idan ta wannan hanyar ne kuwa, mu da mutanen da za su bata mana rai, balle su yi wani abin da zai bata mutuncin kasan nan ga kasashen duniya. Wani babban abin farin ciki kuma shi ne, samun Sir Ahmadu Bello Shugaban Gwamnati. Sabo da hikimarsa, da bugun gaba da himma ya kai Nijeriya, ba Jihar Arewa kadai ba, ga samun 'yanci. Wannan nuna cewa mun balaga sosai da sha'anin iyasa. Ina kuma gode wa dukkan Ministoci, domin saboda kyakkyawan ayyukansu ne muka bisa wannan mataki. Bisa ga nuna godiya ga wadabin Gwamna, ina yi wa Ma'aikatar Ministan Lafiya godiya. Lallai irin shiryecanzawa. . . . [MR ORIJIME: Gaskiya ne, mata.

Ina son gode wa Gwamnatin Jihar Arewa kan yadda ta ke yin al'amuranta.

Wajen sha'anin magani, abin dadi ne a ce yin Nigeria sun yi nisa a cikin wannan. Amma masu sunan aiki basa yin aikinsu sosai, don kuwa mutanen ba a sa su in da ya kamata. Wannan shi ne dalilin da su ke barin aikin. Idan kuwa ba a farfafa su ba, to ba za a sami kan makaranta masu fitowa su shiga ba. Lallai za a ga ba sa son yin wannan aiki. A farshe, wannan Jiha ta zama ba ta da masu hada magani. Irin wannan ya faru a sauran Jihohi, amma ba na son ya faru a jihata. Ya kamata a ika ba dalibai lokaci su samo digiri. Ba sai mun samo magunguna da ga wata kasa ba. Tun na muna mulkin kammu, to lallai ya kamata mu sami irin wannan. Don lokacin samun

mutanen ya yi don mu sami wurin yin magani Aikin hada magani, ba abin watsarwa ba ne ga Gwamnati, ya kamata a lura da masu yinsa. Ya kamata a yi ma'aikatar hada magani a cikin ma'aikata Lafiya, kuma a ajiye ma'aikatan karkashin Ma'aikatan Lafiya a Headkwata.

Wajen aikin Nus, ana kofarin farfafa aikin kwarai, ya kamata mu gode wa Gwamnatin nan. Ina son ba da shawara cewa wurin zaben almajirai da za su yi aikin nus daga wurare dabam dabam, ya kamata zaben ya zama bai daya. Misali gari kamar Kaduna inda ke da asibitin Gwamnati, lallai ko wane mutun yana samun amfanin asibitin. Amma a wurare inda ke da asibitoci na masu asibitocin kansu. Lallai mutane suna biyan kudi masu yawa kafin su sami magani. Zai zama abu mai kyau in Gwamnati ta amshi wadannan asibitoci.

Wajen ba da ilmi, sai mu gode wa Gwamnati kan abin da ta yi a shekarun da suka wuce, da na yanzu da wadanda za su zo nan gaba. Amma duk da haka ana samun yara daga kasashen da suka ci gaba, zuwa Kolejojin Gwamnati. In haka ne ba za a sami yara daga kasashen da ba su ci gaba ba. To, haka fa za a yi ta yi. Saboda haka na ba da shawara a rifa zabe kan gwargwadon kasashe.

Gwamnati ta yi fokari kan buƙe sababbin hanyoyi manya. Ya kamata a lura da wuraren da ba su da wadannan hanyoyi, don suma su samu. Na duba taswirar jerin wadannan hanyoyi, sai na ga kasa kamar Idoma inda hanyoyi ba su da kyau, ba a sa ko daya daga cikin su ba.

Shugaba, ba ni da niyar doguwar magana. Amma kafin in zauna ina son yaba wa Gwamnatin Arewa.

Shugaba: Yanzu Majalisa ta dakata na minti 10.

MAJALISA TA JUYO BAYAN HUTUN MINTI 10

Alhaji Ibrahim Imam: Shugaba, Mai girma, a bisa gaskiya, ban so in yi magana a yau ba. Amma yanzu ina son in yi maganganu a kan batutuwan da aka tafa su a cikin Jawabin Gwamna. Gwamna ya yi magana mai zurfi kan Ma'aikatar Watsa Labarai, kuma Mashawarta da yawa sun yaba wa Ministan Watsa Labarai saboda fokarin tsara aikinsa.

Kuma game da waye wa jama'ar kasa kai lalle jaridu na matuƙar aiki na nuna irin aikace-aikacen da a ke ciki. Mun yi murna da jin buƙe wata sabuwar jarida da Firimiya ya yi kwanan nan. (tafi), kuma ina fata jaridar nan za ta nuna irin abubuwan da jihan nan take yi, kuma a bugata ta hanyar da ya kamata 'yan

[M. BALA KEFFI]

Saboda haka na ke rokon Ministan Ilmi ya kula da wannan don mu sami makarantu isassu a nan Kaduna.

Ina farin ciki game Babbar Makarantar Arabiyya ta Kano. Dukkan koke-koken da na kawo a Majalisan nan game da wannan Babbar Makaranta ta Arabiyya ta Kano, an kawar da su. . . . [MASHAWARTA: A'a wannan ba don koke-kokenka ya sa aka yi haka ba]. Saboda haka wajibi ne in gode wa Gwamnati. Bisa ga hanyar da za a bi don gyara hanyar karantad da Alkur'ani, har yanzu ba a fara kome ba, alhali kuwa an kawo wannan batu tun bara. Hanyar karantad da Alkur'ani ita ce cikakkiyar hanya. madogara a fasan nan.

Bisa ga Ma'aikatar Siminti da aka ce a kafa a nan Arewa, ina rokon Gwamnati idan za a kafa wannan ma'aikata, a kafa ta a nan Garin Kaduna. Abinda ya sa na ce haka kuwa shi ne, kowa ya sani Kaduna ba garin manoma ba ne, ba kuma garin 'yan kasuwa ba ne, gari ne na ma'aikata. Nan ne Hedkwatar Arewa. Mutane daga garuruwa dabam dabam a cikin fasan nan suna zuwa nan Kaduna suna neman aiki. To, za a gani cewa idan an kafa wannan Ma'aikatar Siminti a nan Kaduna, mutanen da ke zuwa nan neman aiki, za su sami aiki a wannan Ma'aikatar Siminti idan an kafa ta a nan. Lalle wajibi ne Gwamnati ta riƙa kula da Kaduna wajen kafa masana'antu don masu neman aiki daga wadansu garuruwa su sami aikin yi. Misali, kowa ya sani Ma'aikatar Masaka ta nan Kaduna tana taimakon ba da aiki. Ita wannan Masaka tana daya daga cikin abubuwan da suka raya garin nan.

Ina so kuma in yi magana bisa ga hanyar aza haraji a fasan nan. Mun sani ba dan siyasan da zai hana a biya haraji. Amma hanyar aza haraji a fasan nan, a halin yanzu ba shi da kyau. Ya kamata a riƙa aza wa mutane haraji gwargwadon arzikinsu. A nan tilas ne a zargi Gwamnati, don kuwa Gwamnati ita ke da da alhakin kowa a kanta. Ya kamata Hukumar Aza Haraji watau (*Assessment Committee*) ta zamanto ta kunshi mutane dabam daga ko wace jam'iyyar siyasa. Watau nufina shi ne, *Northern Peoples Congress Northern Elements Progressive Union Action Group* da saurau wadansu jam'iyyu ya zamana suna da mutanensu a cikin wannan Hukumar Aza Haraji. Idan ba haka aka yi ba, har abada ba za a aza haraji bisa gaskiya ba. Na tuna lokacin zaƙe zuwa Majalisar Tarayya, duk yawancin mutane an aza musu haraji ba bisa gwargwadon arzikinsu ba. Wannan kuwa duk laifin Hakimai da Daga tansu ne.

Kwanan nan ba da daƙewa ba na sami saboda daga Jos bisa ga sha'anin aza haraji, inda wa mai suna Alhaji Bagobiri wanda aka aza harajin £1,500, alhali kuwa wannan kuƙi da aka ce ya biya ba shi da su. Ko kaƙan ba a aza wa wannan mutun haraji gwargwadon arzikin ba. Shi Alhaji Bagobiri ya yi fara zuwa Razdan. Razdan ya sa aka yi bincike a Bani da kuma ko ina, aka ga lalle ba shi da kuƙi. To me ya faru, sai En'e ta Jos ta ce lalle a tilas shi ya biya harajin nan. Wannan alhakin Ministan Mulkin En'e-En'e ne ya bincika wannan. Ya kamata idan Ministan Mulkin En'e-En'e ya fita rangadi ya riƙa ba mutane damu su riƙa ganinsa a kan sha'anin aza haraji. Ita haka shi zai sa mutane suna kaura daga kasan nan. Da kuwa su kaura domin haka, ya kamata a riƙa rage musu haraji lokacin da duk suka kawo fara, in a tabbata an aza musu harajin da ba gwargwadon karfinsu ba. A sami kaƙan ya fi a rasa baki daya. Don kada in bata lokacin Majalisa, na goyi bayan batun.

Firimiya (Alhaji Sir Ahmadu Bello)
Shugaba, a ganina mahawara ta dan lafa, saboda haka ina son in gode wa Mashawarta saboda shiru ɗin nan da suka yi, wannan shiru da suka yi kuwa shi ya nuna sun yarda da maganganun da aka kawo. Amma akwai wadansu abubuwa guda biyu da su ke buƙatar bayani. Daya shine, maganar hargitsi da Mashawarci daga Zariya ya ambata. Ambatar da ya yi kuwa shi ne, hargitsin da aka yi a Maiduguri, da fasar Tiv da Zariya. Kamar yadda na riga na fadi, Jawabin Gwamna yana yin magana ne kan aikace-aikacen da za a yi a badi, ba a kan abubuwan da aka riga aka yi su ba. Kuma shi wannan Mashawarci ya yi wani iƙirari cewa, a ko wane lokaci shirye su ke su yi komi wanda za su yi su tsare kansu. Ni na ɗauki wannan babbar magana ce, kuma mai tsanani. Kuma saboda girmamawa da son da na ke yi wa wannan Mashawarci, ina roƙonsa ya janye maganarsa. [MALLAM ANGO SOBA: Najanye, Shugaba.] (Tafi).

Kuma Mashawarci ya yi magana cewa ya kamata Gwamnati ta ga ana zaman lafiya kafin zaƙe mai zuwa. Ina son in tabbatar masa cewa Gwamna baya da ikon ya yanke wata rana ko ya kafa ranar da za a yi zaƙen zuwa wannan Majalisa. Sai dai kuma idan Mashawartan Gwamnati sun ga basu amince da Firimiya ba [MASHAWARTA: Mun yarda da kai har abada]. Saboda haka ainihin ranar da za a yi zaƙe yana cikin tafin hannuna, amma ba san in da na ajiye shi ba. (Dariya).

Turakin Kano ya yi tambaya cewa me ya sa *Catering Rest Houses* suka koma karkashin Ma'aikatar Watsa Labarai? Ina son in tabbatar

masa cewa Ministoci ba su ke ba kansu aiki ba, Firimiya ne ke ba su.

Abinda ya sa na maida *Rest House* karkashin wannan ma'aikata ta Watsa Labarai, domin ina son in karkafa sha'anin hutu, wurare dabam dabam a cikin kasar nan, kamar su sha'anin yawo da duba wurare yana karkashin Ma'aikatar Watsa Labarai ne. Ina son in ga ana ci gaba da aikin wuraren hutawa, da gyara itatuwa, da kula da namun daji, wadannan ayyuka na karkashin wannan Minista ne. Na sani dai Mashawarci ya taƙa zuwa Ingila [ALHAJI MAJE ABDULLAHI: Ai ban taƙa zuwa ba, ranka daƙe, na ce dai ka kai ni]. (Tafi). To, ka shirya.

Mr Ojeba ya ce wannan shi ne zama na karshe na wannan Majalisa, to, ni ban san wanda ya fada masa wannan ba. Malam Bala Keffi ya ce farashin kayan gona bai tashi ba, To, har yanzu kaka ba ta zo ba, don haka ba za mu iya cewa kaka ta yi kyau ko ba ta yi ba. Kuma ya ce ba wata hanya ta kyautata noma cikin rani. To, bai saurari jawabin ba ne ko kuwa bai karanta ba. Mun roƙi wadansu gwanaye su zo su ba mu shawara, sun kuma zo daga kasashe dabam dabam. Kwana biyu da suka wuce ne aka sami rahotonsu, kuma Gwamnati za ta duba ta ga abinda za ta iya yi a shawarwarin rahoton. Ya kuma yi maganar cewa ma'aikatan da ke aiki a cikin garin Kaduna ba su san ko a

karkashin wa su ke ba. Anya kuwa don Allah kana nufin haka? [M. BALA: A'a]. [ALHAJI IBRAHIM IMAM: Don siyasa ne ya fada, yana neman a yi gyara].

Za a yi. Muhimmin dalilin da ya sa a ke shirin nan, kai ne da kanka ka yarda cewa wajin kashi talatin daga dari na mutanen da ke zaune a Kaduna ba su biyan haraji. Amma duk da haka suna buƙatar Gwamnati ta ɗauki kome ta ba su. Mun riga mun yi ƙofarimmu, kuma za mu ci gaba da ƙofarimmu. Shugaba, lalle na yi farin ciki da yadda Majalisar nan ta fara taronta shekarar nan.

Shugaba: Maganar da zan yanke ita ce, jawabin tawali'u na godiya ga Mai girma Gwamna saboda jawabin da ya yi wa Majalisan nan a yarda da shi.

An yarda.

Mallam Mu'azu Lamido: Shugaba, maganar da zan kawo ita ce, Majalisar nan ta dakata sai gobe.

Mallam Ibrahim Musa Gashash: Shugaba, ina rokon in goyi bayansa.

An yanke magana, an yarda.

Majalisa ta dakata da ta ronta da karfe 1.40 na rana, sai gobe da karfe 9 na safe.

Utafi na Farko
Lamba 3

Juma'a
3 ga Maris, 1961

MAJALISUN DOKOKIN JIHAR AREWA
NIJERIYA

MAHAWARA

MAJALISAR WAKILAI
TA
JIHAR AREWA TA NIJERIYA

ABINDA KE CIKI

BATUTUWA [Jeri 41]
DOKAR KASAFIN 1961/62 [Jeri 42]
DOKAR ALBASHIN MA'SIKATAN [Jeri 61]
Majalisun Dokoki
DOKAR RANCE TA 1961 [Jeri 62]

MAJALISAR WAKILAI NIJERIYA TA AREWA

Juma'a 3 ga Maris, 1961
da karfe 9.00 na safe

ADDU'A

(SHUGABA ya karanta Addu'a.)

BATUTUWA

Ministan Ilmi (Alhaji Isa Kaita): Shugaba, na tashi in kawo batun da ke kan sunana a kan Takardar Aikin Rana. Cewa a cikin ragowar kwanakin da za a yi na taron nan, a jingine Sharuɗɗan Majalisa na 4 (1), (2) da na (9), cewa a ranakun Litinin, Talata, Laraba, Alhamis da Asabar Majalisa za ta riƙa taruwa da karfe 9.00 na safe, kuma idan ba an dakatad da ita ba kafin lokacin, za ta zauna har zuwa karfe 2.00 na yamma. Haka kuma ranar Juma'a Majalisa za ta taru da karfe 9.00 na safe, kuma idan ba an dakatad da ita ba kafin lokacin, za ta zauna har zuwa karfe 12.00 na rana. Cewa a cikin ragowar kwanakin da za a yi a musanya karfe 5.45 na yamma ya zama karfe 1.45 na rana a cikin Sharadin Majalisa na 4 (8)."

Shugaba, wannan batu ba ya buƙatar wani bayani, saboda haka na roki in kawo batu.

Ministan Lafiya: Shugaba, na goyi bayan batun.

An yanke maganar, an yarda.

Alhaji Muhammadu Dan Mallam, Wanban Katsina: Shugaba, na tashi in kawo batun da ke kan sunana a kan Takardar Aikin Rana.

"Cewa wannan Majalisa ta nada wadannan Mashawarta su zama Mashawartan Komitin Zabe bisa Ra'idar Sharadin Majalisa na 53 (2):

- (a) Alhaji Aliyu, Magajin Garin Sakkwato (Yammacin Garin Sakkwato),
- (b) Maliam Gwani Jatau (Jama'a).

Shugaba Mai girma, Mashawarta za su iya ganewa cewa wadannan mashawarta da ma suna cikin wannan Komitin Zabe, kuma tun da wannan shi ne taron karshe na gamuwar wannan Majalisa, lalle ya kamata a maida wadannan mutane don a sami amfanin saninsu. Tun da ya ke ana son kwararrun mutane kuma masu kwazo, da himma, da fahimta da kuma rashin gwada bambanci, ga shi kuma suna cikin irin wadannan mutane.

Shugaba, tun da wannan batu ba na jayayya ba ne; bai kamata ba in ja lokacin wannan Majalisa da dogon bayani. Saboda haka na roki in kawo batun.

Alhaji Isyaku Gwamna: Ina rokon in goyi bayan batun. Shugaba, wadannan mutane suna da sanin wannan aiki. Kamar yadda mai magana

ya fadi, wadannan mutane su ne ya kamata a sanya. Shugaba, ba da wani dogon surutu na goyi bayan wannan magana.

Shugaba: Maganar da zan kawo ita ce, kamar yadda Alhaji Muhammadu Dammalam ya kawo a cikin batunsa.

An yanke maganar, an yarda.

SHIRIN AIKIN RANA

DOKAR KASAFIN 1961-62

Ministan Kudi, (Alhaji Aliyu, O.B.E., Makaman Bida): Shugaba, Mai girma, ina rofo in kawo batu cewa Shirin Dokar da a ke kira Dokar Kasafin 1961-62 ta Nijeriya ta Arewa a Karanta ta Karatu na Biyur don a yi kasafin jimlar kudi fam Miliyan goma sha takwas, da dubu dari bakwai, da ashirin da biyu, da dari bakwai da arba'in saboda aikace-aikacen shekarar da za ta fare ran 31 ga watan Maris, 1962.

Kafin na gabatad da Istimat na Shekara na hudu saboda Majalisa ta yi shawara a kai, ina buƙatar Mashawarta su tuna shekaru kaɗan da suka wuce daga yanzu da mu ke da 'yancim-mu, su kuma lura da irin ci gaban da muka yi a karkashin tsayayyar hayar mulkin da babban Firimiyyamu ke jagora. Cikin 1954 Kwamishinan kudi da ya duba sha'anin kudin Nijeriya, ya ce a takaice kudin Kashewar Jihar Arewa a shekara-shekara zai kai fam Miliyan Bakwai da rubu'i uku. Cikin 1955 sai kudin kashewar ya fi fam miliyan goma sha biyu da rubu'i. Ko kuwa ma dai kudin kashewar ya ninka kudin kashewar Nijeriya baki daya cikin 1936. Wannan kuwa a lokacin abin alfahari ne. Amma a shekaran nan, watau shekaru shida daga wancan lokaci, Istimat nawa na kudin kashewar yau da kullum kawai ya tanadi kudin kashewa fam miliyan ashirin, da kuma kudin shiga kamar yawan haka.

Wadannan rubutattun alƙaluma ne kawai, Shugaba, amma dai sun nuna irin ci gaban da aka yi ta yi cikin wannan babban Jiha tamu cikin shekaru kaɗan da suka wuce.

Gine-Gine masu kyau ta ko ina, sababbin ashitoci da makarantu da kuma kyautata hanyoyimmu da aka yi kowa na iya gani da idonsa. Akwai abubuwa da yawa da ba a yiya, amma kuma an yi abubuwa da yawa. Ina alfahari da zama Mashawarcin Gwamnatin nan da ta kawo mu matsayin da mu ke a yau.

Kafin na juya kan Istimat sosai, ina so na yi dan jawabi kan arzikin kasammu.

Arzikin Kasa.

Jimlar gyadar da Hukumar Ciniki ta saya cikin kakar 1959/60, ton 445,000 ne. Jimlar gyadar da a ke samu cikin Afirka ta Yamma baki daya, ya kasa yadda aka za ta, kuma farashin duniya ya tashi.

[MINISTAN KUDI]

A bana Hukumar Ciniki ta fara farashi da £1, ya zama £46-4s-6d kan ko wane ton daya. Irin gyadar da aka saya tun daga lokacin da aka fara saye ran 4 ga watan Nuwamba na bara yana da yawa kwarai, kuma ana zaton in aka fare saye jimlar zai kai ton 600,000. Rashin samun kayan amfanin gona a kasar China shi ya sa yawan kayan mai na abinci ya ragu a kasuwoyin duniya. Kwanan-nan farashin duniya ya tashi daga muguwar faduwar da ya yi a farkon kaka. Saboda haka irin hasarar da Hukumar Ciniki ta Jihar Arewa ta yi wajen cinikin gyada zai ga za yadda aka za ta.

Auduga kuwa har yanzu dai ba kamar yadda aka so ba tun da ya ke cikin 'yan shekaru da suka wuce audugar da aka noma tafi wadda a ke bukata. Duk da haka irin farashin da Hukumar Ciniki ta Jihar Arewa ke biyan manoma ya fara karfafa wa manoma ciniki. Sha'anin cinikin abinci kuwa yana da haske. Ko da yake ba a zaton wani haske nan gaba, amma duk da haka Gwamnatin kuwa ta ci gaba da manufarta na biyan manoma kudi mafi yawa da za ta iya bayarwa saboda kayan amfanin gonarsu. A bara Hukumar Ciniki ta sami sauran wadansu kudi ta wajen gyada. Da wannan kudi aka shafe hasarar wannan shekara. Da alamar Hukumar za ta yi dan ciko ga manoma don ta taimakesu ta wajen gyada, amma za ta yi ciko mai yawa ta wajen auduga.

Istimat na Kudin Kashewar Yau da Kullum.

Idan kuma na koma kan Istimat din sukutum, Shugaba, Istimat na Kudin Kashewar Yau da Kullum sun tanadi kudin fam miliyan ashirin, da dubu dari tara da casa'in da takwas, da metan da tamanin saboda shekarar kudun mai zuwa. Wannan ya nuna fifko na fam miliyan biyu, da dubu metan da saba'in kan jimlar kudun da aka nuna cikin Shirin Dokar Kasafi na shekara, dukansu kuwa kashe kudi ne zaunannu. Watau kashe kudun ne da a ke yi daga cikin tattarrun kudun shiga ta hanyar iznin Shirin Mulki, ko wata Doka dabam ban da Dokar Kasafi ko ta Karin Kasafi. Akwai cikakken bayanin wannan kashe kudun zaunanne a fari na "A" na Bayanin da ke ciki. Su ne kudun fiye da fam Miliyan daya da rabi saboda biyan Basussuka wadda zan yi magana kai nan gaba. Akwai kuma kamar kudun rabin miliyan saboda Fansho da Giratuti, da kudi fiye da fam dubu dari saboda namu gudumma-wa na kudun da a ke tarawa saboda shiga da fita da kaya kasen nan da gwamnatin Tarayya ke biya maimakommu, da kuma kudi fam dubu talatin saboda kafaffun kudi na Ajin Ma'aikatar

Shari'a. A Azuzuwan Gwamna, Majalisin Dokoki, Hukumar Daukan Ma'aikatan Gwamna, nati, Ma'aikatar Odit duka suna da Kana ajujuwa na Kudin da a ke kashewa bisa Dokar Kasafi. Jimlar kudun shiga kuwa fam Miliyan ashirin da dubu metan da goma sha shida da dari tara da sittin da biyar ne. Daga cikin kudun nan kusan fam miliyan goma sha shida da rabi kafaffun kudun shiga ne da gwamnatin Tarayya ke ba mu bisa shirin Mulki—Odit cikin Majalisa, ba a kuma sanya su cikin kashe kudun Majalisun Dokokin Tarayya ba.

Saboda haka jimlar kudun kashewa da kudi ya gaza fam miliyan ashirin da daya: jimlar kudun shiga kuwa de kadan ya gaza fam miliyan ashirin da rubu'i. Amma daga cikin jimlar kudun kashewa dole ne a debe fam miliyan daya yake ba kashe kudi ne na gaskiya ba, saboda juya kudi ne daga Tattarrun kudun shiga ajiyayyu zuwa kudun kashewa kan manoma Ayyukan Raya Kasa. Kamar yadda Mashawarta shekara mai zuwa har da fari/ragi da aka nuna bisa Dokar Mallaka da Tafiyad da kudun shiga Gwamnati ne tun daga ranar 1 ga watan Afril 1958. Saboda haka bisa dokar wajibi na kasafin kasafin saboda shi, ko da yake bisa sha'awar ragowa daga kudun shigammu in aka gwadanta kudun kashewammu na yau da kullum. Wannan ragowa ya gaza abin da tun farko aka yi zato a farkon shekaran nan. Kuma ya gaza idan aka gwada da girman Istimat da Dokar Kasafi da haka cikin dabara da tafiyad da shi. Sha'anin gwamnati cikin natsuwa a farkon shekarar kudun nan, za mu sami ragowar kudin a hannummu. Ba zai zama mara wajibi sai mu sami mu na yau da gobe ba.

Kudin Kashewa Yau da Kullum

Istimatin jimla kudun kashewa na yau da kullum na badi ya fi na istimatinal asalin shekarar 1960/61 da fiye da fam miliyan biyar kuma ya fi ainihin abin da za a kashe shekarar 1959/60 da fam miliyan biyar. Abin da aka rubuta a farkon littafin da ke gaban Mashawarta ya nuna fuskar da aka fi kashe kudun da kuma yawan kashin da aka kashe cikin duka ga ko wane, amma ya yiwu mashawarta su so ya yi musu bayani sosai na fare-faren bisa kudin na bara.

A farkashin Ajin Ofishin Firimiya, an ajiyya £300,000 domin shirye-shiryen za'efe mai zuwa na Jiha, za a bukaci farin fam dubu sittin da shida saboda Majalisun Dokokin, farin kusan

fam dubu dari shida da hamsin kan ba da Ilmi, kudun ruwa kan bashin gwamnati ya faru da abin da ya fi fam dubu dari shida sabuwar Ma'aikatar Ministan ba da labarai za ta bukaci fam dubu dari uku, Jam'iyyun Hada-kai sun faru da fam dubu sittin da shida, kuma ma'aikatar lafiya da fiye da fam dubu dari.

Ina fata daga yanzu zuwa nan gaba, Istimatinal kudun kashewar yau da kullum zai yi bayani cikakke, domin mun kirkiro wani sabon Aji na kashe kudun wanda ya shafi kowane aji. Wadannan kamar kudun rarrashi da alawas na kamar an saka su cikin dukan ajujuwa: mafi yawan sauran, da an nuna su a farkashin Ma'aikatar Ministan Kudi. Jimlar kudun kashewa a wannan sabon Aji da ya shafi sauran kadan ya kasa fam miliyan daya da rabi. Lokacin da a ke duba bayanin kashe kudun nan, wajibi ne a tuna da wannan shiri, a kuma tuna cewa yawan kudaden da aka nuna don shekara mai zuwa har da fari/ragi da aka nuna man su ne ainihin kudun da aka samu bayan an kashe kudaden rarrashin da alawas na 'ya'ya. Wannan gwajin—farin da aka ambata yanzu hada sabon shirin ba. Kudun rarrashi da alawas na 'ya'ya a cikin wannan bayani ne kurum suka hada fare-fare farkashin ajujuwan nan na da.

Abokan aikina za su yi magana kan ajujuwan da lokacin da ya kamata, amma mashawarta zai gane cewa dalilin yawancin fare-faren nan na farko ya gaza abin da tun farko aka yi istimat na yau da kullum, saboda ana ta amanyan Ayyukan Raya Kasa. Ko wace bukataranta ko asibiti wanda aka buɗe, ko wace shirya da aka yi ko aka sa mata kwalta, ko wace buwar gada da aka yi tana kawo wa kowan- amfani, amma suna bukatar kudun da ake aikata, yin aiki da sayen kayan aiki.

Rance

Bara, lokacin jawabina na Istimat nayi magana mafi yawan kudimmu na raya kasa ana munsa daga rance ne, da kuma bukatar mu aikatar duka abin da mu ke iyawa don mu na bashin gwamnati yin girman da zai zama abban nauyi a kammu. Yanzu ma na sa ke yin annan gargadi: lallai ne mu yi amfani da ko irin hanya mai yiwuwa mu kawo sabon ziki, mu yi amfani da bashin da muka amsa ajen karfafa hanyar arzikimmu. Mun kashe £83,000 cikin shekarar 1957-58 kam biyan sukun gwamnati, £584,957 cikin shekarar 59-60. Bana za mu kashe kamar £954,000. Iri kuwa ya hau, ya kai abin da ya kai fiye da miliyan daya da rabi na kudun kashewa a doka, watau farin £615,535 a Ajin annan nufi na yin fari kan a lokacin da

shirin manyan Ayyukan Raya Kasa na 1955-60 ya kai hayyacinsa, wajibi ne. Kuma Jiharmu babba ce kima ko wane sashi yana da bukata. Ba wata Jiha da ke da ayyuka masu yawa da fayyadaddun kudi kamar nu. Kamar yadda na ce tun farko, muna iya duba abin da aka yi a baya mu yi alfahari. Lalle ne kuma mu sa hinmar samo sabon arziki, domin mu fadafa ayyukammu na tarbiya da sauran ayyuka. Rance, shi kadai, ba shi ne abin da zai biya bukatummu ba. Ba zan yi magana filla- filla a game da kudun da za mu samu daga wannan hanya badi ba, domin yin haka zai fi dacewa lokacin da Majalisa ke duba Dokokin rance wadanda a ke lufin kawo su a wannan gamuwar Istimat.

Ina so na kawo wadansu al'amura biyu a gaban Majalisa. Da farko, na bayyana godiyata ga Gwamnatin Sarauniya sabo da bashin fam miliyan biyu da muka amsa a wannan shekarar kudi daga garetta. Sau da yawa kasashe masana'anta na duniya su kan yi kokarin iyakance kudaden da su ke ba kasashen da ba su ci gaba ba bisa shirin biya cikin dan lokaci, domin ya danganta ga kayan sana'arsu da suke aikawa da su wata kasa. Amfanin wannan ragage ne ga kasashe masu bukatar shirin biyan kudi da zuwa lokaci mai tsawo, sau da yawa kayayyaki da ayyuka na kasa su kan yi taimako wurin kawo ayyukan fara arziki wadanda a kansu ne za a dogara da sana'o'immu na gaba. Ina farin ciki in ce, Gwamnatin Sarauniya a Ingila ta fahimta da wannan, saboda haka bashin nan da ta ba mu, ba a yi masa cikasa ko wane hali ba, an kuma ba da shi da yardammu ta hanyar rance don Ayyukan Raya Kasa na biyu na Gwamnatin Tarayya wanda mashawarta, zai yiwu sun karanta labarinsa daga Jaridu ko sun ji daga rediyo. Bayanin kudun Manyan Ayyukan Raya Kasa na 1961-62 ya nuna ana sa rai kudun zai kai £4,367,096 ran 1 ga Afril, 1961. Amma an nuna shi kurum a wannan tarin kudi da mu ke fari mu sami rabommu na fam miliyan shida da rabi daga wannan rance na cikin kasa. Ko da yake muna son bashi daga wadansu kasashe idan fa'idodi da hanyar bayarwa masu karbuwa ne, lallai ne a wannan lokaci mu karfafa ajiyarmu. Wannan zai nuna wa duniya cewa muna da niyyar tsayawa da kammu kuma ba mu dogara kan arzikin wadansu ba, kamar yadda muka da 'yanci a fuskar siyasa da kuma kokarin rage yawan kudun da mu ke bukata daga ketere. Irin wadannan kudade daga wadansu kasashe, fayyadaddu ne. Nijeriya kuwa tana cikin kasashen da ba su ci gaba ba masu yawa wadanda ke neinan irin wannan kudi. Saboda

[MINISTAN KUDI]

haka ina so in yi amfani da wannan dama da na samu don na yi muku wannan bayani.

Sau da yawa, cikin wannan Majalisa, Mashawarta sun kawo cewa En'e-En'e su kwashe kudafensu na neman riba da ke wadansu kasashe. Daya daga cikin wahalolin da ke akwai shi ne, samun wurin ajiya da ya cancanta a nan kasar. To, yanzu sun ga damar yin ajiya bisa ka'idodin ba da ruwa mai karbuwa. Amsa kiran Gwamnatin Tarayya kan ajiya na 1959, yana da kyau game da ka'idodin kudi, ga kuma samun riba sosai. Amma amsa wannan kira, galiban yana zuwa ne daga Kamfanonin Gwamnati, Bankoki, Hukumomin Ciniki da Makamantarsu. Sauran mutane sun nuna sha'awarsu kadance, ko da yake kudaden da ake ta kashewa kan cacan wasan kwalla ya nuna mutane suna da isassun kudafe da za su ajiye don riba. Ina fata En'e-En'e za su yi ajiya don riba ta wannan hanya a lokacin kuma, ina farin ciki da ya ke Hukumar Ciniki tamu ana ajiya sosai, ina jawo hankalin jama'a, ta hanyar mashawarta, su rika yin ajiya ta wannan hanya. Za a ci gaba da rubuta sunayen masu yin ajiyar har 22 ga Maris, ko wane banki yana iya ba da cikakken bayani ya kuma yi taimako wurin shirin takardun cikawa da ake so. Ga fa kyakkyawar dama wadda ko wannemmu zai iya nuna yardarsa da kasarmu ya kuma iya samun cikakken amincewa da riba kan kudimmu.

Ba a ba, kan ba mai ajiyar kudi kadan dama gun ajiyar gwamnati domin zai ga hanyar yin ba ta cancance shi ba, a wannan kuwa, hanyar yin ajiyar mai sauƙi ce, tana da sauƙi kamar yadda mutum zai yi ajiya a Fasa-Ofis.

Istimatin Kamaru ta Arewa

A cikin farin Istimatin farko na 1960-61 an sami wani sabon sashi a farfashin Ajujuwa da yawa saboda kudin da a ka kashe a Kamaru ta Arewa a cikin watanni shida na shekarar. A lokacin da fasar ta ke hannun Ingila mun ci gaba da yin wadansu ayyuka a kasar wadanda a ke hanzari a kansu. Kudin wadannan ayyukan tare da wani kashi daga cikin dari na sauran kudafen da a ka kashe a kan ayyukan Gwamnatin Ingila ce za ta biya mu. An sami dama an yi tanadin kudin kashewa irin wannan a cikin Istimatin da ya ke gaban mashawarta saboda wata uku na farkon shekaran nan, ga shi kuma Allah cikin ikon sa ya sa sun sake haduwa da mu, shirye-shiryen kuma da za a yi a Ingila suna nufin cewa irin wadannan shirye-shirye na watanni. An yi tanadin kudi don watanni takwas na shekaran nan a cikin Istimatin nan don ajujuwan da wadannan abubuwa suka shafa.

Kudin Shiga Na Yau Da Kullum

Kamar yadda na fada tun da farko, Istimatin kudin shigammu na shekara mai zuwa ya faru a fam miliyan ashirin da rubu'i ne da kadan. Wannan ya kamata a gwada shi da Istimatin wannan shekara na fam miliyan goma sha takwas da dubu dari biyu da arba'in da biyar da kuma abin da ya shigo hannummu a cikin 1959-60, watau fam miliyan goma sha bakwai da rabi.

Kudin harajin da za a samu a cikin farin nan na shekara mai zuwa, kamar fam miliyan biyar ne, kuma zai yi kusa da na wannan shekarar, bambancin be zai fi na fam dubu biyar. Karin kudin shigar da aka samu ya fito daga fam miliyan biyu da muka samu a gaba da harajin da Gwamnatin Tarayya ta ke ta mana. Hanyar da a ke samun kudin shiga an nuna su a cikin sakin layukan farin bayyana na Istimatin wanda aka takaita *Rahotun Raisman* na raba kudin shiga.

Karin da aka yi na harajin kaya da harajin sana'a wanda Gwamnatin Tarayya ta daga tare da kyawun kayan amfani na gona a Arewa, shi ne yasa kudin shigar aka kai har haka a 1961-62.

Muna kuma fata mu sami fam miliyan da ru'u daga harajin ma'adinai. Wannan ya hada da kudin hayar kasa, da haramin ma'adinai da kuma kudin da mu ke sarrafa tabbatacce daga Gwamnatin Tarayya. Saboda haka maganar sana'o'i da kasuwa a duniya shafe mu ke nan fwarai da gaske. Mashawarta za su so su ji cewa kayyadewar da aka don kan aikawa da kuza a farfashin yarjejeniyar kuza, an kawar da shi a cikin watan Oktoba 1960. Wannan shi ne a farko tun Disamba 1957. Yanzu ana haƙar luza sosai a nan Nijeriya.

Yarjejeniyar da aka yi a duniya a kan kamar har zuwa shekara biyar, yanzu ya kusa karewa. A taron da aka yi na Duniya a kan kuza *New York* a cikin watannin Mayu da Yuni bara, an sake shirya wata sabuwar yarjejeniyar. Yanzu yana nan sai hannu a ke jira daga 1 Satumba zuwa 31 ga Disamba 1960. Kuma abin sha'awa ne a gane cewa duka kasashen su ke da kuza kuma suka sa hannu a kan yarjejeniyar farko sun sa hannu a kan wannan ta yanzu. Nijeriya ma ta sa. Farashin kusan bai canja ba a kan £790 a ton da Matsayin bukudu kuwa yana nan kamar yadda ya ke bara.

Ana nan ana gina wurin narka farfe gini biyu a Makeri kusa da Jos. Daya daga cikin rinka narkad da kuzar fasan nan. Wannan kuma wani babban ci gaba wajen gyara kayan mu ke aikawa a kasarmu ne.

Bara na shaidawa Majalisa cewa muna fata mu sami £300,000 ko makamancin haka daga wani kudi musamman da Gwamnatin Tarayya ta ke samu daga Kamfanoni na mai don ba su a lasin, musamman kuma saboda tonar mai a gabar tekun kasar nan da wadansu wurare da *Shell BP* ta bari. Majalisar ta yarda cewa wannan kudi wanda ba a zace su ba ya kamata a biya su cikin kudin Daidaita Kudin shiga wanda a kansa mu ke dogara don baci rana. Ba a hanzarta biyan wannan kudi ba, amma Gwamnatin Tarayya ta yi mana alkawari cewa za a biya badi, kuma ga alama an gani zai fi haka yawa.

Istimatin Manyan Ayyuka da Manyan Ayyukan da za a yi Nan Gaba

Istimatin Manyan Ayyuka wanda ya ke cikin sashi na biyu na littafin istimat, wanda ya ke aban Mashawarta, ya nuna kashe kudin da za a yi a cikin shekara ta farshe ta farin lokacin da aka yi na Shirin Raya Kasa na 1955-1962. Istimatin ya nuna tanade-tanade a kan ayyuka da yawa wanda za a kashe fiye tare da kyawun kayan amfani na gona a mata fam miliyan goma sha biyu. Amma in an raba kudin shigar da aka samu da kadan ya mata fam miliyan takwas. Bai kamata Majalisar ji tsoro cewa ina kashe kudi fiye da wanda ke da shi ba har kamar fam miliyan huɗu. Wannan ba haka ba ne Shugaba. Kudin da a kashewa a kan manyan ayyuka, kamar wani babban aiki na gini, gada da hanyoyi ayyuka ne wadanda za a dade ana yinsu fiye da shekara daya, wadanda kuma ba za a iya aida kudin ba a cikin istimat na shekara aya ko wani lokaci musamman. Shirye-shiryen za a yi, kamar su safiyo, zana aikin da ginin kasa, zai dauki shekaru. Kuma ya kamata a kudin wata shekara a sami iznin aikin bisa doka, an a sami yinsa a koda yaustu ba tare da wata ahala ko jinkiri ba. Saboda mu muna hangen ba ne, kuma muna zaton cewa a cikin shekara zai zuwa kudin da za a kashe zai kai fam miliyan bakwai da rabi don irin fwarewar da wannan, ba ya nufin cewa muna istimatimmu bisa zato. Ayyukan da ba a fare ba ran 31 Maris 1962 sai a ci gaba da shi a cikin shirin ba na Raya Kasa, kuma za a yi hanzarin re su.

Wani sabon Shirin Kasa na 1962-67 yanzu nan ana shirya shi da taimakon gwanaye a arzikin kasa da kuma shawararsu. *Ford Foundation* ne ta bayar da su. Wannan aiki nauyi yana kan abokin aiki na Ministan bisa wanda ya ke da Shirya Arzikin Kasa, kuma in da aka yi na farshe za a ajiye shi a kan Shirin Majalisar nan a taronta na gaba. Ina yadda Mashawarta za su tuna a farshen

shekarar 1960, Kungiyar Masana a kan Aikin Gona da Abinci na duniya wadanda Kungiyar Kula da Abinci da Sha'anin Gona da *I.C.A.* suka ba da, su sun yi cikakken binciken albarkar kasa a Arewa. Kwanan nan Rahoton su zai iso garemu. Idan Gwamnati ta karbi shirin, zai zama harsashin shirimmu na gaba.

Mulkin En'e

Abin da aka saba ne cewa a cikin Jawabin Istimat ana ambatar yadda halin kudin En'e-En'e ya ke saboda muhimman abubuwan da su ke yi. A tafaice dai a lissafin da a ke da su yanzu na Istimatin En'e-En'e na 1960-61 ya nuna farin kashi takwas cikin dari, wannan kuwa ya hada da kudin shiga da na kashewa wanda ya kai kusan £12,000,000. Wannan farin kuwa ya abku ne don farin albashin da aka yi kwanannan, kuma don a sami kudi dole sai da aka farfara haraji. En'e-En'e da dama suna gani cewa farin da Hukumar Mbanefo ta ce a yi wani babban nauyi ne a kansu. Ana shaida musu, kuma duka wata hanya da za a sami haraji a bi ta.

A game da Manyan Ayyukan Raya Kasa, shiri na uku na shekara biyar yana ci gaba sosai. Amma duk da haka shakkar da a ke da ita kadan ce, cewa ma fi yawan En'e-En'e dole za su zaci wani lokaci na tarrata kudinsu na ajiya wanda a wadansu halaye na shekara goma sha biyun da aka yi, ana Ayyukan Raya Kasa, ya ragu. Gaba daya dai mutane sun yi yadda a ke so wajen biyan haraji, da kuma tara haraji shi ma ya yi kyau fiye da bara.

Rance Kudi Don Sayen Motoci

Ba na bukata na farfafa maganan nan muhimmiya ta hanyar samun kudi a nan, kuma mashawarta za su damu kamar yadda ni ma na damu a kan yadda kudin Gwamnati da En'e ya ke tafiya a nan wanda ya kai kusan £1,000,000, don sayen motoci da makamantansu. A da wannan daidai ne a lokacin da babu wanda zai ba da kudi sai Gwamnati, amma yanzu akwai kamfanin da zai yi wannan. Kuma ba daidai ba ne a ci gaba da wannan tsohuwar hanyar idan akwai wani wuri da zamu iya samun hanya mai kyau ta kudi. Saboda haka Gwamnati tana shirin maida wannan al'amari ga hannun wani Kamfani mai ba da bashin kudi wanda aka yi rajistansa a Nijeriya. Idan za a dauke wannan nauyin ta wannan hanyar ba tare da wahala ba, kudin da a ke kashewa a kan wannan ma iya amfani da shi ta wata hanya mai amfani. Wannan zai rage mana nauyin lissafe-lissafen kudin da ya ke tafe da wannan, za su sami wata hanyar samun kudi da kuma yin taimako wajen rage bashin da ya ke kammu.

[MR ORJIME]

sami wakilinsa a wurin, amma ga shi ba a yi rajistansa ba. An yi wannan gyara ne don a gane mutane masu yin sojan gona. Saboda haka na goyi bayan wannan gyara da Alhaji Ibrahim Imam ya kawo.

Mallam Haruna Tela: Ni maganar da zan yi kadan ce. Dalilin da ya sa na ke jin tsoron wannan magana da aka kawo shi ne, duk galibin filayen zaɓe a kofar gidan Hakimai da Dagatai su ke, kuma a ko wane kofar Hakimai ko Dagaci akwai iccen cediya ko durumi. Shi Hakimin ya kan sa'yan gidansa su hau sama a lokacin da a ke jefa kuri'a don su ga abinda ke faruwa. Suna ganin ko wane akwati, kuma suna ganin mutum a lokacin da ya ke saka kuri'arsa. Za su iya gani ko a ko wane akwati ya sanya kuri'a. Idan mutum ya zaɓi wani akwati da Dagaci ko Hakimai ba ya so, to, hanyar cin wahala ya cim ma mai jefa kuri'a. (Dariya).

Shugaba: Ko da ya ke Mashawarci ya ba mu dariya kwarai, na ga alama maganarsa ya kauce maganar wakilin mai neman zaɓe. Ko Firimiya yana son ya yi magana.

Firimiya (Alhaji Sir Ahmadu Bello): Shugaba, ba abinda zan ce game da abinda 'Yan Hamayya suka fada. Sun dai yarda da wannan Shirin Doka ta hanyar soke-soken gyaransu da kansu. Dalilin kawo wannan gyara shi ne, don shi wakilin mai zaɓe ya iya gane ko wane mai yin zaɓe. Ban ga yadda za a yi mutumin Oshogbo ya gane mutumin Rafah ba, haka kuma ban ga yadda za a yi mutumin Owo ya gane mutumin Yerwa ba. Ya kamata a cikin maganganummu mu riƙa faɗin gaskiya. Har ma gashi su Abokan Hamayya sun soki mutanensu, sun ce su jahilai ne. To, in jahilai ne me ya sa su ke neman kuri'o'insu? Mashawarci daga Binuwai ya ce akwai mutane da yawa da ba a yi rajistansu ba. To, wannan laifin wane ne? Kuma ina son in bayyana masa kashi casa'in da bakwai cikin dari, waɗanda suka cancanci rajista a Binuwai sun yi rajista. Kuma a cikin Jihar Arewa baki daya, kashi tamanin da bakwai cikin dari na waɗanda suka cancanci su yi rajista, sun yi rajista.

Alhaji Ibrahim Imam: Da na yi zaton Firimiya zai fara fahimta da mu. Wannan ya nuna ke nan neman wakilin mai neman zaɓe aikin mai neman zaɓen ne kansa, ba aikin Gwamnati ba.

To, ina kuma damar Gwamnati ta nada wani wakilin neman zaɓe. Domin ga shi an kayayyewa wakilin mai neman zaɓen nan, lalle an yi registersa a wurin. Aikin wannan wakilin shi ne, don ya gane waɗanda su ka yi sojan gona,

wannan kuwa don amfaniin wakilin ne, kuma ke abin na neman zaɓe ne sai a ban. Amma wai don tsoron cewa kada a kawo wani shi na daga Jihar Yamma ko Jihar Gabas, ba a riƙi bin na'ayimmu ba. Za mu yarda da Gwamnati idan ta ce za ta hana yin iskanci a Jihar. Ina roƙon Firimiya ya duba wannan kuma yarda da wannan gyara.

Shugaba: Maganar ita ce, sakin layi na fasalin a soke shi.

An kawo maganar, an ki yarda.

Idan Komiti ya yarda sai mu dauki amma ban sani ba ko wannan ya fi Majalisar daidai, amma sai dai na ga haka sauki.

Alhaji Ibrahim Imam: Shugaba, lalle matsu da in fuskanci Firimiya wanda kullum ina girmama shi. Idan da kamar Ministan Ilmi ne ko wani, da ba shi abubuwa ba zasu tafi daidai ba. Kamar yadda na riga na fadi ne cewa yana da wuya mutum ya magana kan tsarin mulki ba tare da yadda na Ingila ba. Don a kan ko wace hanya tsara mulki, a kan na Ingila ne aka buɗe haka daga can ne za mu riƙa neman jefa Katin jefa kuri'a sabon abu ne a garemummu amma sauran jihohi sun dafa suna yin waɗa. Kuma a wadansu sashi a Ingila, cika waɗanda takardu aikin masu neman zaɓe ne, har zuke kan Dokar 1958 waɗannan takardu mataimammasu neman zaɓe ke cika su. Amma ba Dokar 1958 sai aka maida aikin ga masu jefa kuri'a da mataimakan su. Masu kirga kuri'a ma Doka ta ba su izinin su shiga yin zaɓe Saboda haka babu wani tsoron yin wannan aiki. A Nijeriya ta Yamma, sa hannu a waɗannan takardu aikin Sakatarerin Jamhuri ne ko wanda shi mai neman zaɓe, ko wakili ko waɗansu waɗanda aka ba su izni. Ban dalilin da ya sa a nan za mu maida wannan hannun Hakimai ba. Ina jawo hankalin Masuwarta kan fa'idodin Majalisar Tarayya an jefa Hakimai shiga cikin dakin jefa kuri'a, balle ce su yi wani aiki na Gwamnati game sha'anin zaɓe. Cikin tsorace-tsoracen ba Haka ikon sa hannu a wannan takarda, kamar yadda Firimiya ya ce, babu waɗansu Sakatarori, lalle Hakimin nan zai wuce yadda aka ce mu ya yi, ba zai yi aikin daidai ba. Shi Hakimin ce in ka kuskura ka sa a akwatin can, zan gada kai. Watau abin da na gani shi ne, a maganar wannan aiki ga mai kirga Kuri'a wanda ma ya san mutane kamar yadda Hakimai san su. Shi filin zaɓe na da mutane da ya fiye da dubu, to, ya za a ce Hakimai ya

lalle ne ya dogara ga wani mutum wanda gane masa mutanen. Shi ma mai kirga ai daidai ne zai yi haka, kuma yana aiki ne da saunayen mutane ba lalle ne ya san kowa a wurin ba. Amfanin wakilin mai neman zaɓe shi ne, ya riƙa bin sunayen mutane yana ai masu da takardu. A Ingila, waɗannan takardu am ba da iznin daukarsu da ikon saunayiya da kuma Hatimi da a ke bugawa don a karɓe su. Haka kuma shi mai kirga kuri'a zai juya saunaye a cikin wata takarda ya buga musu kan sarki ya bayar. Ya ba Hakimai ko Dagaci wanda zai rarraba wa mutane, ko shi kansa ya yi wannan aiki da kansa, domin akwai mutane da yawa da su ke taimakonsa. Kuma wannan aiki da rarraba takardu. A cikin tsorace-tsorace na ga am ba Sakatarin jam'iyya ikon sa hannu kan waɗannan takardu. Shugaba, Wannan ita ce karata, ina fata za a karɓi gyarana.

Firimiyan Jihar Arewa Alhaji Sir, Ahmadu Bello: Shugaba, na yi mamaki, ko da ke ina girmama Shugaban 'Yan Hamayya, amma sai na ga ya dan rufe yau. Abin da wannan gyara ke bukata abu ne mai sauki. Bayan zaɓen shiga Majalisar Tarayya an yi gobarar, an sace katin wani, ko ta kone ko ta balle kuma mutumin da katin nan nasa ya bace wani bukaci wata don amfani da ita a zaɓe mai zuwa. Idan muka ce Hakimai ko wanda aka mut ba nufimmu Hakimin kadai ba, yana da Dagatai da Masu Unguwoyi. Takardar Audu ba bace, lalle ya je wajen Mai Unguwersa ko Hakimai ya gaya masa takardarsa ta bace. Shi ne kuma zai duba Rajista ya ga sunan Audu ya riƙa lambar, ko shi ne mai lamba talatin da ruku, daga nan zai iya ba shi kati irin wanda aka nuna misali a cikin shirin wannan Doka.

Sai ka ga bayan mutum ya sami wannan takardar jefa kuri'a ana ba shi lamba tasa, da kuma da kome, amma idan an tambaye shi sai a taras babu takardar. Da yana da lambobin sosai da sunansa a bayan katin, ko da bayan wata shida ne yana iya daukan wannan kati a ranar zaɓe ya je ya yi kuri'a.

Idan ya bace, abin da Malamin kula da sha'anin zaɓe zai tambaya shi ne, sunansa. Shi kuwa ya iya ce wa, "Shehu". To, idan aka duba Rajista zai iya gane sunansa "Audu" ne, wannan ya nuna ya sato katin daga wani wuri. Saboda haka, ba ana nufin za a ba kowa da kowa irin wannan kati don jefa kuri'a ba ne, a'a, sai wanda takardarsa ta bace.

Alhaji Ibrahim Imam: Shugaba, Mai girma, ko da yake Mai girma Firimiya ya ce yana zaton na rufe cikin wannan magana, amma tare da biyayya zuwa gare shi, zan iya

ce wa ban rufe ba. Watau dai fa'idodi ne su ke dada rudewa. Ina tammami Firimiya yana magana ne a kan Takardar Jefa Kuri'a, amma ba kan Katin shaidar jefa kuri'a ba. A zaɓen Majalisar Tarayya, Malamai masu kula da sha'anin ba da Takardun Zaɓe ne suke kula da waɗannan, amma ba Hakimai ba. Ni a ganina, lokacin da Firimiya ke magana, na kula sosai, abin da ni ke so in yi magana kansa kuwa shi ne, Takardar Jefa Kuri'a. [Sashen Gwamnati, A'a, A'a, wannan sabon abu ne a garemummu]. Shugaba, Katin shaidar Jefa Kuri'a kati ne wanda a kan aika wa duk mai yin zaɓe, kuma sai an sa hannu da hatimi a kanta. Ni dai abin da na fahimci Katin Jefa Kuri'a ke nan, kuma haka ya ke a fasar duniya duka. Idan shi Firimiya yana nufin Takardar Shaidar Zaɓe ne kuwa, sai mu fice mu bi wata'hanya dabam. Har wa yau, ko da haka ne ba dai-dai ba ne. Aikin mai duba wurin zaɓe ne ya ba da Takardun Jefa Kuri'a. Domin irin abubuwan da muka gani a lokacin zaɓe sun nuna cewa idan 'yan hamayya suka shaida wa Hakimai cewa katinnsu sun bace, sukan ce su tafi su basu wuri. An yi haka a zaɓen Garin Maiduguri tun shekaru 3 da suka wuce. A unguwa guda akwai mutane wajen 250 da aka hana su zaɓe (jefa kuri'a) har mun kai farar wannan wajen Baturen kula da zaɓe, amma ba abinda aka yi. Saboda haka ne mu ke so a yi wani abu ga wannan.

Lalle zai zama abin sha'awa idan aka keɓe Hakimai daga cikin sha'anin zaɓe, domin masu zaɓe su kan ji tsoronsu wajen jefa kuri'a. Na san Mai girma Firimiya ya ri yarda da wannan gyara tsakaninsa da Allah ne, kuma tsakani da Allah mun fi so a mai da wannan iko hannun masu Kula da katin neman zaɓe ba Hakimai ba. Domin a gani a nan gaba, yin rejista, Takardar Jefa kuri'a ba zai yi amfani ba; ya dai fi kyau masu kirga su yi waɗannan.

Firimiya Alhaji Sir, Ahmadu Bello, K.B.E: Shugaba, ban san ko da wane harshe zan yi wa abokina jawabi ba, tun da ya ke ban ji kanuri ba. Ko zan iya tabbatar wa Abokina, a zaɓen da aka yi na Majalisar Ikko, ba a san wani Katin Jefa Kuri'a ba? [ALHAJI IBRAHIM IMAM: Mun bai wa mutanemmu]. . . Kana da katin rajista katin nan am ba ka ne a Unguwar da ka yi rejista, sai kuma ya zama ka batar da ita. Idan kuna misali, kamar mutum dari suka koma wajen Malamin kula da wurin zaɓe a ranar zaɓe don yin kuri'a, da kyar za a sami rabin yawan mutanen da suka yi rejista su jefa kuri'a a safiyar nan. Watau abin da zai fi sauki kurum shi ne, a rubuta lambarka da unguwarka bisa kan Katin Shaidar Takardar Zaɓe, da dubawa nan da nan za a iya gane sunanka a cikin rejista.

Alhaji Ibrahim Imam: Shugaba, Mai girma, ba yadda za a ki abin da Firimiya ya bayyana. Da ma tun da farko na ce, ya fadi wannan ne tsakaninsa da Allah. Idan aka ce a yi kamar yadda ya ce har wata uku kafin a yi zabe nan ba za a kare bu kuma don me wannan ba zai zama aikin mai kirga ba? Ko za a sami wata wahala ne?

Firimiya Alhaji Sir Ahmadu Bello, K.B.E.: Shi mai kirga kuri'a aikinsa ya je kirga ne kurum. Yawanci masu kirga a kan dauko su ne daga makarantu da ma'aikata dabam dabam, da gama kirga kuwa sun gama kome da kome ke nan. Idan muka ce Hakimi, ba wai muna nufin shi Hakimin ne zai yi kome da kome da kansa ba, a'a, har da Dagatai da sauransu.

Mallam Bala Keffi ya tashi amma Shugaba bai bar shi ya yi magana ba.

Shugaba: Ba na zato kana da wani zance dabam ban da na Shugabanku Alhaji Ibrahim Imam. Da ma fitinarku shi ne ku sami bayyana ra'ayinku.

An kawo maganar.

Atone-Janar: Wajen Fasalin sakin layi na 2 akwai wani kuskure na Turanci 'Nomination' a maida ita 'nomination'. Wannan kuskuren ya shafi takardun Turanci ne kurum.

An yarda.

Fasali an yarda.

Majalisa ta juya.

An karanta karatu na uku, an zartas.

Dokar Kafa Dokoki (Yadda za a kafa).— Karatu na biyu.

Mai Girma Firimiya: Shugaba, Mai girma, na tashi ne don in kawo batu cewa a karanta Shirin Dokar da a ke kira Dokar kafa Dokoki (Hanyar da za a bi a kafa) 1961—Karatu na biyu.

Wannan yana daya daga cikin Dokokin da suka zama wajibi a yi saboda canjin matsayin fasarmu, daga hannun Turawa zuwa yentattar kasa.

Kafin Shirin Mulkimmu na yanzu ya soma aiki, duk sharuɗɗan da suka shafi hanyar kafa doka da ajiye dokokin da Majalisar Dokokin Jihar nan suka zartas suna cikin wadansu Umurnai na Mai Alfarma zuwa ga Gwamnonin kasan nan da kuma wata Dokar Tarayya ta Tabbattattun Dokokin wadda ta shafi Dokokin Tarayya da na Jihohi.

Daga ran 1 ga watan Oktoba sai wadannan Umurnai na Mai Alfarma suka daina aiki. Kuma irin canje-canjen Shirin Mulki da samun 'yanci ya jawo wa Nijeriya, ya sa wadansu

daga cikin tanade-tanaden Dokar Tarayya zama ba su da amfani, wadansu kuma bukaci gyara.

Dalilin wannan Shirin Doka shi ne gabatad da wata sabuwar Doka wadda kunshi tanade-tanaden da ke cikin Umurnai Mai Alfarma da su ke da amfani da wadansu sharuɗɗa daga cikin Dokar Tarayya nan da suka shafi Nijeriya ta Arewa, Kuma yanzu suna da amfani.

Sharadi na 2 na Shirin Dokar ya kasidodin kafa Dokoki. An kuwa debo ka'anan daga sharadi na 10 (a), (b), (c) da (f) Umurnin Mai Alfarma zuwa Gwamnonin Kasan nan.

Sharadi na 3 da 4 da suka bayyana hanyar za a buga tabbattattun Dokoki kuwa na daga kasusuwa na 2 da na 3 ne na Tarayya ta kafa Dokoki.

Sharadi na 5 ya tanadi ajiye tarihin da Gwamna da kuma ranakun da Dokokin soma aiki. Wadannan tanade-tanade tanade-tanaden kashi na 5 (i) ne na Tarayya da na Sharadi na 10 (e) (iii) na Umurnai Mai Alfarma aka gygyyara.

Sharuɗɗa na 6, 7, 8 da 9 sun shafi sa hatin kwanan wata na Doka, ajiye kofen dokokin buga dokokin cikin Gazet na Jihar. Su suna canjin kasusuwa na 6, 7, 8 da 9 na Dokar Tarayya tare da gyare-gyare.

Sharadi na 10 ya tanadi buga littafin dokokin shekara shekara. Kuma sharadin nan shi sharadi na 14 na Umurnin Mai Alfarma.

Sharadi na 11 ya soke Dokar Tabbattattun Dokokin Tarayya ta 1950 ta yadda ta shafi Nijeriya ta Arewa.

Majalisa za ta yarda da ni cewa, wani muhimmiyar doka ce da za ta fayyade aikin a wannan Majalisa. Ba wani sha'anin siyay cikin wannan, kuma ba wani sabon abu da Wannan Doka ta karu tabbatar da hanyar da a ke aiki da su yanzu ne kawai.

Na sani Mashawarta ba za su sami wani abu na suka cikin wannan abu da ya shafi aikin ba.

Shugaba, Mai girma, ina rokon in kawo batu.

Ministan Lafiya Dabbobi Da Ganduwa Daji: Shugaba, na goyi bayansa.

An yarda. An karanta.

An kawo maganar.

Shugaba: Komiti yaushe?

Majalisa ta Juya Komiti.

Sharuɗɗa na 1 da na 2, an yarda.

Sharadi na 3:

Alhaji Ibrahim Imam: Sharadi na 3 ma ya sa aka ce lalle wannan aikin Shugaba Madaba'a shi zai yi shi? Ni aganina wannan

ba ne a rubuta Ma'aikatar Madaba'a. Ko akwai dalilin da ya sa aka rubuta wannan?

Firimiya: Ba zan ba Mashawarci amsa ba, don kuwa bai bani sanarwar wannan tambaya ba tun da fari.

Shugaba: Da ma can na san Mashawarci yawan Ma'aikatar Madaba'a ita ke wa Gwamnati auge-buge rubutu.

Sharadi na 4, 5, 6 an yarda.

Sharadi na 7, 8, 9, 10 da na 11 an yarda.

Rasali na Farko da na Biyu.

An yarda.

An kai labarin Shirin Dokar ga Majalisa, an karanta karatu na uku an zartas.

Dokar Gyara Dokar Albashin Ma'aikatan Majalisar Dokoki ta 1961—Karatu na biyu

Firimiya: Shugaba, Mai girma, na tashi in kawo batu cewa Shirin Dokar da a ke kira Dokar Gyara Dokar Albashin Ma'aikatan Majalisar Dokoki, 1961 a karanta shi karatu na biyu.

Mashawarta za su tuna cewa a bara Majalisar nan ta zartas da doka cewa Albashin manyan ma'aikatan Gwamnati, da Mashawartan wannan Majalisa da na Sarakuna ya zamana suma a kan Albashin Mbanefo ya shafe su. Manufar wannan Shirin Doka shi ne, albashin Mashawartan Majalisar nan a fara shi kamar yadda albashin Mashawartan Majalisar Dokokin Jihar Yamma da na Gabas aka fara su ta wannan hanyar farin albashin Mbanefo. Saboda haka albashin Mukaddashin Shugaban Majalisar Wakilai ya tashi daga £200 zuwa £1,680 wanda a ke biyan Mukaddashin Majalisar Wakilai na Yamma da na Gabas. Albashin Shugaban Majalisar Sarakuna da Mukaddashinsa shi ina aiki shi daidai gwargwado.

Mashawarta za su yarda da ni cewa Wakilan Majalisar nan suma wajibi ne a fara albashinsu kamar yadda aka fara albashin. Wakilan Majalisar Jihar Gabas da ta Yamma. Ina fata Mashawarta ba za su ga wani abu ba na kin goyuyar bayan wannan.

Shugaba ina rokon in kawo batu.

Ministan Lafiya: Shugaba, ina roko in goyi baya.

An kawo maganar. An yarda.

Majalisa tana cikin Komiti

Sharadi na 1, 2, 3, 4 da na 5 an yarda.

An kai labarin shirin dokar ga Majalisa.

An karanta karatu na uku, an zartas.

Dokar Gyara Dokar Rance ta 1961
Karatu na biyu.

Ministan Kudi Alhaji Aliyu, O.B.E., Makaman Bida: Shugaba, na tashi in kawo batu cewa shirin dokar da a ke kira Dokar Gyara Dokar Rance 1961 a karanta shi karatu na biyu.

Mashawarta ba za su yi mamaki ba don me ya zama wajibi a kawo wani shirin doka game da rance, alhali kuwa a farshen watan Oktoba na bara aka kawo doka na neman rance na 1960, na biyu kamar fari da dokar rance da aka zartas a 1958.

Dole ne tun da farko im maimaita cewa, duk wasu kudi da Gwamnatin nan za ta ranto za a yi amfani da su ne wajen biyan shirye-shiryen Ayyukan Raya Kasa da kuma wadansu manufofi. Sau da yawa na kan gargaɗi wannan Majalisa cewa kudaden da mu ke ajewa a ko wace shekara Za su kare saboda aikace-aikacemmu na ayyukan Raya Kasa masu amfani, amma ba zai tafi ba kullum sai ana samun hanyoyin da a ke samun kudin shiga yau da kullum yadda zai tafi daidai da yadda kudin su ke. Akwai wani lokaci wanda ya ke mai yiwuwa ne sai an kasafata wadansu kudi daga kudin ajiya na shekara-shekara don a kashe su a kan Ayyukan Raya Kasa.

Daga cikinsa ne a ke samun abin kashewa don samun damar yin wadansu shirye-shirye da a ke yi. Lokacin da wannan ya fara shi ne, cikin shekarar kudi ta 1958-59. A cikin shekarar kudi ta 1961-62, bayan an yi istimat an ga abinda zai rage mana ya wuce fam dubu metan da kadan, a cikinsa ne za a yi sauran shirye-shirye, cikinsa ne za a kashe kudi a kan abubuwan da ba a yi zato ba da, a cikin 1961-62. Saboda haka ba ma zaton za mu sami wani abu a cikin wannan. Ina farin ciki da na fada cewa mai yiwuwa ne a taimaki manyan ajujuwan nan na manyan ayyuka da kudaden da muka tanada don aiki da su. A cikin 1959-60 an ajiye fam miliyan guda, haka kuma a cikin 1960-61 an ajiye fam miliyan guda da rabi. Daidai ne Shugaba, cewa Jihar nan tamu kudin da aka tanada kan ajin nan yana raguwa kan aikace-aikacen da mu ke yi, da na raya kasa da na gyaran zaman jama'a a cikin Jihar nan. Amma wannan za a iya bayyana su ne kawai kan abubuwan da su ke ba na daɗewa ba don ba za mu iya ba da su ba har zuwa wani wuri inda farfimmu zai fare. Wannan Jihar ba za ta iya biyan wadansu abubuwa da sauran duk aikace-aikacen da ta ke yi ba, don haka tilas ta bi wata hanya ta neman rance. Bara na shaida muku cewa idan kasar nan na son yin wannan ayyuka, dole sai an nemi rancen kudi, kuma wannan

[MINISTAN KUDI]

abu ne da za a fada shi a wadannan dokoki guda biyu, wadanda na fada tun da farko. Shugaba, Dokar Rance ta 1958 an yi ta ne don Gwamnatin nan ta ba Gwamnatin Tarayya izni ta yi kofarin nemo mata rance ta hanyar Hukumar Bada Rancen Kudi. . . . (Shugaba Oda! Oda! Akwai hayaniya a waje, ba a jin abinda Minista ke fada. Saje ka fita ka gani.) Dokar Rance ta 1960 ita ce ta yi bayani wanda shi ne na fada a jawabina.

A karkashin shirin mulki, Gwamnatin Tarayya ce kadai za ta iya neman rance daga ketare, amma sai Gwamnatin Jiha sun yarda da wannan lokacin za ta nemo rance ta ba su. Dokar Rance ta 1958 ta yi tanadin neman rance da bai wuce fam miliyan shidda ba. Har yanzu kudin da aka samu sashi daya ne kawai na rancen kudin nan don shirye-shiryen raya fasa wanda ya kasa fam miliyan daya da kadan. Kamar yadda na fada ne Shugaba, cewar ana neman wadansu rancen kudi da suka zama wajibi don shekarar kudi ta gaba, wannan zai taimakemu mu fara aikimmu wanda zai fare a 1962. Saboda haka sabon shirimmu na shekara biyar na raya fasa, daga 1962-67 zai yiwu idan mun duba nan gaba. A yanzu ba zan iya fadan kome ba na shirye-shirye da Gwamnatin Tarayya ta ke yi, amma zan iya bayyanawa, cewar idan muna son fare aikimmu na 1961-62 zuwa 1967, dole ne mu nemi kudi masu yawa.

Idan an duba abinda Jihar Arewa za ta samu, muna fata mu sami abinda ya kai ma fam miliyan takwas. Ana fata za a sami fam dubu metan da arba'in daga *Bankin Barclays* da sauran sashin wadansu banki masu taimakon raya fasa don ba Kano rance ta fare ayyukanta da kuma budafa ruwan sha. Banda haka kuma mun tabbatar cewa za mu sami taimako daga wadansu abokammu daga Yammacin Turai da wadansu kasashe. Abokina Ministan Kudi na Tarayya yana matuƙar kofarinsa ba tare da wata kasala ba, ya samo rance ba tare da wani ruwa mai yawa ba, muna fata kuwa wannan ya samu. Ba daidai ba ne in sake nanata abinda na fada yau, cewa shekaru masu yawa nan gaba za mu nemi rancen kudade wanda za a iya amfani da su ta hanyar da za su yi wa kasar nan amfani.

Watau sanan ne cewa ba tilas ne mu sayi kayayyakin kasar da mu ke karɓar bashi daga garesu ba. Lalle za mu iya yin haka, amma wannan zai zama ba tare da yardarmu ba ne. Kuma ina zaton Mashawarta za su goyi bayana idan na ce ba tilas ne a bi rayi ko halayena kasar da ke ba mu rance ba, sai idan rancen ya

zama mun tafiyad da shi ta yadda za mu sami ciyad da kasan nan tamu gaba. Saboda haka wannan Shirin Doka tana neman gyara Dokar Ba da Rance ta 1958 don a sami damu karɓar rance har na fam miliyan 10 a maimako fam miliyan 6. Na tabbata zan sami goyi baya. Don kuma Gwamnati ta ci gaba da aikace-aikacenta.

Shugaba, ina roƙon in kawo batu.

Ministan Al'amuran Kasa: Shugaba, ina roƙon in goyi bayansa.

An kawo maganar

Alhaji Ibrahim Imam: Ba wani abu ne so in fada ba, sai dai ina son in jawo hankalin Ministan Kudi cewa, kullum ya rage neman rance. A da ya fadi cewa shi ba yana neman wadannan rancen don ko kudi ya kasa cikin Istimat ba ne, amma idan aka duba sai a gwannan ba daidai ba ne, ciko a ke bukata da rance-rancen nan. Cikin Ajin Manyan Ayyuka da Kudin Shiga, ya nuna kudin wannan ajin ya kasa da fam miliyan guda da ya ke har an neman wannan ne daga wani aji. Da wannan rance kuwa tun shekaru biyar da suka wuce mu kuma tun wa Ministan Kudi bisa kan yawan rance kudi, ya daina su. Kuma dai ya yi wata magana da ya sa jikina ya yi sanyi, watau da'ya ce ba kasar da za ta iya ci gaba ba tare da rance ba. Ina shaida masa cewa, tun lokacin da Komishin suka karɓi mulki a kasar Rasha tun 1917, har ila yau su ke tafiyad da sha'anin kansu ba tare da sun ranto kome ba daga wata fasa, ga shi kuwa suna daga cikin mafi sanannun kasashen duniya. Na san Gwamnati na iya tafiyad da sha'aninta ba tare da rance ba. Ya kamata Gwamnati ta yi dabarun da kasan nan za ta ci gaba ba tare da bashi ba. A kwanan nan na wani batun neman rance wanda Gwamnatin Tarayya ke neman na fam miliyan 10, wanda ma har Ministan Ilmi ne ya busa kakakin jawabin a Jihar Arewa. Har ma ya ce Gwamnatin Arewa na son fam miliyan 2 don aikace-aikacen raya kasa.

Shugaba: Ina bukata a dauke sharadin Majalisa na 4, don a zatona ba za mu iya gama aikin nan kafin farko 12 ba. Ina bukata wadannan Majalisar Gudanarwa ya kawo batu.

Mallam Mu'azu Lamido: Shugaba, ina roƙon a dauke sharadin Majalisa na 4 don mu sami fare zarafin Majalisa na yau.

Alhaji Muhammadu Kabir: Shugaba, na goyi bayansa.

Alhaji Ibrahim Imam: Ni dai ban ga yadda za mu bi irin wannan hanyar rance-rance a nan Arewa ba. Idan dai har muka ci gaba da rancen kudi, to, wannan yana nufin har abada

na zamu rabu da bashi ta ke nan. Lokaci yana yi yanzu da za mu ciyad da kasammu gaba ba tare da rance ba.

Ba wani abu sai gine-gine. Kuma akwai wani abu wanda dole a gane shi a cikin 'Yantattar Nijeriya, shi ne bisa ga keɓe mutane dabamba. Bai kamata a yi ta gine-gine ba don ma'aikatan Gwamnati. Ma iya barin wadannan gine-gine don baki su zauna, amma ba ma'aikatammu ba.

Na fadi wannan ne don saboda shi wannan rance na gine-gine ne kurum.

Shugaba: Ni ina tsammani Mashawarci ya yi magana isasshiya kan wannan kudin kansu. Ita dokar babu wani bayani na kashe kudin game da ita. Kuma akwai damar da za a yi mashawara kan wannan, cikin Istimat.

Alhaji Ibrahim Imam: Shugaba, shin rancen kudin za a yi amfani da shi kan manyan abubuwan Jihar nan? A lura fa za mu kashe kusan fam miliyan huɗu a Jihar nan, kuma wajen aikace-aikacen raya fasa za mu kashe fam miliyan goma sha biyu.

Shugaba: Maganar da Mashawarci ke yi, yana yi ne kan dokar rance. Ka ce ba ka goyi bayan rancen nan ba, to sai ka dakata sai lokacin da muka zo cikin Istimat.

Alhaji Ibrahim Imam: Shugaba, na gode, amma muhimmin abu ne Majalisar nan ta san yadda za ta yi amfani da kudin da aka samu. Don wannan za a yi amfani da su ne wajen gine-gine kawai. Ina son Gwamnati ta bar irin wannan abu nan gaba. Na ga alamar za su ci gaba da neman rance. Ga shi cikin 1961-62 mun nemi rancen fam miliyan ashirin. Watau bashin Gwamnati kullun faruwa ya ke. In ka duba za ka ga bashin Gwamnati ya fi fam miliyan huɗu.

Ministan Kudi: Shugaba, (har yanzu Mashawarci bai koma hanya ba.

Shugaba: Ina zato Mashawarci ya fadi abin da ya ke so game da shirin gyaran wannan dokar.

Alhaji Ibrahim Imam: Shugaba, da wuya Majalisar nan ta gane rashin kyaun rancen kudi. Yanzu haka muna biyan ruwan kudi na fam miliyan daya. Me zai faru lokacin da muka ranci fam miliyan ashirin? Wannan zai kai mu shekara dari muna biya. Manufata ba wai ina soke shirin dokar ba ne amma don in gargadi Minista kan irin abin da ke faruwa.

Ministan Kudi (Alhaji Aliyu Makaman Bida): Shugaba, cikin maganganun Mashawarci biyu ne kawai ya kamata a yi magana kansu.

Na farko, ya ce bai kamata mu ranto kudi ba. Na biyu, idan mun ranci kudi kada mu yi amfani da su wajen gine-gine. To, ina son in tuna masa da cewa ko wace fasa tana rancen kudi, har Rasha ma da ya ce, ita ma tana rancen kudi don amfanin kasarata. Haka kuma Indiya, Haka kuma Ghana, Tarayyar Najeriya, Gwamnatin Yamina da ta Gabas. Ko Mashawarci na son mu bar shirye-shiryen na manyan ayyukan raya kasa. Kuma ba wadannan kudi ba da zu ne za mu yi amfanimmu na yau da kullum ba. Kuma ina tabbatar masa cewa za mu yi amfani da su sosai kamar yadda ya kamata. Kuma na yarda da cewa

Shugaba: Na tabbata ya kamata in jawo hankalin Mashawarta ga sharadin Majalisa na 26 (2). An ce, ba a yarda Mashawarta su yi surutu ba, amma sa iya rada da junansu.

Ministan Kudi: Game da Mashawarci da ya ce kada a yi amfani da kudi wajen gine-gine, watau ya nuna kada a yi makarantu ke nan ko asibitoci.

An kawo maganar, an yarda.

An kai Shirin Dokar cikin Komiti

Cikin Komiti

Sharadi na 1 da 2 an yarda.

An kai labarin Shirin Dokar gaban Majalisa ba tare da gyara ba.

An yarda.

An karanta karatu na uku an zartas.

Dokar Gyara Dokar Odit 1961—Karatu na biyu.

Ministan Kudi: Shugaba, na tashi in kawo batu cewa Shirin Dokar da a ke kira Gyaran Dokar Masu Binciken Kudi, 1961 a karanta shi karatu na biyu.

Muhimmiyar manufar wannan Shirin Doka ita ce, ta yi tanadi saboda ritaya da tsufa na Darektan Masu Binciken Kudi. An yi wannan ne bisa ka'idar Karamin Kashi (2) na kashi 69 na Tsarin Mulkin Jihar Arewa, wacce ta yi shiri cewa Darektan zai bar aikinsa ne kurum a lokacin da shekarunsa suka kai yadda Majalisun Dokoki na Jiha suka bayyana.

Matsayin Darektan Masu Binciken Kudi yana da mukami musamman a karkashin Tsarin Mulki, kuma ya bambanta da sauran matsayin Manyan Ma'aikatan Gwamnati ta muhimman hanyoyi. Duk da haka a fili ya ke cewa mutumin da ke riƙe da wannan matsayi zai zama cikin halayen ayyuka irin yadda sauran Manyan Ma'aikatan Gwamnati ke da su. Kuma saboda haka ne wannan Shirin Doka ta yi tanadi cewa shekarun ritaya su zama hamsin da biyar.

[MINISTAN KUDI]

Ban yi tsammanin ina bukatar wani dogon bayani kan wannan Shirin Doka ba, saboda haka, Shugaba, ina rokon in kawo batu.

Ministan Ciniki da Sana'o'i: Shugaba, ina roko in goyi baya.

An kawo maganar, an yarda.

An kai Shirin Dokar cikin Komiti.

(Cikin Komiti)

Shugaba: Sharadi na 1 da na 2.

Alhaji Ibrahim Imam: Game da sharadi na 2 Shugaba. Ina tsammani ba zai zama hari ba ga daukan wani wanda shekarunsa suka kai hamsin da biyar.

Ministan Kudi: Wannan zai hana a dauke shi.

Alhaji Ibrahim Imam: To, in ya zama shi mutumin nan shekarunsa sun kai hamsin da biyar amma yana da karfinsa, kuma zai iya aikin sosai, ko akwai wata yarjejeniya da za a yi a dauke shi aiki?

Ministan Kudi: In irin wannan al'amfani ya faru nan gaba, a iya gyara dokar baki daya. *Sharadi na 1-2 an yarda.*

Majalisa ta juyo.

An karanta Shirin Dokar karatu na uku an zartas.

Dakatarwa

**Ba tore da kawo magana ba, Shugaba ya dakatar da mahawara da karfe 12.22 na rana. Sai gobe da karfe 9.00 na safe.*

Littafi ra Farko
Lamba 4

Laraba
4 ga Maris, 1961

MAJALISUN DOKOKIN JIHAR AREWA
NIJERIYA

MAHAWARA

MAJALISAR WAKILAI
TA
JIHAR AREWA TA NIJERIYA

ABINDA KE CIKI

DOKAR KASAFIN 1959-60 [Jeri 69]

DOKAR KARIN KASAFIN 1960-61 [Jeri 70]

DOKAR CUTUTLUKAN DABBOBI TA 1961 [Jeri 72]

DOKAR KIMA, 1961 [Jeri 75]

DOKAR KARIN KUDIN HAYA, 1961 [Jeri 83]

MAJALISAR WAKILAI NIJERIYA TA AREWA

Assabat, 4 ga Maris, 1961

da karfe 9.00 na safe

ADDU'A

Shugaba ya karanta Addu'a.

Dokar Karin Kasafin 1959-60

Ministan Kudi: Shugaba, Mai girma, na tashi in kawo batu cewa shirin Dokar da a ke kira "Dokar Karin Kasafi na Jihar Arewa ta 1959-60 ta 1961" a karanta ta karatu na biyu.

Majalisa ta saba da hanyar nan ta Shirin Dokar Karin Kasafi domin neman yardarta kan ainihin kashe kudi na shekarar kudi da ya wace, wanda ya fi abinda Majalisa ta yarda da shi a Dokokin Kasafi na farko. Sau da yawa bukatar Karin tanadi game da wani karamin aji ya kan zo ne daga baya cikin shekarar kudi, har ba ya yiwuwa a nemi yardar Majalisa ta hanyar Shirin Dokar Kasafi kafin cikar shekara. A wani lokaci, bukatar karin ta kan zo saboda wani dalili da ba a yi zatonsa ba. Misali, saka wani kudi a wani karamin aji da ba daidai ba, ba a kuma gane ba sai bayan lokaci ya kure har ba ya yiwuwa a daidaita shi kafin a rufe lissafe-lissafe. Cikin wadansu halaye, na kan ba da izni don a kashe daidai abin da ake bukata.

An yi cikakken bayanin farin kudin nan da a ke nema cikin karamin Istimat na 1959-60. Yawan kudin da a ke bukata a kasafin shi ne, fam dubu dari da arba'in da shida, da dari huɗu da tamanin da uku. Fiye da rabin wannan yana cikin kashe kudi na fam dubu saba'in da biyar da dari biyu da sittin da shida sabo da Bikin Mulkin Kai na 1959. Yana da wuya a iya sanya abinda za a kashe a kan abubuwa da yawa da a ke bukata domin samun nasarar wannan muhimmin al'amari na tarihi, Da aka gama lissafi sai aka ga abinda aka kashe ya fi abinda aka fiyasta. Yawan kudin da aka kashe wurin bukukuwan nan 1959-60 ya fi fam dubu dari uku da kafan.

Sauran kashe-kashen kudi cikin wannan karamin Istimat kanana ne, ba zan bata lokacin Majalisa da zurfafa magana cikinsu yanzu ba.

Ko da ya ke an kashe kudi fiye da yadda ya kamata cikin wadansu ajujuwa na cikin Istimat, duk da haka ba a kashe abinda aka tanada cikin wadansu ajujuwan ba. Jimlar kudin kashewa na yau da kullun a shekarar 1959-60, wanda ya fi fam miliyan goma sha shida kadan ya kasa jimlar abinda aka yarda da shi a Istimat na asali da na kananan Istimati nan guda uku har da wannan, da fam miliyan guda da dubu dari

takwas. Wajibi ne, kuma bisa kan doka ne a nemi yardar Majalisan nan inda duk wani Aji ya ke da fari ko da akwai tsihi da aka yi a wadansu Ajujuwa.

Bisa ga sha'anin kudi dai, shekarar 1959-60 an sami nasara. Shekarar ta soma a lokacin da sha'anin ciniki bai faye kyau ba, ga kuma wahalce-wahalce game da kasuwar kuza da bukudu, amma sai al'amura suka gyartu aikin shekarar. Gyadar da aka samu ta kasa matsakai-cin abin da a ke samu a sauran shekaru. Duk da wadannan abubuwan, mun kai farshe shekarar da rarar kudi fiye da fam rabin miliyan, sabo da tsimin da aka yi a wadansu Ajujuwan kashe kudi, da kuma kyautawun halin kudin shiga da aka samu zuwa farshe shekarar.

Ina neman Majalisa ta yarda da wannan shirin Dokar. Shugaba, ina roko in kawo batun.

Ministan Lafiyar Dabbobi da Aikin Daji: Shugaba, Mai girma, ina roko in goyi baya.

Shugaba: Bisa sharadin Majalisa 65, ba za a yi mahawara a kan wannan ba sai ran Littinin idan an sami lokaci.

Dokar Karin Kasafin 1960-61

Ministan Kudi: Shugaba, na tashi in kawo batu bisa shirin doka wadda ake kira Dokar Karin Kasafi ta 1961, ta Nijeriya ta Arewa, don karatu na biyu.

Bayanin farin kudafen da ake bukatar kashewa saboda gudanar da ayyukan Gwamnati cikin shekarar kudi 1960-61, wadda ta zo farshe a yanzu; an tsara shi cikin Karin Istimat na biyu na 1960-61, wanda Wakilai suke da kofensa. Kudafen da ake so Majalisa ta yi goyon baya su ne, fam zambar dubu da dari takwas da tamanin da tara, da fam metan da goma sha bakwai. An ware fiye da kashi uku daga cikin huɗu na jimlar kudafen nan saboda karamin aji daya don biyan kudin da ake debowa daga Tattarraren Kudin shiga, a biya Manyan Kudafen Raya Kasa. Saboda haka ake rokon wannan Majalisa ta kasafin fam goma don alama, da ya ke an nuna haka cikin Istimat na shekaran nan.

Ya zama al'ada garemu cikin 'yan shekaru mu dinga yin canje-canje irin wannan daga Tattarraren kudin shiga, watau kudafen da muka ajiye don taimakawa cikin shirin biyan Manyan Ayyukan Raya Kasa, duk lokacin da muka ga muna cikin matsayin da za mu yi haka.

Abin da shekarar 1959-60 ta kawo ya gamshe mu fiye da yadda muke tsammani, domin Kafaffun Kudin shiga da Gwamnatin Tarayya ta biyamu sun hau tare da faruwan cinikin kayayyakin ciniki da suke shigowa kasa da wadanda suke fita. Haka kuma saboda kudin

[MINISTAN KUDI]

da aka kashe ya kasa kudin da aka yi shawara a kai. Saboda haka muna da hanyar canja wadannan kudade cikin wannan shekara. Muna kamu da niyyar canja kudade fiye da haka a shekara mai zuwa. Lalle mu rife uwar kudi kima saboda ayyukan Gwamnati na yau da gobe. Alamu duka sun nuna cewa yin irin canje-canjen nan a gaba zai wuyata fwarai da gaske.

Yanzu zan yi bayani kan wadansu kananan ajujuwa cikin Karin Istimat. Sune kananan ajujuwa guda biyu waɗanda suke farkashin Aji biyu na ofishin Firimiya—jimlar kudi fam dubu Casa'in da biyar da dari shida da sittin (*ar. warr su*) don samo wa Ofishin Zaɓe na Nijeriya ta Arewa motoci da sauran kayan aikin zaɓe. Lalle ba makawa za a yi zaɓe cikin 1961, saboda haka wajibi ne a yi dukan shirye-shiryen da ya kamata a yi kafin lokacin nan. Tunda ya ke shi zaɓe a kan yi shi sau ɗaya cikin ko wace shekara jimlar ne, ba za a dauke shi cikin ainihin jimlar kudin da ake kashewa yau da kullum ba.

Jimlar kudi da suke cikin kananan ajujuwa guda biyu uku, na fensho da kudin tausayi fam dubu dari da goma sha biyu da dari biyar ne. Wadannan alƙawura ne da Gwamnati ta yi don ta kyautata wa ma'aikatanta bisa sharuɗɗan da aka dauka su aiki. Wadannan ba za su zama maimakon farin bashi ba, domin idan ba a biya ba a yanzu, ana iya yi nan gaba. Karamin Aji na Alawas na shekara, da kudin tausayi da kyauta (*Ex-gratia Awards*) ya kan faru idan aka nemi rage ma'aikatan da basu da fensho, da waɗanda aka dauka bisa kwongila. Kudaden tausayi ne ake basu, domin a yanzu an yarda ma wadannan ma'aikata su karɓi kudin tausayi Karshen ko wane rangadi, ba tare da jiran cikas lokacin kwangilarsu ba.

Akwai wani babban karamin aji kuma na kudade waɗanda jimlarsu ya kai fam dubu saba'in da ɗaya da taminin da biyar don taimakon En'e-En'e saboda biyan Ma'aikatan 'Yan dokansu. Kudaden da aka bayar cikin Istimat da aka yarda da shi, an gane ba za su biya bukata ba, don an daukaka waɗansu Ma'aikatan 'Yan doka saboda sun kara himma cikin aikinsu. Kuma jimlar gwanayen 'yan doka yana faruwa domin kolejin 'Yan sanda ta Arewa tana koya wa da yawa daga waɗannan ko wace shekara.

Ba lalle a yi bayani ga sauran kananan ajujuwa na cikin Karin Istimat ba a yanzu. Amma idan Wakilai suna so za a yi shi lokacin Komiti na Bayarwa.

Zan cika wannan batu tare da juyawa ga wani bayani da na yi yayin da na yi jawabi a taron

shawara na farkon 1960-61. Aikina ne in sanan da wannan Majalisa cewa zamu fuskanci rashin kudi na famfamai fiye da rtbu'in miliyan cikin 1960-61. Yanzu lalle in sanan da wannan Majalisa cewa koda yake Gwamnatin Tarayya ta kara kudin fiton kayayyakin da suke shigowa fasan nan tun karshen watan Disamba; amma duk da haka rashin kudin sai faruwa ya ke. Yanzu muna kan fam dubu dari hudu da tamanin da uku, da dari uku da hamsin da uku. Ina tune da haka yayin da na ce tun farkon maganata, cewa canje-cenjen kudi daga wurin ajiya zuwa ga kudaden Manyan Aiyukan Rayuwa Kasa ya yiwu shi fara wuya nan gaba. Rashin Kudi na kusan famfamai rab'in miliyan ya nuna cewa an narkad da kudade da yawa daga cewa kudadenmu na ajiya, saboda haka ba a yi yiwuwa a raya fasa da zu kamar yadda muna nufin yi. Wannan ya karfafa mana cewa sai a tattalin kudaden da ake kashewa yau da gobe, hanya guda, da kuma fadada hanyarmu na samun arziki da kuma kudaden da suke shigowa ta wata hanya. Da haka za mu iya samun kudaden da za su ishemu, sauran mu matsa lamu wajen raya fasa wadda muke so. Wannan shi ne al'amarin da Gwamnati ta sa gaba tana kuma sane da shi. Duk da haka yanzu lalle sai mu fuskanci wannan rashin kudi da muka hanganta yi tanadi wanda ya cancanta mu yi, idan za mu dage mu rife ayyukan Gwamnati kamar yadda ya kamata. Daga farshe, ina tuna wa wannan Majalisa cewa jimlar da aka bayar a halin yanzu na rashin kudi kiyasi ne, ya kuma dangana da kudaden da Ma'aikatan Ministoci suka bayar kasa cewa zasu nema nan gaba. A cikin haka ya yiwu farshen wannan shekara a hali fiye da yadda mu zo muke so. Idan ya tabbata cewa ba a kasha duk kudaden da aka ware don kashewa ba, kuwa an sami kudi daga kafaffen kudaden shiga wanda Gwamnatin Tarayya ta ke tarawa saboda mu, fiye da yadda aka kayyade.

Bisa ga wannan bayani, Shugaba, ina roƙo in kawo wannan batu.

Ministan Tarbiyya da Hada Kai: Shugaba ina roƙo in goyi bayansa.

Shugaba: Sharadin Majalisa mai lamba 63 ya shafi wannan Shirin Dokar. Mahawara kafin wannan Dokar sai ran Litinin.

Dokar Cututtukan Dabbobi, 1961

Ministan Lafiyar Dabbobi: Shugaba, Ma girma, na tashi in kawo batu cewa Shirin Dokar ga Doka don gyaran Dokar Tarayya ta cuce-cucen Dabbobi a karanta ta karatu na biyu.

Dokar Tarayya ta cuce-cucen Dabbobai a yanzu, wadda bayan an yi 'yan gyare-gyare ki

aiki da ita tun 1917, tana aiki ne da tsare dabbobi a Nijeriya, da kuma shiga da farko, ko kuma wadansu abubuwa da zasu farfata suna tare da irin wannan cuta.

A bisa sabon Shirin mulki, shiri na farko ya shafi Jihar nan, sannan shiri na biyu ya shafi Gwamnatin Tarayya ne.

Akwai gyare-gyare guda 3 na Dokar Tarayya da aka shirya a Shirin Doka, biyu na farko ba ta mai ba ne ainun.

Gyara na farko da ke cikin kashi 2 na Shirin Doka ya fara bada bayani a Dokar Tarayya na Maganin kashe cuce-cuce, akwai magani na shirya riga kafin cuce-cucen dabbobi da ake shirya. Ja shi wajen yi musu magani, wanda shi sa'in ya kan gamu da kwayoyin da su kan jawo cutar, wanda yake muddin ba an shirya shi tsabta da ba zai jawo mugun cuta ga lafiyar dabbobi. A da an fara amfani da shi bisa abin akwai rubuta a Sashi na 2A, na Dokar Tarayya, a kuma dukan irin ahinda zai jawo cutar, daga haka an gane cewa waɗannan irin maganin suna da matuƙar amfani har da a yanzu keɓe bayaninsu a Dokar Tarayya.

Gyara na biyu yana cikin kashi 3, karamin shiri (a) na Shirin Doka, wanda ya nemi gyara wani kuskure na Dokar Tarayya a yanzu, wanda aka nuna bayaninsa a sakin layi da maganinsa ya fare.

Haka kuma mun sami damar bayyana irin maganin kashe cuce-cucen nan a wannan sakin layi, kun dai rigaya kun ji irin dalilan da muka bayar game da shi.

A cikin gyara na uku ne aka shirya babban shiri (a) na Dokar Tarayya, a kashi na 3, karamin shiri (a) na Shirin Doka.

Bisa ga Dokar Tarayya ta yanzu, za a iya kawo waɗansu ka'idodi da za su hana shigowa maganin cikin waɗansu abubuwa da za su hana maganin miyagu ne ga lafiyar dabbobimmu kuma muna da cikakken ikon da zamu hana irin maganin annoba a Nijeriya ta Arewa, da zarar mun ga alamarsa.

Abin da ba za mu iya yi ba, shi ne hana shigowar dabbobi da ba su dade da kamuwa da cutar ba, ko kuma kwayoyi masu cutar a cikinsu da ba za a iya gane su ta sassaukar hanya ba, daga wata Jiha zuwa Jihar Arewa, ko kuma daga wani sashi na Jihar Arewa.

A da dai ba a damu da irin wannan kuskuren ba, tun da ya ke yawancin manyan cuce-cucen dukkan yadu ne a kusan ko ina a Nijeriya ta Arewa. Amma yanzu shirin ya canza. Ciwon huhun shanu mai yaduwa ya fi farfi a yawancin Arewa maso gabas na Jihar nan, a yanzu haka ya ragu har ma a Lardin Borno. Ko da yake dai ciwon nan na bushiya yana yaduwa har yanzu,

amma duk da haka ana samun saufinsa, saboda haka ne sashin ma'aikata ta dabbobi ta fago sabon shiri da ta ke fata ta sami hada kan mafwabtammu don kashe yaduwar wannan irin cuta daga yawancin, koma dukan Nijeriya ta Arewa kafin shekaru hudu nan gaba. Ana fata cewa cikin kwanakin nan wannan irin aikin zai watsu cikin ko ina a Afirka ta Yamma, wanda na tabbata za ku gane cewa babban aiki ne da ya cancanci yabo. Muddin ana buƙatar daukaka aikin kashe cutar nan, da kuma kara yawan shanu da kana kamuwar su, lalle ne a fara kokarin aiki da magani. Ga misali zan bada bayani ga bullowar annobar ciwon bushiya a lardin Adamawa a bara.

Shekaru hudu ko fiye da haka da suka shige, duk yawancin sashen nan na Lardunan Adamawa da Biniwai da suka yi hannun riga da kudancin kogin Biniwai tare da gefen sashin kasar Amana, tuni sun rabu da irin wannan cutar, ko da yake an san akwai irin ciwon nan na bushiya a Arewancin kogin. Garken waɗansu dabbobi da suka fetare kogin a bara akwai waɗansu daga cikinsu da suka rigaya suka kamu da irin ciwon. Amma kafin a gane, har sun kai Kasar Adamawa inda suka harbi waɗansu dabbobin. Nan take ciwon ya yadu yana ta kashe dabbobin, har ya wuce yadda da ba za a iya tsare wannan cutar ba, amma ina farin ciki da gaya muku cewa dai bayan an sha fama, da kuma kashe kudi masu dama yanzu ko alamar sa babu.

Muddin a ce muna da ikon tsare yawon garken dabbobin da suke fetare kogin Biniwai don duba lafiyarsu da basu magani da alwurar riga kafi, kafin su gamu da na wata kasa da suke garau, irin wannan annobar ba zata rika aukuwa ba.

Babu shakka, cikin 'yan kwanakin nan idan mun ci gaba da aikin nan namu, kusan in ce yawancin Nijeriya ta Arewa zata rabu da irin miyagun abubuwan nan, kamar su ciwon bushiya da ciwon huhu na shanu mai yaduwa. Haka kuma hanyar tsare irin waɗannan wurare zai jawo faruwar sana'o'i.

Saboda haka a kashi 3, karamin shiri (a) na Shirin Dokar, muke neman nuna irin wuraren da ya ke sam-sam ma babu irin wannan cuta, ko kuma wanda ya rage kafan, saboda haka mun ja damarar farko, don kashe irin wannan cuta inda yake da ragowarsu, na biyu, a hana shanu kamuwa da irin wannan cutar. In kuwa ba irin wannan iko muka samu ba, don cika wannan aiki, lalle ba yadda za mu iya cim ma irin waɗannan cuce-cucen.

A farshe, Shugaba, ina son in jawo hankalin Mashawarta da cewar mun yi sa'a da cewar

[MINISTAN LAFIYAR DABBOBI]

Jihar nan tamu tana daya daga cikin kasashen da suka fi yawan dabbobi a duniya. Saboda haka ya rage namu mu san hanyar da za mu bi ta kiwon lafiyarsu.

Gyare-gyaren da ke cikin Shirin Dokar ya bai wa Gwamnati ikon shirya ka'idodi wandada zai kawo farin lafiyar dabbobimmu, ya kuma bada ikon kashewar miyagun cuce-cucen nan. Yadda kowa daga cikinku ya sani cewa wannan muhimmin abu ne, ina fata kowa zai yi iyakar kofarinsa don karuwar lafiyar dabbobimmu, wanda ya ke daya daga cikin hanyoyin karuwar arzikin Jihan nan, har ma Nijeriya gaba daya.

Shugaba, Mai girma, ina rokon in kawo batu.

Ministan Tarbiyya Hada Kai: Shugaba, ina rokon in goyi bayansa.

An kawo magana—an yarda.

Majalisa Cikin Komiti

An sanya Shirin Dokar cikin komiti.

Sharadi na 1, 2 da 3, an yarda.

Majalisa ta juyo.

An karanta shirin Dokar karatu na uku an zartas.

Dokar Kima, 1961:

Ministan Kasa da Safiyo: Shugaba, na tashi ne don in kawo batu cewa Shirin Dokar Gyaran Dokar Kima ta 1961 a karanta ta karatu na biyu. Mashawarta za su iya gane wa cewa Dokar aikin kimar gidaje an soma aiki da ita a Sabon Garin Kano, da Zariya, da Jos da kuma Kaduna. Ainihin Dokar an fara amfani da ita a Kano da Zariya, amma ana bukatar gyaran ta don a iya aiki da ita a wadansu wurare a Jihan nan. Watau misali a Kano, wannan Doka ta jawo wa Kano En'e kudi wajen £4,500 kuma, a cikin sabon Istimat ana zaton za a sami £15,000 a Kano. Misalin Jos kuma, an sami abin da ya kai £11,000. Yanzu kuma a cikin sabon Istimat na 1961 an tanada za a sami £19,500. A cikin Garin Kantoman Kano za a sami £50,000 ko £54,000 a wannan shekara. A Sabon Garin Zariya kuma za a sami £11,000 a wannan shekara. A Babban Garin Kaduna, za a sami £53,000 ko £58,000 a wannan shekara.

A cikin 'yan shekaru da suka wuce aka soma aiki da wannan fangiyar da yake wani babban ma'aikaci ne ke tafiyad da ita. Da wannan aikin ana yin sa ne ba da dalili ba, kuma shekaru biyu-biyu ake yin sa. Amma yanzu muna son gyare-gyare cikin wannan Dokar don ta dace da irin ma'aikatar da ake da ita, im ba haka ba da wuya a yi aiki da ita. Dokar ta ba da umurni a sake kimanta gida a ko wace shekara biyu. Amma wannan ba daidai ba ne, da yake ba mu da kwararrun ma'aikatan da za su yi wannan.

Shi ya sa muka ce, sai shekaru biyar-biyar kamata a yi.

Mai yiwuwa ne shi komitin ya yanke magana game da wannan shawara, sabon ma'aikacin ya yi kuskure a cikin wannan Dokar Sai muka ga ya kamata a bar shi ya dawo fara a Babban Kotu.

Shugaba Mai girma, ina rokon in kawo batu.

Ministan Kasa: Shugaba, na goyi bayan *An kawo magana*

Alhaji Ibrahim Imam: Shugaba, ina yin tambaya Minista da ya ce a cikin jawabin wannan dokar tana aiki ne a Sabon Garin Zariya, da na Kano, da Garin Jos da Garin Garin Kantoman Kaduna. Ina mamaki ba a amfani da ita wannan doka a sauran magayar garuruwan Jihar nan. Ina ganin Ministan yana da ikon ya ba En'e iznin ta sa wannan.

Lalle ya kamata a ba su iznin su ma su sa wannan haraji. Wannan abin bakin cikakun muna kiran wadansu garuruwan na Kantoman gashi kuwa mun sami Mulkin Kai, don wannan al'adu ne da Turawa suka kawo magana. Yanzu me nene bambancin Sabon Garin Kano da cikin Birni? Duk mutanen Nijeriya za zaune. Kuma nene ne bambancin Sakkwata Kaduna? Ya kamata duk mu dauke wadannan dokoki da Turawa suka kawo magana. Kuma zai yi kyau idan wannan doka ta yi a duk birane.

Ministan Kasa da Safiyo: Ina tsammanin Mashawarci bai fahimta da abin da a ke da wannan Komitin ba. Su wadannan mutanen suna zaune a cikin Sabon Gari. Suna kuma farkashin Ka'idodi na 40 da 51 da ke bisa su. Kuma wadannan ka'idodi sun shafi wadansu garuruwa da na fadi. Cewa, wadannan wadannan an yi su don baki da ke zaune ko ja biyu zai kama garesu, saboda haka za a same su a daya. Bai kamata mu riƙa yi wa mutanen ke zaune dindindin haraji irin wannan. Amma Mashawarci na iya yin haka lokacin da ya kai ragamar mulki a hannunsa. Ban taɓa ganin En'e na da ikon idan mutun ya mutu, in kuma yana da dukiya, ta dora wa dukiyar wannan mutum haraji don masu gado ba.

An yarda.

Majalisa ta shiga Komiti

Sharadi na 1, 2, 3, 4, da na 5 an yarda.

Majalisa ta juyo

An kai labarin Shirin Dokar ga Majalisa Duka, An karanta karatu na uku an zartas **Barna a Tarzoma, 1961**

Ministan Kudi: Shugaba, Mai girma, tashi don in kawo batu cewa Shirin Dokar da a ke kira Gyaran Dokar Barnar da aka yi

tarzoma, ta 1961—A karanta shi karatu na biyu.

Shugaba, Mai girma, Majalisa za ta iya kawo a cikin watan Disamba, 1958 na kawo wannan Doka wadda na ke nema yanzu mata dan gyara. Sa annan na ce ana bukatar a yi Doka bisa kan wannan don a sami hanya mai sauƙi da za a iya biyan ko wane mutum da ya yi asarar kayansa ta hanyar tarzomar. Idan ya yi asarar wajibi ne a yi amfani da Dokar, za ya zamana wajibi hanya da za a bi da ita a sami kyakkyawar hanya da za a bi da ita yadda ba za a yarda da wata gurguwar shawara ba.

Aiki da wannan Doka ya danganta ga asarar tarzomar. Duka marikiciyar hanyar ta biyu wuri ya zama wurin da tarzoma ta bata, da nada Kwamishina da sauran irin wadannan rikice-rikice ba za su zama wajibi kawai kurum saboda tashin hankali tsakanin gurguwoyi biyu a kan iyakar fasa, har ya tarzomar da aka sami asarar kaya. Amma bisa ga sabon shiri na kashi na 3 bisa kan bayanin aiki da Doka, ainihin abinda zai fero ke nan idan an yi Barna bayan mutane biyar ko fiye da haka sun taru wuri daya don Barna.

Na kawo wannan gyara ga Majalisa don neman shawara da kuma yardar wa Gwamnati ta yi aiki da wannan Doka don zartar da ita, wadda za ta tsare da kuma bayan kudi ga mutattun mutane in ta ga ya cancanta.

Shugaba, ina rokon in kawo batu.

Ministan Al'amuran Cikin Kasa: Shugaba, ina rokon in goyi bayan batu.

An kawo magana.

Mallam Bala Keffi: Shugaba, na tashi don in riƙi goyuwa bayan wannan Shirin Doka. Dalili kuwa mun tuna a cikin lokacin shekarar nan da ta wuce, bisa ga wadansu tarzomomi da suka fara a Binuwai, aintanadi dokar tarzoma cewa duk wani wanda ya yi hasarar dukiya wani da ikon ya yi fara biya kayan da ya fasa a lokacin tarzomar. Ina iya tuna wa firimiya da kansa ya ce duk mutanen da suka fasa dukiyarsu a lokacin tarzoma za a biya su. Abu-kamar haka ya auku a Maiduguri. Lokacin da tarzoma ta tashi a Maiduguri, mutanen Maiduguri da suka rasa dukiyarsu a lokacin tarzoma ba a biya su kome ba. Kuma ba a kafa wata Hukuma ba don ta yi bincike game da wannan tarzoma. A lokacin ni da kaina na tafi Maiduguri, na ziyarci gidan Alhaji Ibrahim Imam wanda ala'marin ya shafa. Duk Mashawarcin Majalisan nan da ya tafi Maiduguri, in ya ga irin barnar da a ka yi wa Alhaji Ibrahim Imam, zai yi hawaye, kome rashin imaninsa. Am bata masa dukiya da yawa, banda kakkarce gidansa kaca-kaca da aka yi. Na tabbata Alhaji Ibrahim Imam ya kashe fiye da £2,000 wajen

kafa tubalin gidansa kawai. Amma abin tausayi sai ka tarar an farfasa gidan. Na gani da idona an kome kekunan hawa da na dinki da dama a gidan. Amma har yanzu ba a biya shi kome ba, alhali kuwa an ce wanda duk ya yi hasarar dukiya a gidansa za a biya shi. Mun sani halulukan mutanen *Northern Peoples Congress* a kowane wuri. Mutane ana iya tura su su je su kome gidajen mutane da gangan sannan a ce tarzoma ce. Shi mutumin nan mai kawo irin wadannan dokoki ya san shi ba a'an fasa bane, tafiyarsa zai yi ya bar mu mu ci kammu..... [MINISTAN KUDI: Kada ka zargi ma'aikaci.....]. [MALLAM ANGO SOBA: Shi Minista ne, Atone-Janar—Minista ne].

Mallam Bala Keffi: Shugaba, saboda haka ina roko a janye wannan Shirin Doka. A bar mutane wadanda aka bata musu kaya su daukaka fara su nemi hakkinsu a ko wane hanya ta shari'a. Bisa ga tambayar da na yi game da Maiduguri, mutanen da suka rasa dukiyarsu har yanzu me aka yi musu. Abin haushi kuwa shi ne, mutanen da aka kama akan su ne mafarin wannan tarzoma, ba a yi masu kome ba sai bulala shida shida. Wannan ya nuna ke nan mu abokan hamaya har abada ba a son mu da arziki, domin kuwa idan mun yi hasarar dukiyarmu ba a bayanmu fansa. Saboda haka ina roko a janye wannan doka.

Mr J. J. Akaakar: Shugaba, na tashi in goyi bayan wannan muhimmin Shirin Doka. (Tafi). Na ce muhimmin Shirin Doka domin ta tara hakkokin 'yan adam wadanda suke cikin tsarin shirin mutum. Ya zama al'ada ga wadansu jam'iyyun siyasa wajen yin miyagun abubuwa. Na ce miyagun abubuwa, don suna karya doka kullum, tun ma ba yankin Kasar Tiv ba. Jam'iyyar *Action Group* sun dauki doka a hannunsa kamar yadda suka ga dama a wannan fasa. Shugaba, da sauran Mashawarta na tabbata suna sane da tarzomar da ta tashi a Kasar Tiv. Dalilin wannan tarzoma shi ne, abubuwan da su ka yi a lokacin zaɓen shiga Majalisar Tarayya. Lokacin da *Action Group* ta watsa farairayi ga mutane game da sha'anin zaɓe, ga shi har sun sa al'amura sun yi wuya a cikin Nijeriya ta Arewa, a Kasar Tiv. Mun sani idan wata jam'iyyar siyasa ta fada wa mutane farairayi, ta yi wu ta sami nasara.

Amma lokacin da wata jam'iyya ta hada wadansu kabili su yi tashin hankali da wadansu, ko rungiyar wadansu masu wani addini su yi tashin hankali da wadansu masu addini dabam. Lalle wannan jam'iyya ba ta kirki ba ce ta ko wane hali, to, wannan kuwa aikin *Action Group* ne. Shugaba, da sauran Mashawarta, kun sami labarin tarzoma da' aka yi a watan Satumba na bara har kuwa zuwa farshen wannan wata,

[MR J. J. AKAAR]

a lokacin kuwa an kusa samun 'Yancin Kai. A ranar kuma da ake bikin samun 'yancin akwai tarzoma a gidan Yari a Gboko. Domin kuwa *Action Group* ta yi wa waɗanda aka ɗaure da laifin siyasa alkawarin za a sake su. Amma maimakon a sake su a wannan lokaci sai aka sake kamasu don wannan laifi, aka hukunta su. Wannan abu kuwa ya ba su mamaki don sun ga ba a sallame su ba. Wannan shi ne dalilin da ya sa mutane da yawa su ka jefa musu furi'a a kasammun, sun yi haka kuwa ba wai don sun san abinda su ke yi ba ne, amma sai don an fada musu cewa za a raba su da Hausawa ne. Ta haka kuma suka sa mutanen Tiv suka fi Hausawa ke nan. To, ga shi yanzu sun sami nasara ga wannan, kuma ga shi biyan bashi ya zo. To, ko da yaushe mutane na tambaya yaushe za a raba mu da Hausawa, gashi an sami 'yanci? Amma ba wanda ya iya ba su amsa. Amma *Northern Peoples Congress* ta na ci gaba da bayyana wa mutanen Arewa cewa babu bambanci ko na siyasa, ko na addini ko na kabila, mutane kuwa sun gane wannan shi ne gaskiya. To; nan da nan sai *Action Group* ta yi taro a watan Augusta, lokacin ne suka shirya yadda za a tada hankalin mutane, da karkashe su da bata kayansu..... (*Hayaniya cikin Majalisa*).

Shugaba: Oda! Oda! Akwai yawan katsewa, yana da wuya aji abinda ake fadi. Kuma masu daukar magana ba sa jin abinda Mashawarci ke fada. Idan ba su dauki ainihim abinda aka fada ba sosai, wannan ba zai zama laifinsu ba. Ya kamata Mashawarta su taimaka su rage hayaniya.

Mr J. J. Akaar: Wannan mummunan aiki ne da aka rika yi wa mabiyannin *Northern Peoples Congress* da *National Council of Nigeria and Cameroons Congress*, don an dauka dukansu daya su ke. Abin mamaki shi ne, yadda aka yi ta ci gaba da wannan tarzoma ana gaya wa mutane za a sami yanki dabam na Tiv, ba kuma yanki na tsakiya ba. Ina ganin wannan karya ne don a ri bin hanyar Gwamnati sosai ko hanyar dimokaradiya. Kuma wannan ba shi ne tafiyad da hakkin yan Adam sosai ba da za a yi.

Shugaba: Oda! Oda! Ba ina son in katse wa Mashawarci maganarsa ba ne, amma ina neman shawara daga Majalisa. Zai fi kyau ko yaushe aka kawo wata doka mu tsaya a kan gyaran Dokar. To, wannan zai shafi yan hamayya da kuma Gwamnati. Ina neman shawarar Majalisa ne gaba daya, domin in san irin hukumcin da zan yanke lokacin da aka kauce wa wata hanya. (*Hayaniya a cikin Majalisa*). Ina zaton Mashawarci bai gane abinda na ke nufi ba. Ina son mu sa hankalimmu ne kan gyaran da aka kawo.

Mr J. J. Akaar: Shugaba, ba nufin na kawo sabuwar magana ba, ina so ne in bayyana da nufina. Domin in ban bayyana nufin mutum da suka zaɓoni ba, wannan gyara ba za amfani sosai ba. Na gode wa Gwamnati nada wanda zai bincika barnar da aka yi ba da shawarar a biya barnar nan da aka yi. Domin wannan zai kawo saufi ga mutanen abin ya shafa. Kuma waɗanda suka wannan tashin hankali a yi musu horo tsanani.

Shugaba, ina rokon in goyi bayan batun.

Alhaji Ibrahim Imam: Shugaba, ba na in yi wata magana, amma akwai waɗansu maganarɗu guda biyu da Mashawarta suka kawo bisa kan manufar wannan-Shirin Dokar. Watau tarzoma ba abu ce wadda aka saba ita ba, kullum takan zama sabuwar mutanen. Kuma wai su *Action Group* ne ke kawo wannan. To, tarzomar da aka yi a Makurdi da Jos ta kafin zuwan *Action Group* Arewa fa? har ma cewa 1953? Tarzoma dai abu ne wadda takan yi kuma a lokacin da Allah ya kawo ta tana mai faruwa a nan Majalisar yanzu. Domin mutum taɓa karantawa a tarihi inda aka fara haɗa Mashawarta daga shiyyar 'Yan Kallo. Babu abin nufimmu shi ne, me za a yi wa mutanen hasara? Da na ga an yi tanadin a yi musu wai abu, amma a cikin wannan Dokar Gwamnati ta kau da tanade-tanaden duka. Lalle ba mutane gane wannan ba. Kuma ina bukatar fadin wani abu bisa ga Mashawartan *Northern Peoples Congress* domin bai kamata su rikici nuna murna ko na'am bisa kan hasarar kayan mutane ba. Idan mutane sun taru sun yanke shawara, ba ka jin kome kuma sai shiru, abinda za zai faru kuma sai ya faru, ko a mutu ko a yara rai, oho. Idan *Northern Peoples Congress* ta ci gaba da wannan hali, dole ta shirya daukar aikakin kome da zai fara nan gaba.

Shugaba: Babul! Na rigaya na yanke magana bisa kan wannan, sai dai idan kana da wata zance dabam.

Alhaji Abdul Razaq: Na tashi don in goyi bayan wannan Shirin Doka. Manufar wannan shirin Dokar daidai ne. Bara mun ga tarzom iri iri waɗanda baƙi (*Action Group*) ma shigowa nan Arewa suka kawo.

Shugaba: Ina baƙin ciki da katse Mashawarci, wannan ba daidai ba ne sai ko dai kamar da wata magana bisa kan ainihin Shirin Dokar.

Alhaji Abdul Razaq: Na gode, Shugaba saboda hanyar da ka nuna mini. Ko wane mutunani zai yi na'am da wannan Doka kuma zai gane cewa wannan Gwamnati isasshiya ce. Na sani, na kuma tabbata waɗansu mutane suna iya kwashe waɗansu kayaykinsu ko su fada.

daga baya kuma su juyo wa Gwamnati da ma kun ce idan kayan mutum ya yi mutum za ku biya shi, to, sai ku biya mu da mutum su suka lalata su. To, tun da yake haka ya kamata a canza kalmar nan 'za ta' ta zama za a iya' domin ita Gwamnatin ta iya sa su mutanen su biya hasarar da ba bisa doka ba. Shugaba ina rokon in goyi bayan batun.

Ministan Kudi: Shugaba, yanzu zan fara da maganar Mallam Bala Keffi da ya ce ya je maganar hawa da na dinki sun kofkone gidan Alhaji Ibrahim Imam a Maiduguri. Wannan gaskiya ne kuwa? [MALLAM BALA KEFFI: Gaskiya ne mana, na gaske kuwa.] [MALLAM GWAMNATI: Babu, karya ne, yaushe ke Barno. Yi shiru!]. Ina kuma zaton Mallam Bala Keffi ya kawo wannan batu don kurumi a gidan Alhaji Ibrahim Imam kudin waɗansu hasarar da ya yi ke nan..... [ALHAJI IBRAHIM IMAM: Na dai tabbata akwai waɗansu mutane da bai kamata Gwamnati ta biya waɗan batu kudin hasara ba, domin kun san bai kamata kudin da aka karɓa na haraji a batar da su ta hanyar da bata carenta ba].

Kana tsammanin Gwamnati za ta yi amfani da kudin haraji don ta biya asarar da aka yi wa mutanen Kudu? Shi ne wannan gyara ke nufi. Wannan gyara, Gwamnati ce za ta yi amfani da hankalinta, kuma a biya inda ya kamata. Alhaji Ibrahim Imam ya yi fushi lokacin da zai yi bayani, kuma ya fadi abinda bana zaton zai fada. Ina tabbatar masa cewa ba abinda zai haka Gwamnati yin abin ta ga ya kamata.

Shugaba: Maganar da zan yanke ita ce, Dokar da a ke kici Dokar Gyara Dokar Barna ta Tarzoma, 1961, a karanta ta karatu na biyu. An yarda.

Majalisa ta juye Komiti

An kai Shirin Dokar komiti

Sharadi na 1 an yarda.

Sharadi na 2.

Alhaji Ibrahim Imam: Shugaba, manufar wannan gyara shi ne, don a sami wani tsari don ko wane mutum da kayansa suka fadi cikin tarzomar. Kamar yadda dokar ta ce, dele ne Gwamnati ta biya kudin ga wannan mutum da barnar ta same shi kan tarzomar. Amma kamar yadda abin ya ke, Gwamna ne ke da da ikon nafa Kwamishina wanda zai binciki barnar, sai in Gwamna ya kasa, sai wanda barnar ta same shi ya kai fara gaban kotu. To, shi Kwamishina shi ne zai binciki kimar kayan. Amma in kayansu bai bata wurin tarzoma ba, to, ba su da damar kai kasar neman

kayansu. To, mai yiwuwa ne waɗannan kaya da suka bata na wani dan hamayya ne, saboda haka Gwamnati za ta yi kofarin yin rashin gaskiya kan wannan mutum. Amma in Kwamishina ne, to, ba zai yi haka ba. Kuma wannan ya faru kwanaki a Barno, a tarzomar watan Agusta na bara. Kuma ku lura, barnar Barno ta fi ta Binuwai. Kamar yadda barnar Barno ta kashe mutum fiye da 12, amma ta Binuwai ta kashe mutum 3 kawai. Amma fa ku sani a biyan kudin tarzoma, har kudin rai ana biya. Kuma Binuwai duk an yi wannan barna a kayyuka ne, amma ta Barno duk cikin gari ne.

Saboda haka Shugaba, dalilin wannan gyara nawa, shi ne don in jawo hankalin mutane game da abinda ke aukuwa a Ingila. Wannan biyan kudin rankon, hannun 'yan sanda ya ke. Don wannan na faruwa kan rashin kularsu. In suna aikinsu sosai, wannan ba zai faru ba. Kuma in laifinsu ne wannan ya faru, to, sai su biya waɗannan kudi. Shugaba, ta wannan hanya ne a ke ganɛ cewa ko dole ne a biya wannan tarzoma. Wannan rashin hankali ne mu yarda da abinda Masanin nan Razaq ya fadi. Kowa na da Inshuwara na motarsa, to, amma don yana son a biya shi sai ya je ya yi karo da ita? Ba za ka iya bata kayanka don a biya ka, ba don ba zaka sami kudin kamar yada ka saya ba. Kuma a farfashin Dokar, ba dole ba ne Kwamishinan ya karfi maganarka ba, cewa kayanka sun fada. Kuma an ce abinda Kwamishinan ya yarda da shi shi ne, daidai.

Ban da haka Shugaba, an tanada a cikin wannan Doka cewa, duk irin kudin ranko da za a biya, mutanen da ke zaune a wurin su za su biya. Idan ana tilasta mutane yin kudin tarzoma wannan shi zai hana su yin tarzoma. Don haka idan aka tilasta mutanen da ke yankin Maiduguri biyan kudin tarzoma, nan gaba kafin su ta da wata tarzoma' sai sun yi tunani. Abin da ya sa na kawo wannan gyara ke nan.

Mallam Bala Keffi: Shugaba, Alhaji Ibrahim Imam ya riga ya fadi galibin abubuwan da na ke son in fada. Tsorommu shi ne, idan an shirya biyan kudin sakamakon tarzoma ba za a biya kudin ta hanyar da ya kamata ba. Kuma tsorommu shi ne, kada a sa waɗansu mutanen wata jam'iyyar siyasa su fone gidajemmu da gangan, sannan a ce tarzoma ce. Shi ya sa muke kawo tsorace-tsoracemmu a game da wannan sharadi. Ko da yake an tanada cewa, 'yan doka da sauran muhimman mutane za su yi binciken irin wannan tarzoma da kuma irin hasarar da aka yi, wannan duk bai wadatar ba. Irin wannan bincike mai yiwuwa ne Gwamnati ba za ta karɓe shi ba, idan har En'e ta kawo. Misali,

[M. BALA KEFFI]

kwanannan tarzoma ta tashi a Ikko, haka kuma a Congo an farfasa gidaje, an kone gidaje a kan mutuwar Mr Lumumba. Haka kuma a Kano. A nan Gwamnati ta yi bincike kafin ta biya kudin sakamakon tarzoma. Idan Gwamnati ta ga daidai ne ta biya kudin sakamakon tarzoma ta iya yin haka. Kuma idan ta ga ba hakkinta ba ne ta biya, ba za ta biya ba. Ya kamata tanadin da aka yi a cikin doka ta fari a bar shi yadda ya ke. Amma wannan gyara ko kadan ba shi da amfani. Ya kamata wanda ya kawo wannan gyara ya janye. [MINISTAN KUDI: Na fi in janye].

Shugaba: Maganar ita ce, sharadi na 1 a soko shi.

An kawo maganar, ba a yarda ba.

Maganar ita ce, sharadi na 2 ya tabbata cikin Shirin Dokar.

An kawo maganar an yarda.

Maganar ita ce, in kai labarin Shirin Dokar ga Majalisa.

An yarda.

Majalisa ta juyo

Ministan Kudi: Shugaba, Mai girma, ina roko in kawo labarin Shirin Dokar daga Komitin Dukan Majalisa zuwa ga Majalisa ba tare da gyara ba, ina kuma rokon a karanta Shirin Dokar Karatu na Uku yanzu a zartas.

Albaji Ibrahim Imam: Ina son Gwamnati ta ba da tabbatarwa ken cewa, ba za ta nuna bambamci ba duk lokacin da aka sami wani hali na biyan rankon Barnar da aka yi ba.

An karanta Shirin Dokar Karatu na Uku an Zartas.

Dokar Karin Kudin Haya 1961

Ministan Kasa da Safyo: Shugaba, Mai girma, na tashi in kawo batu cewa, Shirin Dokar da ake kira Dokar Karin Kudin Haya, 1961, a karanta shi karatu na biyu.

Gyaran da aka kawo a nan, karamin gyara ne game da gidajen da ake biyan kudin haya wanda aka fayyade kudin da za a biya. Manufar wannan shirin doka shi ne don a kiyaye, kuma a fayyade irin kudin hanyan da ake biya. Idan ba haka aka yi ba, da wuya a sami ainihin tabbatarwar yawan kudin haya da masu gidaje ke samu a shekara. Kuma idan aka kawo wannan gyara, kuma aka tilasta mai gida yana biyan kudin haya, zai sa mai gidan ya riƙa unawa da dokan nan, kuma yana bin ka'jodin dokar.

Shugaba, Mai girma, ina roko in kawo batu.

Ministan Ayyuka: Shugaba, ina roko in goyi baya.

An kawo maganu, an yarda

Majalisa ta koma Komiti

An kai Shirin Dokar cikin komiti

Shugaba: Sharadi na 1 da na 2. Maganar ita ce, sharadi na 1 da na 2 su tabbata cikin Shirin Dokar.

An yarda.

Shugaba: Maganar da zan yanke ita ce yanzu zan kai labarin shirin Dokar daga Komitin duka Majalisa su gaban Majalisan.

An yarda.

Majalisa ta Juya

Ministan Kasa da Safyo: Shugaba, ina rokon in kawo labarin shirin Dokar daga Komitin duka Majalisa zuwa ga Majalisan kuma a karanta karatu na uku a zartas.

Shugaba: Maganar da zan yanke ita ce a karanta shirin Dokar karatu na uku a zartas.

An yarda. An karanta an zartas.

Ministan Tarbiyya da Hada Kai: Shugaba, kamar yadda abokin aikina ya ba da bayanin Laraba, ina bukatar in sanad da Mashawarar game da aikace-aikacen da za su zo gaban Majalisan nan.

Ran Litinin Majalisa za ta ci gaba da karanta na biyu na Dokar da ake kira Dokar Rantsoya Aikin, kafin a fara mahawara a kari karatu na biyu na Dokar Karin Kasafi ta 1959-60 da 1960-61. Kuma a duba Dokokin biyu cikin Komiti. Kafin Majalisa ta dakata a ranar, za fara mahawara kan karatu na biyu na Dokar Karin Kasafi na 1961-62.

Ran Talata, Shugaba, Majalisa za ta ci gaba da mahawara kan karatu na biyu na Dokar Karin Kasafi 'a 1961-62.

Ran Laraba, Shugaba, za a yi mahawara kan Dokar Karin Kasafi karatu na biyu, za a ci gaba da shi in dai har ba a fage shi ran Talata ba.

Ran Alhamis, Shugaba, Majalisa za ta ci gaba da duba Dokar Karin Kasafi ta 1961-62 cikin Komitin Bayarwa wanda ake fatar zai kafin har ran Jumma'a da Assabar.

Kafin Majalisa ta dakata ran Assabar, za sake kawo wani labarin shirin aikin Majalisan na mako mai zuwa.

Shugaba, ina rokon yanzu Majalisan nan ta dakata sai ran Litinin, da karfe tara na safe.

Ministan Cinki da Sana'o'i: Shugaba, ina rokon in goyi bayansa.

Shugaba: Maganar da zan kawo ita ce, yanzu Majalisan nan ta dakata sai ran Litinin da karfe 9 na safe.

An yarda.

Majalisa ta dakata da taronta da karfe 11:40 sai ranar Litinin da karfe 9 na safe

*na Farko
Lamba 5*

Litinin
6 ga Maris, 1961

MAJALISUN DOKOKIN JIHAR AREWA
NIJERIYA

MAHAWARA

MAJALISAR WAKILAI
TA
JIHAR AREWA TA NIJERIYA

ABINDA KE CIKI

IVASWA DAGA SHUGABA [Jeri na 85]

TAMBAYOYI DON AMSA DA KA [Jeri na 85]

KAMARU TA AREWA—FIRIMIYA [Jeri na 86]

DOKAR WAKILAN MAJALISUN DOKOKI [Jeri na 91]

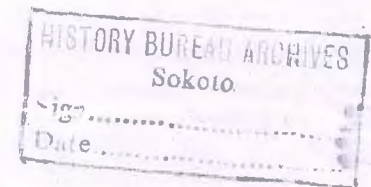
DOKAR BABBAN KOTU [Jeri na 92]

DOKAR DAREKTAN BINCIKEN LAIFUKA [Jeri na 93]

ALBASHIN MA'AIKATA MUSAMMAN [Jeri na 94]

DOKAR KARIN KASAFIN 1959/60 [Jeri na 95]

DOKAR KARIN KASAFIN 1960/61 [Jeri na 96]

MAJALISAR WAKILAI NIJERIYA TA AREWA

Littinin, 6 ga Maris, 1961

da karfe 9.00 na safe

ADDU'A

Shugaba ya karanta Addu'a.

Shugaba: Mashawarta, Ministan Ciniki da shirye-shiryen Arewa, an shirya muku kayan da a ke yi a nan Arewa, an sanya su a Dakin Komiti na Mashawarta su je su gani in suna so. Wuri akwai wani ma'aikaci musamman don yadda wa mashawarta kayan da kuma bayani.

Tambayoyi don Amsa da Ka

03. Alhaji Sama'ila Ahmed ya tambayar Ministan Ilmi: Ko zan san dalilin da ya sa Gwamnati ta fi yarda Sakandaren Zariya a yadda ita mai azuzuwa bibbiyu.

Alhaji Dalhatu Bida: Mai da Makarantar Sakandare ta Lardin Zariya ta zama mai tagwayen azuzuwa ba ya cikin shirin fara ilmi a yadda ta zama a Lardin Zariya duka tana da makarantun Sakandare biyar cikin Lardin. Ita kuma sami makarantu Sakandare gwargwado cikin shirye-shiryen gina makarantun sakandare na wannan lokaci. Kari kan wannan kuma, ita ba mai yiwuwa ba ne a iya samun almajirai da suka cancanta sosai daga makarantun manyan Firamare da za su shiga makarantar sakandaren nan fiye da yadda aka shirya. Jarabawar da ake dauka ta shiga makarantun sakandare ta kuwa nuna wannan. Amma ana fadin za a mai da Makarantar Sakandare ta Lardin Zariya ta zama mai tagwayen azuzuwa cikin 1962.

06. Alhaji Sama'ila Ahmed ya tambayar Ministan Lafiya: Kudfi nawa Gwamnati ta bayar saboda tafiyad da ayyukan asibitin Zankwa.

Ministan Lafiya: Gwamnati tana biyan £12-10s kan ko wane gado da aka karɓa a shekara. Kuma jimlar kudfin da ta biya cikin 1960-61 shi ne £625.

Alhaji Audu Anace karin tambaya, Shugaba. Ko wannan kudi ya hada da kudfin jiyya a asibiti?

Ministan Lafiya: A'a, Mai girma.

015. Alhaji Sama'ila Ahmed yana tambayar Ministan Gona: Ko Ministan zai fadi wani abu game da shirye-shiryen aikin gona na Mokwa wacce Gwamnatin Jiha ta amsa daga Gwamnatin Tarayya, don Gwamnatin Jiha ta sani cewa ko tana samun riba ko faduwa.

Ministan Gona: Gwamnatin Nijeriya ta Arewa ta karfi Mokwa cikin 1954 daga Kamfanin Raya Kasashen da ke Karkashin Ingila, a lokacin da Kamfanin, bayan gogayya na shekaru da dama ya yarda da cewa Shirin Aikin Noma na Neja ba zai yi nasarar samun wani riba ta ciniki ba. Kuma tun da yake ba nufin Gwamnati ne ta tafiyad da wannan aiki saboda ciniki ba, to, ba maganar riba ko hasara. Ba mai yiwuwa ba ne in yi kari kan auduga, da ridi, da gyada da waken soya, ana iya yin wannan a Kasashen bakin teku.

Alhaji Audu Anace: Karin tambaya, Shugaba. Tun da an ji dadin noman rama a wurin, ko Gwamnati ne nufin noma rama a wannan wuri?

Sakataren Majalisar Ministan Gona: Shugaba, wannan sabuwar tambaya ce.

Shugaba: Ni ma ina zaton haka.

Mai Girma Firimiya: Shugaba, ina farin ciki da sanar da Majalisa game da neman ra'ayin da aka yi a Kamaru ta Arewa. Ina son bayyana godiya a maimakon Majalisar nan, cikakkiyar godiyarmu ga mutanen Kamaru ta Arewa, sun yarda da zama da Jihar Arewa gaba daya, mutanenta daya da manufa daya. Wannan shi ne abin da ya hada mutanen Jihan nan wuri daya ba tare da bambancin kabila ko addini ba.

Mashawarta za su gane cewa, wadansu mutane wadan da ba a jihan nan suke ba, sun yi rokarin raba mu, sun ce wadanda ba Fulani ba da wadanda ba Musulmi ba su zafe su. A yanzu sun tabbatar da wannan hada kai na kabilu da rashin nuna bambanci, gaskiya ne. A nan gaba ba yadda za a yi sai mabiyar Arewa su sika bin gaskiya.

Mun yi wa Kamaru alkawura da yawa, za mu kuwa cika alkawuran nan namu. Za su sami lardin kansu wanda ya ke mukaminsa daidai ya ke da na sauran lardunan da ke cikin Jihan nan. Za su sami taimako ko wane iri daga Gwamnati don raya lardinsu. Za a gina masu Makarantar Sakandare a Ganye. Nan gaba zan tambayesu su ba lardinsu suna domin na yi alkawarin haka lokacin da na ziyarcesu bara. Mashawarta za su iya jin jawabin da Ahidjo ya yi wanda suka bayar bayan taronsu a Yawunde. Am fadi labarin yau da safe. Sun ce za su yi matukar rokarinsu don a soke kuri'an nan ta neman ra'ayi Jihar Kamaru ta Arewa. Ina son in tabbatar cewa ba za mu jure irin wadannan karairai daga Ahidjo ba. Wannan kuri'ar neman ra'ayi an tafiyad da ita daidai.

[FIRIMIYA]

Akwai wakilan Majalisar Dinkin Duniya da ke lura da wannan aikin neman ra'ayin jama'ar Kamaru ta Arewa, haka kuma akwai Dr Abdul wanda ya ke shi ne wakilin Majalisar Dinkin Duniya don kuri'ar neman ra'ayi. Kuma mun amince da shi. Ya ya Mr Ahidjo da Mr Foncha za su yi wadannan zarge-zarge na cewar ba a tafiyad da aikin neman kuri'ar ra'ayin jama'a a Kamaru ta Arewa ba, amma an tafiyad da shi daidai a kasar Kamaru ta Kudu, alhali kuwa duk wakili daya ne daga Majalisar Dinkin Duniya ya tafiyad da wannan kuri'ar neman ra'ayin jama'a. Mu dai duk da haka mun amince da Abdul. Kuma mun tsaya a kan cewa zai ba Majalisar Dinkin Duniya raboto cewa mutanen Kamaru ta Arewa sun zaɓa su dawo Jihar Arewa ta Nijeriya da zuciyarsu daya. Wadannan 'yan uwa namu wadanda suka zaɓa su dawo gida su zauna tare da mu, za mu tabbatar musu gaskiya da alkawarin da muka dauka za mu yi wa kasar Kamaru ta Arewa. Nijeriya za ta yi matuƙar kofarinta ta fi yarda da irin wadannan zarge-zarge. Sakamakon kuri'ar da aka yi na neman ra'ayin jama'ar Kamaru ta Arewa za su zo gaban Majalisar Dinkin Duniya. watakila cikin watan Afril. A lokacin da suka gabatad da wannan, akwai wadansu shirye-shirye da za a tafiyad da su, wadanda za a yi watanni tukuna kafin a dauka mana kasar Kamaru ta Arewa. Shugaba, ba na son Mr Ahidjo ya manta cewa yana cikin wadanda suka sani cewa burina ne, na kwato kasan nan da ke farkashin mulkin Filani (tafi).

Daga farshe Shugaba, ina son in gode wa sauran dukkan jam'iyyun siyasa da suka manta da bambancin ra'ayin siyasa suka hada kansu suka ga kasar Kamaru ta Arewa ta dawo Nijeriya ta Arewa. Lalle mun yi babban nasara. Mun nuna wa duniya cewa mutane masu addini dabam daban, masu al'adu dabam daban sun amince mana. Muna yin maraba da dawowar 'yan 'uwannan namu cikin Jihan nan. (Tafi).

Alhaji Ibrahim Imam: Ina son in bayyana abinda ke cikin zukatammun game da jawabin Firimiya da ya yi game da dawowar Kamaru ta Arewa gida. Ina son in tabbatar wa Firimiya cewa kullum muna goyon bayansa game da wannan al'amari na Kamaru ta Arewa. Abin bakin ciki ne ba a shaida mana ba cewa, Firimiya zai yi wata magana game da Kamaru ta Arewa a safiyar yau. Ina so in shaida wa Firimiya cewa dama kashi 3 cikin 4 na kasar Kamaru ta Arewa suna farkashin mulkin Sakkwato ne da Barno. Abu ne kurum wanda ya zo kamar haka

na kasar ta zama cikin rikon kasar Jamus a cikin taron da aka yi Berlin cikin 1885 ba tare da an shawarci mutanen kasar Kamaru ba. Ina son in tabbatar wa Majalisan nan cewa kamata mu riƙa sauraren maganganun Ahidjo ba. Kowa ya san lalle zuciyar Ahidjo dole ta fahi don ya fatar da kudi masu yawa wajen neman kuri'ar ra'ayin jama'a a kasar Kamaru ta Arewa.

Kuma ina farin ciki cewar Majalisar Dinkin Duniya za ta gama shirye-shiryenta kafin a miƙa wannan kasa zuwa ga Nijeriya. Ina fatar Mai girma Firimiya bai manta da kashi 10 ba, na Shirin Doka cewar da zarar an gama wannan, sai kuma mu yi magana don kawo mana wannan kasa zuwa Jihar nan. Ina son ko Atone-Janar zai yi wani bayani kan dokar game da wannan sha'ani, yadda ya shafi Dokar Ban sani ba kuma ko bayan an yi wannan Mashawartan Kamaru ta Arewa za a sake manta su Majalisar Tarayya ba tare da sun sake shiga wani zaɓe ba, ko kuwa sai an koma ga sake zaɓensu. Kamar dai yadda Shirin Doka Mulki ta ce, bai zama lalle sai an sake zaɓensa ba. Ina farin ciki kuma da jin cewar, Mai girma Firimiya ya mai da amincewarsa ga Dr. Abdul.

Mr J. S. Olawoyin: Shugaba, Mai, girma.

Shugaba: Oda! Oda! A game da hanya mai kyau ta tafiyad da sha'anin Majalisa, idan wani Minista ya yi jawabi a kan ba Shugaba 'Yan hamayya damar shi ma ya yi nasa, saboda haka ina zaton wannan ya isa.

Shirin Dokar Gyaran Dokar Rantsuwar Aiki, 1961

karatu na biyu

Firimiyan Jihar Arewa: Shugaba, Mai girma, na tashi ne in kawo batu cewa Shirin Dokar da ake kira Dokar Gyaran Dokar Rantsuwar Aiki, 1961 a karanta shi karatu na biyu.

Sashi na 3 na karamin kashi (i) na Rantsuwar Aiki ya nuna cewa Ministoci da kuma ma'aikatan mufami na Majalisar Gudanarwa za su yi rantsuwar Biyayya, da kuma rantsuwar Ministoci lokacin da aka nada su wakilan Majalisar Gudanarwa. Sakin layi (a) na kashi na 2 na wannan Shirin Doka an gyara shi ta soke kalmomin "ko wane ma'aikacin mufami na Majalisar Gudanarwa". Wadannan kalmomi ba su da wani amfani tun da shirin Mulki bai yarda da nada wani ma'aikacin mukami ba a cikin Majalisar Gudanarwa a nan gaba.

Sakin Layi (b) na sashi na 2 na wannan Shirin Doka ya yi tanadi, wakilan Majalisar Gudanarwa wadanda da can suka riga suka

Rantsuwar Biyayya ba za su sake wata rantsuwar ba, lokacin da aka sake nada su. Majalisa za ta yarda da ni cewa, babu wani abin nema da zai sa a yi rantsuwa fiye da sau daya.

Kalmomi "Gwamna ko" game da ba da rantsuwa a cikin kashi na 3, karamin kashi na (2), da kuma kashi na 2 karamin kashi na (2), da kuma kashi na 8 karamin kashi na (2) na Dokar, an soke su don a daidaita Dokar da Shirin Mulkin Jiha na Yanzu.

Bashi na 1 na, Fasalin Farko na Dokar an gyara shi a kashi na 6 na Shirin Dokar ta kalmomi "Mukaddashin Gwamna" a cikin Rantsuwar Ministoci. Dalilin wannan yata shi ne, an kashe matsayin Mukaddashin Gwamna.

Babu wani abin mahawara cikin Shirin Dokar nan tun da ya ke ya kawo Dokar Rantsuwar Aiki, 1956 daidai da Shirin Mulkin Jihana yanzu.

Shugaba, Mai girma, ina rokon in kawo batu.

Ministan Lafiyar Dabbobi da Aikin Shugaba, ina rokon in goyi bayansa.

An kawo maganar.

An yanke maganar, an yarda.

Majalisa ta juye Komiti.

Saboda haka an kai Shirin Dokar cikin Komiti.

(Cikin Komiti)

Sharadi na 1-2.

Alhaji Ibrahim Imam: Sharadi na 2 Shugaba, ina son in sami wani bayani daga wajan Firimiya, ko gurbin da Atone-Janar ya ke cikin Majalisar Gudanarwa ba na wannan ne, don shi ma'aikacin Gwamnati ne. Ina nuna ba haka ba ne mai zai faru?

Atone-Janar: Shugaba, Mai girma, Firimiya ya ba ni damar im ba da amsa kan tambayar da mashawarci ya kawo. Shugaba, a cikin Shirin mulkin 'yancin Nijeriya an yi bayani cewar Atone-Janar cikakken Minista ne. Saboda haka mutumin da aka nada ya zama Atone-Janar matsayinsa daidai yake da na Ministan Jiha. Saboda haka yadda na ke a matsayina a Majalisar Gudanarwa, ko da ya ke ni ma'aikacin Gwamnati ne, duk da haka babu wani bambanci. A lokacin da aka sanya wani wanda ya ke ba ma'aikacin Gwamnati ba, ba wani gyara.

Alhaji Ibrahim Imam: Na wadatu Shugaba, da amsar da Atone-Janar ya bani. Gyara na 2 (b) wanda aka ce, wanda ya yi rantsuwar aiki na mufami da ya ke riƙe da shi.

Misalin Joji ko Alkali wanda ya yi rantsuwar sa biyayya ko ta aiki, dole ne ba zai sake wata rantsuwa ba lokacin da aka nada shi wakili a Majalisar Gudanarwa?

Firimiya: Idan rantsuwar biyayya ce, kuma an yarda.

Alhaji Ibrahim Imam: Ina bakin ciki da cewar ban yarda da amsar da Firimiya yau ya bayar ba. Abin da aka bayyana a cikin uwar dokar ya fi kyau. Da yardar Shugaba, ina son in karanta tanadin da aka yi a cikin uwar Dokar a kashi na 10 (c) cewar, duk mutumin da aka nada Mashawarcin Majalisar Gudanarwa bisa tanadin da aka yi bayan wata rantsuwar da ya yi can, sai ya sake yin wata, in da can bai taɓa yin wata rantsuwa ba kan wannan aiki. Shi ne bayanin da na ke nema, ina son dalilin neman gyaran wannan.

Mai Girma Atone-Janar: Shugaba, Mai girma, Firimiya ya ba ni umurnin ba da amsar wannan tambaya. Mashawarci ya yi magana bisa kan cewa a lokacin da aka rantsad da wani mutum a lokacin da ya zama dan Majalisa, ko lokacinsa na yin wani aiki, ko za a sake rantsad da shi idan zai sake wani aiki? A'a, wannan ba dole ba ne ko kaɗan, kuma ba daidai ba ne. Gwamnati tana so ta gyara wannan cewa, idan mutum ya yi rantsuwar biyayya ga Sarauniya bai kamata ya sake wannan rantsuwar a lokacin da zai sake wani aiki dabam ba. Wannan abin dariya ne mutum ya yi ta dauka rantsuwar aiki fiye da sau guda zuwa sau 3 Idan lalle rantsuwar fari mai kyau ce, ina dalilin dauka na biyu da na uku? (Dariya daga Sashen dukan Majalisa). Wannan yana nufin idan mutum ya sake aiki, zai sake rantsuwa. Gwamnati za ta yi shawarar cewa sake rantsuwar biyayya ga Sarauniya ba dole ba ne. Watau dai idan mutum ya yi rantsuwar aiki sau daya shi ke nan. Idan Mashawarci ya yi rantsuwa a gaban Majalisar Gudanarwa, idan aka sake zaɓo shi, ba zai sake rantsuwa ba kuma.

Alhaji Ibrahim Imam: Na yi farin ciki da bayanin da Mai girma Atone-Janar ya yi. Ya yi bayaninsa game da ko wace shiyya na aikin Gwamnati wanda ya kamata a dauki rantsuwar aiki. Ina so kuma in sake wata tambaya cewa, idan an rushe Majalisar nan, idan aka sake zaɓo Mashawarci zai sake daukar rantsuwar biyayya?

Mai Girma Atone-Janar: Babu wannan tambayar a cikin takarda. (Dariya).

Alhaji Ibrahim Imam: Amma Shugaba, Atone-Janar ya fadi cewa wannan gyara za a

[ALLIJI IBRAHIM IMAM]

yi aiki da shi a kan wannan batu, sai idan zai janye bayanin da ya bayar, ba mu kuwa bukatar haka. (Dariya).

Sharadi na 1-2 an yarda.

Sharadi na 3, 4, da na 5 an yarda.

Majalisa ta juyo

An kai labarin Shirin Dokar cikin Majalisa, an karanta Karatu na Uku an zartas.

Dokar Wakilan Majalisun Dokoki

Firimiya: Shugaba, Mai girma, na tashi in kawo batu cewa a karanta Shirin Dokar Wakilan Majalisun Dokoki (Samun Damar Mashawarta) 1961 karatu na biyu.

Shugaba, sharadi na 13 (1) (a) na Shirin Mulkin Nijeriya ya yi tanadi cewa ko wane Mashawarci na Jiha ko na Tarayyar Nijeriya, zai bar gurbinsa na Mashawarci idan aka zaɓe shi dan Komitin wani Kamfani. Kashi na 9 na Tsarin Mulki kuma ya fadi cewa idanya zama Mashawarci yana cikin wani Komiti zai dakata sai lokacin da Majalisa ta yi tattalin ya ci gaba da zama cikin Majalisa. Mashawarta za su gane cewa waɗannan tanade-tanade suna tafe ne gaba daya. Yanzu abin nufi shi ne, wani Mashawarci na iya zama dan Mashawarcin Hukumar Kolejın Fasaha ba tare da barin gurbinsa na Majalisar Dokoki ba. Mashawarta za su yarda da ni cewa, wannan yana daga cikin irin ikon da mu ke da shi na Shirin Mulki, cewa lalle ne mu zaɓi waɗanda suka cancanta daga gida ko daga waje su zama 'yan Hukuma.

Shugaba, ina roko in kawo batu.

Ministan Ilmi Alhaji Isa Kaita: Shugaba, ina rokon in goyi baya.

An kawo maganar.

Alhaji Ibrahim Imam: Shugaba, ina son in yi wata tambaya. Mai girma Firimiya bai bayyana abin da ya sa ya zama wajibi a yi wannan gyara ba. Ba wai Makarantar Kolejın Fasaha kadai ne Kamfani ba a fasahin nan, akwai misalin Kamfanin Gaskiya da Kamfanin Raya Kasa, bai kuwa fada mana dalilin da ya sa ya dauki misali da Kolejın Fasaha ba. Wannan ya nuna ba za a iya yin aiki da wani Kamfani ba. Ga shi Gwamnatin Tarayya ta gyara wannan, domin ga Shettima Kashim yana Shugaban Hukumar Kolejın Fasaha ga shi kuma dan Majalisin Seneta.

Mai Girma Firimiya: Mashawarci zai ganewa-cewa Kolejı kamar ta Fasaha dole ta zama muhimmiya a cikin sha'animmu. Da ba ga zatona, Mahsawarci ya fahimta da abubuwan masu kyau a makarantummu. Don haka ya rapo namu, munemo mutane masu kyau saboda makarantummu. Ya yi maganar Shettima Kashim. Da farko, wannan bai shafi wannan Majalisa ba. Saboda haka kana neman ka wuce ka shiga cikin sha'anin Gwamnatin Tarayya. Na biyu, ina a tabbatar maka cewa Gwamnatin Tarayya ta yadda daidai.

Shugaba: Maganar da zan yanke ita ce Dokar Wakilan Majalisun Dokoki, a karanta ita karatu na biyu.

An yanke maganar, an yarda.

Majalisa ta juye komiti.

Saboda an kai Shirin Dokar cikin Komiti Sharudda na 1, 2, 3, da na 4, an yarda.

(Cikin Komiti)

Majalisa ta juyo

An kai labarin Shirin Dokar ba tare da gyara ba an karanta Karatu na Uku an zartas.

Dokar Babban Kotu

Atone-Janar Mr H. H. Marshall: Shugaba, na tashi in kawo batun da ke kan sunana cikin Takardar Aikin Rana. Cewa, Shirin Dokar da ake kira Dokar Gyaran Babban Kotun Jihar Arewa a karantata karatu na biyu. Dalilin wannan shi ne, don a iya yanke shekarun haifuwa na Joji-Joji, don lokacin da za su barin aiki. Bai iyakance shekarun haifuwa na Joji-Joji na Babban Kotu na Jihar nan da za su bar matsayinsu ba. Saboda haka wannan shirin dokar ta ayyana cewa kamar yadda ya ke cikin Shirin Mulki ya zama shi ne shekarun na barin aiki. Amma ba a fadi Cif-Joji ko Joji ba. Saboda haka wannan yanzu ya hada har da Cif-Joji.

Shugaba, ina rokon in kawo batun.

Mr Daniel Ogbadu: Shugaba, ina rokon in goyi bayan batun.

Mr J. S. Olawoyin: Shugaba, gyaran nan bai yi bayani sosai ba. Ni a ganina, bayanin da ya yi ba cikakke ba ne sosai yadda za a gane. Ina son Atone-Janar ya yi bayani filla-illa.

Madawakin Kano Alhaji Shehu Ahmadu: Oda. Oda. Shugaba, ba a kawo wannan magana ba tukuna.

Shugaba: Wannan gaskiya ne. An kawo maganar.

Mr J. S. Olawoyin: Shugaba, lalle wannan ba zai kawo wata jiyayya ba. Amma ni kamar gyaran nan ba shi da yawa sosai yadda bai yi bayani. Saboda haka muna son Atone-Janar ya yi bayani yadda za mu fahimta. Saboda haka ina son in sani ko a nan cikin Shirin Dokar, ko har an hada da shekarun barin aiki na Joji-Joji Kotunan Shari'a ko na larduna. Saboda haka muna son Atone-Janar ya fadi shekarun barin aiki na wannan.

Shugaba: Mashawarci ya kauce wa hanya, don akwai dokoki da suka shafi waɗannan, kamar Kotun Daukaka Shari'a.

Mrs. J. S. Olawoyin: Shugaba, ni ina son samin gin da za a yi.

Shugaba: Maganar da ka ke so shi ne, ko za a fawo wani tanadi ga waɗansu kotuna?

Atone-Janar: Shugaba, wannan shirin dokar ba shafi Joji-Joji Babbar Kotu ne kawai. Joji-Joji Kotun Shari'a da na larduna bai shafe su ba. Ko kuma zai shafe su nan gaba, saboda da aka yi. Kuma ko ta yaya in za a yi wani abu a kansu za a kafa wata doka kan wannan.

An yanke maganar, an yarda.

(Majalisa Cikin Komiti)

Shugaba: Sharadi na 1 da na 2.

An kawo maganar.

An yarda.

Maganar ita ce, in kai labarin Shirin Dokar ga Majalisa.

An yarda.

(Majalisa ta juyo)

Mai Girma Atone-Janar: Shugaba, Mai girma, ina roko in kawo labarin Shirin Dokar daga Komitin Dukan Majalisa zuwa ga Majalisa ba tare da gyara ba, kuma ina roko a karanta Shirin Dokar Karatu na Uku a zartas.

Shugaba: Maganar da zan kawo ita ce, a karanta Shirin Dokar Karatu na Uku a zartas.

An kawo maganar an yarda.

An karanta Shirin Dokar Karatu na Uku an zartas.

Dokar Darektan Binciken Laifuffuka, 1961

Mai Girma Atone-Janar: Shugaba, Mai girma na tashi in kawo batu cewa Shirin Doka ga Doka don ta yi tanadin albashi da kuma shekarun haifuwa na ritaya na Shugaban Binciken Laifuffuka, a karanta shi karatu na biyu.

Shugaba, Mai girma, Shirin Mulkin Nijeriya Oda Cikin Majalisa ta 1954 ya yi tanadi cewa Shugaban Binciken Laifuffuka zai rike aiki har sai shekarunsa na haihuwa sun kai 55. Shirin Mulkin na 'Yancin Nijeriya ta Arewa wacce ta fara aiki ran 1 ga Oktoba, 1960, ta wani sashin ta yi tanadi, cewa mutumin da ke rike da matsayin Shugaban Binciken Laifuffuka na Jiha zai bar aikinsa lokacin da shekarunsa na haifuwa suka kai daidai yadda Majalisun Dokoki na Jiha ta ayyana. Manufar wannan Shirin Doka, saboda haka, shi ne ta ayyana shekarun haifuwa. An yi wannan ne bisa kashi na 7 na Shirin Dokar, kuma an yi tunanin cewa shekarun haifuwan su zama 55.

Tun da yake ya zama dole a sami Shirin Doka game da Shugaban Binciken Laifuffuka kadai, an yi tunanin a hada ciki duk tanade-tanaden albashi da alawas na Shugaban Binciken Laifuffuka waɗanda ke cikin Dokar Albashin Ma'aikata Musamman, 1958, wacce ta shafi Shugaban Binciken Laifuffuka kamar yadda Dokar ta gyara Dokar Gyara Albashin Ma'aikata Musamman ta 1959 da 1960. Babu wani farin gyara da aka yi cikin tanade-tanaden. Gyarrakin da za a yi zai zama shi ne na Dokar Albashin Ma'aikata Musamman ta 1958, kuma Shirin Dokar da zai shafi wannan za a kawo gaban Majalisa a wannan taron.

Shugaba, Mai girma, ina rokon in kawo batu.

Ministan Al'amurran Cikin Kasa: Shugaba, ina rokon in goyi baya.

Shugaba: Maganar ita ce, yanzu a karanta Shirin Dokar Karatu na biyu.

An kawo maganar an yarda.

(Majalisa tana Cikin Komiti)

Sharadi na 1 zuwa na 7 su tabbata cikin Shirin Dokar.

An yarda.

Maganar da zan kawo ita ce, in kai labarin Shirin Dokar ga Majalisa.

An yarda.

(Majalisa ta juyo)

An kai labarin Shirin Dokar gaban Majalisa. An karanta Shirin Dokar Karatu na Uku a zartas.

Shugaba: Maganar da zan kawo ita ce, a karanta Shirin Dokar Karatu na Uku a zartas.

An kawo maganar.

An karanta Shirin Dokar Karatu na Uku an zartas.

Gyaran Dokar Albashin Ma'aikata Musamman, 1961

Mai Girma Atone-Janar: Shugaba, Mai girma, na tashi in kawo batu cewa Shirin Doka

[ATONE-JANAR]

ga Dokar sake gyaran albashin Ma'aikata Musamman, 1961, a karanta shi karatu na biyu.

Shugaba, wannan Shirin Doka, a hade yake da Shirin Dokar Shugaban Binciken Laifuffuka wanda ya yi babban tanadin na sashi guda na albashin, alawas da shekarun haifuwa na ritaya na Shugaban Binciken Laifuffuka. Kamar yadda na gaya wa Mashawarta, an yi shawarar a hade wadannan abubuwa a Doka guda, kuma ta cire tanade-tanaden da ya shafi albashin da alawas na Shugaban Binciken Laifuffuka daga Dokar Albashin Ma'aikata Musamman, 1958 a inda suke yanzu.

Shugaba, Mai girma, ina rokon in kawo batu.

Ministan Lafiya: Shugaba, ina roko in goyi baya.

Shugaba: Maganar ita ce, yanzu a karanta Shirin Dokar Karatu na biyu.

An yarda.

(*Majalisa ta juyo cikin Komiti*)

Shugaba: Sharudda na 1 zuwa na 3 su tabbata cikin Shirin Dokar.

An yarda.

An kai labarin Shirin Dokar gaban Majalisa.

An yarda.

(*Majalisa ta juyo*)

An kai labarin Shirin Dokar gaban Majalisa. A karanta Shirin Dokar Karatu na Uku a zartas.

An kawo maganar.

An karanta an zartas.

Shirin Dokar da a ke kira Dokar Karin Kasafin 1959-60,

Dakatacciyar Mahawara a kan karatu na biyu.

Shugaba: Maganar da zan kawo ita ce, Shirin Dokar da a ke kira Dokar Karin Kasafi 1959-60 a karanta ta karatu na biyu.

An yarda.

(*Majalisa ta juyo cikin Komiti*)

Shugaba: Yanzu za mu duba sharadi na daya, za mu fara duba Kasafin Shirin Dokar tukuna. Tun da ya ke Mashawarta ba su kawo wani gyara ba, ko sun yadda mu zartad da Fasalin Shirin Dokar don mu sami lokaci?

An yarda.

Maganar ita ce, jimlar Kudin da aka tanada £146,483 wanda ya ke ya zama fari ne na abinda aka tanada cikin kasafin 1959-60 a yarda da shi.

An yarda.

Shugaba: Sharadi na 1 da na 2 an yi Maganar ita ce, Gabatarwar Shirin Dokar tabbata.

An yarda.

Maganar ita ce, yanzu zan kai labarin Shirin Dokar daga Komiti zuwa Majalisa.

An yarda.

(*Majalisa ta juyo*)

Ministan Kudi: Shugaba, an kai labarin Shirin Dokar daga Komiti zuwa ga Majalisa tare da gyara ba, kuma an karanta karatu uku an zartas.

Shirin Dokar da a ke kira Dokar Karin Kasafin 1960-61 Jihar Arewa, 1961

Dakatacciyar Mahawara a kan karatu na biyu.

Shugaba: Maganar da zan kawo ita ce, Shirin Dokar da a ke kira Dokar Karin Kasafin 1960-61 a karanta karatu na biyu.

An yarda.

(*Majalisa ta juyo cikin Komiti*)

Shugaba: Yanzu za mu dan dakata don fara duba Kasafin Shirin Dokar tukuna. An fara akwai wadansu gyara da za a kawo.

Aji na 221—Ofishin Gwamna

Abinda aka tanada a Karashi da £800.

An yarda.

Aji na 222—Ofishin Firimiya

Abinda aka tanada a Karashi da £75,266.

An yarda.

Aji 223—Majalisar Gudanarwa

Abinda aka tanada a Farashi da £5,315.

An yarda.

Aji na 225

A kara kudin wannan Aji da £4,762.

An yarda.

Aji na 233

Idan ba mai wata magana, Ministan Gona na so ya kawo wani gyara.

Ministan Gona: Shugaba, na sami umurnin kawo batun da ke tsaye bisa sunana cikin Takardar Aikin Rana. Abinda ya jawo wannan gyara kuwa shi ne, don a kawo matsayi 16 na Turawan Gona a ma'aikatata. A yanzu, akwai 'yan Arewa wadanda ke riƙe da mukamin (*Agricultural Superintendent*) a ma'aikatata, wadanda kuma za su iya yin muturar ƙoƙari idan aka ba su damar zama Turawan Gona. A da, kafin mutum ya sami matsayin Baturen

Gona wajibi ne ya sami (*Diploma*) ko (*Degree*) bisa aikin gona, amma idan aka ce za a bi wannan zai dauki lokaci mai yawa kafin a sami irin wadannan mutane. Akwai yara gogaggu 'yan Arewa wadanda suka saba da mutanen kasa, kuma sun san wannan aiki kwari da gaske, kuma wadanda idan aka ba su wannan matsayi za su yi ƙoƙari kwari da gaske.

Shugaba, Mai girma, ina rokon in kawo batu.

Shugaba: Maganar ita ce, kamar yadda Ministan Gona ya kawo, kuma a fara kudin Aji 233 cikin kankanan aji na 'A' (Albashi Musamman).

An yarda.

Aji na 234

Ma'aikatar Ministan Lafiyar Dabbobi da Aji. A fara kudin da £3,450.

An yarda.

Na yi bakin ciki da ya ke akwai wani gyaran da Minista ke so ya kawo amma ba ya cikin Takardar Aikin Rana.

Ministan Ilmi (Alhaji Isa Kaita): Shugaba, Mai girma, na tashi ne don in kawo batu cewa, Karamin Aji na 235—Ma'aikatar Ilmi, a fara mata kudi don *Principal* na Sekandare din Okene ya sami matakin Albashi (*Group 8*) wanda ba a yi tanadinsa ba, tun watan Janairu, 1961.

Shugaba, ina shaida maka cewa, a daga matsayin wannan Makarantar Okene ta daukar Babban Satifiket ta Sekandare tun daga 1 ga watan Janairu, 1961. Saboda haka ya kamata a ba Shugaban Makarantar albashin da ya ke daidai da aikinsa, da kuma irin aikin da ya ke yi wa Gwamnati. Shugaba, ina rokon in kawo batu.

Shugaba: Maganar ita ce, kamar yadda Ministan Ilmi ya kawo.

An yarda.

Aji na 236

Ma'aikatar Ministan Kudi, a fara ta da £8,560.

An yarda.

Aji na 237

Biyan Bashin Gwamnati da Makamantansa a kara ta da kudi £450.

An yarda.

Aji na 238

Biyace-Biyace ga Manyan Ayyukan Raya Kasa, a fara ta da £1,499,949.

An yarda.

Aji na 239

A kara ta da £112,500.

An yarda.

Aji na 241

Ma'aikatar Lafiya a fara ta da £1,375.

An yarda.

Aji na 242—Ma'aikatar Al'amuran Cikin Kasa

Alhaji Ibrahim Imam: Shugaba, kankananin Aji na 'A' me a ke nufi da Mai Tarbar Baki? Ko shi ne *Chief of Protocol*?

Ministan Al'amuran cikin Kasa: 'I'.

Alhaji Ibrahim Imam: Me ya sa, ba a sanya ba?

Ba daidai ba ne su kasabta fam dubu da dari takwas don Babban mai karɓar bakin Gwamnati a shekarar 1961-62 ba. Sai in kuna son ku yi amfani da wannan suna watau *Chief Protocol*.

Ministan Kudi: Daidai ne a kira shi Babban mai karɓar Baki.

Shugaba: Maganar ita ce, kudin da aka tanada don 1960 a fara su da fam dubu da dari uku.

An yarda.

Aji na 243—Ma'aikatar Ministan Kasa da Safiyo

Alhaji Ibrahim Imam: Karamin Aji na 1, kankananin Aji na 25. Ban sani ba, mai yiwuwar ne ana neman jiragen Gwamnati ne su yi wannan tafiyar-tafiyar. In an ce a'a ba a iya shirya su, to, me ya sa? Maimakon a bata kudin samun na kwangilar su yi.

Ministan Ciniki da Sana'o'i: Shugaba, ba na zaton jiragen Gwamnati za su iya yin wannan, domin wannan aiki musamman ne don jirage masu wannan aiki. Idan muka ce za mu sa kankananin jiragen nan su yi wannan aiki, ba za ya yiwu ba.

Alhaji Ibrahim Imam: Shugaba, ban yarda da abinda Minista ya ce ba. Jirgin bai yi kaɗan ba sai dai ma'aikatansa.

Ministan Ciniki da Sana'o'i: Duka jirgin, da ma'aikatansa sun yi kaɗan.

Shugaba: Maganar ita ce, kudin da aka tanada karkashin Aji na 143—Ofishin Ministan Ciniki da Sana'o'i su tabbata cikin Shirin Dokar.

An yarda.

Aji na 244—Ma'aikatar Dokoki da Komishinan Kotunan Kasa

Maganar ita ce, kudin da aka tanada £116 su tabbata cikin Shirin Dokar.

An yarda.

Aji na 246—Ma'aikatar Ministan Mulkin En'e-En'e

Makarantar Koyon Aikin Mulki: Kudin da aka tanada a fara su da £13,812.

An yarda.

Aji na 252—Ayyuka Musamman

Ministan Kudi: Shugaba, na tashi don in kawo gyaran da ke kan sunana, cewa aji na 252 a hada har da aji na 285 a fara su da £6,825: Aji na 286—Sauran Manyan Aikace-Aikace a fara shi da £101,215: Aji na 287—Sauran Manyan Ayyuka a fara su da £3,863.

Mashawarta sun riga sun sani cewa wannan ba wani abin yin dogon bayani ba ne, don shi rigaya sun saba da shi.

Shugaba, ina rokon in kawo batun.

Shugaba: Da ma an rigaya an sansu. Yanzu zan zartas da maganar.

Aji na 252.

An yarda.

Aji na 281—Gine-gine: Ma'aikatar Ministan Ayyuka.

Alhaji Ibrahim Imam: Shugaba, Aji na 280. Idan ka duba Aji 280, za ka ga Kanfanen Aji na 48, an rubuta hanyar zuwa Ilesha. Kuma an ce an rage kudin da £14,000 don a fara Aji na 286. Akwai abubuwa biyu da suka rudar. Ga wadansu kudi an ce an tanada don jirgi, ga wadansu kuma an ce an tanada don hanyar zuwa Ilesha. Ni ban fahimta ba.

Ministan Kudi: Watau an yi ne don a tanadi kudi in an rage kudin wadansu ayyuka don a sayi jiragen. Ainihin kudin da aka tanada shi ne, a game da sayen jiragen sama, don wannan ba za a yi shi cikin shirin gyara hanya ba na nen gaba.

Shugaba: Aji na 281, 284, na 286 da na 286. Jimlar kudin da aka tanada a da don Aji na 287—Wadansu Aikace-Aikace a fara shi da £1,100.

An kawo maganar, an yarda.

Jimlar kudin da aka tanada £1,889,370 na wannan Fasali ya tabbata cikin Shirin Dokar.

An kawo maganar, an yarda.

Aji na 252.

An yarda.

Sharadi na 1 da na 2.

An yarda.

GABATARWA

Gabatarwar ta zamana ita ce gabatarwar Shirin Dokar.

An kawo maganar, an yorda.

Maganar da zan kawo ita ce, in kai labatin Shirin Dokar ga Majalisa.

An kawo maganar, an yarda.

Majalisa ta Juyi

An kai labatin Shirin Dokar daga Komitin Dukan Majalisa, tare da wadansu, yan gyare-gyare zuwa ga Majalisa, kuma an karanta Shirin Dokar Karatu na Uku an zartas.

Shugaba: Na ga yanzu shi ne lokacin da ya dace Majalisa ta shakata minti 10.

Majalisa ta Shakata na Minti 10.

Majalisa ta juyi da Korfe 11.40.

(MAKADDASHIN SHUGABA ya hau kujera Shugaba)

Shirin Dokar da ake kira Dokar Karin Kasafin 1960-61. Karatu na Biyu Dakatacciyar Mahawara.

Makaddashin Shugaba: Maganar da zan kawo ita ce, a karanta shirin Dokar karatu na biyu.

Dan Iyan Kano, Alhaji Ado Sanusi: Na gode Shugaba, da ka ba ni dama in yi maganar kan wannan. A cikin jawabinsa, Ministan Kudi ya bayyana a tafaice yadda matsayin kudin En'e-En'e su ke, da yadda kuma za a samu sami farinta wurin kudin shiga. Shugaba, ina son in shaida wa Gwamnati ko Ministan game da abin da En'e-En'e ke yi ga wadansu abubuwa guda biyu. Na farko, game da kudin haraji da ake samu daga fuloti, wadanda suna ke baki ke rife da su a cikin gari kuma wanda ake rife da su. Na biyu, kuma kudin da ake samu lokacin da aka sai da fuloti, ta hanyar gwanjo Kamar da farko duk irin kudin bayan da aka tara ana biyan Gwamnati ne, ko da ya ke wurin na farkashin wurin da En'e ke mulkinsu ne.

Magana ta biyu shi ne, da yawa En'e-En'e da ke shawara a kan takardar rikon fasa, ma rife da fasan ya kan yi karan En'e zuwa Kofin a maimakon ya kai magana gaban Ministan. Idan En'e ba ta ci nasara ba sai a sayar da Fulotin kuma kudin ya koma hannun Gwamnati idan kuwa ita En'e ce ta ci nasara, sai a zuba kudin cikin batulmali. To, ina rokon Gwamnati ta duba wannan magana. Am fahimta cewa, an yi wani taro cikin 1959 bisa kan a yi shawara a kan wannan, amma har yanzu ba mu ji kome ba. Ina rokon Minista ya duba wannan magana.

Mr Akaakar (Mashawarcin Tiv): Shugaba, na ji jawabin Ministan Kudi, na kuwa gani akwai alamar albarka cikinta. Ina so in yi

wadansu maganganun da suka shafi wadansu Ma'aikatu wadanda na ke fata za su amfani Gwamnati.

Lea yi wa Gwamnati godiya saboda nada Idan Arewa Shugaban Hukumar Ba Da Aiki. Ina kuma bai wa Gwamnati shawara cewa, a nada dan Arewa ya zama Sakataren Firimiya.

Magana ta biyu ita ce, ina son gode wa Ministan Ilmi saboda fara daukaka makarantun sana'o'i. Na iya tunawa cewa na yi tambaya game da wannan a bara, har Minista ya ce idan gada Komitin Bincike don ya duba wannan, kuma a lokacin da komitin ya kawo rahotonsa da duba hanyad da za a tafiyad da wannan.

Ministan Ciniki da Sana'o'i: Oda! Zancen Mashawarci bai shafi Arzikin Kasa kamar yadda mu ke yi yanzu ba. . . .

Mr Akaakar (Mashawarcin Tiv): Yanzu kuma zan koma ga Ma'aikatar Ciniki da Sana'o'i. Ya kamata a koya wa 'Yan Arewa da yawa sana'o'i dabam dabam ko za a yi nasara wajen tafa masana'anta iri iri. Ina ba da shawara cewa, binciken kafa sana'o'i da dama da a ke lokata yanzu, a sa su cikin Istimat a Shekarar kudi mai zuwa. A Ma'aikatar Lafiya kuma, ina rokon Ministan zai ci gaba da Rofarin kashe mana masana'anta, da kwarkwata da kudin cizo. (dariya daga dukan Majalisa).

Shugaba, ina rokon in goyi bayan batun.

Alhaji Maje Abdullahi, Turakin Kano: Shugaba, ba ni da wata doguwar maganar da zan yi, sai wani dan bayani.

Jiya na ji Ministan Kudi ya yi batun ba da bashi na sayen motoci na Ma'aikatan Gwamnati na En'e zuwa hannun wani kamfanin yayya-da-ruwa. Wannan yana da kyau da yake Gwamnati za ta sami ajiyar kudi kamar fam miliyan guda. Amma fa su kantunan nan akwai abin da suke bukata a farkashin wannan. Irin wadannan Kantunan kamar *United African Company* suna cutar wadanda kansu bai waye ba, idan suka tafi sayen motoci. Kamar wani zai sayi mota bisa kudin ruwa, ya ba da £1000 daga cikin £2000 shi zai yi *Inshuran*, da *Regista*, da *Lasis* da sauran tarkace duka. Har wa yau dai motar ba taka take ba. Kudinka na hannunsu, su kuma ke da motarsu. Ga misali kana iya kai musu £500 a wata, wani wata kuma mutum ya kasa, mutum na tafe cikin motar, wani lokaci sai wani dan kamfanin ya tarye ya karbe motar, kuma ba zai mayar maka da kudinka da ke ajiye ba. Balle da ma, ba za a baka kome ka rife ba illa risitin kudin da suka karfa daga gareka. Su ce, sai ka biya

sauran kudin ka zo ka dauki mota. Kasan mutum ya batar da motar ke nan, £500 kuma ba su. Shugaba, Mai girma, ka san irin wannan abu ba shi da kyau ko kadan.

Shugaba, ya kamata a gyara hanyar ba da motoci bashi, don wadannan irin kantuna su ne inda ma'aikata za su rifa cin bashin motoci. Shugaba, ko da ya ke na sani Gwamnati ta sa binciken irin wannan, amma har yanzu ba mu sami rahotonta ba. Shugaba, na saurari lokacin da *United African Company* ke ba da shaidarsu. Shugaba, sun ce ba su sai da kyalleyalle, sun ce gaba daya suke ba 'yan kasuwa. Shugaba, yanzu na sayi wannan 5s daga wajen *United African Company* (ya nuna kyalle) a nan Kaduna. Ta wannan zasu ci riba. Idan Kamfani na irin wannan, to, mutane kanana fa?

Shugaba, zan koma kan sha'anin Ciniki a fasar nan. Shugaba, ya ce akwai nune-nune da Ministan Ciniki ke yi a nan don Mashawarta. Ministan ya ce, ana samun wadannan kaya a nan. Kuma ya ce, ana nan ana rofarin shirin ma'aikatar sukari. Ya ce za a rifa yin kamar ton 20,000 a shekara. Yaya maganar maferar Tasoshi? Na gan su ana nunawa, amma ana yinsu a nan Kano. Koda yake nima na zo da irinta (*Ya daga karamar tasa sama*) na ji mata sun ce ta fi wadda ake kawowa daga hayin ruwa kwari. Shugaba, manyan kantuna fa na nan na sawo wannan. Muna son irin wannan kayan sana'a da ake yi a kasar nan duk a bar sawowa daga wata fasa. Shugaba, ta haka ne za a farfafa zukatan mutanemmu kan ciniki. Amma yanzu ga abubuwan da muke yi a fasar mu manyan kantuna suna sawowa. Shugaba, in haka za mu ci gaba da zama, mutanemmu ba za su ci gaba ba. Kuma wadanda suka kafa masana'antu ba a taimakesu ba. Ina rokon Alhaji Sir Ahmadu Bello ya yi taimako kan wannan.

Shugaba, na goyi bayan maganar.

Alhaji Abdul Razaq: Shugaba, na tashi don in goyi bayan batun. Mun gane cewa jawabin Ministan Kudi na Istimat, a iya cewa jawabibi ne mai albarka. Koda ya ce, Gwamnati dole ne ta yi hankali game da rance. Da farko ina son fara magana kan yadda za a fara arzikin fasa kamar yadda aka fadi cikin istimat. Musamman cikin jawabinsa, abin da ya ce da mutane su yi hankali, ya kamata ko wane Mashawarci da ke cikin Majalisar nan ya yi hankali. Wannan magana ita ce game da rancen kudin da Gwamnatin Tarayya ta nema. A cikin maganar Ministan Kudi ya fadi ta yadda za mu sami amfanin wadannan kudade. Ban da Mashawarta da ke Ministoci, ko wane Mashawarci na da hanyar samun kudi. Ya

[ALHAJI ABDUL RAZAQ]

kamata ko wane Mashawarci ya ba da daya bisa hudu na albashinsa. Kuma sannan ya koma ga inda aka zaɓe shi ya sanar da su, su kuma su ba da nasu. Irin amfanin da za a iya samu da wadannan kudade ba za a iya bayyana su ba. Na tabbata ya kamata Mashawarta su goyi bayan Minista su ba da taimakonsu. Ina magana kan Mashawartan Majalisin nan ne gaba daya. Abokina Mashawarci daga Kano ya yi magana kan rancen kuɗi don sayen mota wanda ake bayarwa. Ina zaton abin da Minista ya fada shi ne, ana shiri da wani kamfani ya ba da rancen kuɗin. Ba ni zaton ana shiri da kamfanonin da ke sai da motoci a fasan nan. Abin da Mashawarcin nan ya ke fada shi ne, ya kamata a yi hankali game da abin da ake yi.

Shugaba, ina son kawo shawara kan wannan, cewar ko wane Kamfani ne aka shirya da shi ya ba da rancen kuɗin nan, ina son ya zamana Kamfanin Raya Kasa ya zama yana da hanya cikinsa, don ribar Kamfanin ta zama Gwamnati na da rabi.

Muna gode wa Gwamnati don shirye-shiryen da ta ke yi da kasar Turai don shirya ma'aikatu a Jihar nan. Ya kamata mu shaida wa Minista irin koke-koken da 'yan kasuwa ke sha game da Masakar Kaduna. Mutane na kawo fara cewa, Masakar tana sayar wa manyan kamfuna kayanta, ba su sayar wa mutane. Bisa gaskiya, ya kamata a bar wa kamfanin hakkin yadda za ta sayar da kayanta yadda za ta ci riba sosai. Amma ya kamata ta tsara yadda har mutane ma za su samu, ba tare da bambanci ba. Ina gode wa Minista don shirye-shiryen da yake game da bincike a kansu.

Ina son in shaida wa Minista cewa, kafin taron Istimat muna fata zai ba mu labari game da masana'antu na kifin gwangwani da za a yi a Chadi, da Argungu da Pankshin. Ban da wannan kuma, ina rokon Ministan Kudfi ya duba irin shawarwarin da na kawo. Na goyi bayan wannan batu.

Mallam Gwani Jatau: Shugaba, wajen goyuwa bayan maganar arzikin fasan nan, ina son in gode wa Gwamnati kwarai da gaske. Da safen nan wajen ba da amsoshi ga masu tambaya, am fadi wani abu game da shukar rama a kasar Jema'a. Watau idan haka ne, wannan zai kawo arziki kwarai ga mutanen kasar Jema'a. Shawarar da zan kawo wa Gwamnati shi ne, ban da shukar rama da za a yi a wurin, ya kamata kuma a kafa ma'aikatar safar buhu a wurin gaba daya. Na lura a cikin Masakar Kaduna, kashi 2 cikin 3 na masu aiki a wurin sun zo daga wurin da aka zaɓo ni ne,

har wa yau kuma da yawa wadansu suna zama neman aiki a wannan Masaka ta Kaduna. Amma idan aka gina wannan Masaka a Jema'a, ko kusa da Jema'a, yawan masu neman aiki a Masakar Kaduna zai ragu. Kuma mutanen ke zaune a kasar Jema'a za su faru da mutanen yadda ake shuka rama. Na lura Shugaba maganganun da Mashawarta ke kawoyawar Majalisin nan ba su tafiya a banza. Na taɓa kawo irin wannan magana, cewa jimlar kuɗin kashewa a shekara na Gwamnatin Jihar nan a fasa shi kashi biyu. Kashi daya a kashi wirta. WARTA: A kan Jema'a kadai! Ka dibi yawa]. To, na gane amfanin kawo wannan magana da na yi. Ko da ya ke ba a biya bukatar mu duka ba.

Kuma ina son in yi magana a kan fadanta tashar jirgi na Kafanchan da kuma wadanta saukada dan shanu masu zuwa Kudu a Manchin. Wadannan muhimman abubuwa ne da za su fara arzikin fasarmu. Shugaba, maganganun da na fada na san su ne a kunnen Gwamnati don ta ji kukan mutanen da suka zaɓo ni.

Da wadannan maganganu, na goyi bayan wannan batu.

Mallam Bala Keffi: Shugaba, na tashi goyi bayan wannan Shirin Doka. Dabin goyuwa bayan wannan batu kuwa shi ne, tun da muka sami Ministan Kudfi dan fasa ba a taɓa samun wani laifi na kuɗi ba. Kudaden da Gwamnati ke kashewa don raya fasan nan ana yin sa ne bisa hanyar da ya kamata. Amma abin da zan fadi Shugaba, game da shawarar faruwar arzikin fasan nan. Idan aka duba yadda mutane ke samun kuɗi, suna shan wuƙƙarwai. Aikin Ministan Kudfi ne ya taɓa yadda mutanen fasan nan za su riƙa samun kuɗi cikin saufi, ba wai kullum yadda kuɗin Gwamnati kadai zai faru ba. Abin da na ke son in fadi shi ne, Masana'antu da mutanen kasa suke amfani da su, a fara su. Yin haka kawai zai fara arzikin fasan nan. Ministan Kudfi a ko wane lokaci yana magana ne yadda Gwamnati za ta samo kuɗi, amma a cikin jawabinsa ba taɓa jin inda ya ce, ga wata hanya mai saufi yadda jama'ar fasan nan za su fara arzikin su. Kuma idan aka buda sha'anin faruwar arzikin fasa, abu ne wanda Minista zai kula da shi, tun da ya ke yanzu Nijeriya ta sami cikakken 'yancin kanta. Muhimmin abu ne, Ministan Kudfi ya kiyaye yawan kudaden da ke fita fasan nan tamu, wadanda su ke ba za su kawo mana ribar kome ba, in sun fita sun fita ke nan. Aikinsa ne ya san kuɗimmu da ke fita wadanda ba za su dawo ba. Kuma hikimarsa ce, ya san yadda zai tsare wadansu riba, a wadansu

shu don ya amfanomu, kamar sha'anin shi na manyan kantuna na Jihar nan. A maganar Minista, ban ga ya ambaci wadansu kantuna wadanda za su amfani fasan ba. Sai dai a ko wane lokaci Minista yana maganar bashin da za mu samo daga wadansu kashuwa ne don raya fasan nan. Ni ganina, na lokaci ya yi da za mu tsaya a kan kafafuwam- Ya kamata mu daina cin bashi.

Gane da Bankunan fasan nan kuma Shugaba, bisa ga wadansu abubuwa da na fahimta da su, ba su da wani taimako da suke yi wa mutanen fasan nan. Ba zan yi dogon zance game da wannan ba, domin na riga na yi bincike, amma kuma kai su ba tukuna, gaban Gwamnati. Duk da haka, tilas ne in fadi abin da ke ba 'yan kasar fasan nan haushi game da Bankuna. Ina da ke damun 'yan kasuwa game da Bankuna shi ne, tonon asiri. Akwai wadansu 'yan kasuwa da ke ciniki da kantuna, idan sun shu kuɗi cheque don su je Banki a biya su kayan kuɗi saka saya, sai Banki ta maido da cheque din kuɗin ga kantin, ta ce, shi wannan dan kasuwan ba shi da sauran ko anini a Bankimmu. [MASHAWARTA: To, da me ka ke son Banki ta yi har da zamana ba shi da sauran kuɗi]. . . Ina son gwamnatin tonon asiri ne. Wannan kuwa ana yi sa ne don baki 'yan kasuwa da ke shigowa fasan nan su san asirin 'yan kasuwan fasan nan.

Shugaba, shi wannan banki. . . . [MINISTAN HAYIYA, ALHAJI AHMAN: Shugaba, ya bar hanya. Wannan aikin Gwamnatin Tarayya ne].

Mukaddashin Shugaba: Tun da kana magana a kan abinda Bankin ke yi ne, ka bar hanya, don kuwa aikin Gwamnatin Tarayya ne.

Mallam Bala Keffi: Abinda ya sa na ke ambatar Banki, don nan wajen kuɗi ne, kuma magana ne a kan kuɗin da mu ke amfani da shi a fasan nan. Ainibin kuɗin da mu ke samu, muna kai wa Banki ne.

Mukaddashin Shugaba: Kana da iznin shi yi magana kan arzikin fasa, amma ba kan aikin da Bankin ke yi ba.

Mallam Bala Keffi: Na gode Shugaba, amma wannan ya nuna arzikin fasa ne, don kuɗin daga hannun mutanen fasa ya ke fitowa. . . .

Mukaddashin Shugaba: Ya kamata ka tsaya a kan abinda na yanke.

Mallam Bala Keffi: Ya kamata Ministan Kudfi ya lura a kan hanyar da mutanemmu ke bi ta ciniki, a fasan nan don faruwar su. Domin talauci ya shigar wa masu sana'a. . . [MINISTAN

LAFITA, ALHAJI AHMAN: Don ba ku aikin kome ne sai yawojo. . . Wannan kuwa don masu cinikin fasan nan ba su da kuɗi ne, don rashin masana'antu da yawa. Don haka ba zan yi magana da yawa ba, sai dai ina son Ministan Kudfi ya tuna shekara mai zuwa mu ji an kafa masana'antu da yawa a Jihar nan, don mutane su sami aikin yi na saye da sayarwa. Da wadannan, na goyi baya.

Alhaji Audu Anace: Shugaba, na tashi don in goyi bayan shirin Istimat, kuma in share wadansu kure da Mallam Bala Keffi ya bayar a Majalisin nan. Da farko, ina son in gode wa Gwamnati saboda hanyar Komiti da ta nafa mai fara ayyukan ci gaba, wadda aka hada ta da Gwamnatin Ministan Kudfi. Da farko, zan share irin kuren da Mallam Bala ya yi. Mai girma, Bala Keffi ya ce Ministan Kudfi shi ne bai yi fofari an fara gyara hanyoyin samun kuɗi a fasan nan ba, kuma duk aikinsa a kan hanyar Gwamnati ya ke yi. Ina zato in da ya duba irin abinda aka tanada zai ga aikinsa ne ya duba ayyukan Gwamnati. Aikin Gwamnati ne ta shirya Istimat, kai kuma ka kawo irin naka hanyar da za a fara don fara arzikin fasa. Shugaba, ni dai ina son irin hanyan nan da aka kawo ta ba da bashi. . . (Hayaniya). . . . idan dai hanyar tana da kyau. Ba shi da kyau mu ce mana son mutane su yi abu kaza da abu kaza ba tare da mun ba su hanyar samun kuɗin ba. Shugaba, ba ni da niyyar ba da wata doguwar magana kan wannan Istimat. Shawara guda daya kawai na ke da ita da zan bayar. Wadansu abokaina a nan sun ce, Gwamnati ta fara dubin kyauta da a ke bayarwa don gyanan fasan hanyoyi, watau £15. Wadannan hanyoyi fa na En'e-En'e ne, kuma su ne za su duba su. Amma galibin wadansu En'e-En'e ba su da gwanayen ma'aikata da za su lura da gyara hanyoyin nan ko da am ba su kuɗi masu yawa. Kuma En'e-En'e galibinsu ba su da inji masu yi musu aiki.

To, abinda na ke ba da shawara a kai shi ne, a fara shirin fasan hanyoyin nan. Saboda wadansu hanyoyin da su ke da amfani, a mai da su hanyoyi masu daraja 'B' kuma Gwamnati ta karɓe su. Na gode kuma, Shugaba, da na ji Gwamnati na tanadin ba da ruwan sha a Kontagora. Na fadar cewa akwai manyan rafukka a Kontagora da Wushishi, kuma babban rafin Kaduna ya zagaya wajen ne. Idan aka sa famfo a wajen zai yi kyau, kuma za a iya samun kuɗi. Shugaba, lalle ziyarar da Ministan Lafiya ya yi kasar Turai za ta taimaki fasan nan, tum ma ba mutanen da ke nesa da Asibiti ba. Irin wadannan mutane na neman Likitan Sama. Shugaba, ina rokon in goyi baya.

Mallam Ango Soba: Shugaba, na tashi don in goyi byan maganar da Ministan Kudfi ya kawo nan. Amma cikun goyon baya, ina son in ba Minista wadansu shawarwari. Watau Shugaba, lalle mun yi murna kwarai da gaske da jin bana an rage kudfin takin zamani. Kuma muna son mu gaya wa Minista, yanzu mutane na amfani da takin sosai. Kuma muna son a rifanya abinda da a ke kawowa kamar sai goma. Kuma Shugaba, wajen sayarwa ya kamata a sanya a kananan kantuna inda kowa zai saya ba sai lalle wajen ma'aikatar gona ba. A kasammu Zariya, manoman taba kawai a ke ba wannan taki, kuma ta hannun malaman taba su ke saye. Kuma su malaman suna matsa musu in sun zo sayen. Watau zan fadi magana bisa gaskiya, watau ko wani talaka in yau son buhu guda sai ya ba malamin taba sule guda kafin ya samu. Idan bai ba shi sulen ba, ko sunansa na rubuce sai ya ce ba zai ba shi ba. Kuma inda a ke yin takin, in da dama mu fara yi a kasar nan. Kuma da taimakon Ministan Gona, a nuna wa talakawan kasar nan yadda a ke amfani da shi ta noman gero, da dawa ba taba kawai ba.

Ina so a taimaki kasar Ma'arfi da injin na yin Sukari, domin ana da rake da yawa a wannan fasa. Idan aka samo wannan injin, ya kamata a yi wata doka don a hana yin Mazarkwaila. Domin sukari ya fi ta lafiya, da kome da kome. Shugaba, Mai girma, da wadannan 'yan gyare-gyare, ina rokon in goyi baya [SASHEN GWAMNATI: Wadan ne gyare-gyare ka yi. Sai ko dai kana so ka cuci masu yin Mazarkwaila].

Alhaji Shehu, Madakin Kano: Shugaba, ina so in gode wa Ministan Kudfi bisa sha'anin kudfin da ya gabatar bana, har da wadan da suka taimake shi. Lalle bain farin ciki ne, da yake mun iya daidaita kudfin shiga da fitarmu, ko da ya ke kawo kudfin kayayyakin da mu ke bukata don raja fasa ne. Tabbatacce, Minista sanannen mai tsimi ne (*dariya*), kuma halinsa na tsimin nan ya taimake shi kwarai da tafiyad da aikinsa. Shugaba, muna cike da farin ciki ga irin yadda kudimmu suka karu. Karin kudfin shiga da muka samo ya nuna farin arzikin kasarmu. Labarin Kuza, da karfe da bukudu, abu ne mai dadin ji, muna kuma fata Gwamnati za ta gane cewa masu aiki a wadannan ma'aikata suna jin dadi. Muna so a kau da kudajen tsando a hanyar Ruruwai.

Kuma Minista ya ambaci cewa, ana nan ana fo'ari a wajen gona da sana'o'i, wannan labari kuwa mai dadi ne, mafi saufin hanya shi ne ba da rancen kudfi. Saboda haka muna da hujjar da za mu goyi bayan Gwamnati don shirin rance. Shugaba, duk mun goyi bayan

ba wani Kamfanin harkar ba Ma'arfi Gwamnati da na En'e damar sayen mutane tare da albas ba. Akwai wani lokaci da ake za a bai wa En'e-En'e rancen kudfi, su kamar rifa bai wa wadansu mutane da ma'aikata. En'e-En'e su gyara gidajen su, lalle jama'a sun yi dokin ganin am fara aiki sa wata Muna kuwa fata ba da dadewa ba za a faretani da wannan.

Har wa yau muna farin ciki kwarai Hukumar Ciniki bisa yadda ta ke farin kayayyakin gonar manoman fasan nan, ya zai iya bai wa wadansu En'e-En'e damar farin kudfin haraji tare da 'yar hujjar, manomi ya fi son ya ga ya sami kudfi, a hannunsa, da kuma yadda za a taimaka ta wata hanya. Saboda haka, Shugaba kamata manoma su sami farin kudfi ba da farashin amfanin gonakinsu, ko na Shugaba, Minista ya roki masu kawo dabam dabam na kudinsu. Ina kuwa Minista zai ga labarin wannan ya kai a duniya da taimakon Ma'aikatar Ba da Laba Shugaba, a madadin En'e-En'e duka, gode wa Ministan Kudfi bisa kan muhimman aikinsa da taimakon baitulmalin En'e-En'e. Ina fata Ma'aikatar Ministan Kudfi ba za daina yin jagora ba.

Shugaba, ina rokon in goyi baya. (*Ta'addan dukan Majalisa*).

Mallam Haruna Tela (Mashawarcin Kaura Namoda): Shugaba, Mai girma, na tashi don in gode wa Ministan Kudfi bisa kan aikinsa. Wajen goyon bayansa kuwa, ina so in ba Minista shawara, domin na san Ministan nan mai kula da gida da kuma waje ne. Ana shirin amfanin raya fasa, ban ga inda Minista ya tanadi hanyad da za a taimaki manoma su daina amfani da faretani ba. Ina fata kuma sane cewa manoma su re arzikin fasa. Domin na kan ji mutane suna cewa, dan kasuwa, ma'aikaci da wadansunsu, ku fa sani sai tafe da ci a ke iya wani aiki, in babu ci babu wani aiki, sai noma. Inda na fito, fasa ce inda ake noma kome da kome, shi ne kuwa Kasar Sakkwato, kuma babbar fasa ce. Ana samun gyada, auduga da taba mai yawa, kuma ga shinkafa mai dimbin yawa da kuma rake. Saboda haka ina ba Minista shawara a yi fo'arin taimakon manoma da wani abu don su daina noma da faretani, domin ta wani hanya ne yawancinsu ke raso kungurunsu.

Alhaji Aliyu, Magajin Garin Sakkwato: Shugaba, na tashi don in goyi bayan jawabin kudfi. Kuma ina son ba da 'yan shawarwarin ga Minista, game da tsimi. Ko Ministan ya san ana samun siminti kamar mil goma daga

Ma'aikatar Siminti. Ko da ya ke kamfunan cewa, ba su iya kai kayansu, ya kamata ko hanya za a bi, a bi don a ga an kafa wannan Ma'aikata.

Haka kuma ina son ba da shawarar cewa, ana irin rake mai yawa a kasar Sakkwato. Cikin 1958-59 na kawo shawarar cewa ko za a yi farin yin ma'aikatar rake, amma sai Ministan ya ce mani, wai ba a samun raken wuri ba. Shi ya sa mu ke son Minista ya duba, a yi shirin yin wannan ma'aikata. Ana a yi shirin yin wannan ma'aikata, kamar shikara goma sha biyar da ta wuce, wai jin na yin maganar a Kauran Namoda, ba irin san jallin da wa sa aka dauke shi ba, don rashin lantarki. Amma kowa ya san ana gyada mai yawa a Kauran Namoda, saboda a muna son a maida mana da wannan injin. Cikin 1958-59 na kawo maganar yin injin na shinkafa a kasar Sakkwato, don kowa ya san yin shinkafa mai yawa a Sakkwato, kuma irin karuwa ta ke yi. Da akwai wannan injin a Birnin Sakkwato, amma saboda rashin lantarki sai aka dauke shi, to, ina son sanar da Minista cewa yanzu muna da fitila sosai a Sakkwato.

Haka kuma shugaba, da ana koyad da yin kar buhunhuna a Gusau, watau mutane suna da hannu. Yanzu ga kayan an samu ga kuma lantarki, ya kamata a sam mana ma'aikatar yin kar buhu.

Shugaba, da na ji wani Mashawarci daga Kaura Namoda ya ce, wai an gaji da noma da kuma a Sakkwato. Ina jin mutanen Kauran Namoda ne suka gaji ba na Sakkwato ba. Kuma Ingila ana noma da hannu, don na gani da doka. Mu har yanzu ba mu gaji ba, za mu ci a kasarmu.

Da wannan ne goyi bayan batun. **Alhaji Musa (Borgu):** Shugaba, a wajen goyon bayanin Istimat, ina son bai wa Gwamnati shawara don ta kefe gandun daji, don babbo bi a Borgu. Don yin haka zai jawo hankalin matafiya, don zai kara arzikin mutanen wurin, da Jihar nan ma gaba daya.

Hanyoyi Shugaba, suna son kulawa fwarai. Duk yawancin arzikin kasar nan ya dogara kan hanyoyi. In mai yiwuwa ne ya kamata duk hanyoyin *Trunk A* da na 'B' su zama an yi musu kwalta. Kuma Gwamnati ta amshi duk hanyoyin da ke hannun En'e-En'e.

Shugaba, da wadannan 'yan maganganu na goyi bayan batun.

Shugaba: Maganar da zan yanke ita ce, Shirin Dokar da ake kira Dokar Kasafin 1961-62 na Jihar Arewa, 1961 a karantata karatu na biyu. *An yarda.*

Alhaji Ibrahim Imam: Lalle ne Shugada, ya kauce hanyar da Majalisar nan ke bi.

Shugaba: Kafin Mashawarci ya ci gaba, lalle ya kawo batu. Kuma ba nan ne kurun a ke janye abin da Shugaba ya yanke ba, har a Ingila ana yi. Sai ka kawo batu kawai. Shi ke nan.

Majalisa tana cikin Komitin Bayarwa

Shugaba: Za a dakatad da sharu'adda na 1 zuwa na 4. Za mu duba fasalin duka, tukuna.

Aji na 221—Ofishin Gwamna

Alhaji Ibrahim Imam: Shugaba, ina son in yi tambaya. Karamin Aji na 1 fanfanan Aji na 2—Ina son in san irin abubuwan da suka sa har aka daukaka matsayin mai rife wannan mafami.

Firimiya Alhaji Sir Ahmadu Bello: A da muna da mukamin Mu'addashin Gwamna, da wani babban Sakatare da kuma wadansu mutane a ofishin. Duk yanzu wadannan mukamai an soke su. Don haka duk wadansu takardu da za su je gun Gwamna, lalle su je wajen wani ma'aikaci muhimmi. Saboda haka maimakon mu sami wani karamin ma'aikaci, dole mu sami ma'aikaci muhimmi wanda zai iya bai wa Gwamna shawara.

Shugaba: Karamin Aji na 1, na 2 zuwa na 5.

£25,425 don Aji na 221—Ofishin Gwamna. *An yarda.*

Aji na 222—Ofishin Firimiya

Mr J. S. Olawoyin (Offa): Na gode Shugaba saboda lokacin da ka ba ni in yi magana. Dukammu mun yi sha'awar jin muhimmin jawabin Firimiya da ya yi game da Kamaru ta Arewa. Amma ina son in roki wadansu bayannai da tabbatarwa daga wurin Firimiya. Ko wannan furi'ar raba gardama da aka yi a Kamaru ta Arewa wadda ta bai wa matan Kamaru ta Arewa damar jefa furi'a, za su rife wannan dama ta su don su jefa furi'a idan lokacin za'efe ya zo a ko wane lokaci? Kuma idan aka ba matan nan na Kasar Kamaru ta Arewa damar yin furi'a a lokacin za'efe, ko za a ba sauran matan Jihar Arewa dama su ma su yi furi'a a lokacin za'efe? Lalle na ga ya kamata a ba sauran matan Jihar Arewa damar jefa furi'a a lokacin za'efe, su kuwa matan kasar Kamatu ta Arewa ba dabam su ke da sauran matan Jihar Arewa baki daya ba. Kuma sauran matan Jihar Arewa baki abu ba, domin shi wannan ba zai zama wani abu ba, domin shi Firimiya da kansa ya kan fada lokaci lokaci, cewa zai dubi maganar ba matan Arewa damar jefa furi'a a lokacin za'efe.

Ministan Ilmi: Bisa Oda Shugaba, Mashawarci va kauce hanya. A lokacin Komiti a kan ba Mashawarta dama ne kawai su yi tambayoyi ba su yi jawabi ba.

Shugaba: An kawo babbar magana yanzu. Aikina ne in ga am ba kowa dama ya yi magana. Sai dai abin bakin ciki ne Mashawarci ba ya nan lokacin da Gwamna ya yi jawabinsa. Amma ni a ganina an riga an fadi duk abinda ya kamata a fadi, ya rage yin Gwamnati, ko ta yi wani abu ko ta fi.

Mr Olawoyin: Yanzu ba ni da sauran abinda zan ce, illa in yaba wa Firimiya saboda fofarin da ya yi, ya hada kan dukkan 'yan jam'iyyun siyasar kasan nan don hada karfimmu mu ga Kamaru ta Arewa ta zaɓi dawowa kasar Nijeriya ta Arewa. Im ba don fofarin Firimiya ba, lalle da mun sami ragi daga fasar mu. Na gode wa Firimiya.

Alhaji Ibrahim Imam: Shugaba, ko da yake ina da gyara, ina son in yi wadansu jawabai kan Ofishin Firimiya. Na goyi bayan abinda Mashawarci daga garin Offa ya fadi. Amma ina son in fara fadan cewa, lalle ya kamata Firimiya ya ba mu tabbatarwa ta cewa ko Kamaru ta Arewa za ta shiga cikin zaɓen Majalisin nan, na badi?

Idan kuma na zo kan ajujuwan da ke farkashin Ofishin Firimiya, sai in ga ba wani amfani ga saka Aji na 223, da Aji na 224 da kuma Aji na 225. Duk wadannan Ajujuwa suna Ofishin Firimiya ne. Wannan kuskure ne, ya fi kyau a aje su farkashin Ofishin Ministan Mulkin En'e-En'e. Firimiya yana da iko kan ko wane Ofishi na ko wane Minista. Idan za a bi sha'ani na gaskiya, ya kamata mu maida wadannan Ajujuwa farkashin Ofishin Ministan Mulkin En'e-En'e. Maganar Ministoci masu ba da shawara bai kamata a sa su farkashin Majalisar Gudanarwa ba, ya kamata su zama farkashin Ofishin Firimiya. Lokaci zai yi da za mu sami Ministoci da ba za su shiga Majalisar Gudanarwa ba.

Mallam Bala Keffi: Shugaba, na tashi in yi magana gajeruwa game da Ofishin Firimiya, musamman game da sha'anin garin Kaduna wanda ya ke a cikin jawabin Gwamna ya ambaci wadansu abubuwa, wanda ya ke shi Firimiya kan sa ya yi mamaki da jinsu.

Na farko, na tabbata zai gaskanta ni, shi da kansa, a ofishinsa, saboda yana son Masinjansa Kwari, na tabbata ba zai ba shi albas ya sayi babur ba. Na tabbata ba zai yi wannan ba. Kuma mun san shi shekaru da yawa, bai kuwa taɓa yin wannan ba. Amma me ya sa Administrator na Kaduna ya ba masinja wanda

ba zuwa ko ina ya ke yi ba, albas ya sayi babur ba. Na tabbata wannan ya nuna kudaden da a kashewa a Kaduna ba daidai a ke kashe su ba. Na tabbata wadannan kuɗi don amfani mutanen Kaduna ne aka bayar.

Shugaba: Na yi bakin cikin da na kamar Mashawarci. Muna duba Istimat ne yanzu wani abu game da garin Kaduna ba. Kana yin fananan tambayoyi, idan abu ne wanda ya shafi wannan Majalisa. Bai kamata ka kawo wannan cikin Komitin Bayarwa lba, amma kana iya shirya tambaya.

Mallam Bala Keffi: Na gode Shugaba Game da wannan ma'aikata dai, suna da bukatar ci gaba. Idan aka duba ma'aikatar za a gane cewar duk mutanen da ne, wadanda su na aiki tuni, aka maido su Gwamnati daga En'e.

Shugaba: Ko Mashawarci zai bar wannan magana. Ba a nan ne ya kamata ya kawo su ba. Ko da ya ke an ce wannan ma'aikata ke lura da babban Garin Kaduna, bai kamata a kawo wannan magana nan ba.

Mallam Bala Keffi: Na gode Shugaba. Ya kamata Firimiya ya ba ni wari lokacin da zan ganshi a ofishinsa. [MINISTAN LAIFFA ALHAJI AHMAN PATEGI: Kana zuwa ma har gida balle ofis]. A kan abinda na fada bara Shugaba, ina rokon Firimiya a rifa sa mu cikin kungiyoyi masu zuwa tafiyet afiye. [FIRIMIYA: Akwai tambaya da zaka yi kan wannan, ko zaka bari sai lokacin ya zo?]. Na gode Shugaba, wannan amsar ta gan isheni.

Firimiya: Shugaba, Mr Olawoyin ya yi magana kan kuri'ar da mata suka jefa ta Kamaru ta Arewa. Ina son in sanar she shi cewa su wadannan mata sun sami izni ne daga watan Majalisar Dinkin Duniya ba daga Gwamnatin ba, kuma ba su bi shawarata ba. Ku ma a wani lokaci zan duba wannan. Amma a ran na ce, "A'a", a cikin manyan bakafake. Alhaji Ibrahim Imam kuma ya ce im ba su tabbatarwa ko Kamaru ta Arewa za ta shiga cikin zaɓe mai zuwa. Watau wani babban dan siyasa yana neman ya ji ranar zaɓe daga gareni. . . . (Dariya) Idan ba su samu sun yi tasu tare da mu ba, za su yi na su dabam. Kuma ya yi magana cewa sha'anin mulki ya zama kan Ministan Mulkin En'e-En'e. Aikin mulki na da hannu wa biyu. Sarakuna suna farkashin Firimiya su kuma Majalisun En'e na farkashin Ministan Mulkin En'e-En'e. To, idan na rabu da duba sha'anin mulkin, wa zai zama tsakanina da Sarakuna? Na ga hanyar da mu ke biyanzu tana da kyau, watau da ofishina da na Ministan Mulkin En'e-En'e.

Mr V. Orjerre: Ina son in yi tambaya shugaba. Ban san ba ko Firimiya zai yarda ya wata ma'aikata da za ta lura da Jihar Tsakiya Kafin a kafa Jihar Tsakiya (Middle Belt) nan gaba?

Shugaba: Sheradi na 1, karamin aji na 226. Muna kan shafi na 25 ne don ko akwai wani wata tambaya. Na 26-30. Maganar ita ce, ₦494,235, waɗanda aka ba da su don aryuka a Aji 222 na Ofishin Firimiya a yarda la su.

An yarda.

Aji na 223—Ofishin Firimiya

Alhaji Ibrahim Imam: Abin bakin ciki ne Firimiya bai amsa tambayata ba. Bai fi daidai ba a rubuta Cabinet maimakon 'Cabinet Office'. Ina ganin kalmar nan Ofis a nan bata dace ba.

Firimiya: Me ya sa ka yarda da a ce Ofishin Firimiya?

Alhaji Ibrahim Imam: Ai akwai bambanci kan wannan.

Aji na 223: Ofishin Agent-General na Arewa a Ingila a fara shi da ₦65,555.

An yarda.

Maganar ita ce, zan kai labarin aikin da aka gama gaban Majalisa.

An yarda.

Shugaba: Ko yaushe ka ke son Komiti ta ci gaba, Ministan Kuɗi?

Ministan Kudi: Gobe, Shugaba.

Shugaba: Da ya ke babu wata magana da ba a gama ba, ko daya daga cikin Ministoci zai kawo batu cewa Majalisa ta dakata sai gobe?

Ministan Kasa da Safiyo: Shugaba, ina rokon Majalisa ta dakata sai gobe da karfe 9 na safe.

Ministan Ayyuka: Shugaba, ina rokon in goyi bayansa.

Majalisa ta dakata da karfe 1.50 na rana, sai da karfe 9 na safe.

Littafi na Farko
Lamba 6

Talata
7 ga Maris, 1961

MAJALISUN DOKOKIN JIHAR AREWA
NIJERIYA

MAHAWARA
MAJALISAR WAKILAI
TA
JIHAR AREWA TA NIJERIYA

ABINDA KE CIKI

TAMBAYOYI DON AMSA DA KA [Jeri na 115]:

BATUTUWA [Jeri na 116]:

GYARAN DOKAR En'e, 1961 [Jeri na 116]:

DOKAR KASAFI NA JIHAR AREWA, 1961 [Jeri na 119]:

MAJALISAR WAKILAI NIGERIYA TA AREWA

Talata, 7 ga Maris, 1961 da karfe 9.00 na safe.

ADDU'A

Shugaba ya karanta Addu'a.

Tambayoyi don Amsa da Ka.

01. Alhaji Sama'ila Ahmed (Gabacin Zariya):

Yana tambayar Ministan Ilmi:—

(1) Makarantun Manyan Firamare da Sakandare nawa ne a Jihar Arewa ta Nijeriya?

(ii) Cikin Makarantun Sakandare, nawa ke da azuzuwa bibbiyu?

Alhaji Dalhatu Bida: (i) Akwai Makarantun Manyan Firamare 447 da kuma na Sakandare

43. (ii) Daga cikin Makarantun Sakandaren nan, 14 suna da tagwayen azuzuwa.

05. Alhaji Sama'ila Ahmed: Yana tambayar Ministan Ilmi:—

Yana nawa suka fita Manyan Makarantun Firamare a 1960, kuma nawa suka sami shiga Sakandaren Jihar Arewa?

Alhaji Dalhatu Bida: A karshen 1960, al'majirai 13,729 sun bar aji 7 a Makarantun Manyan Firamare a Jihar Arewa. Cikin watan Janairu 1961, al'majirai 1850 sun shiga azuzuwa na farko a Makarantar Sakandare a Jihar Arewa.

012. Alhaji Sama'ila Ahmed: Yana tambayar Ministan Gona:—

Kudi nawa a ke kashewa a Ma'aikatar Binciken Aikin Gona a Samaru?

Alhaji Ahmed Fatika: Kudin da aka kasafita a wannan shekara kan binciken wajen aikin gona £277,200 ne. A cikin Istimat na Jihar Arewa na 1961-62, Mashawarci zai ga an yi niyyar a kasafita £268,190 saboda wannan aiki. Daga cikin kudin nan, kashi 80 cikin dari watau £214,550 Hukumar Ciniki ta Jiha za ta mayar wa Gwamnati.

018. Mr J. O. Idikwu (Kudu Maso Gabacin Idoma): Bayanan.

057. Mallam Usman Ango Soba (Arewacin Zariya) ya na tambayar Ministan Lafiya:—

(a) Me Ma'aikatar Lafiya ke yi don maganin ciwon fuka a fauyuka; da ya ke a inda aka zafo ni, ciwon ya yi yawa har ma Ma'aikatan Asibiti na En'e ba sa iya yin kome a kai?

(b) Da ya ke ciwon fuka mugun ciwo ne kuma yana yaduwa, ko Minista zai ji tausayi ya yi wani abu a kai.

Ministan Lafiya (Alhaji Ahman): (a) A yanzu ba na matsayin in yi alkawarin magani saboda jinyar ciwon fuka a fauyuka. Ba mu sami yadda mu ke so ba saboda ritayan da wani gwani cikin sha'anin ciwon fuka ya yi cikin 1959. Kuma har yanzu da wuya fwarai a sami wani da zai maye gurbinsa. Amma duk da haka a yanzu mun yi nasarar samun wani Indiya da a ke zato zai zo nan Jihar cikin watan Afril wanda zai gajeshi. Ina fata in ya zo za mu iya ci gaba da shirye-shiryemmu na kyautata da kuma budada hanyoyin jinyar ciwon fuka.

(b) Ina sane da irin yadda mutanen ke bukatar a yi wani abu game da wannan abu.

068. Mallam Usman Sarkin Daji (Lafiya): Bayanan.

BATUTUWA

Ministan Ilmi (Alhaji Isa Kaita): Shugaba, na tashi in kawo batun da ke kan sunana cikin Takardar Aikin rana cewa a jingine Sharadin Majalisa na 64 (ii) don a duba dukkan gyare-gyaren nan na fananan ajujuwa dabam dabam a cikin Komitin Bayarwa.

Shugaba, wannan tana tafe ne da bayaninta, saboda haka ba ta bukatar wani bayani.

Shugaba: Maganar da zan kawo ita ce, kamar yadda Ministan Ilmi ya ce.

An kawo magana an yarda.

Gyaran Dokar En'e, 1961—Karatu na biyu.

Ministan Mulkin En'e (Alhaji Muhammadu Bashar): Shugaba, na tashi don in kawo batun da ke kan sunana kan Takardar Aikin Rana. Shugaba, ina son in kawo batun cewa a karanta Shirin Dokar, don a kara gyaran Dokar En'e, kuma a karanta ta karatu na biyu. Kamar yadda Mashawarta za su gani, ainihin gyaran don a gyara wadansu abubuwa a ciki da ba a yi ba. An yi wannan manyan gyare-gyare a lokacin da aka yi taron 1960. Amma lokacin da aka fara aiki da wadannan gyare-gyare, sai aka fahimta, aka ga ana bukatar wadansu don aikin ya tafi daidai, shi ya sa aka kawo wadannan gyara a yau. Kuma farin dalilin da ya sa aka kawo wannan, ba a bari sai sun yi yawa ba, don nufin Gwamnati ne ta sake buga wannan littafi don ta ba En'e. Saboda haka in za a sake buga wannan littafi ba za a yi wadansu gyare-gyare masu yawa ba. Kamar yadda na fadi cewa, wadannan gyare-gyare fanana ne, babu wanda ya kawo wata sabuwar manufa.

Mr Daniel Ogburn: Shugaba, ina rofo na goyi bayansa.

Shugaba: Maganar da zan kawo ita ce, a karanta Shirin Dokar karatu na biyu.

Alhaji Ibrahim Imam: Shugaba, ba wai ina nufin in soki batun da Minista ya kawo ba ne, amma ni a ganina abu ne da ya kamata kafin Gwamnati ta kawo wani batu ga Majalisa ta shaida wa Sashin 'Yan Hamayya.

Atone-Janar: Mene ne ya hada wannan magana da Shirin Dokar. Ban ga dalilin da za ka ce haka ba, domin kuwa an riga an buga Shirin Dokan nan cikin *Gazette* na Jiha.

Alhaji Ibrahim Imam: Ni Shugaba, a lokacin da a ke karanta irin aikace-aikacen da wannan Majalisa za ta yi, to, ba a ambaci za a duba wannan doka ta Shirin En'e-En'e ba. Wannan kuwa ya zama kaucewa ga yadda Majalisan nan ke tafiyad da aikace-aikacenta. Kuma lalle in da kamar Shugaban zai ba mu shawara tsakanimmu cewa, za a kawo wannan Shirin Doka ga Majalisa, to, lalle da mun shirya mu san irin abin da za mu yi. Amma tun da ya ke mu 'Yan Hamayya ba mu da gyararraki, za mu iya barin wannan ya wuce, amma muna gargadin Gwamnati kada irin wannan abu ya faru nan gaba.

Shugaba: Maganar da zan yanke ita ce, a karanta Shirin Dokar karatu na biyu.

An kawo maganar an yarda.

Shugaba: Komiti yaushe?

Ministan Mulkin En'e-En'e: Yanzu, Shugaba.

(Majalisa tana cikin Komiti).

Shugaba: Sharadi na 1, na 2, na 3 da na 4.

Alhaji Ibrahim Imam: Sharadi na 4 (b), Shugaba. Kamar yadda aka ce a sharadi na 4 (b) cewa, ko wane ma'aikaci wanda albashinsa ya ke daidai ko aka ayyana a cikin Uwar Dokar, an ayyana albashin da za a biya. Kuma idan aka fara albashin nan kuwa a nan, to lalle kuwa kudun albashin da aka ayyana a cikin Uwar Dokar a soke shi. Kuma ko Minista zai yia bayyana mana irin albashin da aka ayyana?

Ministan Mulkin En'e-En'e: Ina son in jawo hankalin Mashawarci kan amsar da na ba shi a lokacin da aka yi taron Oktoba na wannan Majalisa.

Alhaji Ibrahim Imam: Shugaba, ni a ganina ba daidai ba ne Sashin Gwamnati su ba da irin wannan amsa a cikin duhu. Ina son in jawo hankalin Gwamnati kan wani abinda Majalisan nan ta buga, amma lalle kuwa saboda ainihin

wannan Shirin Doka ya fada mana ainihin irin kudun da za a biya. Ban yi tsammanin Minista zai yi tsammani na san albashin dukkansu Ma'aikatan En'e-En'e kai tsaye ba.

Mai Girma Firimiya: Shugaba, ina son in taimaki Minista. A lokacin taron Majalisa da ta wuce, akwai tanadin da ya ce mana a iya yanka albashin ma'aikaci ko ma'aikata ba tare da an kawo maganar a nan ba.

Shugaba: Sharadi na 5, na 6.

Alhaji Ibrahim Imam: Sharadi na 6 (b) Shugaba. Ban san dalilin da ya sa Gwamnati ta ga ya kamata a yi wannan gyara ba. Idan aka yi aiki da wannan gyara, wannan ya muna cewa En'e-En'e za su iya yin fa'idodin su, kuma ko wace En'e fa'idodinta zai bambanta da na wata En'e. Hanyar da a ke bi yanzu na cewar sai Gwamna ya sa hannu a wadansu fa'idodi na ya yarda da su, sa'annan a buga a cikin *Gazette* ita ce ta fi kyau. Kuma kamar yadda abokina Mashawarci daga garin Offa ya fadi, zai fi kyau haka [MINISTAN KUDI: Bai fadi kome ba] Shugaba, Mai girma, idan na karanta layuka biyu na farshe a sharadi na 6 (b), an ce—"Game da wadansu fa'idodi kuma fa'idodi lalle ne za a ba da sanarwarsu a cikin *Gazette* na Jiha, za a kuma bayyana En'e-En'e da ta kafa wadannan fa'idodi, ko kuma umurni ta yadda aka riga aka fadi. Za a fadi ranad da aka yi wadannan fa'idodi, kuma idan wadansu dokoki ne kawai, za a buga ainihin ranad da shi Minista mai kula da sha'anin ya sa hannu kan ya yarda da shi."

Kuma na sani a yanzu am bai wa Ministocim-mu dukan ikon tafiyad da aikin. Ni a ganina lokaci bai yi ba da za a maida wannan ikon, ko da ya ke ko wane lokaci suna daukar nauyi ne baki daya, amma ga mutumin waje, Shugaba, zai fi masa kyau idan Gwamna cikin Majalisan ya ci gaba da tafiyad da wannan al'amari.

Mai Girma Firimiya: Shugaba, ina son im bai wa Mashawarci amsa, kuma kada ya yi tsammanin ina tsare Ministocina ne. A lokacin da aka yi shirin wannan Doka shi yana Kamaru ta Arewa. Gyare-gyaren da ke cikin sharadi na shidda wanda ya shafi ko ina ne baki daya a cikin kasa, domin mai son ya juye su maimakon a buga koda yaushe a cikin *Gazette*, sai a ce ga wannan doka in da mai so ya bi, sai ya bi.

Shugaba: Sharadi na 7. Maganar ita ce, sharudda na 1 zuwa 7 su tabbata cikin Shirin Dokar.

An yarda.

Shugaba: Maganar ita ce, yanzu zan kai labarin Shirin Dokar daga Komitin Majalisa zuwa cikin Majalisa.

An yarda.

(Majalisa ta juyo)

Ministan Mulkin En'e-En'e: Shugaba, ina rokon in kawo labarin Shirin Dokar daga Komiti zuwa Majalisa ba tare da gyara ba, kuma ina rokon a karantata karatu na uku a zartas.

Shugaba: Maganar ita ce, a karanta Shirin Dokar da a ke kira Gyaran Dokar En'e, 1961 Karatu na uku a zartas.

An yarda. An karanta an zartas.

Dokar Kasafin na Jihar Arewa, 1961. Karatu na biyu.

Shugaba: Komiti yaushe?

Ministan Kudi: Komiti yanzu, Shugaba.

Shugaba: Oda! Oda! Yanzu Majalisa za ta yi Komitin duka Majalisa.

(Majalisa tana cikin Komiti)

Shugaba: Aji na 224 . . . [WAZIRIN NINGI, MALLAM JIBIR NAYAYA: Shugaba] Na yi bakin ciki Waziri ba shi nan lokacin da na ba da bayani da baki, da kuma a rubuce cewa sai a kan kananan aji ne Mashawarci zai iya yin tambayoyinsa, amma ba kan aji musamman ba. Ko za ka yi tambaya ne kan Rasdan ko Di'o, ni ban sani ba?

Wazirin Ningi (Mallam Jibir Nayaya): Sharadi na daya Shugaba. Ban sani ba ko Gwamnati na da niyyar kafa matsayin Komishinan Lardi maimakon Razdan. Kuma ban sani ba ko Gwamnati za ta kafa fuyugiyar da za ta duba Dokar En'e-En'e don gyara ga ta 1954 da ta shafi albashin ma'aikatan En'e-En'e.

Shugaba: Ni a ganina, da ka bar wannan sai an kai ga Ajin Ministan Mulkin En'e-En'e, kuma ko da wata wahalarwa na tabbata Firimiya zai ba da amsa. Shi ke nan?

Karamin aji na 1 zuwa na 7, na 8 zuwa na 22.

Alhaji Ibrahim Imam: Karamin aji na 21 Shugaba. Wadannan kudi da aka tanada don Kamaru ta Arewa daga 1 ga watan Afril zuwa 1 ga watan Yuli na 1961. To, idan Nijeriya ta Arewa ba ta karfi Kamaru ta Arewa ba fa? Don an yi wannan tanadi cikin Istimat tun daga 1 ga watan Afril zuwa Yuli ne.

Firimiya: A lokacin Ministan Kudi zai yi amfani da ikon nan nasa da Dokar Mallaka da Tafiyad da kudafen Gwamnati ta ba shi.

Shugaba: Aji na 22 zuwa na 32. Maganar ita ce, £652,580 na aji na 224 su tabbata cikin Shirin Dokar.

An yarda.

Aji na 225—Ofishin Wakilin Arewa a Ingila

Ni a ganina ya kamata yanzu Firimiya ya kawo gyararrakin da zai kawo a wannan aji. Ko an yarda da wannan?

An yarda.

Firimiya: Shugaba, na tashi don in kawo batu kan gyaran da ke kan sunana. Ko da ya ke wannan gyara ne da zan kawo, amma bisa doka ya kamata a yi canjin sunan wani ma'aikaci, kuma a yi tanadi don wani ma'aikaci.

Tun daga lokacin da muka sami 'Yanci, an sami damar buga labarai game da Jihar Arewa a Ingila ta hanyar buga littafai da makamantansu. Wannan mukami, lalle babban aiki ne, kuma lalle mu sami wani babban mutum dan Arewa wanda zai riƙe wannan matsayi. Duk wannan 'yan gyare-gyaren ya tsaya kan neman £4,940, don £1,475 na albashi ne da kuma kudun da a ke ba ma'aikatan don alawus na gida da sauransu. Amfanin wannan aikin kuwa zai riƙa ninki da ninki bisa wannan kudun da za a kashu.

Shugaba, ina rokon in kawo batu.

Shugaba: Maganar ita ce, "(a) Cewa kanƙanen aji da a ke kira Babban Maiwatsa Labarai a matakin albashi B 4, da tanadin albashi £1,475, a sanya shi a farkashin Karamin Aji na 1 na 225—Ofishin Babban Wakilin Jihar Arewa a Ingila;

(b) Cewa sunan *Press Officer*, a matakin albashi B 1, 2, 3, 4, a sanya shi ya zama *Information Officer* a matakin albashi na B 1, 2, 3;

(c) Cewa tanadin da ya ke farkashin kanƙanen aji na 17—Kudin Alawus na ketare na Karamin Aji na 1 a kara shu da £740; daga £4,940 zuwa £5,680;

(d) Cewa jimlar Kudun Albashi na Aji na 225 a kara shi da £2,215; daga £38,915 zuwa £41,130;

(e) Cewa a kara tanadin da aka yi a karamin kashi na 6—Taimako saboda Biyan Haya—da £625, daga £2,795 zuwa £3,420;

(f) Cewa jimlar kudun da aka tanada farkashin Sauran Biyace-Biyace na Aji na 225 a kara da £625, daga £45, 225 zuwa £45,850, kuma;

(g) Cewa kudun da a ke bukata saboda aikace-aikacen Aji na 225 a kara shi da £2,840, daga £86,140 zuwa £88,980."

Ko akwai wani mai magana? Domin idan na yanke wannan magana, na yanke ke nan.

Alhaji Ibrahim Imam: Shugaba, ina da tambaya. Ina bambancin Mai ba da labarai (*Information Officer*) da kuma *Press Officer*?

Mai Girma Firimiya: *Press Officer* shi ne *Press Officer*. (Dariya). Watau shi *Press Officer* shi zai rika rangadi daga wannan Koleji zuwa waccan yana neman wa dalibammu wurare na karatu. Mataimakin su kuwa zai batad da yawancin lokacin a cikin ofis. Kuma idan Jami'o'i suka yi na'am da *Press Officer*, za su yi na'am da daukan dalibammu ke nan.

Shugaba: Maganar da zan yanke ita ce, kamar yadda Firimiya ya kawo.

An yarda. An yanke maganar.

Shugaba: Aji na 226—Ma'aikatar Majalisun Dokoki.

Bari in tunarsheku kamar yadda na fadi bara, kafin Mashawarta su yi magana, ya kamata su sani kome da kome cikin Istimat na wannan Aji an tanade su ne saboda amfanin Mashawartan Majalisin nan.

Alhaji Ibrahim Imam: Koda ya ke mu kan bi umurnin Shugaba kullum

Shugaba: Oda, Oda. Mashawarci ba shi da damar sukar Shugaba sai idan ya ba da sanawar wannan batu musamman. Na tabbata haka a ke yi a Majalisun Dokokin Ingila, na kuma sani haka ne Mashawarcin ya fi so.

Alhaji Ibrahim Imam: Watau na sani akwai goguwu, da kuma kwarjini da iya tafiyad da aiki ga Shugaba. Ga shi kuma da rashin nuna bambanci. Wannan aiki ne na muhimmi. Kuma dai na sani kyaun aikin Shugaba sai tare da taimakon Ma'aikatarsa. Sashen Hamayya kuma yana gode wa Shugaban Majalisin nan bisa ga irin yadda ya ke tafiyad da sha'aninsa cikin Majalisa.

Amma zan rubuta irin abubuwan da na ke nufi in aika wa Ministan, kuma a ba ko wane Mashawarci kofen wannan.

Mr Vincent I. Orjime: Shugaba, a da, abu ne da aka saba ya a aika mana da kofen Istimat tun muna gida don mu sami damar dubawa. Amma wannan lokacin sai muka same su nan. Ba mu da lokacin da za mu karanta, kuma ri ganina shi ne dalilin da mutane su ke ta mahawara kansa ke nan. Muna son sanin dalilin da ba mu same su ba kamar yadda aka saba.

Kuma Shugaba, ba ma jin dadin zama a nan, don kujerun nan suna da nisa da tebur. Muna fata za ta tanadi kujeru saboda mu, tun dai ba mu da ke gajeru ba.

Shugaba, jiya na rofi Firimiya don ya kafa Ma'aikatar Minista mai kula da Kasar Tsakiya. Shugaba, ban ganshi ba a cikin littafin mahawara. Ban sani ba, ko ko don Gwamnati ba ta son maganar shi ya sa ba a sa ba?

Shugaba: Lalle ne in kare ma'aikatana masu daukar rahoto a Majalisin nan. Aikin Mashawarta ne su gyara maganarsu lokacin da aka kai maganar ba su soki masu rahoto ba. Ana kashe kudi da yawa don aikawa da motoci da suke kai wa Mashawarta rahotonsu don su gyara. Saboda haka sai Mashawarci ya rika gyara maganarsu yana bin sawu sosai.

Mallam Bala Keffi: Shugaba, ina son yin magana kan wata takarda da aka buga ranar biyu ga watan nan. Mr Orjeba ne ya yi tambaya kan alkawuran Gwamnati, amma sai Editor na Hausa ya dauki sunana yace ni na fadi. A kuma kofen rahoton Turanci babu ma sunana gaba daya. Amma cikin shafi na 37 na Hausa, a aka ce ni na fadi. Saboda haka ina son sanadi da Majalisin nan cewa wannan ba ni ba ne Mr Orjeba ne.

Kuma Shugaba, ina son yin magana kan kananan ma'aikatan Majalisin nan, tun dai ba masinjoji ba. Duk ma'aikatan Majalisin nan suna samun alawus, amma masinjoji ba sa samu. Saboda haka Shugaba, muna son a duba wannan.

Mr J. S. Olawoyin: Na gode Shugaba. Ina son kawo wadansu maganganu ne kamar guda uku Shugaba. Kuma cikinsu ba mai kawo wata jayayya.

Da farko dai ina son gode wa Firimiya kan alkawarin da ya yi na game da albashin Shugaban Hamayya na wannan Majalisin. Na tuna bara ya yi alkawarin fara masa albashi. Sai kuwa aka fara aka mai da shi fam £1,000. Ga shi kuma bana ma an fara. Ga shi an daidaita shi da na sauran Jihohi da kuma na Gwamnatin Tarayya. Wannan yana da kyau kwarai.

Kuma ina ba da shawara, ya kamata a ba Shugaban 'yan Hamayya gidan Gwamnati.

Kuma ina isad da sakon 'yan Hamayya kan a ba su wani ofis a cikin ginin Majalisin nan don su sami inda za su rika yin shawarwari. Don ba duk kowane lokaci bane *Committee Room* ke sake ga ko wa. Kuma ga shi tun da aka sami 'Yanci, lalle za mu rika yin taro fiye da yadda aka saba.

Kuma ina fata za a shirya wa Mashawarta gidaje kamar yadda aka yi a Iko. Don koda ya ke wadansu ba sa shan wuyar samun wurin sauka, duk da haka wadansu na shan wuyar samu. Don kuwa aikin Gwamnati ne ta shirya wa Mashawarta wurin sauka. Wata magana da zan kawo ta shafi Jigon Majalisa. Ina neman jagora game da wani abu da ya faru jiya. . . .

Shugaba: Na ga alama Jigon Majalisa bai lura da wannan ba. Magatakardan Majalisa ya aiko mini da wata magana game da Majalisin

Dinkin Duniya. Wannan magana ikon Gwamnatin Tarayya ne kurum, domin ya shafi al'amu-
tan wajen Nijeriya. Ni ina gani ba daidai bane
Majalisin nan ta nuna wani laifin Majalisar
Dinkin Duniya. Wannan shi ne abin da na
yarda da shi.

Mr Olawoyin: Bayaninka ya wadatar Shugaba, amma har yanzu ba ka fahimta da batum ba ne. Ba muna nufin mu soki ra'ayin Majalisar Dinkin Duniya ba ne. Ina rokon Shugaba ya karanta wannan takarda.

Am miha takadar ga Shugaba ya karanta.

Shugaba: Ba za mu yi mahawara a kan wannan ba. Ban ga abin da zai sa a ce, munafinci abin kirki ne ba. Ba zan yarda da wannan ba. Amma idan wani abu ne na yabo, to, zan yarda.

Mr Olawoyin: Abin da na shawarta ba a gane ba.

Shugaba: Zauna. Na riga na fadi cewa ko wane lokaci Mashawarta suna iya zuwa ofishina su same ni su yi magana da ni. Ba na son in bata wa Mashawarci a cikin Majalisa. Ko wane lokaci kuna iya samuna a ofishina ko kuma Magatakardan Majalisa. Idan bayanin da Magatakardan Majalisa ya bayar bai gamshe ba, kuna iya zuwa wuri na. Ya kamata ka bar wannan magana.

Mr Olawoyin: Shugaba, na gode. Na bar wannan maganar. Amma ban da wannan akwai wata magana dabam kuma. Abin da aka saba ne a aika mana da kofofin Istimat a gidajemmu don mu karanta mu fahimci kome kafin Majalisin nan ta soma taronta. Amma ga shi a wannan karon ba a aika mana da kofofi Istimat ba. Me ya sa? Shugaba, ina ba da shawara ga Ministan da al'amarin ya shafa cewa nan gaba kada a fara yin haka. Ya kamata Mashawarta su rika samun Istimat su karanta, don kada su zo nan suna maganar iska [GALADIMA MASKA: Wadanda ka saba yi]. Da wadannan maganganu ina roko in zauna.

Mallam Ango Soba: Shugaba, akwai wani abu da ban sani ba a wannan tanadi.

Shugaba: Wane tanadi? Bari in kira ajujuwan daya daya, idan na zo ga ajin da ka ke son magana a kai, ka iya tashi ka yi.

Karamin Aji na 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7.

Mallam Ango Soba: Karamin Aji na 7. In da aka ce akwai Babban Jigon Majalisa kuma akwai wani Jigon Majalisar ban da shi.

Shugaba: Yau tun shekara biyu ke nan ana samun su a cikin Istimat.

Mai Girma, Firimiya, (Alhaji Sir Ahmadu Bello): Ina son in bayyana wa Mashawarta cewa, makara aka yi wajen ba su kofofin Istimat na wannan shekara, ba da gangan aka yi shi ba. Kun sani a game da sha'anin kudin shigarmu, mun dogara ne ga Gwamnatin Tarayya. An yi ta shawarwari da yewa tsakanimmu da Gwamnatin Tarayya. Muna fata ba za a sake yin haka ba. Amma ina son in tambayi Mashawarta mene ne ke da wuya a cikin karanta Istimat din a cikin kwana biyu? Bisa gaskiya, ni dai kwana biyu sun yi mini yawa don in karanta dukkan takardun da za a gabatar ga Majalisa har da Istimat din. [ALHAJI IBRAHIM IMAM: Ai kai haziki ne]. In haka ne kai ma ka fini zama yaro, don haka kwakwalwarka dole ta fi tawa hazikanci. (Dariya) Mallam Bala Keffi ya tambaya don me ba za a ba masinjoji kudin overtime ba. Ina son in gaya masa, da ya fi kyau ya tambaya, in ana ba su ko ba a ba su kafin ya kawo wannan magana. [MALLAM BALA KEFFI: Ana ba su amma ya yi kaɗan, 2s-6d kawai a rana]. Don Allah nawa ka ke biyan lebura a yini da ya ke kai dan kwangila ne? (Dariya). Ka gaya mini. (Ba amsa daga Mallam Bala Keffi).

Mr Olawoyin ya yaba da albashin da aka fara wa Shugaban Abokan Hamayya. Ina son in tabbatar masa ba Shugaban Abokan Hamayya kadai aka fara wa albashi ba, har da shi Mr Olawoyin. Kuma na ga lalle Shugaban Abokan Hamayya yana bukatan Ofis da gida a nan Kaduna. Ba shakka za a ba shi. (Tafi daga Sashin Hamayya). Wannan kudin gidan zai kai £750,000.

Wani Mashawarci ya ce, yana ganin kujerun Majalisin nan ba su da dadin zama. Ina son in tabbatar masa cewa nan gaba kaɗan zai zama bisa kujerun Majalisa wadda tafi ko wace kujera taushi a cikin sauran Majalisun Dokokin Tarayyar Nijeriya. Ina nufin in aka gama sabuwar Majalisar Dokoki da ba a gama gininta ba yanzu. Idan ya sami zama wurin lalle zai so wurin [WANI MASHAWARCI: Idan ya sake cin zaɓe ba?] [MR ORJIME: Ai zan dawo] (Dariya).

Shugaba: Maganar ita ce, jimlar kudin da aka tanada £301,170 don Aji na 226—Majalisun Dokoki ya tabbata cikin fasalin.

An yarda.

Shugaba: Aji na 227—Ma'aikatar Shari'a. **Atone-Janar:** Shugaba, na tashi don in kawo batun da ke kan sunana cikin Takardar Shirin Aikin Rana.

"(a) Cewa wani sabon kankanen Aji wanda a ke kira Babban Majistare 1 *Supernumerary* a matakin albashi na Group 7 wanda ya ke da tanadi £2,290 a sanya shi a karkashin karamin Aji na 1 na Aji na 227—Ma'aikatar Shari'a;

[ATONE-JANAR]

(b) Cewa jimlar kudin albashi na kan Aji na 227 a fara shi da £2,290, watau daga £78,130 zuwa £80,420.

(c) Cewa jimlar tanadin da ya ke karkashin Aji na 227—Ma'aikatar Shari'a wanda ya ke cikin Dokar kasafin, a fara shi da £2,290, watau daga £87,650 zuwa £89,940".

Shugaba, wannan gyara da Gwamnati ta kawo sabuwar shawara ce wadda sabon Chif Joji ya kawo, Mr Hurley don hanyar neman ba 'yan Arewa jan Arewa a wannan ma'aikata. Gwamnati ta yi murna da wannan shiri da ya kawo don ya nuna manufa mai kyau. Cewar wannan sabon albashi na gwaji na babban Majistare an kawo shi kuma za a ba 'yan Arewa shi.

Shugaba, ina rokon in kawo batu.

Shugaba: Maganar da zan kawo ita ce, kamar yadda Atone-Janar ya fada a cikin batunsa.

Alhaji Ibrahim Imam: Shugaba, yau ce rana ta uku wadda na kawo magana kan albashin Chif Joji-joji da Majistarori. Misali, Chif Joji-jojin ana biyansu £3,240 a Istimatin 1960. Haka kuma akwai Jojin Babban Kotuna, ana biyansu £2,206, kafin a kawo gyaran da Mbanifo ya kawo. Amma a cikin wannan lokaci, Shugaba, masu aiki irin wannan a Jihar Yamma suna samun £3,500 kuma ko wane Joji a Jihar Yamma yana samun £3,000 a ko wace shekara. Idan za mu duba dalilin da Mai girma Firimiya ya fada lokacin da ya ke jawabi kan gyaran albashin ma'aikata, wanda ya ke a shafi na 77 na labarin Mahawarar da aka yi cikin watan uku na shekaran nan. Da yarda Majalisa, ina son in fara karanta shi. "Manufar wannan shirin Dokar shi ne don da daidaita albashin ma'aikatan Majalisar Dokoki don ya tafi daidai da na 'yan'uwansu a sauran Jihohi. Don haka aka fara na Shugaban Majalisar nan ya kai daidai da Majalisar Yamma da na Gabas. Haka kuma albashin Wakilan Majalisar Sarakuna, shi ma an daidaita shi kamar yadda ya kamata. Kuma na tabbatar wa mashawartan Majalisa cewa, ba wani dalilin da zai sa ma'aikatan Majalisar Dokoki za su karfi albashin da zai fasa na sauran Majalisun Dokoki na sauran Jihohi. Kuma ina fata ba wani abin suka a kan wannan Shirin Doka, don wannan ban girma ne. Kan wannan magana da aka yi mai kyau, ina jawo hankalin Gwamnati kan albashin Chif Joji-joji da Majistarori. Kuma rashin isassun Chif Joji-joji da Majistarori, abu ne mai bata hanyar shari'a a Jihar nan. Am bayyana wannan cikin jawabin yawan aikace-aikace a Jihar Arewa, cewar an kasa

samo ma'aikata da za su cika guraben masu shari'a a Jihar nan kuma wannan abin bafin ciki ne, kuma Gwamnati ya kamata ta yi wani abu a kan wannan. Kuma domin mu sami mutane masu yin wannan aiki, ya kamata mu sa kudi sosai. A nan kuma ina son in roka Gwamnati, Shugaba, cewa ya kamata ta sami kafaffen Majistare a Maiduguri. Domin an gane irin Majistaren da su ke yawon rangaba a kan ba sa iya yin aiki mai yawa da ke wurin Kafin in zauna, ina son in yi wa Atone-Janar wata tambaya. Ban san lokacin da Gwamnati ke nufin kafa Kotunan Gundumomi ba?

Shugaba: Mallam Bala Keffi, ko kana da wani abin da za ka fufi sko kuwa wannan jawabin ya gama har da naka?

Mallam Bala Keffi: Shugaba, ina da wani abin da na ke son fada a nan. Koda ya ke munan da wadansu 'yan canje-canje na nan na wajen Shari'a Court da kuma Kotunan Daukaka Kara wannan ya nuna ci gaba ne fwarai. Kuma abin da na ke son fada shi ne, game da wadansu shari'o'i da aka yi misali a Zariya. Bai kamata a ce wani lokaci sai mai shari'a ya yi shawara da En'e tukuna kafin ya yanke shari'a ba.

Shugaba: Oda! Oda! ka bar hanya.

Mallam Bala Keffi: To, shugaba, zan dakata sai mun kai wurin.

Shugaba: Wannan ka bar hanya ne, don kana sukar mai shari'a ne game da hanyar da ya ke shari'a. Kuma ko an zo wurin, ka yi hankali kada ka tabo hanyar da a ke gudanar da shari'a.

Mallam Bala Keffi: A'a Shugaba, ba zan yi haka ba. Sai dai kuma mun kai kan wannan ajin.

Atone-Janar: Kamar yadda mashawarci ya sani ne, Shugaba, Albashin Cif Joji-joji ba a biyansa cikin dokar, cikin kasafin. Ina son a wannan lokaci in shaida wa Mashawarci cewa, albashin a cikin *Super Scale* a fara shi ne kan albashin *Gorsuch*, kuma shirin albashin *Gorsuch* ya shafi albashin Joji-jojin nan. Kuma idan aka sa albashinsu, dole sai an sami wani gagarumin gyara albashi, wannan kuwa zai kawo canje-canje kan albashin Ministoci da masu riƙe da manyan mukamai wanda Gwamnati ba ta da niyya ta yi.

Lalle ne Hukumar Mbanefo ta duba albashi, kuma gaskiya ne albashin Joji-jojin Jihohin Gabas da Yamma sun fi na nan Arewa yawa, amma wannan ba don zancen Hukumar Mbanefo ba ne. Sun riga sun tsara albashinsu kafin ita Hukumar Duba Albashi ta tafi can. Saboda haka babu halin da za a gwada albashin Joji-joji da na wadansu ma'aikata, kamar masu

fayyadadden albashi (*Supernumerary*). Ina game da farancin Majistarori (Joji-Joji), ana yarda, lalle kuwa muna nemansu, kuma da zama samunsa sai kome ya yi kyau. Ina kuma so ba Majalisar nan labari cewa, ana nan ana wa wadansu 'yan Arewa wadanda su ke zama lauyoyin Gwamnati, aikin shekaru don su zo su zama Joji-Joji. A cikin shekaru din nan kuwa, za a koya musu kome da kome isasshe. Bayan sun yi nasara kuma sai su hada su da Joji-Joji a wurin shari'a don su gogu. Za ku iya tuna cewa, wannan kos daidai ne da na masu koyon aikin Lauyan Gwamnati. Ya yau an riga an nada dan Arewa da ya zama Joji (Majistare), kuma za mu wadansu cikin 'yan shekaru kadan.

Mr Olawoyin: Shugaba, Mai girma, inamancin 'Yancin da muka samu da rashin ana bambancin Ma'aikatar Shari'a.

Shugaba: Ina fata Mashawarci ba zai wadannan ma'aikata ba.

Mr Olawoyin: A'a, Shugaba, zan yi hankali haka. Watau Shugaba, Mai girma, jiya ne Alhaji Ibrahim Imam ya fada mini cewa ko wane Alkali ya zama dan Majalisar ta, lalle ya fita daga aikin alƙalancinsa ke tun ran da ya shigo Majalisa. Haka kuma cewa ko wane Alƙalan Larduna ba za su zama a Majalisar nan ba. Na yi murna da wannan, amma har yanzu wadansu Sarakuna da ke 'yan Majalisar Gudanarwa suna shugaban Kotunansu.

Mai Girma Atone-Janar: Wannan batu zai zo ne a farkashin Kotunan Kasa.

Mr Olawoyin: Shugaba, zancen da zan yi shi ne, har yausha za a sami 'yan Arewa za su zama Majistarori? A maimakon wansu, ba sai a kwaso wadansu mutane daga sar Kudu da Ghana ba? Ba za a yi Majistarori masu gogayya ba idan aka ce shekaru kamar biyu ko uku kurum za su yi aikin lauya kafin su zama Majistarori. Sai dai su yi kamar shekaru biyar ko fi suna lauyanci.

Shugaba, ina fata za a duba wannan magana.

Mai Girma Atone-Janar: Ina sanad da Mashawarci cewa, Hukumar Masu Shari'a ta kan duba takardun masu neman aikin Majistare a nan Arewa, amma abin ji shi ne, su mutanen nan ba su kan so dan gajeren lokaci aikin kwangila da Gwamnati ke ba su ba, sai dogon lokaci. Ba kuma safai su kan yarda da irin albashin da farfimmu ya kai ba. Ina duban lokacin da Mashawarci zai zo ya fuskanci wannan Hukumar Masu Shari'a, ina kuma fata zai yi jawabi sosai a rannan.

Shugaba: Maganar ita ce, "(a) Cewa wani sabon kanƙanen aji wanda a ke kira "Babban Majistare I (*Supernumerary*) matakin albashi na Group 7 wanda ya ke da tanadi £2,290 a sanya shi a farkashin faramin Aji na 1 na Aji na 227—Ma'aikatar Shari'a;

(b) Cewa jimlar kudin albashi na kan Aji na 227 a fara shi da £2,900, watau daga £78,130 zuwa £80,420;

(c) Cewa jimlar tanadin da ya ke farkashin Aji na 227—Ma'aikatar Shari'a wanda ya ke cikin Dokar kasafin a fara shi da £2,290, watau daga £87,650 zuwa £89,940, haka kuma;

(d) cewa jimlar kudin da a ke bukata don Aji na 227 a fara su da £2,290 daga £119,070 zuwa £121,360", su tabbata cikin Shirin Dokar.

Zan iya taimakonka, ko da ya ke dai sha'anin lissafi ne, na san kuwa kai gwanin lissafi ne. Shi albashin ba a fara shi cikin Shirin Dokar ba, amma an fara shi a cikin Istimat.

Maganar ita ce, kamar yadda Atone-Janar ya fada.

An yarda.

Alhaji Ibrahim Imam: Shugaba, ina son in yi tambaya kan fananan ajujuwa na 15 da na 16. Ban san dalilin da ba a gyara albashin direban Cif-Joji ba. Ga shi kuma a Jihar Yamma ana ba Cif-Joji albashin karɓar baki kamar £300. Kuma kamar yadda faramin aji na 16 ya ke ban ga dalilin da ba a ba su kuɗin kula da gidajensu ba, don kuwa a sauran Jihohi ana kula da gidajensu.

Kuma ina son magana kan faramin aji na 18. Ban san dalilin da ba a sa shi ya zama bisa doka ba.

Atone-Janar: Shugaba, game da na Cif-Joji, wannan muna iya mai da shi irin yadda mu ke so. A 1955, lokacin da na ke shirya dokar Cif-Joji, mun yi tanadin alawus don Cif-Joji. Amma a lokacin da mu ke sa dokar, sai ya ki yarda, aka soke. Shi ne ya ce a rika biyansa haka. Wannan kuma mai sauki ne in ana son a gyara. Kuma ba daidai ba ne Mashawarci ya gwada alawus da a ke biyan Cif-Joji a sauran Jihohi na Gabas da na Yamma ba tare da ya yi magana game da abubuwan da a ke biyansu na sauran kudi gaba daya ba. Don kuɗin baki da a ke biya a Jihar nan ya fi sauran Jihohi. Kuma in aka tara irin kuɗin da a ke biya na ma'aikata na Jihar nan, ya fi na sauran Jihohi.

Game da mai da kuɗin Sannaci ya zamana bisa doka, wannan ba wajibi ba ne duk da an yi tanadin biyan. Wannan a iya yinsa in an ga ya fi kyau. Saboda haka jimlar kuɗin ko wace fara yana bambanta, dole sai an kasafta shi ko wace shekara.

Alhaji Ibrahim Imam: Shugaba, na yi murna da bayanin Atone-Janar. Amma lokacin da ya ce ya iya mai da alawus na Cif-Joji kan Doka in Cif-Joji yana so, yin haka ba zai zama daidai ba. Wannan ba abu ne na dole ba, wannan ba daidai ba ne a yi haka. Shawarar da na ke bayarwa shi ne, a rika kula da gidajensu don su himmantu da aikinsu. Na sani Gwamnati na biyan kudi da yawa a kan alawus na ma'aikata, amma wannan ba zai hana a ba Cif-Joji ba, don su sami farin ciki.

Shugaba: Maganar ita ce, £650,000—Ma'aikatar Shari'a su tabbata cikin Shirin Dokar.

An yarda.

Aji na 228—Hukumar Daukan

Ma'aikatan Gwamnati

Mallam Bala Keffi: Shugaba, ina son magana kan wannan ma'aikata. Ina nuna farin ciki kan ci gaban wannan Ma'aikata kan ba 'yan Arewa jan Arewa. Tun dai ba game da samun 'yan Arewa ba da suka zama Razdantai, kama ga wadansu sun zama Manyan Sakatorin Ministoci. Wannan duk ci gaban aikin tsofon Shugaban Hukumar ne, koda ya ke dai an sha sukarsa a nan Majalisar. To, balle yanzu da muka sami dan kasa na ainihi? To, yanzu daga nan zuwa 1962 za mu ga irin ci gaban da za mu yi. Musamman muna son mu ga Manyan Sakatarorin Ministoci duk sun zama 'yan Arewa, domin akwai 'yan Arewa da suka cancanta da kuma suka san abinda a ke nufi.

Akwai 'yan Arewa hazikai wadanda suka san aikin mulki. Idan aka ba wadannan 'yan Arewa aikin manyan Sakatarorin Ministoci za su yi aikin sosai.

Shi ke nan abinda zan ce.

Mai Girma Firimiya: Ina tsammani Mashawarci bai fahimta ba da hanyar da a ke ciyad da 'yan Arewa gaba zuwa ga muƙaman Manyan Sakatarorin Ministoci. Shi Shugaban Hukumar da kuma Hukumar ba su da ikon ciyad da wani dan Arewa zuwa ga irin wannan muƙami. Idan akwai wani wanda za a gode wa a kan wadanda aka ciyar gaba zuwa ga wadannan muƙami, to, sai a gode wa Firimiya. Domin kuwa wannan aikin Firimiya ne. Firimiya shi ke da ikon ciyad da wani gaba zuwa ga wannan muƙami bayan Sakatareinsa ya shawarce shi.

Shugaba: Maganar ita ce, jimlar kudin da aka tanada £36,635 don Aji na 228—Ma'aikatar Hukumar Daukan Ma'aikata ya tabbata cikin fasalin.

Alhaji Ibrahim Imam: Shugaba.

Shugaba: Na riga na yanke magana. An ka iya yin magana.

Alhaji Ibrahim Imam: Kananan Aji na Ban san dalilin da ya sa aka sanya wadannan kankanen aji a farkashin wannan karanan ba. Na kawo wannan magana sau biyu. Ina hanyar da a ke daukar ma'aikata aiki Gwamnati ta kasu kashi biyu. Na daya ta Hukumar Daukan Ma'aikata a nan Kananan Na biyu kuma a Ofishin Kwamishinan Arewa a Ingila. Wannan bai fi cancanta a maganar wannan kankanen aji a Ofishin Ministan Kotu ba?

Firimiya: Ma'aikata nan ta *Establishment* tana farkashin Ofishina ne. Ba na son magana a kan wannan domin akwai rahoto da za a duba tukuna.

Alhaji Ibrahim Imam: Watakila zan daidai.

Shugaba: Aji na 229—Odit.

Karamin Aji na 1 na 2 zuwa na 9. Na 9 na 12.

Maganar ita ce, jimlar kudin da aka tanada £109,130 don Aji na 229—Ma'aikatar Odit su tabbata cikin fasalin.

An yarda.

Shugaba: Aji na 230—Kotun Shari'a. Daukaka Kara ta Musulunci. Nan ba wani sanarwar gyara da aka kawo a kai.

Alhaji Ibrahim Imam: Karamin Aji na Kananan Aji na 4. Ina son in tambayi Atone-Janar dalilin da ya sa aka sa wannan kankanen aji. Idan an duba Istimat na En'e-En'e za a gane cewa ko wace En'e tana da masu duba musu Kotu. Ban san irin aikin da irin wadannan mutane ke yi ba, da har zai sa a tanadi wannan karamin aji domin su. Kuma yawancin irin shari'o'in da a ke yi ba sa zuwa wajen Kotun 'Daukaka Kara na Shari'ar Musulunci. Yanzu haka inasu duba Kotunnan Kasa na Larduna suna aikinsu sosai yadda ya kamata. Ban san ba ko wadan nan za su duba wadansu Kotuna, domin akwai wadansu Kotunan da ba na Musulunci ba.

Atone-Janar: Shugaba, *Grand Kadi* shi ne ya kawo wadannan kananan ajujuwa a cikin Istimat. Don ya san irin wannan aikin Kotuna tun a Sudan. Na sani a yanzu haka muna da Komishinan Kotun Kasa da masu ba da shawara ga Kotun Kasa. Kuma a wadansu larduna akwai Di'o-Di'o da ke duba Kotuna. Aikinsu kam duba gaba daya ne. Watau su ne ke tafiyad da sabuwar doka, da kuma sabon Tsarin Hukumcin Laifi, da kuma rubuta shari'o'in da a ke yi. Bisa gaskiya, su wadannan Di'o-Di'o ba kwararru ba ne kan aikin, don

abin ya fado kan *Grand Kadi*. Saboda su ya bukaci a sami ma'aikata wadanda za a duba Kotuna na Musulunci don su ba da shawarar yadda za a tafiyad da Shari'ar Musulunci. Wannan shi ne aikinsu.

Alhaji Ibrahim Imam: Ta wata hanya, na fada da abin da Atone-Janar ya ce. Ba ina fada aikin ma'aikatan ba ne da masu ba da shawarar a kotu. Ina gwada su ne da sauran mutane masu tafiyad da aikin Kotu. Na tabbata aikinsu zai shafi aikin masu aikin shari'ar En'e da aka nafa. Wannan a ganina ya yau a ce, duk masu duba Kotuna su zamana farkashin *Grand Kadi* tun da ya ke shi ke Shari'ar Musulunci.

Atone-Janar: Shugaba, ba daidai ba ne a ce gwadansu Kotunan Kananan a mai da su farkashin *Grand Kadi*, domin akwai da yawa a kwanan nan, Kotuna da ba na Musulunci ba, suna tafiyad da shari'unsu ta hanyar al'ada ne ta kasa. Ina son Mashawarci ya je cikin tsakiya don ya ga yadda su ke tafiyad a aikinsu.

Alhaji Ibrahim Imam: Kananan ajujuwa ba takwas da na tara. Shugaba sau da yawa mu kawo maganganummu kan wadannan ajujuwa. Kotun Shari'ar Musulunci, na shari'ar neman hakki ne, saboda haka ban ga dalilin da Kotun zai biya wadansu kudaden kira ba, wa za ta kira, kuma domme?

Shugaba, na sha ba Mashawarci amsa kan wannan tambaya, kuma ya yarda da ita, kuma ko yaushe yana kawo irinta. Ina kawo hankalinsa bisa ga amsar da na ba shi bara.

Shugaba: Maganar da zan yanke ita ce, jimlar kudin da aka tanada £14,085 a ba da su don aikace-aikacen aji na 230—Kotunan Daukaka Kasar Musulunci.

An yarda.

Aji na 231—Ma'aikatar Ministan Gona.

Ministan Gona: Shugaba, Mai girma, na tashi don in kawo batu da ke kan sunana cikin Takardar Aikin Rana. Lokacin da a ke kawo Istimat na 1960-61 na kawo batu cewa, za a nada Turawan Gona goma sha uku a ma'aikata. Mashawarta suna iya tunawa na bayyana cewa Turawan Gona wadanda ba su sami takardar shaida ba, za su kai matsayin Turawan Gona, za su sami damar ci gaba na riƙe mihimman ayyuka na Aikin Gona.

Shugaba, ina roƙon in kawo batu.

Mallam Bala Keffi: Shugaba, na tashi don in yi magana kan wannan ma'aikata. Bisa ga ƙoƙarin da wannan ma'aikata ke yi lalle akwai nuna taimako ga manoma. Amma abin da ya fi damuwar mu shi ne, bisa ci gaban

aikin gona. Idan aka duba yawan Turawan Gona sai a ga ba su nuna wa manoma yadda za a sami amfani mai yawa ba. Kuma sha'anin gona shi ne babban abu a kasar nan. Kuma wajibi ne wannan ma'aikata ta ga manoma na ci gaba da aikinsu. Har yanzu ba wani talakan da aka ba shi injin masu koyawa da yawa idan kuma aka duba Istimat ba za a ce kudin wannan ma'aikata ya yi kadam ba. Lalle akwai isasshen kudi da za a ci gaba da koya wa manoma yadda da a ci gaba da aikin gona. Na tsaya a nan sai kuma maganar noman taba.

Noman taba a wannan kasa mubimmin abu ne, don yana taimakon talakawa suna samun abin biyan buƙatarsu. Amma su manoman tabar ba sa samun wani amfani, domin su Kamfanin *Tobacco* ba sa biyansu kudi yadda ya kamata, kuma saboda wayo kada manoma su sami wani amfani an kasa taba aji aji, aji na daya, na biyu da na uku. Lambawan za a bata farashi mai dan dama kadan, sauran kuwa a hada a biya kudi kadan. To, wannan cuta ce ga ma'aikata, ya kuma nuna kamar ƙwaceƙwan kayan mutane ta ke yi, da wayo. Saboda haka Shugaba, wannan ma'aikata ta Minista ta kula da Kamfanin *Tobacco*, domin kullum ƙara kudin taba su ke yi, wadda su ke yi iri iri da tabar fasan nan, amma ba sa ƙara farashin kudin sayen tabar ba. Ya kamata Minista ya kula da wannan, domin talakawa na nuna kukansu kan wannan. Abin da zan ce ke nan.

Mr Olawoyin: Shugaba, ina son in kai kukana wajen Ministan Gona, ya kamata ya ba da hankalinsa wajen aikin gona a kasar tsakiya, fiye da yadda ya ke bayarwa a yanzu. Abin da na ke gani da wadansu Mashawarta shi ne, ban da Arewa da a ke samun gyada da auduga. Minista ba ya kula da yadda a ke noma a kasar tsakiya. Ya kamata Minista ya ƙara yawan rangadi don ya gane irin abubuwan da suka dami mutanen kasar nan, maimakon Ministoci su riƙa yawace-yawace marasa amfani. Ina son in bayyana wa Minista cewar shukar koko a inda aka zafo ni babban abu ne, saboda haka ina son ya ƙarfafa aikin koko a wannan kasa, tunda ya ke ya sani yanzu koko na kawo kudi ƙwarai ga Nijeriya ta Yamma da kasar Ghana. Watau mutanen filin da aka zafo ni suna shuka koko, kuma suna neman taimako daga Ministan Gona.

Ina so a kyautata al'amuran manoma a nan Arewa lalle ya kamata a taimaki manoma da kudi. Domin kullum a wannan Majalisa sai ka ji ana ta zancen kudin da za a ba Ma'aikatan Gwamnati bashi su sayi motoci da kuma sauransu, amma ban da manoma. Ku fa sani cewa taimako ga manoma, taimako ne ga kammu da kuma dukan fasan nan gaba daya. Na kuma tabbata hanya

[MR OLAWOYIN]

ke nan kurum da za a iya fara arzikin kasan nan. Idan muka ji Ministan Kudfi yana gabatad da kudinsa, lalle fa kudadin nan ya same su ne daga Ministan Gona wanda kuma ya same su daga kasan nan.

Shugaba, da wadannan maganganu, ina rokon in zauna.

Alhaji Abdu Anace: Shugaba, na tashi don in gode wa Ministan Gona da irin jawabinsa da ya yi da kuma irin niyyar taimakon manoman kasan nan da su ke da ita. Shugaba, ina so in yi godiyata ga Komitin nan na *International Committee of Experts* wadanda suka ziyarce mu don binciken arzikin kasan nan. Muna fatar fitowar rahotonsu da sauri a kuma kawo shi gaban Majalisar nan.

Shugaba, da wadannan maganganu, na goyi bayan duk tanaden da aka yi a farfashin wannan Aji na Ma'aikatar. (Tafi).

Ministan Gona (Alhaji Mustafa Monnullo): Shugaba, Mai girma, game da batun Mallam Bala Keffi, ina so in tabbatar wa Mashawarta cewa, muna da niyyar kyautata aikin noma a Jihan nan. Yanzu haka mun yi oda *Unicorns 6 da Forguisons 9* [ALHAJI IBRAHIM IMAM: Da za a kai ina?] Da za a kai Kaduna, inda za ka tsaya zaɓe. (Dariya). [ALHAJI IBRAHIM IMAM: Ai ba a Kaduna zan tsaya zaɓe ba, domin ba filin zaɓe na ba ne]. Ina ne filin Zabenka? [ALHAJI IBRAHIM IMAM: Ai kai ma ka sani sarai]. To, to, shi ke nan dai. Kuma muna shawara da wadansu Kanfanoni da su ke da bukarar kawo kayan injononin noma a kasan nan. Sha'anin *grading* watau kayayyade taba kuma, ma'aikatana za ta duba wannan.

Idan na komo bisa zancen Mr Olawoyin, zan tabbatar masa cewa lalle ana kulawa sosai da sosai ga manoman kasashen bakin rafukka, kamar yadda a ke kula da samun kasashen can Arewa.

Game da batun Mashawarcin daga Kontagora kuwa, an fitad da rahoton kuma Gwamnati kuma na nan ta duba shi sosai. Na kuma tabbata za a kawo shi a Majalisar nan.

Shugaba: Maganar ita ce, Karamin Aji na 1, 3-13, 14-20, 21-30, 31-44, 46-49, 56, 57, 58-80, 81-100, 125-159, 150-159. Kudfin da aka tanada £17,670,710 su kasu cikin Ma'aikatar Ministan Gona.

An yarda.

Aji na 232—Ma'aikatar Ministan Lafiyar Dabbobi da Daji.

Ministan Lafiyar Dabbobi da Aikin Daji: Shugaba, ina roko in kawo batu cewa, wani sabon kanfanan aji na *Assistant Conservators of Forests* guda 2, wani Matakin Albashi na

A.1 (*Supernumerary*) a sanya shi a karkashin Aji na 232—Ma'aikatar Ministan Lafiyar Dabbobi da Aikin Daji, Karamin Aji na 16 wanda ba a yi masa tanadin kuɗi ba.

Shugaba, ina shaida wa Mashawarta, cewa wannan muhimmin aiki ne, kuma ya kamata a sami wadansu mutane da za su cika gurabun nan.

Su wadannan gurabun, aikinsu sai an safi masu *digri* daga Majami'a sa'annan za su iya yinsa. Shi ya sa mu ke son wannan a ma'aikatar. Ma fi kusancin lokacin da ma'aikata za su fito daga Jami'o'in, sai wajen watan Agustan 1964. Idan aka karɓi wannan gyara, za a sami guraben ryyoka guda shida ke nan. Idan aka karɓi wannan, akwai 'yan Arewa guda shida da suka dade, suka kuma kware kan wannan aiki, kuma zan shirya a ci gaba da su baki daga Yanzu ina tambayar Majalisa ta fara gurabun aikin guda biyu don su zama shida cikin Istimat na 1961-62.

Shugaba, ina rokon in kawo batu.

Shugaba: Maganar da zan kawo ita ce, kamar yadda Ministan Lafiyar Dabbobi da Aikin Daji ya kawo a cikin jawabinsa.

An yarda.

Karamin Aji na 1, 2-15, 16-33. Shafi na 30 Karamin aji na 34, 35-62, 63, 64. Shafi na 81 Karamin aji na 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72. Shafi na 85, Karamin aji na 73, 74-77.

(a) Masu Duba Makarantu guda uku (*Sub-numerary*) a matakin albashi na 8 da tanadin kuɗi £7,875.

(b) Cewa jimlar kuɗin da aka kasafata don albashin Ma'aikata a kara shi daga £921,215 ya zama £928,090 ta hanyar kara shi da £6,875.

(c) Cewa jimlar kuɗin da aka kasafata saboda aikace-aikacen Aji na 233—Ma'aikatar Ministan Ilmi a kara shi, daga £4,167,930 ya zama £4,174,800 ta hanyar kara shi da £6,875.

Maganar ita ce, £568,995 saboda Ma'aikatar Ministan Lafiyar Dabbobi da Aikin Daji su tabbata cikin shirin.

An yarda.

Aji na 233—Ma'aikatar Ministan Ilmi:—

Ministan Ilmi, (Alhaji Isa Kaita): Shugaba, na tashi don in kawo batun da ke kan sunangin a kan Takardar Aikin Rana. Cewa a sanya wannan kanfanan Ajin a cikin Aji na 233—Ma'aikatar Ministan Ilmi—Karamin Aji na 1—

Shugaba, na tabbata Mashawarta za su yarda da cewa ya kamata a koyad da 'yan Arewa don su koyi yadda a ke tafiyad da ilmi a nan Hedkwata da kuma a waje. Saboda haka za a zaɓo 'yan Arewa uku wadanda za su rika aiki da wadanda ke yin wannan aiki, kuma don su saba da irin wannan aiki mai wuyar gaske da a ke tafiyad da shi a yanzu.

Shugaba, ina rokon in kawo batu.

Shugaba: Magana da zan kawo ita ce, kamar yadda Ministan Ilmi ya kawo cikin batunsa.

Mr Vincent I. Orjime: Shugaba, ina son magana 'yar kadan. Shugaba, ina son jawo kan kalin Minista kan shekarun shigar yara makaranta. Ina mamakin yadda Minista ya zama farfafa shekarun yara na zuwa makaranta, shi kuma ba makarantu da yawa a Jihan nan. Kuma yara ba sa samun damar zuwa makarantun da ke kusa da su.

Kannan yara suna samun wuya wajen zuwa makaranta daga gari zuwa gari. Kuma suna jin haka, sai in sun girma sa'an nan za su gane amfanin ilmi. Haka kuma bai kamata ba a karɓar wadansu yara a makaranta don cewar shekarunsu ya yi yawa. Kuma a shekarun nan akwai yara da yawa da aka kora a makarantun sakandare wadanda su ke ya rage musu shekara kawai su sami ilminsu na sakandare.

Ya kamata a rika barinsu suna gama ilminsu. Ban da haka kuma, ina son Minista ya ga ana bai wa masu makarantun kansu rancen kuɗi don gina makarantu a cikin kauyuka da garuruwa. Domin a wannan shekara na gamu da yara da yawa suna neman inda za a dauke su a makarantu. Ta hanyar ba da rance ga masu makarantun kansu ne kawai za a yi maganin wannan, don suna daukan yara a makarantu. Na shirya kuma da cewa, Gwamnati tana da niyyar kafa Jami'a a nan Jihar Arewa. Kuma

ya kamata Gwamnati ta yi kokarin farfafa ilmin firamare. Am ba da sanarwa cewa, Gwamnati tana nan shirye-shirye yadda za ta ba da ilmin firamare kyauta. Mun yi farin ciki da jin wannan. Amma a cikin wannan Majalisa ba mu ji Gwamnati ta yi wata magana

kan wannan alkawari ba, kuma a cikin jawabin Mai girma Gwamna ba a fadi kome game da haka ba. Ba mu sani ba ko am bar wannan shirin. Lokaci ya yi da Gwamnati za ta yi wani abu game da haka. Game da Jami'an nan da za a gina a Jihan nan, ina son im ba Gwamnati shawar cewa idan za a gina Jami'an nan a gina ta a garin Jos. Dalilin da ya sa na ce haka, don na tabbata Gwamnati za ta jawo gwanaye masu koyarwa daga wadansu kasashe dabam dabam, to, ni ganina yannayin garin Jos zai fi mu dacewa da irin wadannan bakin mutane, kuma ya fi dacewa da yara don karatu. Ina son Gwamnati ta yi zurfen tunani game da wannan.

Sai kuma ina son in yi magana kan Yaƙi da Jahilci.

Ministan Ilmi: Wannan bai shafi Ofishina ba. Aikin Ofishin Ministan Watsa Labarai ne.

Mr Orjime: To, da ya ke haka ne zan bari sai an zo kan Ma'aikatar Watsa Labarai.

Ina roko in zauna.

Mr J. S. Olawoyin: Na gode Shugaba. Ba da labarin da aka yi na cewar Gwamnati tana da niyyar kafa Jami'a a Jihan nan, abu ne wanda kowa zai yi murna da shi. Kuma abin farin ciki ne cewa Gwamnatin *Northern Peoples Congress* ta fara kwaikwayon abin da Gwamnati *Action Group* ta ke yi: [MASHAWARTA: Ka jika ko!] Gwamnatin *Northern Peoples Congress* ba ta ji kunya ba ga kwaikwayon abin da Gwamnatin *Action Group* ta ke yi. Ina fata wannan shiri na gina Jami'a ba abu ne da aka rubuta a cikin takarda a mutata da shi ba. Ina fata abu ne wanda zai zama firi da muzu, wanda za a fara gina shi don kowa ya gani. Kuma a game da inda za a gina Jami'ar lalle a kula da shi, kuma a nemi shawarar masu ilmi a kan wannan sosai. Ya kamata a kafa wannan Jami'a inda ma'aikatanta za su ji daɗin zama, da kuma inda daliban za su ji daɗin zama don karatu. Kuma idan lalle ne za a kafa wannan Jami'a, to, dole a fara yawan makarantun Sakandare. In kuwa ba haka aka yi ba sai a sami dalibai daga wadansu Jihohi da za su cike wannan Jami'a. Kuma kamar yadda Mashawarcin da ya zauna yanzu ya ce, ya kamata a farfafa wa masu makarantun kansu zuciya ta wajen basu kuɗi rance don su gina makarantun kansu. Kuma idan akwai wadansu mutane da ke son su hada guwa don su gina Sakandare, to, yakamata Gwamnati ta taimake su. Ban da haka kuma, kamar Makarantun Horon Malamai abu ne da ba za a manta da shi ba. Shi ma ya kamata a fara yawansu a Jihan nan.

Ina son a yi mini gyara idan farya ne, domin na ji ance a lardin Sakkwato da girman, Sakandare guda ce kawai. Haka kuma Lardin Kano da ke da yawan mutane da ya kai yawan rabin mutanen Arewa gaba daya, tana da Sakandare guda kawai. Amma Shugaba, a duba garin Lagos kawai tana da sakandare guda 17 wadanda Gwamnati ta san da zamansu. Ya kamata Ministan Ilmi ya yi wani abu game da wannan. Shi fa jahilci cuta ne. Ga wani dan littafi da Jam'iyyar *Northern Peoples Congress* ta buga. Idan Ministan Ilmi yana son mutanen Jihan nan su karanta littafin nan, to, dole ne ya ba su ilmi. Idan ba a ba mutane ilmi ba, har abada da wuya su gane abu. Mai ilmi ne kawai za a ce masa abu kaza ba daidai ba ne, abu kaza ne daidai, ya yarda. Amma jahilci ko ka fada masa gaskiya ba zai yarda ba. Shugaba, ilmi fa ilmi ne. Ya kamata mu gayyato gwanaye a ko wane lungu na duniya idan za su zo, ko da mutanen Sudan, ko Masar, kai koda mutanen Rasha ne su zo mana. Ba laifi ba ne

[Mr OLAWOYIN]

idan aka kasa yawan kudin da za a kashe don raya kasan nan na wannan shekara, kashi biyu, a kashe kashi daya wajen ilmi. Domin ilmi shi ne gaba da kome, ilmi shi ne abin da ko wace kasa ta dogara da shi.

Shugaba, *Northern Peoples Congress* su kan dauki abu ne su tsaya a kansa, amma bana son su kayyade shekarun shiga makaranta. Don a kan ga yara da yawa masu shekaru goma sha biyu ko sha uku ba su sami shiga makaranta da wuri ba. Lokaci ya yi da za a bar su su ci gaba da neman ilminsu. Da wadannan maganganu, ina fata Ministan Ilmi zai yi iyakar kofarinsa, zai kuma sami goyan baya daga garemu.

Ministan Ilmi: Shugaba, Mashawarci Mr Vincent Orjime ya ce kada in kafa shekarun makaranta. Ina son in gaya masa cewar muna kofarin ne don mu ga kome ya tafi sosai. Cikakkun shekarun da a ke son a sami *School Certificate* shi ne, sha uku, kuma ana neman biyar da za a sami Takardar Shaida ta Jami'a. Manufarmu kuwa shi ne, mu sami mutane kwararru masu ilmi. Idan ba mu sa yarammu makaranta da wuri ba, ba za su yi karatu da za su amfane mu kuma su amfani kansu ba. A kan rancen da a ke ba masu makarantun kansu ina son in shaida wa Mashawarta cewa kasashen bakin koguna suna karbar fiye da abin da ya kamata, kuma Gwamnati na matuƙar kofarinta a kan wannan.

Mashawarci Mr Olawoyin wanda na ke murna kan shawarar da ya ba ni, kan abin da na riga na sani, cewar mu muna neman shawarar kwararrun mutane wadanda suka san sha'anin Jami'a da za a kafa. Manufarmu ba mu kafa Jami'a a gari guda kawai ba ne. Nufimmu ne mu sami Kolejin Sir Ahmadu Bello a Kano, Kolejin Fasaha da Makarantar Koyan aikin Mulki a Zariya, ta Aikin Gona a Samaru da kuma Makarantar Bincike ta Vom kusa da Jos. Su ne wadannan za su hadu su yi Jami'a. Saboda haka na tabbatar wa Mashawarci cewa muna iyakar kofarimmu don Jami'ar nan ta yi wa duka jihan nan amfani.

Mr Vincent Orjime: Ya kamata Minista ya fadi wani abu game da Firamare.

Ministan Ilmi: Batun da aka zartas a Majalisar nan a kan ba da ilmin Firamare, an zartas ne kan kowa da kowa ya shiga firamare, kuma muna matuƙar kofarimmu mu ba kowa ilmi a kasar nan.

Shugaba: Maganar da zan yanke ita ce, kanaan ajujuwa na 233 na Ma'aikatar Ilmi. Karamin aji na 1, masu duba makarantu guda uku (*Supernumerary*) a matakin albashin na

fungiya 8 da tanadin kudi £7,875. Kuma jimlar kudin da aka kasafata saboda aikace-aikacen Aji na 233—Ma'aikatar Ministan Ilmi a kara shi daga £4,167,930 ya zama £4,174,805 ta hanya kara shi da £6,875.

An yarda.

Alhaji Ibrahim Imam: Karamin aji na 1 *Junior Inspectors of Education*. Shugaba, tun da ya ke ajin na masu lura da yadda a ke tafiyad da ilmi ne, wannan muhimmin abu ne, na ga ya fi kamata a ba shi karamin ajinsa dabam. Idan aka duba Istimatin sauran jihohin Nijeriya, shafin masu duba yadda a ke tafiya da ilmi ana ba shi karamin aji ne dabam a cikin Istimatin. Kuma ina fata Minista zai lura da wannan lokacin da ya zo shirya na wannan shekarun kudi mai zuwa.

Shugaba: Idan ba wani mai magana kan wannan, zan yanke maganar baki daya.

Madakin Kano Alhaji Ahmadu Shehu: Ina son in yi magana Shugaba. En'e Kano ne ta ba ni umurni don jawo hankalin Minista kan bukatar da a ke fama da ita ta makarantar malamai, muna da yara da yawa malamai wadanda mu ke son mu koyad da su don su sami takardar shaida ta malamai masu daraja ta biyu, kuma muna samun wahalar samo musu gurbi a *E.T.C.*, kuma Minista ya gane dai irin kofarin da a ke yi na ba yara ilmi, da kuma bude ayyukan ilmi gaba daya.

Idan dai har aka bar hanyar daukaka ilmi ta lalace, lalle kuwa mun sami wurin sukar Ministan Ilmi da kuma Ma'aikatarsa ke nan. Muna so a kafa mana Makarantar Horon Malamai a Kano don wadansu yarammu da ke fita makaranta su sami wurin horo. Kuma lalle Kano En'e za ta yi nam da wannan, Ina fata Minista zai karfi wannan bukace-bukacemu, kuma ya tafiyad da su yadda ya kamata.

Ministan Ilmi: Na gode wa Madaki da ya shaida mini bukaton Kano En'e game da wuraren koyarwa. A yanzu haka Kano En'e na da wuraren horad da Malamai biyu, daya a Wudil daya kuma a Bichi, kuma akwai wadansu Malamai daga Kano a Makarantar Horon Malamai ta Katsina, kuma muna shiryawa cewa, nan da watanni kadan za a bude wata sabuwar Makarantar Horad da Malamai a Kano. Saboda haka lalle ba a bar Kano a baya ba.

Mr Olawoyin: Muna son daya a Bida. (*dariya daga daga Sashen Majalisa*).

Alhaji Shehu Ahmadu, Madakin Kano: Muna farin ciki da batun Minista cewa, yana yi wa yarammu kofari.

Shugaba: Maganar ita ce, kudin da aka tanada £4,174,805 a karasu da £6,875.

An yarda.

Aji na 234—Ma'aikatar Ministan Kudi.

Alhaji Ibrahim Imam: Shugaba, koda ya ke ina sukan Sashin Arzikin Raya Kasan nan, dole ne in gode wa Ministan Kudi don kwazon nan nasa yadda ya ke tafiyad da Ma'aikatar Kudi. (*Tafi*). Lalle ma'aikatan ofishinsa kwararru ne kuma aikin da Babban Sakataren Ofishinsa ke yi a gode masa (*tafi*). Abin bukata yanzu shi ne, dukan Akanta su zo farfashin Babban Akanta (*Accountant-General*). Ina wannan zai kawo tsimi, zai kuma rage data kudi. Yanzu haka a cikin lissafe-lissafen Minista akwai kuskure, a wadansu wurare ma duk abin a lalace ya ke. Ina bakin cikin cewa koda ya ke akwai kwararrun Akantoci, yawancinsu ba su san abin da su ke yi ba. Ina kuma fata Minista zai dubi cikin Istimat cewa, a kebe Ma'aikatan da su ke farfashin Ministoci, da kuma wadanda ba su, kamar misalin Odit, Majalisun Dokoki da Hukumar Daukar Ma'aikata, har ma dai Ofishin Babban Baturen Zabe wanda mu ba mu ga wani abu game da shi ba a cikin dukan Istimat.

Firimiya: Idan ba su farfashin Ministoci, wa ke kawo batunsa nan Majalisa?

Alhaji Ibrahim Imam: Yanzu haka ma ban san ko wane ofishi ke tafiyad da batun Zabe ba, na Firimiya ne? Amma ko yaya ya ke dai an saba wa Sharudan Shirin Tsarin Mulki.

Mai Girma Firimiya: Wane Sharadi?

Alhaji Ibrahim Imam: Ina dai fatan Minista ya duba wannan kwarai a nan gaba

Shugaba: Ko za ka iya ci gaba da gyaran da ka ce za ka kawo nan gaba?

Alhaji Ibrahim Imam: A'a, na foshi da bayanin Minista.

Ministan Kudi: Shugaba, ni ma dole ne in gode wa Mashawarci kamar yadda ya yaba wa Ma'aikatana, ya kuma kawo maganganu biyu. Bisa zancen Akanta, yanzu haka muna da Hukumar Akantoci, amma ba yadda ya ke zato ba, amma duk da haka za a duba shawarar Mashawarci. Haka kuma ya kawo maganar bambanta ma'aikatan Ministoci da wadansu ma'aikatan da ba sa farfashin Ministoci. Ga wannan, ina so Mashawarci ya duba Shafi na farko na Istimat.

Shugaba: Karamin Aji na 1, 2-20, 21-27. Maganar ita ce, £288,010 a ba da su saboda Ma'aikatar Ministan Kudi.

An yarda.

Aji na 235—Biyar Bashin da a ke bin Gwamnati.

Alhaji Ibrahim Imam: Shugaba, ina son yin tambaya kan wannan karamin aji na 32. Ina son sanin yawan yan Arewan da ke koyo a bisa taimakon da ake bayarwa na kudi da aka karba na taimako daga Majalisar Dinkin Duniya da sauran kasashen Ketare?

Ministan Kudi: Me yasa ba ka ba da lokacin tambaya ba?

Alhaji Ibrahim Imam: Shi ke nan Shugaba, na janye.

Shugaba: Maganar ita ce, kudin da aka tanada £1,496,870 a ba da su saboda aikace-aikacen Aji na 235—Bashin da ake bin Gwamnati a yarda da su.

An yarda.

Aji na 236—Biyace-Biyace ga wadansu Gwamnati da sauransu

Karamin Aji na 1-2. Maganar ita ce, kudin da aka tanada £320,635 a ba da su saboda aikace-aikacen Aji na 236—Biyace-Biyace ga wadansu Gwamnati da sauransu.

An yarda.

Aji na 237—Biyace-Biyace ga Manyan Ayyuka

Maganar ita ce, kudin da aka tanada £1,000,000 a ba da su saboda aikace-aikacen Aji na 237.

An yarda.

Aji na 238—Fansho da Kudin Sallam
Kanaan Ajujuwa na 1-7. Maganar ita ce, kudin da aka tanada £156,510 a ba da su ga aikace-aikacen Aji na 238.

An yarda.

Aji na 239—Biyar Bashin Gwamnati
Maganar ita ce, kudin da aka tanada £10 a ba da su ga aikace-aikacen Aji na 239.

An yarda.

Aji na 240—Ma'aikatar Ministan Lafiya
Ministan Lafiya: Shugaba, na tashi in kawo gyaran da ke kan sunana a cikin Takardar Aikin Rana cewa,

(a) Wani Rankanen Aji wanda a ke kira Shugaban Masu Hada Magani a Matakin Albashi na Group 8 a sanya shi a farfashin Aji na 1 na Aji na 240—Ma'aikatar Ministan Lafiya—Ofishin Minista da *General Administration* wanda ba a yi masa tana-jin kudin ba, haka kuma;

(b) Cewa sunan na *Chief Pharmacist* wanda ya ke farfashin Rankanen Aji na (76) a canja shi ya zama "*Chief Medical Stores Officer*".

Shugaba, shi wannan da ke riƙe da wurin shi ne Shugaban masu hada magani, kamar yadda *Matron* ke Shugabancin masu aikin *Nurse*

[MINISTAN LAFIYA] da majiyyata. Shi ne kuma zai zauna farkashin Likita da ke kula da Asibitoci. Kuma ba shakka Majalisa za ta yi murna da jin cewa wanda ke riƙe da wannan matsayi dan Arewa ne.

Shugaba, na roƙi in kawo batun.

Mallam Bala Keffi: Shugaba, game da wannan ma'aikata ina son in yi 'yar magana kadan, bisa ga sha'anin asibiti. Mai yiwuwa ne irin abubuwan da ke faruwa shi Minista bai sani ba, idan kuma ana magana cikin Majalisa ba ya tsayawa ya dauki maganar. Kuma abin yana ba da baƙin ciki, don watan da ya wuce an kawo waƙansu mutane da suka yi haɗarin mota, to, ko da ya ke an kawo su ne matattu, amma ba a dauke su da himma ba kamar yadda ya kamata a dauki matattatu. Don ko likkafani ba su da shi!

Ministan Lafiya: Ma'aikatata tana lura da mutane masu rai ba matattu ba.

Mallam Bala Keffi: Amma kowa ya san ana yin haɗari.

Aikin Likita ne ya binciki cutar da ke kashe jama'a. Aikin likita ne a riƙa binne gawa bisa hanyar imani. Mun sani idan mutum ya mutu a asibiti, idan Musulmi ne ana barin liman ya zo a yi masa salla kafin a kawo da shi. Amma mutane waƙanda suka mutu wajen hatsarin mota ana binne su ta hanyar rashin imani. Sai kawai a tura su rami ba zane ba kome, balle ma a yi musu salla. Kuma ba wai sai waƙanda suka mutu a hatsarin mota kawai abin ya ke faruwa a garesu ba, har da marayu da baƙi marasa gata, waƙanda ba a sansu ba. Wannan aikin Minista ne ya ga an kau da gawa cikin ladabi da imani. A riƙa yi musu sutura kafin a kai su zarai. Kuma a game da marasa lafiya da ke kwance a Asibitin Kaduna, galibi sauro yana damun su, ba a sa musu gidajen sauro a gadajensu. An sani ko mutum mai lafiya ba ya iya yin barci inda sauro ya ke, balle ma maras lafiya. Kuma gadaje sun yi faranci har ma waƙansu marasa lafiya suna kwance a fasa. Kuma mutane da yawa suna kawo farar halin masu jiyya a asibiti. Suna wulakanta marasa lafiya, tum ma ba Asibitin Kakuri ba. Ba a ba maras lafiya abin fitsari da abin bayan gida da dare. Ina son Minista ya ga Babban Likitan Kaduna don a gargad waƙandan mutanen Asibitin Kakuri, Ko da yake wannan faramar asibiti ce, amma duk da haka tana da taimako fwarai, yana taimakon mutanen Kaduna, mutane suna taruwa a wannan faramar asibiti.

Abin farin ciki ne kuma da jin cewa Gwamnati tana da niyyar kafa wata sabuwa babbar asibiti a nan Kaduna. Sai dai kuma ina roƙon Minista idan aka gina wannan asibiti, a ga ko wane gado an sa masa gidan sauro, kuma gadajen su zamana isassu. Shi ke nan abin da zan ce.

Alhaji Ibrahim Imam: A lokacin da wani babban ma'aikaci na Ofishin Ministan Lafiya ya ziyarci Rasha, ya ba da labari cewa asibitin lura da yara ta Rasha tana da kyau fwarai da gaske, har ma ya ce kusan shi ne mafi kyau a cikin duniya. Har ya kawo shawara ko Gwamnatin Jihan nan za ta debo likitoci masu kula da yara a Rasha su zo nan kasar. Abin baƙin ciki shi ne, sai muka ji daga Gwamnati cewa, Gwamnatin Arewa tanga da niyyar karɓar taimakon ma'aikata daga ko wace fasa a duniya, amma ban da Rasha. Wannan abin baƙin ciki ne ainun. Wannan bai daga ba da irin yadda Nijeriya ta ke yanzu. Ya kamata mu riƙa lura cewa, Rasha da Ingila haka abu daya ne a garemum, dukansu kasashen waje ne a garemum. Saboda haka ban ga dalilin nuna bambanci tsakaninsu ba. Alhali kuwa ga shi Nijeriya ta yarda za a gina Ofishin Jakadan Rasha a nan Nijeriya. Ina son Minista ya yi wata magana game da wannan, don mu sani dalilin da ya sa aka fi karɓar shawarar karɓar ma'aikata daga Rasha a cikin Jihan nan.

Ministan Lafiya: Shugaba, ina son im ba da amsa ga waƙansu abubuwa da Mashawarta suka kawo, tum ma ba Mallam Bala Keffi ba. Ya yi magana a kan gawa cewa, ba a kula da su. Ina ba shi shawara cewa, tun da ya ke yanzu zaune ne a Kaduna, ni kuma ina zaune ne a Kaduna, to, duk lokacin da irin wannan abu ya abku ga wata gawa, nan gaba, ipa son ya shaida mini. Idan kuma na fita rangadi ne, mukaddashina yana nan. Kamar yadda ya ke zuwa Ofishina a ko wane lokacin da ya ke neman kwangila. (Dariya). A game da gidajen sauro da ya ambata, ina son in tabbatar masa cewa, a ko wane wuri a asibitin, in da sauro su ke ana ba da gidan sauro, tum ma ba sauron da ke kawo zazzabi ba. Kuma game da farancin gadaje da ya yi magana a kai, ni ma abin ya dame ni. Yanzu an waye wa mutane kai suna zuwa asibiti da yawa. A ko wane lokaci na fita rangadi na, na kan tarar mutane suna cika a asibitocin. Za a duba maganar farancin gadaje da sauri. Kuma ya yi magana a kan kwanciya fasa da waƙansu marasa lafiya ke yi saboda farancin gadaje. To, a nan ashe bai kamata ya yi ya yi wa ma'aikatana godiya ba, don yardam musu da aka yi su kwanta asibiti,

Alhali kuwa ba gadaje? Ina zaton haka ya kamata ya yi. [MALLAM ANGO SOBA: Ina fa godiya ba gado? A sa gado mana!]

A game da jawabin Shugaban Abokan Hamayya na cewar an fi karɓar ma'aikata daga Rasha. To, ina son in fada masa ya bari tukuna sai lokacin da gefensa ya kafa Gwamnatin kansa sannan su gayyato mutanen Rasha a fasan nan. . . . [ALHAJI IBRAHIM IMAM: Za mu kafa Gwamnatin kammuu, da zarar mun kafa kuwa za mu gayyato su]. [MALLAM ANGO SOBA: Muna shirin ba ku mamaki]. Maganar likita mai kula da lafiyar yara, ina son in shaida muku cewa, wani ma'aikaci Dr Abdul ya dawo daga kos'a fetare, har an aika da shi Kano. Game da aikawa da mutanemmu Rasha don karo ilmi, kowa ya sani akwai wahalarwa wajen harshe. [MALLAM ANGO SOBA: Rasha suna jin turanci. Yaya Dr Dikko ya tafi].

Shugaba: Maganar ita ce—

(a) Cewa wani kankanen Aji wanda a ke kira Shugaba Masu Haka Magani a Matakin Albashin na Group 8 a sanya shi a karkashin Karamin Aji na 1 a Aji na 240—Ma'aikatar Ministan Lafiya-Ofishin Ministan da General Administration wanda ba a yi masa tanadin kudi ba, haka kuma;

(b) Cewa sunan nan Chief Pharmacist wanda ya karkashin kankanen Aji na (76) a canja shi ya zama 'Chief Medical Stores Officer'. Ya tabbata cikin Shirin Dokar."

An yarda.

Shugaba: Karamin aji na 1, na 2 zuwa 10, 11 zuwa 55, 56 zuwa 61, 62 zuwa 81. Maganar ita ce, jimlar kuɗin da aka tanada na wannan ma'aikata ta Lafiya fam £2,461,575. su tabbata cikin fasalin.

An yarda.

Aji na 241—Ma'aikatar Watsa Labarai. In kun yarda za mu bi kamar yadda muka saba a ba Minista dama ya kawo batunsa sa'annan mu ba Mashawarta dama su yi magana.

An yarda.

Ministan Watsa Labarai, (Alhaji Ibrahim Biu): Shugaba, na tashi in kawo batun da ke kan sunana cikin Takardar Aikin Rana.

(a) Cewa, a sanya wani sabon kankanen aji da za a kira Information Officer a matakalar albashi B1, 2, 3 da tanadin kudi £690, a aji na 241 Ma'aikatar Ministan Watsa Labarai Karamin aji na 1.

(b) Cewa, jimlar kuɗin da aka kasafeta saboda albashin aji na 241—Ma'aikatar Ministan Watsa Labarai, Karamin aji na 1 a fasa shi da £690 daga £132,170 zuwa £32,860.

(c) Cewa, yawan kuɗin da a ke bukata saboda aikace-aikacen aji na 241—Ma'aikatar Ministan Watsa Labarai a fasa shi da £690, daga £359,520 zuwa £360,210."

Saboda yanzu ana bukatar a aika da Information Officer zuwa ofishin Mai girma Firimiya saboda aikawa da labari zuwa ga jaridu kada a jinkirta shi, kuma zai riƙa bin Firimiya rangadi ya shirya saduwa da 'yan jaridu in ana bukata, kuma ya yi aikin tsakanin Ma'aikatan Watsa Labarai da 'Yan Jaridu. Firimiyojin Jihar Gabas da Yamma suna da waƙannan.

Wannan yana bukatar wani matsayi a ma'aikatata na Information Officer a kan matakin albashi B1, 2, 3 don wanda za a aika da shi Ofishin Firimiya don waƙannan ayyuka.

Shugaba, ina roƙon in kawo batu.

Mr Olawoyin: Shugaba, ina son in yi magana kan wannan ma'aikata. Mun sani cewa, yana da kyau a riƙa watsa labarai game da abin da Gwamnati ta yi, kuma a sanad da talakawa irin abin da Gwamnati ke yi da kuɗinta. Su kuma sai ta wannan ma'aikata za a sanar da su. Amma ya kamata a sami layin da zai raba wannan, watau aikin Gwamnati da na siyasa. Watau Minista ba zai zama Sakatare Watsa Labarai na Gwamnati ya kuma zama na Northern Peoples Congress ba. A lokacin da Minista ya ba da labari zai kira shi Sakataren Northern Peoples Congress ko Northern Broadcasting Corporation Kuma ga wani dan littafin wanda lokacin da na fita wajen wani ya tambaye ni ko Northern Peoples Congress ta rubuta wannan ko Gwamnati, ni na ce sai na tambaya tukuna. Ga shi kuwa har an rarraba wa Mashawarta a cikin Majalisar nan. Ba mu sani ba ko Gwamnati ce ta buga don Gwamnati, ko kuwa Northern Peoples Congress ce ta buga don kanta. A yau ragamar mulkin Arewa na hannun Northern Peoples Congress ne, amma ba a san gobe ba ko ta koma hannun Action Group ko Northern Elements Progressive Union. Kuma kwanaki, an yi maganar sa telebijin, gaskiya ne Gwamnati ta yi nata foƙari kan wannan, kuma ga shi yanzu tana foƙarin kafa Jami'a. A sauran jihohi sun sami na su telebijin, ko fana gida sai ka buɗe ka ga abin da a ke yi. Misalin lokacin da Sir Ahmadu ya buɗe Daily Mail a Kano, mun ji a rediyo cewa ya buɗe kurum. Kuma muna fata wannan jarida ta zama Daily Mail ba Black Mail ba.

Firimiya: Shugaba, ina son in tsare Ministana. Ina son Olawoyin yanzu ya bambanta matsayina yanzu na Firimiya da Sir Ahmadu Bello, Firimiyan Jihar Arewa. Ina son in gaya masa cewa Alhaji Ibrahim

[FIRIMIYA]

Imam ma yanzu yana riƙe da matsayin Ministan Watsa Labarai ne, don ya kan shirya labarai na sha'anin siyasa ya kawo mu yarda, ya kuwa fada. Mu ba mu dogara ga wani ma'aikaci ba, dan ilmin da mu ke da shi ya ishe mu, ya fi kuwa na masu digiri... (tafi). Wannan dan littafi kuwa Shugaban Jam'iyar Northern Peoples Congress ne ya yi a lokacin da ya ke garin Yawuri, kuma 'yan Majalisarsa ne suka yarda aka buga.

Alhaji Ibrahim Imam: Shugaba, Mai girma.....

Alhaji Shehu Ahmadu, Madakin Kasa: Shugaba ya bar' hanya. Hayaniya ta yi yawa a cikin Majalisa.

Alhaji Ibrahim Imam: A lokacin da Cif-Jojin Tarayya ya zo, sai na ga an saukad da shi a inda a ke saukad da kowa da kowa a Wajen Saukad da Baki (Rest House). Ba a saukad da shi a Muhimmin wurin nan na saukad da Manyan Baki ba, har ya gama zamansa a nan Kaduna. Da na yi bincike kuwa an ce, a lokacin da ya ke nan babu kowa a wurin saukad da muhimmin baki. Haka kuma ina fata Minista zai ba mu bayani game da lokacin da Gwamna-Janar na Ikko ya ziyarci Wurin Saukad da Baki na Zariya, kuma a sa'ilin da masu rakiyarsa suka shiga wurin cin abinci sai wadansu Turawa guda 4 suka fita, ga alamar nuna bambancin launin fata..... [ALHAJI MUHAMMADU KABIR MINISTAN, AL'A-MURAN CIKIF KASA: Ina nan fa ba a yi kome ba, duk karya ne.....] Sai dai Minista ya fada mana wani abu game da wannan.

Ministan Labarai, (Alhaji Ibrahim Biu): Ina sanad da Mashawarci cewa saukad da Manyan Baki ba aikin ofishina ba ne, na ofishin Firimiya ne. Amma duk da haka, shi Cif-Jojin ya ce, ya fi so a saukad da mutanensa a wuri guda har da shi kansa. Idan kuma na juya ga batun fitar Turawa huɗu don ganin masu rakiyar Gwamna-Janar a Wurin Saukad da Baki na Zariya, sai in ce, batun ba shi da tushe, domin Razdan na Zariya ya yi binciken wannan.

Alhaji Ibrahim Imam: Gaskiya ne mana, domin am buga har a cikin Jaridu.....

Ashe kuwa, ka kan karɓi dukkan zancen jaridu, (daga shiyyar Gwamnati).

Shugaba: Maganar da zan yanke ita ce, kuɗin da aka tanada cikin Aji na 241-Ma'aikatar Ministan Watsa Labari £132,860 don tafiyad da Ma'aikatar a yarda da su.

An yarda.

Yanzu zan kai labarin ci gaban Komiti ga Majalisa.

An yarda.

MAJALISA TA JUJO

Shugaba: Da yake babu sauran wani zance, ko za a kawo batun tashi sai gobe?

Ministan Tarbiyya, Tsimi da Tanadi: Shugaba, ina rokon Majalisa ta dakata sai gobe da karfe 9 na safe.

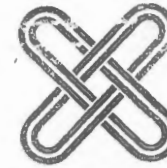
Ministan Watsa Labari, (Alhaji Ibrahim Biu): Ina rokon in goyi bayansa.

Shugaba: Maganar ita ce, Majalisa ta dakata sai gobe da karfe 9 na safe.

An yarda.

Majalisa ta dakata da karfe 1 da minti 54. Sai gobe da karfe 9 na safe.

Littafi na Farko
Lamba 7

MAJALISUN DOKOKIN JIHAR AREWA
NIJERIYA

MAHAWARA

MAJALISAR WAKILAI
TA
JIHAR AREWA TA NIJERIYA

ABINDA KE CIKI

TAMBAYOYI DON AMSA DA KA [Jeri na 147]:

SANARUWAR BATUTUWA [Jeri na 149]:

FILAYIN ZABE [Jeri na 149]:

TSIMI DA TANADI [Jeri na 152]:

YAN HUKUMAR [Jeri na 156]:

KAN SARKI [Jeri na 159]:

KASAFIN KUDI [Jeri na 160]:

TAMBAYOYI DON AMSA A RUBUCE [Jeri na 179]:

Laraba
8 ga Maris, 1961

MAJALISAR WAKILAI NIJERIYA TA AREWA

Laraba, 8 ga Maris, 1961

Majalisa ta taru da karfe 9.00 na safe

ADDU'A

SHUGABA ya karanta Addu'a

TAMBAYOYI DON AMSA DA KA

O2. Alhaji Sama'ila Ahmed, Dallatu. Ina tambayar Ministan Ilmi:—(1) Ko Gwamnati yana sane da cewa akwai Makarantun Manyan Firamare biyar a Lardin Zazzau ban da na Mishan?

(ii) Idan amsa "I" ne, to, nawa ne yawan yara da ke barin Makarantun nan suna shiga Makarantun Sakandare ko wace shekara?

Ministan Ilmi: (i) "I", Shugaba.

(ii) A takaice cikin almajirai bakwai da suka fare kos na Makarantun Manyan Firamare akan sami daya ya shiga Makarantar Sakandare.

O4. Alhaji Sama'ila Ahmed, Dallatu ina tambayar Ministan Ilmi:—Tun daga lokacin da aka nada Ministan Ilmi, ko sau nawa Ministan ya yi rangadi duba Makarantun lardin Zazzau?

Ministan Ilmi: A lokuta da yawa na ziyarci makarantu cikin lardin Zazzau. Wadansu ziyarce-ziyarce na cikin aiki ne wadansu kuwa ba cikin aiki ba.

O8. Alhaji Sama'ila Ahmed, Dallatu ina tambayar Ministan Lafiya:—Yaushe Gwamnati ke shirin gina Babbar Asibiti a Anchau?

Ministan Lafiya: A yanzu Gwamnati ba ta da wadansu shirye-shirye na gina Babbar Asibiti a Anchau.

O54. Mallam Usman Ango Soba ina tambayar Firimiyan Jihar Arewa:—(a) Me ya sa ba a bai wa 'Yan Hamayya na wannan Majalisa damar ziyartar Kasashen Ketare don su ga yadda su ke tafiyad da Majalisun Dokokin-su kamar yadda a ke bai wa 'Yan Sashen Gwamnati?

Mai Girma Firimiyan Jihar Arewa: Mashawarci daya na wannan Majalisa da ya tafi wata Kasar Ketare don ya koyi aikin Majalisar Dokoki a bara shi ne, Shugaban 'Yan Hamayya. Ya halarci wani kos kan Hanyar Tafiyad da Majalisa a Ingila cikin watan Mayu 1960.

Shugaban 'Yan Hamayya kuma yana cikin Kwamitin Zartaswa namu na nan, na Common-

wealth Parliamentary Association wadda ke shirya irin ziyarce-ziyarce da Mashawarci ya ambata cikin tamyarsa.

O63. Mallam Gwani Jatau ina tambayar Ministan Ayyuka:—(a) Ko Ministan yana sane da cewa hanyar Gidan Waya zuwa Kafanchan yana da matsi kwarai, kuma yana da hatsari ga motoci?

(b) Idan haka ne, to, ko Minista zai fada wa Majalisan nan irin abinda ya ke nufin yi don ya kyautata wannan hanya?

Ministan Ayyuka: (a) A'a Shugaba. Ban san hanyar Jema'a tsohuwa zuwa Kafanchan yana da matsi kuma yana da hatsari ga motoci ba. Na dai san wadansu wurare a kan hanyar akwai mugayen gargada, amma abinda ya sa haka kuwa shi ne, yanayin kasar da aka yi hanyar a kai.

(b) Gyara wannan hanya hakkin En'en Tarayya ta Jema'a ne. Ita kuma Gwamnati na mai da mata kashi 75 cikin dari na kudin da ta kashe. Idan En'e ta yi bukata, to, Injiniyan Lardi zai iya ba da shawara game da aikin.

O71. Alhaji Shehu Usman, Sarkin Daji (Lafia) ina tambayar Ministan Ayyuka:—(a) Ko Minista zai yi shawara kan tanadar ruwan famfo a cikin garin Lafia daga kogin Amba?

(b) Idan ba haka ba, me ya sa?

(c) Idan kuwa Minista zai yi, to, a yaushe za a yi?

Ministan Ayyuka: (a) Ana nan ana shawarar tanadar ruwan famfo saboda Garin Lafia a cikin Shirin Raya Kasa na 1962-67.

(b) Ranar soma aiki zai dangana, da farko kan in an yarda da a sanya shi cikin Shirin Raya Kasa. Kuma zai dangana kan wurare da suka fi bukatar ruwan famfo da gaggawa wadanda aka sanya cikin Shirin.

O72. Alhaji Shehu, Sarkin Daji (Lafia) ina tambayar Ministan Ayyuka:—Nawa ne Manyan Hanyoyi na "B" a cikin Lardin Binuwai, kuma a ina su ke?

Ministan Ayyuka: Akwai Manyan Hanyoyi na Gwamnatin Jiha a Lardin Binuwai guda bakwai. Su ne:—

B 551	...	Makurdi zuwa Yandev.
B 553	...	Yandev zuwa Wukari—Rofin
Kada zuwa Donga—Abong.
B 554	...	Keffi—Nassarawa—Toto—
Abaji.
B 701	...	Karu—Keffi—Gudi.
B 788	...	Keffi zuwa iyakar Lardin
Zariya.

[MINISTAN AYYUKA]

B 727 ... Wukari—ibi zuwa iyakar
Lardin Kasar Kuza.B 552 ... Gboko—Hugh zuwa iyakar
Jihar Gabas.

SANARWAR BATUTUWA

Ministan Ilmi (Alhaji Isa Kaita): Shugaba, na tashi in kawo batun da ke kan sunana a cikin Takardar Aikin Rana. "Cewa wannan Majalisa idan ta tashi yau ta dakata sai wata rana, amma sai idan aikace-aikacen da su ke cikin Takardar Aikin Rana an fare su.

Da yardar Majalisa, Ministan Kudfi ya larya maganar yana son ya kawo wani batu gado da kuɗin da a ke biya saboda Dokar F. 11-1960. Na yi baƙin ciki da cewa baya cikin Takardar Aikin Rana. Ina son Majalisa in ta yarda ta ba da iznin.

Aikin Majalisa na yau mai yawa ne. Kuma ba nufimmu ba ne mu yi hanzari cikin aikin Majalisar nan.

Shugaba, muna son Majalisar nan ta dakata sai wata rana idan aikacen-aikacen da su ke cikin Takardar Aikin Rana an fare su.

Ministan Ayyuka: Shugaba, Mai girma, ina roko in goyi bayansa.

Shugaba: Maganar ita ce, kamar yadda Ministan Ilmi ya kawo a cikin batunsa cewa, idan wannan Majalisa ta tashi yau ta dakata da idan wannan Majalisa ta tashi yau ta dakata da taronta sai *ceala rana*, amma sai idan aikace-aikacen da su ke cikin Takardar Aikin Rana an fare su.

An yarda.

Mai Girma Firimiya (Alhaji Sir Ahmadu Bello): Shugaba, Mai girma, ina rokon in kawo batun da ke sunana a kan Takardar Aikin Rana, cewa wannan Majalisa ta yarda cewa za a raba Jihar Arewa cikin Filayen zabe kamar yadda aka nuna a cikin Fasalin da ke cikin Sanarwar Majalisar Wakilai (Rarraba Filayen zabe, 1961), kamar yadda hukuman nan mai iko ta ayyana, wadda aka kafa bisa ka'idar kashi na 3 na Dokar Rarraba Filayen Zabe (Nada Hukuma mai iko ta 1960) da kuma kashi na 15 na Shirin Mulkin Nijeriya ta Arewa.

Har zuwa mutuka dai, Shugaba, wannan daya ne daga cikin wuyace-wuyacen aiki wanda sabon Shirin Mulki ya kawo don bukatar da suka hadu da manufa, suna da wuya a cikin farko bayan canjin Shirin Mulki na da zowa na yanzu.

Misali, Mashawarta za su yi bezarin kofen da aka rarraba na fasalin Filayen Zabe, za su yi mamaki su gani cewa takardar sanarwa din nan, ta abu daidai irin wannan a cikin watan

Satumba ne aka buga shi, lokacin da aka buga ka'idodin zabe, to, lalle wannan haka ya ke. Shugaba, amma tun lokacin da wannan Shirin Mulkin ya roma aiki, kuma sassaƙe hanyoyin dabam dabam, bai isa a buga gyara ba, lalle ne mu nemi sabuwar hanya.

Ahin da za a tuni da farko shi ne, a karkashin Shirin Mulki na da, akwai tanadi inda aka kafa Wuraren Zabe ta hanyar Shela, kuma adadin zaɓaɓɓun wakilai 174 ne. Amma daga 1 ga Oktoba 1960 mun a cika filayen zabe bakwai daga Kasashen Amma ta Kamaru ta Arewa, watau ya rage mana kujeri 167. Amma daga ranan, Sabon Shirin Mulki, ta sakamakon Taron Shirin Mulki a Hko, ya ba mu zaɓaɓɓun wakilai uku, ya mayar da adadin 170 wadanda za a zaba a Sabuwar Majalisar Wakilai bayan rushe wannan Majalisa. Saboda haka ana bukarar Hukuma mai ikon rarraba Arewa, wacce za ta ayyana yadda za a rarraba wadannan kujeri uku. A gaban Mashawarta, yanzu akwai jerin suna, wacce ta kare da Filin Zabe na 174, amma lalle ne in tabbatar musu cewa, wannan an ci gaba da hanyar da ni na ba da lambobi saboda aikin Mulki. Jarrabawa zai lambobi saboda aikin Mulki. Jarrabawa zai nuna cewa lamba ta 2, 4, 7, 8, 54, 55 da 56 an cire su, kuma su ne kujeri bakwai na Kamaru ta Arewa da na ambata. Wani karin jarrabawa zai nuna cewa lamba ta 68A, 105A da 112A kuma, su ne ukun da aka kara daga 167 zuwa 170. Na hakikance, Shugaba, babu wata shakka da ta rage game da dukan yawan Filayen Zabe. Yadda aka jera a Fasalin cikin Sanarwa. Lalle mutum yana iya kawo hanyar raba kujeri da ka tare da jimilar mutanen kasa, kashi 170, amma wadannan wuraren zaben ba za su nuna kama da wuraren zabe irin na da ba, ko kasa-kasa, ko En'e-En'e, ko gunduma, wannan ba zai zama mai wani amfani ba. Saboda haka, kowa ya sami ce ya sai mu don cewa, mutane za su fi yawa a wadansu wuraren zabe da wadansu. Amma lalle mutum ya kan yi kokari ya kai kusa da wannan adadin, watau jimilar mutane da a ke nema.

Babu shakka Shugaba, mafi girman wurarenmu na zabe bisa ga ka'idar yawan mutane, shi ne Ighirra. Masu rarraba wurin zabe ba su ga wuyan kasa wannan doka kashi biyu ba. Haka kuma akwai dalilai fayyasa na cewa za a rage fadin wuraren zabe guda biyu na wurin zaben Hadejia. Ana iya rubuta musu wuraren zabe uku.

Ya yiwa a sami wuraren zabe guda uku, kima kima, wadanda ko wannensu ya ke da kamar jimilar mutane 90,000.

Tare da maganganun nan guda biyu da aka gama, ana iya cewa muna nema a duba maganar kujera daya da te hu, ya Faru, Hukuma za ta

mai da hankali bisa wannan. Lalle akwai hanya daya, kuma kusan in ce, ana yin abin firki game da kasashe guda shida, amma kujera daya ce da saura da za a bayad da ita. Ingawa-Kankiya mai mutane 130,000 ya wuce adadin da ake so, saboda haka Hukuma ta yi shawara ta kasa wannan wurin zabe kashi biyar.

A cikin Fasali na sunan nan, yadda take ita ce dalilin kawo batun nan, sauran wuraren zabe an bar su kamar yadda su ke a cikin shela na bar: a watan Satumba, sai dai an gyara kurakuren bugun keke da aka gano. Kuma an fara fa'ada ma'anana Wurin Zaben Yerwa cikin Kasar Bornu daga "Gundin or Yerwa" zuwa "Gundinomia Yerwa-Maiduguri".

Gwamnati ta goyi bayan hanyar da Hukuman nan ta bi ta kasa jihan nan zuwa wuraren zabe, saboda haka na ke son wakilai su goyi bayan wannan zartaswa.

Shugaba, ina rokon in kawo batu.

Ministan Kasa (Mr Daniel Ogbadu): Shugaba, ina rokon in goyi bayansa.

Shugaba: Maganar da zan kawo ita ce, kamar yarda Firimiya ya kawo cikin batunsa.

Alhaji Ibrahim Imam: Shugaba, ba mu fi goyan bayan batun ba, amma ina son in yi tambayoyi biyu don neman bayani. Ta daya game da shugaban wannan Hukuma mai iko. Shugaba, idan muna tafiya kan hanyar da a ke bi ne a Majalisar Ingila, to, shugaban Majalisa shi ne shugaban wannan Hukuma, kuma galibi a kan san wannan Hukuma ce ta Majalisar Wakilai. Ina fata nan gaba idan akwai irin wannan Hukuma, Shugaban Majalisar Wakilai zai shugabance ta, koda ya ke na yanzu ma Shugaban Majalisar nan ne na da. Ta biyu ita ce game da Kamaru ta Arewa. Idan an yi shawara a hada Kamaru da nan, me zai shafi Filayen Zaben can? Daidai ne cewa ita wannan Hukuma mai ikon ta tabbatar da wannan Filayen zabe na Kamaru ta Arewa, ko za a sake karkasa su ne?

Firimiya: Shugaba, na yi na'an da shawarad da mashawarci ya kawo. Da farko ina fatar Shugaban Majalisa na yanzu dan uwanan ne. Game da magana ta biyu, Hukuman nan mai iko dole ta sake taronta ta ba da shawarar, koda ya ke ba za ta sake karkasa Filayen Zabe ba.

Shugaba: Maganar da zan yanke ita ce, wannan Majalisa ta yarda cewa za a raba Jihar Arewa cikin Filayen Zabe kamar yadda aka nuna a cikin Fasalin da ya ke cikin Sanarwar Majalisar Wakilai (Rarraba Filayen Zabe, 1961) kamar yadda Hukuman nan mai iko ta ayyana, wadda aka kafa bisa ka'idar kashi na 3 na

Dokar Rarraba Filayen Zabe (Nada Hukuma Mai iko ta 1960) da kuma kashi na 15 na Shirin Mulkin Nijeriya ta Arewa.

An yarda.

Ministan Tarbiya da Hada Kai: Shugaba, na tashi in kawo batun da ke bisa sunana cikin Takardar Aikin Rana cewa, Majalisar nan ta yarda da alkawarin da Gwamnati ta ke yi na kuɗin da ya kai £170,000 don Jam'iyyun Hada Kai su sami kuɗin tafiyad da sha'amin kasa jincinsu ta hanyar tsayawar da Gwamnati ta ke yi saboda bekarar 1961-62.

Shugaba, an saba tun 1955 Gwamnati ta ba wadansa Jam'iyyu rancen kuɗi. Ba zan bata lokacin tsayawar nan ba kan ya'alla a ke ba da rance ga Jam'iyyoi. Za a kane saboda yawan Jam'iyyoi, kuɗin da a ke bayarwa rancen ya karu. A haka Majalisar nan ta yarda da ba da rancen da ya wuce £1,000,000 don ba Jam'iyyu rance saboda amfani ta wannan hanya. Amma ma'aikatata ta duba irin takardun neman rance da aka samu daga wajen Jam'iyyoi, kuma am fi duba na wadanda suka biya rancen da suka karba da. Don sayen kayan aikin gona, am ba manoma rancen £1,700,000. Kuma ina son in sake maimaita gargadin da na yi bara cewa, dole Jam'iyyoi su biya kuɗin da suka dauka rance. Akwai wani rashin fahimta da a ke yi cewar, wannan kuɗin Gwamnati ne, a'a, ba kuɗin Gwamnati ba ne, ana ranto su ne daga Banki Gwamnati tsayawa kawai ta ke yi. Saboda haka dole a biya su Bankin nan. Kuma Jam'iyyu sun yi tambayar dom me ba a ba su kuɗin da yawa, ina son su game cewar, yadda yawan kuɗin nan ya ke haka biyan su zai yi yawa. Wannan ba daidai ba ne manomin da za iya sayen kayan gona na £20, a ba shi £40. In an yi haka sai a ga ya sayi kayan, sauran kuɗin futa ya kashe ta wata hanya dabam, yadda ya ke in ya ke biya abin zai gagare shi. Shugaba, Ma'aikatata na wannan kokari don taimakon ta ga manoma ba su shiga wannan muguwar hanya ta karban kuɗi da ruwa ba.

Shugaba, ina rokon in kawo batu.

Ministan Lafiyyar Dabbobi: Shugaba, ina rokon in goyi bayansa.

Shugaba: Maganar da zan kawo ita ce, kamar yadda Ministan Tarbiya da Hada Kai ya kawo. *An yarda.*

Alhaji Ibrahim Imam: Shugaba, idan fa muka yarda da irin wadannan abubuwa, nan gaba Gwamnati za ta sha wadala, sai ta in za a bi hanya ta sosai kan wannan. Shugaba, idan aka duba istimat da kuma karin bayani da a game cewa, nan gaba za a shiga rikici. In aka duba Farfashin Ma'aikatar Hada Kai da Filayen Zabe na Farfashin, za a ga abin da aka bayyana

[ALHAJI IBRAHIM IMAM] da ya wuce £1,000,000, kuma ana neman wajen biyar bisa hudu a biya su. Wannan ya nuna, Shugaba, daya bisa hudu na kudin ana neman abin da ya kasa £500,000 ne da kafan. Haka kuma Shugaba, idan aka duba istimat shafi na goma sha daya ina son in karanta daga bayani na ashirin da daya.

A cikin shekara ta 1960-61 akwai kudi £1,690,000 wanda yana daga cikin kudin da Gwamnati ta ke tsaya wa Jam'iyyun Manoma daga Banki a 30 ga Mayu, 1960. Ana fata cewa a 1961, ran 30 ga Juni, 1961 akwai wadansu kudade £200,070 da aka ajiye don tsaya wa Jam'iyyun nan na manoma. Jimlar duka kudin da za a karɓa daga Jam'iyyu ya tashi £700,080. Kuma hanyar nan da a ke ba En'e-En'e kudin rance, su kuma suna ba Jam'iyyu ba daidai ba ne. Wannan duka ana yinta ne sabo da siyasa, wannan kuwa ne ya sa kome da kome bisa rancen kudi ga manoma ya ke da wuya. Da ma dai idan mutum ba dan Northern Peoples Congress ba ne, ba ya samun rance ko kafan. En'e-En'e kuwa ne kawalinsu.

Alhaji Abdu Anace: Shugaba, Mashawarci na kauce hanya! Mu fa En'e-En'e ba karɓan kudin rance mu ke daga Gwamnati mu ba manoma ba, Gwamnati ce ke hannu-da-hannu da Jam'iyyun.

Alhaji Ibrahim Imam: Ga shi har Mashawartan Sashen Hamayya su ma Mashawarta su ke kamar na Northern Peoples Congress, ko da ya ke wannan magana ba muhimmiya ba ce. Idan Mashawarta sun tuna, akwai lokacin da na kawo shawarar kafa Bankin Manoma.

Ministan Tarbiyya da Hada Kai: Wannan magana am fada cikin Jawabin Gwamna.

Alhaji Ibrahim Imam: Idan za mu iya tsaya wa Jam'iyya kan £1,700,000, don me ba za mu iya kafa Banki da wannan kudi ba? Wannan Bankin ba bai wa manomi bashi kadai zai rika yi ba, har ma manoman za su rika ajiye kudinsu a ciki.

Alhaji Uba Ringim: Shugaba, ban so in yi wata magana ba, amma dai ina so in ba Alhaji Ibrahim Imam amsar maganganun da ya yi ba kuma tare da ya san kansu ba. Jawabinsa dai ya nurɓa bai san wani abu game da Jam'iyyu ba, kuma ba ya son taimakon mutanen Arewa (tafi). Ina kuma fata cewa a wajen ba da labarai a Radiyo yau, mutanen fasan nan za su sani cewa lalle ba fasan mutanen Arewa. (tafi). Tun da Gwamnati ta fara taimakon nan, an hana talakawa cin mummunan ba shi, mutum kuwa zai karɓafa wannan ta halin da manoma su ke

biyan harajinsu cikin lokaci. Na kuma sani lalle ba a sha'anin siyasa cikin ba da wannan rance ga manoma. A inda na fito, watau Ringim akwai wani dan Northern Elements Progressive Union sunansa Mallam Ila Ringin yana daya daga cikin Jam'iyyan can (tafi).

Mallam Ango Soba: A ina? Ai shi kullum da daure ya ke! Da wane lokaci ya sami damari noma? (dariya).

Alhaji Uba Ringim: Watau akwai wani kuma a Gagarawa wanda ya ke dan Northern Elements Progressive Union ne, a cikin Jam'iyyar, haka kuma akwai wani a Harbo sunansa wanda Li'i, da kuma Funtuwa, wanda ya ke shi Sakataren Jam'iyyan ma ne. (tafi da dariya) [MALLAM ANGO SOBA: Galadiman Maskan haka ne? A ha? Ga ta nan ko Galadiman ma bai san shi ba]. . . . A Potiskum, Ma'ajin Jam'iyyar dan Northern Elements Progressive Union ne (tafi da dariya), balle ma in yi batun Kauran Namoda inda Mallam Haruna Tela ya ke Ma'ajin Jam'iyyar. (tafi da dariya daga dukadin Sashen Majalisa). . . . [MALLAM HARUNA TELA: Ko kwabo! Ina na gansu? Ko anini!] (dariya). Shugaba, ba na so im bata lokaci da yawa, amma dukkan abin da Alhaji Ibrahim Imam ya fadi karya ne, (tafi). Ga shi dai Gwamnati na neman Jam'iyyu su tafi daidai wa daidai, amma shi ba ya bukar haka. Abin da ya fi kyau ya fadi da shi ne a kara kudin zuwa £3,200,000, amma abin kunya ne ya yi wannan jawabi. Shugaba, irinsu ne ke nuna wa mutane kiyayya a fili, bayan sun tafi sun sai da su kuma su zo suna cutansu. (tafi). Abin da ya fi kyau sai kare tare zuwa wata kasa tun da ya ke ba ka fasan mutanen fasan nan. . . . [ALHAJI IBRAHIM IMAM: At. Tafiya na ke! Da mu ba kun fara korari wadansu ba? Ni kasar Rasha ma na ke so a kai ni. Ka ji ba?]. Shugaba, wajen wannan, ina son ba da shawarwari guda biyu. Da farko dai ina son a rika ba da kudin nan cikin lokacin da damana zata fara domin su samu su su yi aikinsu kamar yadda ya kamata. Domin galibi ana biyan kudin ne lokacin da damana ta riga ta fadi ba lokacin da za su yi amfani ba sosai. Taimakon na biyu shi ne, irin taimakon da mutum ke so, to, a lunka masa kamar lunki goma, domin a yanzu ba su samun kudi sosai. Zaman kudi kafan shi ne dalilin wannan kuskuren, don in da am ba su kudi isassu, lalle wannan kuskuren ba zai faru ba. Kuma ina fata Gwamnati za ta fara Ma'aikatan Tsimi da Tanadi sosai don su rika yin gargadin yadda za a rika biyan kudin.

Shugaba, da wannan 'yar magana, ina rokon in goyi bayan batun.

Mallam Bala Keffi (Garin Kaduna): Shugaba, da dai ba ni da niyyar magana, amma saboda jawabin Mashawarci da ya zauna yanzu, ne ya sa na ga ya kamata in ce wani abu. Ina ga sha'anin shi kansa, abin da Minista ya fadi, ana nuna cewa babu wani ci gaba game da taimakon manoma. Kuma batun gaskiya wan rance ana ba mutanen Northern Peoples Congress ne, don ainihin mutanen En'e su ne ba da wannan rancen, duk kuwa mabiya Northern Peoples Congress ne. Hakimai su ke gaba kudin, kuma suna sa talakawa ne na mutum noma. Kuma Jigon Majalisa shi kansa gonarsa mil goma ce, don shine Shugaban Jam'iyyar a fadarsa. Me zai fari in an ci ya ba mutanen rance? Wadannan kudi ana ba su ne don su je su yi noma. Wannan shi ne abinda ke faduwa, shi ya sa wadannan kudi ba a samunsu. (Idan kuma Minista yana karɓafa wannan Jam'iyya, mutum nawa suka karu da ita har suka sayi mutum na noma? Wannan Shugaba, yadda a ke amfani da kudin nan, ba shi da amfani ko kadan. Kuma maganar da shi Shugaban 'Yan Hamayya ya fadi gaskiya ce. Don noma shi ne babban kansa a kasar nan. Idan ana son manoma su ci gaba, to, ya kamata a bude 'Bankin Manoma' inda za su rika zuwa suna amsar kudi (Overdraft).)

Kuma game da maganar Alhaji Uba Ringim, da ya ce ana ba Shugabannin Northern Elements Progressive Union kudi suna rabawa, wannan ba gaskiya ba ne, ya fadi ne don ya ji dadi kawai.

Da wannan 'yar magana, Shugaba ina rokon in zauna.

Ministan Tsimi da Tanadi: Shugaba, kafin in ce wani abu, ina son in gode wa Mashawarta da suka goyi bayana, kamar su Alhaji Uba Ringim. Muna wannan sashen na Majalisa, kullum mun san abinda Shugabau 'Yan Hamayya zai fadi. Shugaba, nufin Gwamnatin Jihar nan shi ne, ta taimaki ko wane manomi a kasar nan, ba tare da kula da kabilanci ko siyasa ba. Kuma don im ba da tabbatarwa game da abinda Alhaji Uba Ringim ya fada, galibi wadanda ba su biyan kudin duk 'yan Northern Elements Progressive Union ne.

Kashi uku cikin hudu na manoman da aka ba rance mabiya Jam'iyyar Northern Elements Progressive Union ne, kuma galibinsu duk ba su biya kudin ba. Wannan ya nuna a yanzu muna iya fadin cewa ainihin Mashawarta na Sashin Hamayya su ke zuga wadannan mutane don kada su biya bashin da aka ba su.

Idan kuma na koma bisa ga abinda Shugaban 'Yan Hamayya ya fada, lalle ya kamata jama'ar Jihan nan su gode wa abinda ma'aikatata ta yi daga cikin 1956-61, kudin da aka ba da

rance ga manoma £3,000,028 ne, kuma daga cikin wadannan kudade abinda Gwamnati ta ba da jingina £400,000 ne kawai. Kuma na riga na tabbatar wa wannan Majalisa cewa, ba za a yi hasarar ko anini ba. Kuma tun da aka soma yin wannan, ba a taɓa soke ko anini ba. Ya kamata a gode wa Gwamnatin Jihan nan saboda kulawa da kudin jama'a da su ke yi. Kuma wannan Gwamnati ba a taɓa cewa a soke wani mummunan bashi da ta ci ta gaza biya ba. Amma lalle Shugaban 'Yan Hamayya ya san jam'iyyar da ya ke a Jihar Yamma sun sha yin haka sau da yawa. . . . [ALHAJI IBRAHIM IMAM: Ka ba da misali]. . . . Shugaba, na ji abinda Alhaji Uba Ringim ya fada. Ina son in tabbatar masa cewa duk wani abinda ma'aikatata za ta yi, za ta yi ne saboda Jihan nan, kuma saboda fara arzikin fasan nan.

Shugaba: Maganar da zan yanke ita ce, Majalisan nan ta yarda da alkawarin da Gwamnati ta ke yi na kudin da ya kai £1,700,000 don Jam'iyyun Hada Kai su sami kudin tafiyad da sha'anin kasuwancinsu, ta hanyar tsayawar da Gwamnati ta ke yi saboda shekarar 1961-62.

An yarda.

Alhaji Ibrahim, Wazirin Gumel: Shugaba, Mai girma, na tashi in kawo batun da ke kan sunana "Cewa wannan Majalisa ta nafa:—

Alhaji Idrisu, Makaman Bakori,
Bukar Abba Satomi,
Alhaji Muhammadu, Galadiman Kano,
Sarkin Maska,
Aliyu Dandoto Chafe;

har zuwa shekara uku don su zama Mashawartan lura da auduga bisa fa'idar kashi na 35 (i) (e) da na 37, na Hukumar Ciniki ta Jihar Arewa, 1954, mai lamba 7 ta 1954".

Shugaba: Kafin wanda ya kawo wannan batu ya ci gaba, ina son in ba da wata shawara cewa, nan gaba kada a rika sa sunan sarauta wajen rubuta sunayen Zabaɓɓun Mashawarta. Wannan ya kan kawo rikitaswa. Ya kamata a rika sa sunan mutum kawai. Wannan shawara ce kawai. Ka iya ci gaba.

Alhaji Ibrahim, Wazirin Gumel: Shugaba, sunaye uku na farko an sake zaɓensu ne, da ma su wakilan wannan Hukuma ne. Kuma ina da amincewa su wadannan mutane uku da aka sake zaɓe, za su yi amfani da gogayyar da suka samu a da. Sauran wakilai biyu kuwa sababbin mutane ne da aka dauka. Kuma na amince su wadannan mutane saboda cancantarsu, Mashawarta za su yarda su zama wakilan wannan Hukuma. Haka kuma na amince Shugaban 'Yan Hamayya zai yarda da wannan.

Shugaba, ina roko in kawo batu.

Mallam Bala Keffi: Shugaba.

Shugaba: Ka bari in kawo batu tukuna. Maganar da zan kawo ita ce, kamar yadda Wazirin Gumel ya kawo.

An yarda.

Mallam Bala Keffi: Shugaba, na tashi in ce wani abu game da wadannan mutane da aka zaɓa. Ba za mu nuna kiyayyarmu don zaɓensu ba. Ina son Gwamnati ta sani irin wannan zaɓe da a ke yi don amfanin kasa ne gaba daya, kuma ya kamata duk wanda aka zaɓa ya rifa kawo shawarwari masu amfani ga kasa baki daya. Amma abinda na lura da shi shi ne. duk a ko wane lokaci idan an zaɓe irin wannan, ba a taɓa zaɓen wani daga cikin 'Yan Hamayya ba. . . [WANI WAKILI: Ku nawa ne?]. . . Sun manta cewa da mu da su duk mutanen kasan nan ne. Kuma ya kamata su rifa tunawa, nan gaba mu ke da Gwamnati. A rifa tunawa don gaba.

Shugaba: Ko Mr Akaakar yana son ya yi wani batu ne?

Mr Akaakar: I, Shugaba.

Shugaba: Domin yanzu muna da waɗansu abubuwan da za mu yi da sauri.

Maganar da zan yanke ita ce, wannan majalisa ta yarda da naɗa waɗannan mutane:—

Alhaji Idirisu, Makaman Bakori,

Bukar Abba Satomi,

Alhaji Muhammadu, Galadiman Kano,

Sarkin Maska,

Aliyyu Dandato Chafe;

Su zama 'yan komitin lura da Auduga, bisa fa'idar kashi na 35 (i) (e) da na 37 na Hukumar Ciniki ta Jihar Arewa, 1954 mai lamba 7 ta 1954.

An yarda.

Mallam Abdullahi Maikano Dutse: Shugaba, na tashi in kawo batun da ke bisa sunana cikin Takardar Aikin Rana, cewa Majalisar nan ta yarda da naɗa waɗannan mutane su zama 'yan komitin lura da Gyada:

Mallam Bukar Batulɓe,

Alhaji Nakazale, Kauran Namoda,

Alhaji Danwawu,

Sarkin Shanu, Gumel,

Alhaji Tijjani Gwaram.

Har zuwa shekara uku don su zama Mashawartan Komitin lura da Gyada bisa fa'idar kashi na 35 (i) (e) da na 37 na Dokar Hukumar Ciniki ta Jihar Arewa, 1954 mai lamba 7 ta 1954.

Shugaba, sunaye uku na farko an sake naɗa su ne. Kuma idan aka yarda aka sake naɗa su ba shakka Komitin za ta sami amfaninsu don irin gogayyarsu ga aikin. Kuma sauran sunaye biyu sababbin naɗawa ne, kuma in an lura za a ga suna da amfani ga Komitin. Saboda haka na kawo sunayen mutanen nan don Majalisa ta yarda ta naɗasu.

Alhaji Ibrahim, Wazirin Gumel: Shugaba, ina rokon in goyi bayansa.

Shugaba: Maganar da zan kawo ita ce, kamar yadda Alhaji Abdullahi Maikano Dutse ya kawo, cewa Majalisar nan ta yarda da naɗa waɗannan mutane su zama 'yan Komitin lura da gyada.

An yarda.

Mr Akaakar: Shugaba, na tashi don in goyi bayan batun da abokina Mallam Abdullahi Maikano Dutse ya kawo. Ina son kuma in fara wani abu kaɗan. Su mutanen nan da aka sake naɗawa suna da gogayya, kuma za su yi mutuƙar koƙarin su ga gyadarmu ta sami kasuwa sosai, kuma ta sami farashi babba. Shugaba, ina son kuma in ɗan kauce kaɗan. Ina son in nemi wani ɗan gyara kaɗan bisa kuskuren da aka yi na mahawarar a Majalisar nan, shafi na ɗari sakɓin layi na biyu layi na ɗaya, biyu da uku inda na ce.

Shugaba: Oda! Oda! Mashawarci ya kamata ya yi tambaya, domin aikin rana kullum tsare ya ke, akwai inda za a kawo magana im ba da bayani. In da ya yi magana tun da wuri, da na ba shi izni ya yi magana kan wannan. Wannan ba lokacin da za a kawo wannan magana ba ne, da ka ga Magatakardan Majalisa tun da safe. Da ina zaton za ka yi magana kan gyada ne.

Mr Akaakar: Na gode Shugaba, duk abin da na faɗa am buga cikin rahoton.

Alhaji Usman Ladan Baki: Shugaba, na tashi don in kawo batu da ke kan sunana a cikin Takardar Aikin Rana cewa Majalisar nan ta yarda da naɗa waɗannan mutane su zama Komitin lura da Kananan Kayan Gona;

Mr Ben Obaje,

Sunmoru Aroyemu, Head of Erin,

Mr Clement Ikwoche,

Oyowolo, Arowolo, Head of Ilofa;

har zuwa shekara uku don su zama Mashawartan lura da Kananan kayan Amfanin Gona, bisa fa'idar kashi na 35 (i) (e) da kashi na 37 na Dokar Hukumar Ciniki ta Arewa, 1954; mai lamba 7 ta 1954.

Shugaba, waɗannan an sake naɗa su ne, wannan kuwa don aikin su ne da suka yi mai kyau, kuma na tabbataɗa da cewa in an sake

nada su za su ci gaba da aikinsu kamar da. Ina rokon Mashawartan Majalisar nan su yarda da ni.

Wazirin Ningi, Mallam Jibir Nayaya: Shugaba, ina rokon in goyi bayansa.

Shugaba: Maganar da zan yanke ita ce, kamar yadda Alhaji Ladan Baki ya kawo, cewa Majalisar nan ta yarda da naɗa waɗannan mutane su zama Komitin lura da Kananan kayan Gona.

An yarda.

Mashawarta sun tuna cewa Ministan Ilmi ya roke ku cewa Ministan Kudɓi zai kawo wani batu, yanzu zan kira shi ya kawo batun nasa.

Ministan Kudɓi, Alhaji Aliyu Makaman Bida: A zartas "Cewa bisa bin tanadin Karamin kashi na (2), na kashi na 114 na Dokar Kudɓin Kan-Sarki, kuɗin da a ke biya saboda ko wane aji da aka bayyana cikin Fasalin Dokar, a game da shi Gwamnatin Jihar Arewa na da ikon ta kafa dokoki, a fara kuɗin nan da kashi 50 cikin dari na abinda a ke biya a yanzu tun daga 1 ga watan Afril, 1961, sai dai an keɓe waɗannan azuzuwa:—

(a) Karɓan Mutum a Mufamin Lauya, wannan zai zauna ba canji.

(b) Lasin na yin muƙaddasancin Lauyan wani mutum, wanda zai tashi daga £3-3s-0d £5-5s-0d.

(c) Mutum mai ba da rantsuwa, wannan zai zama ba canji.

A kuma fara zartaswa cewa a fara wannan sakin layi a kasan matashin nan.

"KEBEWA DAGA BIYAN KUDIN KAN SARKI" da ke cikin Fasalin da a ke da ikon gyarawa.

(12) Duk waɗansu takardu da suka shafi maida ajiyar kuɗi da riba".

Kuɗin da a ke biya saboda kan-Sarki a game da takardun Dokoki da na ciniki tun daga 1939, har yanzu ba a yi canjinsa ba a cikin Nijeriya duka. A wani taron Ministocin Kudɓi a Ikko a farshen shekarar 1960, dukam mu mun yarda cewa lokaci ya yi da za a fara kuɗin nan.

Kuma mun sami labari cewa za a kawo wannan zartaswa a gaban Majalisar Tarayya, tun da ya ke haka ne kuwa mun ga ya kamata Jihohi suma su kawo wannan zartaswa. Muhimmin abu ne ranar da za a fara aiki da wannan ya zama rana ɗaya, watau 1 ga watan Afril, 1961. Yin haka zai kawo kuɗi wajen £10,000. Saboda haka kuwa ina rokon Mashawartan Majalisar nan su yarda da wannan zartaswa.

Shugaba, ina rokon in kawo batu.

Ministan Al'amuran Cikin Kasa: Shugaba, ina roko in goyi bayansa.

Shugaba: Maganar da zan kawo yanzu ita ce, kamar yadda Ministan Kudɓi ya kawo. Tun da ya ke Mashawarta ba su da wata suka a kan wannan, to, zan yanke batun.

An yarda.

Majalisa Cikin Komiti

Shugaba: Aji na 242—Ma'aikatar Ministan Al'amuran Cikin Kasa. Ko Minista zai kawo gyaransa yanzu?

Ministan Al'amuran Cikin Kasa: Na tashi in kawo batun da ke tsaye bisa sunana cewa a karamin Aji na 1—Albashi a Aji na 242—Ma'aikatar Ministan Al'amuran Cikin Kasa a gyara shi ta hanyar sanya 1 (21) Mataimakin Sarkin Baki a albashin £1,500 bayan karamin aji na (20) da kuma waɗansu Kananan ajujuwa bayan 21 a sake musu lamba.

(b) cewa jimlar kuɗin albashi na Aji 242 a fara shi da £1,500 watau daga £101,280 zuwa £345,040.

Mashawarta za su ga wannan gurbin Mataimakin Sarkin Baki babban matsayi ne. Za su kuma iya gane cewa tun da muka sami 'Yanci yawan bakin da Jihar nan ke samu ya ninka na da sau biyu. Watau ma'aikatana za su sami wahala ga biya wa bakin nan bukatunsu, idan ba an sami wani ma'aikaci musamman don wannan aiki ba. Yanzu kuma an tabbatar cewa masu ziyarar tsayawa da dare a Kano suna faruwa ne, kuma yawansu zai daɗa faruwa ne kullum. Watau yi wa bakin liyafa kamar yadda ta ke a yanzu bai isa ba, saboda haka muna son mu sami wani Mataimakin Sarkin Baki a Kano. Matsayin kuwa kwakkwara ne, saboda haka muna bukatar muhimmin ɗan Arewa ya cika wannan gurbin.

Shugaba, ina rokon in kawo batu.

Shugaba: Maganar da zan kawo ita ce, kamar yadda Ministan Al'amuran Cikin Kasa ya kawo.

Mallam Bala Keffi: Shugaba, ba ni da wani abu mai yawa da zan ce kan wannan ma'aikata. Maganar da zan ce ita ce, ma'aikatan suna samun wani ɗan tashin hankali game da ma'aikatar, don ba su samun ci gaba ko kaɗan, alhali su ne su ke rike da makaman. Amma abin da ke faruwa shi ne, idan gurbi ya samu sai a yi tallansa ba a ba waɗanda ke cikin ma'aikatar, alhali kuwa su ke Makaddasanci. Idan kuma an ɗauko wani am ba shi wurin,

[M. BALA KEFFI]
to, su ne wadanda za su koya masa har ya iya. Saboda haka, ya kamata Ministan ya lura don a rika bar musu Makamai idan suna iyawa.

Magana ta biyu ita ce, wadansu abubuwa da ke faruwa game da gidan kurkukun En'e. Wannan abin mamaki ne fwarai da gaske, tun ba ga abokan hammayya ba in sun je kurkuku. Suna samun damuwa fwarai da gaske. Kuma abin da ya kai su ba wai sun je ne don faɗa ba, ko ko sun ci kuɗin wani ba, a'a, don siyasa ne kawai. Ina son cewa wani abu game da Mallam Abubakar Zukogi. Duk Musulmi in ransa ya faɗi yana karanta Alkur'ani. To, shi Mallam Zukogi ya nemi ya karanta Alkur'ani amma an hana shi. Ina roƙon Minista ya hana wannan mumunar al'ada.

Iyakar abin da zan ce ke nan.

Mr Vincent I. Orjime: Shugaba, ni ma ina son yin magana game da kurkuku. Nine wanda zan iya faɗar abin da ke faruwa sosai, don ni na shiga. Na san irin wahalad da muka sha a gidan kurkuku. Shugaba, zan ba da misali. Don na iya tunawa da wata rana ina cikin kurkuku sai wani Sakataren Majalisa ya je. Da ya je aka sa ni in dauko diron na ruwa in kawo masa. Gidan da aka saukad da shi kusa ne da kurkukun, amma sai aka sa ni na zagaya wuri mai nisa don in wahala. Kuma mutane na ta zuwa ganina, in sun je sai a sanya ni aiki mai tsanani. Kuma ba a yarda da in karanta jarida. Kuma ba ni kadai ba ke shan wannan wahala. Ya kamata Minista ya kula da wannan tun ba game da 'yan Hamayya ba, wadanda suka yi rashin sa'a aka kai su. Kuma ina ganin wannan ma'aikata aikinta ne ta ga ana bin doka. Don saboda a tabbataɗ da bin doka da zaman lafiya, ya kamata a san yadda da a yi don ba sai ya rigaya ya faɗi ha sa'an na a ce a aiki da 'yan sarakuna. Kuma aikinsa ne ya cire wadannan wahalce-wahalce. A yanzu dai hankalimmu bai kwanta da wannan ma'aikatar ba, don dai ba don ita aka rasa rayuka da yawa a kasar nan wajen tashiin hankali ba. Abin da mu ke tambaya shi ne, mene ne dalilin wannan tarzoma? Dalilin zan iya ba da shi cikin kalma biyu, shi ne, "matsi ya yi yawa" Shugaba, idan na ci gaba da ba da wannan labari tun dai ba Kasar Tiv ba, na tabbata ba za ka yarda ba. Amma lalle abin da ke faruwa ke nan. Me ya sa wannan mutum ya tafi gida daga Kaduna. . . .

Shugaba: Ba mu son jin labari haka. Muna bin Maganar kuɗin Ma'aikatar Ministan Cikin Kasa ne, maganganu irin wadannan bai kamata ba a kawo su.

Vincent I. Orjime: Na gode Shugaba, abin da na ke ji shi ne, idan mutane ba su farin

ciki, ba su arziki. Watau abokan Hamayya a fasarmu ko ruwan sha ba a ba su.

Alhaji Ibrahim Biu: Ko Mashawarci na gardama da Shugaba ne?

Vincent I. Orjime: Ba ni gardama da Shugaba. Ina son faɗin gaskiya ne.

Shugaba: Yanzu ka na magana ne da Shugaba.

Vincent I. Orjime: Ya kamata Gwamnati ta riƙa duban wannan sosai da gaskiya. Ya kamata idan Ministan ya ji labarin wannan ya kuma ji na wannan, sai a san mai gaskiya. Ko da Ma'aikaci ya je kasar Tiv sai ya riƙa zama tare da ma'aikatan Gwamnati, ba ya jin na talakawa. In kuwa ya ji duka ne zai gani mai gaskiya. Ya kamata Ministan ya ji wannan fuskar, ya ji waccan.

Saboda irin wannan matsi shi ya sa Firimiya ya ba da umurni ga Sarakuna a ja musu kunnun Ban sani ba, ko za su ji wannan gargadi ko za su wulakanta shi. Ina son in shaida wa Ministan Al'amuran Cikin Kasa cewa, ana nana ana yin wani rikici a kasar Tiv. Lokacin da wannan rikici ya tashi, sai masu shari'a na gundumomi aka tsaida su za a nada sababbi. Amma sai abin ya ba mutane mamaki da aka sake nada wadannan masu shari'a na da.
Ministan Al'amuran Cikin Kasa: Shugaba, wannan abu bai shafi Ma'aikatata ba, ya shafi fuskar shari'a ne.

Shugaba: Ina tsammani Mashawarci bai kauce hanya ba. Yana magana ne kamar yadda zaman lafiya ya ke a wurin.

Mr Orjime: Shugaba, ina son Minista ya shiga tsakani, domin mutane ba sa' son wadannan masu shari'a da aka sake naɗawa. Su wadannan masu shari'a suna ci gaba da faɗan cewa yanzu ne fa za su ci gaba da matsa wai mahiyar *Action Group*.

Mr Akaakar: Shugaba, Sharadin Majalisa na 33 (1).

Shugaba: Har yanzu dai wannan sharadin bai shafi mai maganar ba.

Abokan Hamayya: Abin kunya! Abin kunya!

Shugaba: Bana son ana yi wa Mashawarta kuwa a lokacin da suka kawo sharuɗan Majalisa da ba na daidai ba. Wannan zai hana wadansu Mashawarta kawo sharuɗan Majalisa.

Mr Orjime: Ina son Minista ya faɗa wa ainihin masu binciken tashin hankali a Tiv su fadi gaskiya.

Shugaba: Ai mun yi maganar wannan a cikin Shirin Dokar Tarzoma. Watakila Mashawarci ba ya nan da aka yi mahawara a kan wannan Shirin Dokar. Ka iya ci gaba.

Mr Orjime: Ina son in shawarci Minista ya yi roƙari ya tabbataɗ da zama lafiya 'a Jihan Nan. A yanzu dai baya roƙari a kan wannan.

Alhaji Ibrahim Imam: Shugaba, da ban so in yi magana ba, amma na sake shawara saboda wadansu mas'alloli da suka zo. Ina son in yi magana a kan nuna bambamci da 'yan doka ke da kuma nuna bambamci da a ke yi gidan kurkukun Maiduguri. A lokacin da tarzoma ta tashi a Maiduguri, 'Yan Doka sun kama mutane da yawa. Tarzoman ta tashi tsakanin mabiya *Northern Peoples Congress* da *Action Group*. Amma abin mamaki ba wani mutumin *Northern Peoples Congress* da aka kama. Jam'iyya ta kasa rayuka da gida, fiye 1,000. Abin bakin ciki ne da aka kai maganar a Kotu ba a tsare mutum ko guda daga jam'iyyar *Northern Peoples Congress* ba. Shugaban 'yan Dokan, ba aka ce masa mutun nawa ne ya kama ya ce 160. Aka ce masa daga cikinsu mutum nawa ne 'yan *Northern Peoples Congress* sai ya ce ba ko daya. Sai aka ce masa me ya sa ba a kama 'yan *Northern Peoples Congress* ba, sai ya ce Shugabansa bai ba shi izni ba. Sai aka tambaye shi da ya ke shi ne shugaban binciken, aka ce ko ya san an kone gidan wane da wane, ya ce shi bai sani ba, shi dai am ba shi labari ne. [MINISTAN WATSA LABARAI: Bisa Sharadin Majalisa] [SHUGABA: wannan Sharadin Majalisa daidai ya ke]

Alhaji Ibrahim Imam: Sai kuma maganar kuma bambamci a kurkuku. A lokacin da aka kama Mallam Basharu wani Baturen 'yan Soba ya ba da izni a kai shi kurkuku, sai shi Mallam Basharu ya yi mini waya daga gidan kurkuku cewa, gashi nan gidan kurkuku tsare ba da ya yi wani laifi ba. Aka sallame shi daga baya. Sa'annan kuma aka ce, an same shi da muhin niyyar kisan kai. Sai aka sa masa sarƙa a kafafunsa, aka sake tsare shi a kurkuku. Lauyan Gwamnati ya ba da izni a cire masa sarƙa, amma aka fi. Haka kuma Razdan na Maiduguri ya ba da izni a cire masa sarƙa, har wa yau aka fi.

Shugaba: Shin yaya maganar Mallam Basharu ta ke yanzu ne?

Ministan Ilmi: An daure shi shekara uku.

Alhaji Ibrahim Imam: Amma, Shugaba, a lokacin da hargitsi ya tashi a Maiduguri cikin 1957 an kama mutanen *Northern Peoples Congress* ba a sa musu sarƙa ba. An bar su suna sanye da rigunansu na kansu, suna saye da hulunansu da agogunansu, kai har ma shinfidu da katifu a ke kai musu a gidan kurkuku. [MASHAWARCI: Ka je ka gani da idonka?]

Banda wannan kuma Shugaba, kowa ya sani mata da ke tsare a gidan kurkuku ba a ba su aiki mai tsanani. Amma matan da ke bin Jam'iyyata da aka kama su, ana gana musu wuya. Ana fitar da su a fili suna kwabar laka don gina gidan kurkuku, alhali kuwa mata idan an tsare su a gidan kurkuku ba sa fita waje, aikinsu bai wuce na cikin gidan kurkuku ba.

Bisa ga fa'idar En'e, ba a yarda mata su yi aiki mai wuya ba, sai dai su yi aiki mai saufi. Amma wadannan mata an kai su waje su yi aikin kwaso kasa da diban ruwa, to, yaya za a game bambanci a gidan kurkuku. Kuma ina son in yi magana a kan abin da ya faru a Potiskum. Wani magoyin bayan jam'iyyata yana magana da wadansu mutane sai aka kira shi fara daga Maiduguri, daga wurin laccan ya mike zuwa tashar mota inda ya gamu da wadansu magoyan bayan *Northern Peoples Congress* wadanda suka ba shi kashi sosai. Da ya zo wurina sai na kai shi wurin Minista don ya ga irin abin da aka yi masa, don lokacin shi mutumin kamar ba zai yi rai ba. Ministan ya ce, ya je wurin Sakatarensa ya ba shi labarin yadda aka yi. Sai na gaya wa Ministan ya yi teleho zuwa wurin Sakatarensa cewa ga wani nan yana sauka zuwa wurinsa don ya bincika magana, amma sai shi Sakataren ya ce, ba shi da damar ganin mutumin sai gobe. To, yaya za a ci gaba da nuna bambanci cikin Gwamnati irin wannan. Ina neman Ministan Al'amuran Cikin Kasa a hana irin wannan nuna bambanci a cikin gidan kurkuku. Ina jin Mallam Bala Keffi yanzu yana gaya wa Mallam Ango Soba irin cin mutumcin da a ke wa Mallam Zukogi shi kuwa Sakatare ne na wata Jam'iyar Kasar nan. Ana sa shi yana yanku ciyawa, yana aikin da ya fi wuya yana daukar kaya ga shi kuwa laifin da ya yi bai yi girman da za a yi masa laka ba. [MINISTAN LAFIYA: Ya bar hanya Shugaba.]

Shugaba: Oda! Oda! Idan ba a gama shari'a cikin Kotu ba bai kamata a rika kawo maganar-ta cikin Majalisa ba. Wannan babban wuri ne don ita ce Kotu ta farshe.

Alhaji Ibrahim Imam: Na gode Shugaba da wannan sharadin Majalisa, amma ba wai muna magana kan shari'ar ba ne. muna magana ne kan irin wahalar da a ke ba 'yan siyasa a gidan kurkuku. Wannan abu kuma ya faru ga Mr Olowoyin, shi dan jam'iya ne wanda ya ke yana da girma a cikinta kuma shi yana daya daga cikin mashawartan *Native Authority Council* ta Ilorin kuma shi wakili ne a Majalisar nan. Lokacin da haka ta same shi sai aka ce ya je yankar ciyawa don mutane su gan shi su yi masa dariya. Amma da ya daukaka Rara aka

[ALHAJI IBRAHIM IMAM]

kawo shi gida. kurkukun Kaduna ba a ba shi wahala ko kadan ba. To, don irin darajar da ke tare da 'Yan Majalisar nan, shi ya sanya bai kamata a riƙa wulakantasu irin wannan ba. Domin in wani daga cikin mutanen Gwamnatin *Northern Peoples Congress* ya yi laifi ba a wulakanta shi haka. Yanzu haka ba za mu yi farin ciki mu ga Cigari na saran ciyawa, haka kuma wani Minista ba zai so haka ba. To, dom me ba za a yi haka ga sauran abokan hamayya ba. Idan kuwa ka karanta labarin shi Cigari a cikin shari'ar, ba shi da daƙin ji ko kadan.

Ministan Watsa Labarai (Alhaji Ibrahim Biu): Shugaba, kamar yadda Shugaban 'yan hamayya bai yi niyyar magana ba, ni ma ga ba ni da ita. Amma ya kawo waƙansu abubuwa da ya ce Bornu En'e ta yi, ina son in cire waƙansu ruɗami da ya kawo. A cikin 1954 Alhaji Ibrahim Imam sanannen mutum ne a Bornu. A lokacin yana tara 'yan iska a Maiduguri yana karanta al'amuran siyasa irin na ƙasashen da suka ci gaba. Tashin hankalin da ya faru ma, kan don an kashe wannan *Northern Peoples Congress* guda ne wanda bai yi kome ba yana wucewa ne kawai ta kofar gidan Alhaji Ibrahim Imam wai don ya ce "WURPO" kawai. Don wajen ramawa, mutane suka ruƙo nan ne aka kashe mutane goma sha ɗaya.....[ALHAJI IBRAHIM IMAM: Wannan ƙarya ka ke faɗi] (*Hayaniya*).

Shugaba: Ci gaba, idan kana bin ta mutane ba za ka iya magana ba a nan.

Alhaji Ibrahim Biu: Kuma wannan ma mutanen gari ne kawai suka kawo shi amma ba *Northern Peoples Congress* ba. Lokacin da 'yan sanda ke binciken wannan magana sai 'yan *Action Group* da Alhaji Ibrahim Imam suka ba da sunanyen waƙansu 'yan *Northern Peoples Congress* waɗanda ma ba sa garin lokacin da abin ya faru, amma daga baya, da aka ga ba su da laifi, sai aka sallame su. Kuma ya ce, in an daure wani ɗan jam'iya da ba *Northern Peoples Congress* ba, abokan hamayya, sai a riƙa ba su wuya, wannan ba gaskiya ba ne. Shugaba, ina so im bayyana yadda abin nan ya faru har aka kashe mutanen nan goma sha ɗaya. Lokacin da Alhaji Ibrahim Imam ya dawo daga Hajinsa ya bi ta ƙasashe da yawa ya ga irin hanyar da su ke yi ta siyasa maras kyau kuma ya yi kulle-kulle da su. Lokacin da ya dawo ba wani tashin hankali, *Northern Peoples Congress* da sauran jam'iyyu na zaune lafiya a Maiduguri babu tashin hankali.

Watau abin da ya ke hasalin abin, a lokacin akwai wani ɗan *Bornu Youth Movement* wanda zai yi aure, ka kuwa san kullun aka yi aure sai

an yi hawan Angunci. Saboda En'e ta Barno ba za ta iya hana su famit ba, domin sun ce suna buƙatar kusantar 'yan *Northern Peoples Congress*. A wajen hawan Anguncin kuwa sai ɗaya daga cikin 'yan *Bornu Youth Movement* ya tafi ya zauna kusa da matan *Northern Peoples Congress* sai kuwa aka ce masa ya tashi, ya kuwa Ri. Da ɗaya daga cikin 'yan *Northern Peoples Congress* ya tashi ya tilasta shi sai fada ya tashi. Sai 'yan doka suka zo suka kama mutane arba'in da huɗu, aka shirya za a yi shari'ar a Kotu. Ranar shari'ar su 'yan *Northern Peoples Congress* ba su san zai zama gagarumin fada ba, balle su zo da makamai. Ba a ma sene cewa Alhaji Ibrahim Imam ya rigaya ya shirya wannan sharrin ba har ya gudo Kaduna. (*Dariya*).....[ALHAJI IBRAHIM IMAM: Oda! Oda! Shugaba].

Shugaba: Ni ma ina da nufin kawo batun Oda, cewa an karya Doka. Kada wani Mashawarci ya yi wa wani ɗan'uwansa Mashawarci tsawa bisa kan ya kauce hanya. Ya kamata Oda kauce hanya za ta bi ta wajen Shugaba ne, wannan kuma ya rage saura gare ni in aikata haka idan na ga ya cancanta.

Alhaji Ibrahim Imam: Bai kamata wani Mashawarci ya ambaci sunan ɗan'uwansa Mashawarci da mummunan zance ba, kuma lalle idan ba haka na yin ba, ina iya kai wannan soke-soke gaban shari'a.

Ministan Watsa Labari (Alhaji Ibrahim Biu): Shugaba, idan na ce *Bornu Youth Movement*, ina nufin Rawar *Action Group*. Sai su *Bornu Youth Movement* suka bobboye matansu da dukiyarsu suka kuwa fito da takubba, da asake da masu.....

Alhaji Ibrahim Imam: Shugaba, wai shin muna zaucen Kasadin Kudun ne ko batun haɗitsin Barno?...[SASHEN GWAMNATI: Ai kai ka kawo wannan batu! Ba kai ka kawo haka ba? Tun da ya ke kai ka kawo sai an yi batun kuwa, yau sai mun gane asirinka].....

Shugaba: Na rigaya na ce idan za ku kawo batun Oda ku yi wa Shugaba, ba da junanku ba. lalle idan kuka ci gaba da haka, al'amari zai faɗi, ni kuwa zan dakatad da Majalisa sai gobe. Ina tsammani daidai ne Ministan Watsa Labarai ya bayyana yadda shi ya san abin ya faru, tun da ya ke wani Mashawarcin 'Yan Hamayya ya kawo batun da farko.

Alhaji Ibrahim Biu, (Ministan Watsa Labarai): Shugaba, lokacin da 'yan *Northern Peoples Congress* su ke zaune, sai ɗan *Bornu Youth Movement* ya je ya zauna kusa da su, sai kuma fada ya tashi kamar yadda na fada a da. Ainihin abin ma Mallam Bashar ne ya hau

motarsa, sa'annan ya ce "Bismilla", sai kuwa 'yan *Bornu Youth Movement* suka fada wa 'yan *Northern Peoples Congress*. Sai shi kuma ya je ya fada wa Razdan cewa akwai fada a gari, ya kuma tafi ya fada wa Baturen 'yan Sanda sa'annan ya gudu zuwa hanyar Damaturu. Da 'Yan sanda suka zo suka tarar su 'yan *Northern Peoples Congress* ne a ke ta cuta domin ba su da makamai sai 'yan *Action Group*. Idan da shi Shugaban Hamayya ɗan Doka ne, sai yaje ya kama marasa laifi a maimakon masu laifi ko? A ganina 'yan doka sun yi aikinsu daidai. Shugaba, yadda wannan mummunan abu ya faru ke nan. Ina tsammani aikin 'yan Hamayya ne su ba da shawara ga Gwamnati lokacin da shawarar Gwamnati ba ta gami mutane ba, amma ba su zo suna ta yi mana ƙarairayi a Majalisa ba. Ina bakin ciki ƙwarai da ya ke sun bata wa waɗanda suka zaɓo su ƙuri'a. Ina kuma fata nan gaba abin da ya fi kyau, Alhaji Ibrahim Imam ya bar ƙarya, domin wannan ba farkon ƙarairayinsa ba ne a wannan Majalisa.

Ministan Cikin Kasa (Alhaji Muhammadu Kabir): Shugaba, game da maganganu da Mallam Bala Keffi ya yi a game da yadda a ke cika waƙansu gurabu a ma'aikatata, na bincika wannan labari sai na ga galibin gurabun da ba kowa, kusan uku bisa huɗu nasu na ƙananan mataimakan *Printing* ne. Ba wani gurbi wanda ya zama dole a cika shi da waƙansu ma'aikata masu fenшо. Watau yadda a ke yi shi ne, ana cikawa a hankali da masu koyo, kuma muna da 'yan Arewa masu koyo 75.

Game da maganar Mr Orjime, game da waƙansu abubuwa game da kurkukun En'e-En'e, ni ba a taɓa kawo mini ƙara kan irin wannan ba. Wajen wata goma ina ziyartar gidajen kurkuku, babu waɗanda suka taɓa kawo mini watsan ƙara. Kuma ma'aikata masu aiki gidan kurkuku ba su taɓa rubuta wannan cikin littafansu ba. Haka kuma ya yi magana da yawa kan zaman lafiya a cikin kurkuku, wannan kuwa ba aikina ba ne. Saboda haka ba za ni ba shi amsa ba.

Na gode wa abokin aikina Alhaji Ibrahim Biu wanda ya ba Shugaban 'Yan Hamayya amsa. Ba shakka halin Shugaban 'Yan Hamayya ne ya tashi ya yi ta maganganu ba tare da dalili ba.

Shugaba: Ko da ya ke ba na son tsaida Minista, amma ina tsammani an yi magana ta isa kan wannan, don kada mu bata lokaci, don ba mu da lokaci isasshe.

Maganar ita ce:—(a) Cewa Karamin Aji na 1—Albashi a Aji na 242—Ma'aikatar Ministan Al'amuran cikin Kasa—a gyara shi ta hanyar sanya 1 (21) *Assistant Chief Protocol* a albashin

£1,500 bayan ƙaramin aji na (20), da kuma waƙansu ƙananan Ajujuwa bayan 21 a sake musu lamba.

(b) Cewa jimlar kuɗin albashi a Aji na 242 a kara shi da £1,500, watau daga £101,280 zuwa £345,040.

An yarda.

Karamin Aji na 1 da na 2-15.

Alhaji Ibrahim Imam: Shugaba, me a ke nufi da bayyana masu ziyara? Ko yana nufin motar da za ta ɗauke su ne?

Ministan Cikin Kasa (Alhaji Muhammadu Kabir): Wannan ƙanƙancu aji ana ganinsa a ko wane ofishin Minista. An yi shi ne don masu ziyara na cikin kasa.

Alhaji Ibrahim Imam: Ba ina ganin laifin kuɗin ba ne, amma me ya sa ba a sashi daidai da yadda ya kamata ba. Zai fi kyau in an ce "suhuri".

Shugaba: 16-24, 25-32, 33-35, 36-37, 38-42. Maganar ita ce, kuɗin da aka tanada £525,050, saboda aikace-aikacen Ma'aikatar Ministan Al'amuran Cikin Kasa su tabbata cikin fasalin.

An yarda.

Aji na 243—Ma'aikatar Ministan Kasa da Safiyo

Mallam Bala Keffi: Shugaba, na tashi don in gode wa Ministan kan yadda ya ke aikinsa. A wannan ba shakka yana taimakon mutane kan ba da gidaje, tun ba 'yan Arewa ba. Ko wace shekara yana yin ƙoƙari wajen ba 'yan Arewa fuloti, tun ba wajen fuskar yin ciniki ba (*Commercial Area*).

Ni dai na gode wa Minista.

Shugaba: Maganar ita ce, kuɗin da aka tanada £350,135 don Ofishin Ministan Kasa da Safiyo su tabbata cikin shirin Dokar.

An yarda.

Aji na 244—Ma'aikatar Dokoki da Komishinan Kotunan Kasa

Alhaji Ibrahim Imam: Shugaba, koda na ke da rashin goyauwa bayan Atone-Janar, bisa gaskiya ya iya aikinsa, don na sani ma'aikatarsa ita ce tafi ko wace wahala. Duk mun yi maganganu kan yadda a ke tafiyad da dokar ƙasar nan. Tun da ya ke shirin nan na tafiyad da Kotunan ƙasar nan ana amfani da shi a Kotunan ƙasa, kuma ana amfani da su a ko wane Kotuna na Majistarori, ina son jawo hankalinsa game da wata wahala game da wannan, ta tanade-tanaden Kotunan Kasa yana bai wa

[ALHAJI IBRAHIM IMAM]

manyen Kotuna wuya saboda kiran mutane su ba da shaida ta kan wata shari'a da ke gabansu. Tun ba kashi na 70 na Dokar Kotunan Kasa ta 1956 ba. Haka kuma kashi na 20,229 na 1960. Da yardar Shugaba, ina son karanta wannan Doka. Shi ne sharadi na 70 na Dokar Kotunan Kasa na 1956. Haka kuma kashi na 286 Dokar ta ce, haka lokacin da aka rubuta wata shari'a game da laifi a kotu da ke da babban Joji da aka duba ko wanda ya ke kai faran, ko mai tabbata da laifin, ba a yarda wani ya yi magana a madadin mai daukaka farar ba. Haka kuma kashi na 288 an fada cewa, wata kotu da ke gudanad da ikonta na daukaka fara za ta yi haka ba tare da yin wani abu ba idan ta tabbata a cikin shari'ar farko, an ce, shi wanda ke daukaka fara ba a saba masa ba a lokacin da a ke shari'ar. Zai fi kyau idan za a sake kiran shaidun mai daukaka fara na farko zuwa ga kotun da a ke daukaka fara don su sake ba da shaidarsu, kan cewar shaidar da suka bayar a kotu na farko zuwa ga kotun da a ke daukaka fara bai wadatas ba, don shi mutumin da ya daukaka fara ya sami dama a sake jin shaidunsa a Kotun Daukaka Kara. Dalili kuwa domin idan aka yi wa mutum shari'a a Kotun Alkali aka rubuta shari'ar a wannan Kotu, idan aka daukaka fara zuwa wata kotu, ba za a sake kiran mutanen da suka ba da shaida ga Kotun Daukaka Kara daga Karamar Kotun Alkali ba. Haka kuma kotun da aka daukaka fara, ba ta da ikon ta ce ba ta yarda da shari'ar da aka yi a karamar kotu ba. Shari'ar da aka yi na tarzoma a Maiduguri an tabbata shaidar da aka bayar a wannan kotu ba shi aka bayar a kotun da aka daukaka fara ta rifa kiran shaidun mai daukaka fara da suka ba da shaida a karamar kotu.

Kafin in zauna Shugaba, ina son in fadi wani abu da ya faru ga Mashawarcin nan Mallan Basharu.

Atone-Janar: Wannan Majalisa ba za ta saurari al'amarin wani mutum ba da ba a gama da shari'arsa ba.

Shugaba: Ka fadi gaskiya.

Alhaji Ibrahim Imam: Shugaba, ina kuma son in yi wata magana game da wata shari'ar kisan kai da ya faru lokacin da 'Yan sanda suka kamo wadansu mutane biyu da a ke tuhumsu da kisan kai. Ganin haka sai da muka tashi muka yi binciken da kammu. Watau wani mutum da aka kashe wai shi Abba Guda. Lokacin da muka yi binciken, sai muka kama mutanen nan biyu da mu ke tuhuma. Muka je kotu sai Loyammu ya rantse a kan su ke da laifin kisan wannan mutum. Saboda wannan rantsuwar sai aka ba da takardar kamu

a kama wadannan mutane. Amma abin-mamaki kuma abin bakin ciki, har yanzu 'yan sanda sun gaza kama wadannan mutane. Idan 'yan doka ba sa iya aiki da En'e, to, ban ga dalilin da zai sa kotu ta ba su takardar kamu mutanen da aka same su da laifi ba.

Atone-Janar: Ba zan yi kome game da wannan ba don kuwa wannan ya shafi Ministan Gwamnatin Tarayya mai kula da 'yan sanda ne. Mashawarci yana iya ganin Ministan Tarayya.

Alhaji Ibrahim Imam: Yau dai Atone-Janar Ya hasala, ko da ya ke maganata mai kyau ce? Gaskiya ne a rinka jawo hankalin Atone-Janar game da wannan. Ina fada masa gaskiya irin abubuwan da ba su da kyau a fasan nan, kuma aikimmu ne mu gaya masa. Ko da ya ke aikin Gwamnatin Tarayya ne, ya kamata ya binciki maganar. Ga shi kwanan nan muka sami wata takarda daga baturen *Criminal Investigation Department* Kano. Maganar da na so in ce Shugaba, ya kamata a rifa gargadin 'yan sanda su rifa yin aikinsu sosai.

Kafin in zauna ina son in yi magana a kan Komishinan Kotun Kasa. Kwanan baya mun rubuta wa Komishinan takarda, muka aika da kofen takardar ga Atone-Janar, daya kofen kuma ga Razdan na Maiduguri cewa En'e ta Barno tana nafa wadansu ma'aikata wadanda suke an taɓa daure su.

Shugaba: Ko Mashawarci zai gane cewa wannan sha'anin yana hannun En'e ne, suna da damar su dauki wanda su ke so ya yi musu aikin shari'a.

Alhaji Ibrahim Imam: Ni a ganina kananan ma'aikata na kotuna wannan bai shafe su ba.

Shugaba: Abinda na kula da shi shi ne, ko Gwamnati da da hukumti ciki, to, babu wani Gwamnati. Wannan ya kamata in sanar wa Mashawarta cewa bai kamata su sanar da Majalisar nan irin abinda Gwamnati ba za ta iya kome kansa ba.

Alhaji Ibrahim Imam: Shugaba, a nan kam ba zan goyi bayan abin da Atone-Janar ya bayar ba. Domin ya fadi ba a daukar wadannan sai an yi shawara da Hukumar Daukar Ma'aikata masu shari'a. Kuma Gwamnati ne ta nafa su, kuma Hukumar nan na da hannu a kai, cewa nafa wannan lalle ya zama Hukumar nan ne ke yinsa. Shi ya sa mu ke so Gwamnati ta shaida wa Hukumar nan abinda ke faruwa a wadannan kotuna.

Shugaba: Bana son in katse Mashawarci sai in yena magana ba tare da dalili ba, amma in an kawo cewa maganar ba ta bisa hanya ya kamata ya zauna.

Mallam Bala Keffi: Shugaba, ina son in ambayi Atone-Janar wadansu abubuwa wadanda ban game ba game da Kotunan Kasa. Misali, ga wadansu Sarakuna su ne Shugabannin Kotunan Kasa sannan kuma suna da wata martaba wadda Gwamnati ta ba su na Minista maras Gafaka, shi kuwa dan *Northern Peoples Congress*. To, idan aka kawo wani dan hamayya, me zai sa ya yi masa shari'a kan gaskiya?.....

Shugaba: Ina bakin ciki da Mashawarci bai karanta sharadin Majalisa na 24 (8) ba. Na tuna na ba su dama da su kawo batu a kan Kotunan Kasa, ina tsammani kuwa sun yi haka an kuwa ba su amsosai. Ba za mu yarda da ketare sharadin Majalisar nan mai lamba 24 (8) ba. Idan kana son yin wadansu maganganu ne sai ka yi ba tare da fata lokaci ba.

Mallam Bala Keffi: Wannan shi ne da ma na ke so, ka kuwa riga ka ba ni amsa, koda ya ke Atone-Janar na ke so ya ba ni wannan amsa.

Atone-Janar: Shugaba, da farko ina son ba da amsar maganar Shugaban 'Yan Hamayya. Ina fata Mashawarci ba yana son ya ruda da Majalisar nan ba ne, kuma ya rudad da kansa. Ya zo nan Majalisar da wata dokar da bai karanta ba sosai, wanda ya rudad da mu duka ba da gangan ba. Ya karanta wadansu kashi, amma bai karanta su sosai ba. Kashi na 70 na Kotunan Kasa an gyara shi, shi kuma ya karanta sabon kashi na 70 (c). A cikin gyaran da aka yi am bayyana a Kotun da aka daukaka fara, kotun na iya sake jin farar, ko ya ji jawabin wannan shari'ar in yana neman ya tabbata da gaskiya. Kuma in ya duba faramin sashi na biyu na Kotunan Daukaka Kara inda aka ce za a iya sake ba da shaida. Yanzu Mashawarci na karanta mana sharadin doka ne wanda ba a riga an gyara ba, na 1956. Idan Mashawarci na zuwa Majalisa yana karanta abinda aka gyara ko aka soke, ba za mu dogara a kan su ba. An kawo wannan kashi ne don a hana mutane wadanda aka riga aka same su da laifi, amma su rifa neman daukaka fara. Akwai a shekaru uku da suka wuce, wanda aka sallama kan mai tafinta bai sa hannu a kan takarda ta hudu ba.

Jawabin da Mashawarci ya bayar game da Cif-Joji, bisa duba rubutaccen yadda aka tafiyad da shari'a, wannan bai kamata ba, sai ko idan ana bukarar haka a wani Kotu. Wannan ya shafi kashi na 285 wanda bai ce kome ba game da daukaka fara sai dai ko idan Cif-Joji ya kira takardun don ya gani ya tabbata da yadda aka tafiyad da shari'ar a wata Kotu. A farshe dai na ga duk maganganun da Alhaji

Ibrahim Imam ya yi bai kamata ya yi su ba a Majalisar nan. Ina fata a nan gaba Mashawarci zai rifa zuwa ya shawarce ni idan ya sami wata rikitarwa, wannan ba zai bata lokacin Majalisar nan ba ke nan. Kuma a game da jawabin Mallam Bala Keffi, Sarki yana iya zama Minista a farkashin Shirin Mulki, haka kuma yana iya zama Shugaban Kotu a wannan farkashin. Ta yiwu Mashawarci ba zai yi na'am da wannan shirin ba, amma haka ya ke. Har wa yau a farkashin shirin Mulki. Sarki ya iya shari'a, amma ba a yarda ya yi shari'ar da ya ke da sha'awa a cikin ta ba, haka kuma wadda ta shafe shi. Idan kuma haka din ya faru, ga Babban Kotu da kuma Babban Kotun Daukaka Kara na Tarayya, a iya zuwa kan.

Shugaba: Kananan Aji na 1, 2-11, 12, 13-25, 26-44. Maganar ita ce, kudin da aka tanada. don wannan aji a yarda da su.

An yarda.

Aji na 246—Ma'aikatan Ministan Mulkin En'e-En'e.

Mallam Bala Keffi: Ina da wani dan zance game da Kaduna, shi ne, su Masuunguwoyi. . . [MINISTAN MULKIN EN'E-EN'E. Shugaba, Babban Garin Kaduna ba a farkashin ma'aikatan ya ke ba.]

Mallam Ango Soba: Na tashi ne don in yi magana game da wannan Ma'aikata. Watau lalle Minista ya yi kofari a cikin shekaru biyun nan da suka wuce, mun ga ci gaban aikinsa a Ma'aikatan En'e-En'e. Abin bukatammu kuma yanzu shi ne, duk Majalisun En'e-En'e su zama zaɓaɓɓu. Ya kamata a yi haka tun da ya ke mun sami 'Yancin kammu, ga shi kuma muna tafiyad da harkokimmu lami lafiya tun lokacin. Na lura a yawancin Majalisun fasashen Arewa ta Tsakiya zaɓaɓɓu ne, suna kuwa zaune lafiya. Da ma dai na sani, Shugaba, cewa rashin lekawa a duba abu shi ke kawo yawan damuwa, amma da zaran an leka an geni, shi ke nan. A da, da mu ke waje muna cewa ba a yin kome a Majalisar nan, amma yanzu da mu ke muna cikin Majalisar ne muka san lalle ba wasa a ke yi ba, sai aiki. Ga shi wannan ma har ya rage zarge-zargen da mu ke wa Gwamnati. Kun san talakawan fasan nan suna hushi kwarai da gaske domin Dokokin da a ke kafawa, ko da ya ke muna sane da kome da komensa mun kuma san dokokin daidai ne, sun kuma cancanta.

Da taimakon Ministan, mun sami Kamaru ta Arewa. Amma abin da ya sa aka same su shi ne, an yardar ma su da Majalisunsu zaɓaɓɓun Mashawarta za su fi farfi. Shugaba, yadda a ke izaton mutane yanzu, dabararsu tafi haka nan,

[M. ANGO SOBA.]
don sun fara gane irin abin da a ke ba su da su sanya hannu, yanzu ba su sanyawa sai sun ga dalili. To, idan kuwa aka bi wannan hanya, shi ne wanda zai kawo zaman lafiya a kasar nan. Saboda haka muna son Ministan ya bi abin da mu ke so don ya yi wani abu game da wannan.

Mr Vincent I. Orjime: Ina son yin tambaya Shugaba. Da dai ina da doguwar magana, amma yanzu magana ce kawai zani yi. Shugaba, an rushe Majalisarmu ta Tiv saboda hargitsin da aka yi, ina son sanin in za a yi sabon zaɓe, irin hanyar da za a bi. Ina son in sani in za a zaɓa, za a zaɓi Mashawarta ne ko ko nadaddu? Ina son jin wannan amsar.

Mallam Sama'ila Ahmed, Dallatun Zazzau: Shugaba, ina gode wa Ministan da Ma'aikatarsa, don haka ina son yin magana game da Makarantar Koyon Aikin Mulki ta Zariya. Muna kiranta "Makarantar Kongo". Amma fa Kongo yanzu ba abin a yi amfani da shi ba ne. Ina kawo shawarar cewa tun da Shugabammu shi ne ya kafa wannan makaranta, ya kamata a sanya mata "Makarantar Sardauna".

Kuma ita wannan makaranta tana tafiyad da kos iri iri, amma ban da na *technical*. Kuma ita ce makaranta ta farko a irinta a Afirka ta Yamma.

Alhaji Ahmed Fatika: Shugaba, Mai girma Mashawarci daga Zariya a gefen sashen Hamayya ya yi magana kan Majalisa. Ko da ya ke ya yi maganar a hanya dabam, bai nuna abubuwan da En'e ke nufi ba, saboda haka mutane za su yi tsammani yana nufin Majalisar En'e ta Zariya. Saboda sanarwa ga Majalisar nan cewa, Majalisar En'e ta Zariya akwai zaɓaɓɓun wakilai shida, kuma am fara da kawayuka. Kuma yana cikin waɗanda suka shiga zaɓen, amma ya fadi. Kafin ya zauna ya kamata ya rofi gafara ga wannan Majalisa. Da waɗannan 'yan maganganu, ina rokon in zauna.

Ministan Mulkin En'e-En'e: Shugaba, kafin in yi waɗansu maganganu, ina gode wa Mallam Ango Soba game da maganarsa ta Ma'aikatata. Duk yawancin maganganun da ya yi ya kamata a ba shi amsa. Ina son sanar da shi cewa yawancin Majalisar En'e duka, biyu bisa uku an zaɓe su ne. Kuma ban yarda da Mashawarci ba, cewa, mutane sun fara gajiyi da En'e. Ban taɓa samun irin wannan zargi ba a cikin ma'aikatata. Ina fata Mashawarci zai sami lokacin da zai je ma'aikatata don ya gani da kansa.

Mr Orjime ya yi magana kan batun zaɓen En'e ta Tiv, ina tsammani bai kamata in ce wa kowa kome ba, sai bayan da na shawarci mutanen garin.

Bisa ga maganar Dallatun Zazzau, Gwamnati ta rigaya ta shirya yadda za a kira wannan makaranta, watau *Sir Ahmadu Bello College*. Ko kwanan baya kuwa Ministan Ilmi ya fadi wannan, har kuma ya yi maganar shirya Komiti na shirya wannan Jami'a.

Shugaba: Tun da Minista ya ba da amsa sai mu ci gaba.

Karamin Aji na 1, 2-18, Maganar ita ce kudin da aka tanada £443,055 saboda aikace-aikace. Ma'aikatar Ministan Mulkin En'e su tabbata cikin shirin Dokar.

An yarda.

Shugaba:

Aji na 247—Makarantar Koyon Aikin Mulki

Karamin aji na 1-22.

Karamin aji na 22-27 da 28-32.

Maganar ita ce, jimlar kudin da aka tanada £13,812 don Aji na 247—Makarantar Koyon Aikin Mulki su tabbata cikin fasalin.

An yarda.

Aji na 248—Ma'aikatar Ministan Tarbiyya da Hada Kai

Ministan Tarbiyya da Hada Kai: Shugaba, mai girma, na tashi in kawo batun da ke kan sunana a kan Takardar Aikin Rana cewa, a fara shirin na 248, Karamin Aji na 1, a fara wani gurbin aiki na *Assistant Executive Officer*, a matakin albashi na CE 1, 2 da tanadin £510.

(b) Cewa jimlar kudin Albashin a karkashin Aji na 248 Ma'aikatar Ministan Tarbiyya da Hada Kai—Karamin Aji na 1 a fara shi da £510, watau daga £103,420 zuwa £103,930.

(c) Cewa jimlar kudin da aka kasafata sabo da ayyukan Aji na 248—Ma'aikatar Ministan Tarbiyya da Hada Kai a fara, watau daga £216,800 zuwa £217,310.

Abin da ya sa na kawo wannan magana saboda farin aiki da aka samu a Ma'aikatata. Wajibi ne a fara wani ma'aikaci saboda farin aikin nan da aka samu. A yanzu haka akwai guraba na *Executive Officers* guda biyu a Ofishina wanda ya ke *Assistant Executive Officer* shi ke riƙe da aikinsu. Amma idan ciyad da wannan *Assistant Executive Officer* gaba zuwa ga matsayin *Executive Officer*, watau sai a samo wani *Executive Officer* da ya kware wajen aiki ya riƙe matsayin *Executive Officer* guda,

Shugaba, ina roko in kawo batu.

Ministan Ayyuka: Ina roko in goyi baya.

Shugaba: Maganar da zan kawo ita ce, kamar yadda Ministan Tarbiyya da Hada Kai ya kawo a cikin batunsa.

An yarda.

Shugaba: Karamin aji na 1, na 2 zuwa na 12.

Alhaji Ibrahim Imam: Shugaba, ina roko in yi magana a kan Karamin Aji na 2.

Shugaba: Ba dama, mun wuce wannan Karamin Aji.

A Karamin Aji na 12 da na 25.

Alhaji Ibrahim Imam: Shugaba, ina son in yi magana a kan Karamin aji na 22. Ko Minista zai iya ba mu bayani ko wane irin aikin meta ne ya ke nufi, kuma wane irin aikin su ke yi.

Ministan Tarbiyya da Hada Kai: I, akwai.

Shugaba: Maganar ita ce, jimlar kudin da aka tanada £217,310 don Aji na 248 Ma'aikatar Ministan Tarbiyya ya tabbata cikin fasalin.

An yarda.

Shugaba: Aji na 249—Ma'aikatar Ministan Ciniki da Sana'o'i

Alhaji Ibrahim Imam: Shugaba, ina son in yi magana a kan wannan ma'aikata na Ministan Ciniki da Sana'o'i. A yanzu Shugaba, wannan Ma'aikata aikinta kankane ne. Ban sani ba ko Firimiya zai fara wa wannan Ma'aikata aiki. A ganina aikin Ministan Tarbiyya da Hada Kai ta wata fuska kamar wajen bai wa manoma rance, bai shafi wannan Minista ba. Wannan ya shafi Ministan Ciniki da Sana'o'i ne A Jihar Yamma ma aikin manoma aikin Ministan Ciniki da Sana'o'i ne. Don haka ya kamata Firimiya ya danka wa Ministan Ciniki da Sana'o'i wannan aiki. Shugaba, ina magana ne bisa ga abin da na sani, domin kuwa ga Istimat na Jihar Yamma a hannuna. ... [ALHAJI DALHATU BIDA: Da Jihar Yamma mu ke aiki]. . . . Ina fata wannan shawara tawa za ta sami goyon baya.

Ministan Tarbiyya da Hada Kai: Sha'arin rarraba wa Ministoci aiki, aikin Firimiya ne ba abin da ya shafi Ministan Ciniki da Sana'o'i ba.

Shugaba: Tilas ne Mashawarci ya yi maganar da ta shafi Ofishin Ministan Ciniki da Sana'o'i.

Alhaji Abdullahi Maikano Dutse: Ina son in gode wa Ministan Ciniki da Sana'o'i saboda abin wanda ma'aikatarsa ta yi wa Jihar

nan. Wajen yin haka ina son tuna masa wata magana da wani Mashawarci ya taɓa kawowa a wannan Majalisa. Wannan magana ita ce, maganar shukan dabino da kuma ma'aikatar dabino. An yi maganar inda za a kyautata dabino a fasan nan—watau inda za a kafa Ma'aikatar Dabino, Dabino yana da yawa a kasar da na fito. Saboda haka, idan an kafa wannan ma'aikatar a kasar da na fito, mutanemu za yi su amfani kwarai da gaske.

Ba shakka wannan zai kara arzikin kasar nan.

Shugaba: Karamin aji na 21.

Alhaji Ibrahim Imam: Ina son magana Shugaba kan Karamin aji nan. Ina son in sani daga wurin Minista irin aikin da wannan zai yi. In an duba cikin istimat, za a ga *Industrial, Production, General Section*, wannan sunan sarautarsa daya ne. Suna yin aiki dabam dabam ne ko daya ne?

Ministan Ciniki da Sana'o'i: Shugaba, ina son in jawo hankalin mashawarci ga shafi na 9 (70).

Alhaji Ibrahim Imam: Ai babu wani abu a nan. Watau bambanci biyu kadai wannan ma'aikata ke yi, akwai *Commercial Industry, Industrial Section*, na tabbata waɗannan duk abu daya ne.

Shugaba: Karamin aji na 22-24. Maganar ita ce, jimlar kudi £96,975, su tabbata cikin shirin kasafin.

An yarda.

Aji na 250:

Mr Vincent Orjime: Shugaba, ba zan yi wata magana ba don kar in bata lokaci, na riga na sami bayani.

Shugaba: Maganar ita ce, £780,675 da aka tanada don ma'aikatar Ayyuka su tabbata cikin shirin fasalin.

An yarda.

Aji 251. Babu wani gyara.

Maganar ita ce, abin da aka tanada don kananan ayyuka £1,604,850 su tabbata cikin shirin kasafin.

An yarda.

Aji na 252. Abin da aka tanada £311,430.

Maganar ita ce, su tabbata cikin fasalin.

An yarda.

Aji na 253. Maganar ita ce, abin da aka tanada £53,085 su tabbata cikin shirin kasafin.

An yarda.

Yanzu mun zo kan muhimman aji, ko za mu zartas da su? Idan Mashawarta sun yarda,

[SHUGABA]

Aji na 280. Kyautata hanyoyi. Maganar ita ce, abin da aka tanada £3,479,250 su tabbata cikin shirin kasafin.

An yarda.

Aji na 281. Gine-gine Ma'aikatar Ministan Ayyuka. Ina zaton Minista na da gyara.

Ministan Ayyuka: Shugaba, na tashi in kawo batu da ke kan sunana a cikin aikin rana cewar, (a) Sabon aji na da ke kira Makarantar 'Yammata ta Zariya da aka tanadi £50,000 da kuma *Elementary Training College* da aka tanadi £250,000 a sa su farkashin Aji na 281 Gine-gine na ma'aikatar Ministan Ayyuka a kan karamin aji 98.

(b) Cewar, sabon aji da ke kira Makarantar 'yammata Birnin Kebbi da aka tanadi £50,000 kuma *Elementary Training College* da aka tanadi £120,000 a sa su bisa farkashin aji 281 Gine-gine Ma'aikatar Ministan Ayyuka kan karamin aji 99.

(c) Cewar, kudin da aka tanada don aikace-aikace na Aji 281 Gine-gine na ma'aikatar Ministan Ayyuka a fara shi da £4,104,079 da £100,000 zuwa £4,204,079.

Shugaba, ban yi zaton ana neman wani bayani ba.

Shugaba: Maganar ita ce, kamar yadda Ministan Ayyuka ya kawo. Jimlar kudin da aka tanada don gine-gine a yarda da su.

An yarda.

Aji na 282—Ma'aikatar Ba Da Ruwan Famfo

Karamin aji na 9—Maarantar Koyon Aikink Famfo.

Alhaji Ibrahim Imam: Shugaba, wai shi in a kan koyad da wani abu muhimmi a wannan ma'aikata kuwa? Ni ga sanina ban ga suna koyon wani abin kirki ba. Ko ana koya musu wani abu game da wadansu injinonin famfo?

Ministan Ayyuka (Mr G. U. Ohikere): Ana koya wa wadannan dalibai aikin irin famfon da En'e-En'e da Gwamnati su ke amfani da su.

Alhaji Ibrahim Imam: Wannan ba yana nufin ana koya wa daliban nan aiki sosai ba ne. Yanzu babu wadansu injinonin famfon ruwan sha kamar na Kasar Fashiya wanda za a koya wa daliban nan hanyoyinsu?

Ministan Ayyuka: Wannan tambaya bai kamaci wata amsa ba.

Maliyam Bala Keffi: Ina son in roki Minista kan ruwan shan Kaduna, bisa kan wadansu wuraren da babu famfo. Kamar misalin *Daura Road* da kuma *Radar Cinema*.

Ministan Ayyuka: Bisa gaskiya, Mashawarci yana kawo batunsa ne don dariya. Ina ba haka ba, mu kan sa famfo a wurare da daina.

Shugaba: Maganar ita ce, jimlar kudin da aka tanada a farkashin Aji na 282—Ma'aikatar Ba Da Ruwan Famfo, a yarda da su.

An yarda.

Aji na 283—Ma'aikatar Haka Rijiyoyi.

Alhaji Ibrahim Imam: A kashi na (c) na ga an ce kudin aikace-aikace game da Raya Kasa da Tarbiyya. Me ya sa aka sa wannan a cikin Istimat, ga shi kuwa taimakon da Gwamnatin Ingila ke bayarwa kan wannan ya fare tun ran 31 ga Satumba, 1960? Ko ana so a sake wani kasafi ne?

Ministan Ayyuka: Mashawarci ya rigaya, ya gani cewa, wadannan kudin an gane su ne daga baya.

Alhaji Ibrahim Imam: To, daga ina wadannan kudin suka fito?

Ministan Kudi (Alhaji Aliyu Makaman Bida): Wadannan kudi ne da a ke so a sake karfo su bayan an riga an yi aiki da su, ba sabbin kudi ba ne.

Ministan Ayyuka: Da ma saboda aikin da za a karasa ne kurum.

Mr V. Orjime: Ina so in jawo hankalin Gwamnati kan wata gunduma a Kasarmu, inda a ke samun wahala fwarai game da ruwan sha, tum ma ba war-haka ba cikin watan Maris zuwa saukowar ruwan sama. Watau mata sukan fita neman ruwan sha tun daga safe har yammu, har ma wata rana su dawo da la'asar ba tare da ruwan ba. [SASHEN GWAMNATI: Kai zauna! zauna! Ba ka da abin fad]. Ina rokon Gwamnati ta haka mana rijiyoyi.

Shugaba: Maganar da zan yanke ita ce, jimlar kudin nan da aka tanada a farkashin Aji na 283—Ma'aikatar Ba Da Ruwan Sha don Kaayuka a yarda da su.

An yarda.

Yanzu zan kai labarin abinda muka rigaya muka yi gaban Majalisa.

An yarda.

(Majalisa ta juyo daga Komiti).

Shugaba: Oda! Oda! Majalisa ta juyo. [MASHAWARCI: An ce lalle za mu tashi da farfe biyu]. I, wannan magana ne na sha'anin aiki

wanda kuwa mun rigaya mun daure kamar da kammu. . . . (Katsewa). . . . Oda! Oda! Kaɗa ku bata mana lokaci. Wannan Majalisa tana iya yin kome ban da halitta mutum. . . . (Katsewa). . . . Sai ku jingine. . . . (Katsewa). To, shi ke nan, ni dai a ganina mun rigaya mun bata lokaci, saboda haka yanzu Majalisa za ta dakata da taronta, sai gobe da karfe 9 na safe.

Majalisa ta dakata da taronta da karfe 2.00 sai gobe da karfe 9 na safe.

KARI

Tambayoyi don amsa a Rubuce

O18. Mr J. O. Idikwu: Yana tambayan Ministan Lafiya:—'Yan Arewa masu aikin Hada Magani nawa suka sami dalibta tun da aka fara Shirin ba da Dalibta na Jiha?

Mallam J. Tanko Yusufu: Idan Mashawarci yana nufin dalibai 'Yan Arewa ne da ke koyon aikin Hada Magani ta hanyar samun dalibta daga Hukumar ba da dalibta, to, biyar ne Shugaba.

Idan kuwa Mashawarci yana nufin masu Hada Magani ne da ke da Satifiket ta Hada Magani a cikin aikin Gwamnati, to, wadannan mutane ba Hukumar Ba da Dalibta ne ta basu dalibta ba, amma an aika da su ne suna cikin aiki zuwa kolejin Fasaha a Ibadan don su samo *Diploma* kan aikin Hada Magani. An riga an aika da masu hada magani goma sha biyu. Za a sake wannan manufa da shi ke yanzu Makarantar Koyon Hada Magani ta Zariya ta kai matsayin da za ta hori dalibai har zuwa samun wannan *Diploma* kan Hada Magani.

O68. Alhaji Usman, Sarkin Daji (Lafiya): Ina tambayar Ministan Lafiya:—(a) Da shi ke Mai girma Ministan ya yi mini alƙawari a wannan Majalisa cewa a lokacin da za a shirya Shirin Raya Kasa na Shekarar biyar za a duba maganar gina Asibiti a Yankin Kasar Lafiya, to, ko Ministan yanzu zai ba ni tabbatarwa cewa za a cika wannan alƙawari?

(b) Idan kuwa babu, to, me ya sa?

Mallam J. Tanko Yusufu: Ina kan alƙawarin nan da na yi na cewa za a duba maganar gina Asibiti saboda Yankin Kasar Lafiya a lokacin da aka tashi shirya Shirin Raya Kasa na Shekara biyar masu zuwa kamar yadda za a duba na suaran wurare a Jihan nan. Wannan alƙawari ba ya nufin cewa daga farshe za a yarda da a gina Asibiti a Lafiya cikin Shirin nan.

(b) Ba wannan magana.

O24. Mallam Umaru Yola: Ina tambayar Firimiyan Jihar Arewa:—(a) A cikin 1949 'Yan Arewa nawa ne suka zama Siniya Sabis a aikin Gwamnati?

(b) A yanzu ta 'Yan Arewa nawa ne ke da muƙamin Siniya Sabis?

Firimiya: A yanzu ba amfani da kalmar nan "Siniya-Sabis". Muhimman daraja cikin aikin Gwamnati su ne, na farko (i) *Professional* da *Administrative* (ii) *Technical Supervisory and Executive* da kuma na uku (iii) *Lower Technical and Clerical*. Amma duk da haka idan muka dauki Siniya-Sabis kamar yadda aka sani, to, amsar:—

(a) shine, a cikin 1949 'Yan Arewa huɗu ne ke riƙe da wannan muƙami, kuma amsar:—

(b) shi ne, a yanzu akwai 'Yan Arewa 534 waɗanda ke riƙe da muƙamin *Professional, Administrative, Technical Supervisory* da *Executive Grades*.

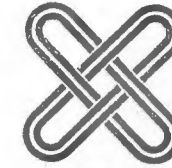
O25. Mallam Umaru Yola: Ina tambayar Firimiyan Jihar Arewa:—(a) 'Yan Arewa nawa ne ke riƙe da manya-manyan muƙami (*Superscale*) a aikin Gwamnati cikin 1956?

(b) 'Yan Arewa nawa ne ke riƙe da irin wadannan muƙami na *Superscale* a yanzu?

Firimiya: (a) Cikin 1956 'Yan Arewa huɗu na riƙe da manya-manyan muƙamai watau (*Superscale*).

(b) A yanzu haka 'Yan Arewa arba'in da takwas ne ke riƙe da irin wadannan matsayi. Daga cikinsu shida suna muƙaddasanci ne.

Littafi na Farko
Lamba 8

Alhamis
9 ga Maris, 1961

MAJALISUN DOKOKIN JIHAR AREWA
NIJERIYA

MAHAWARA

MAJALISAR WAKILAI
TA
JIHAR AREWA TA NIJERIYA

ABINDA KE CIKI

- TAMBAYOYI DON AMSA DA KA [Jeri na 181]:
- SANARUWAR BATUTUWA [Jeri na 183]:
- DOKAR KASAFIN 1961/62 TA 1961 [Jeri na 184]:
- SAYAD DA AMFANIN GONA [Jeri na 186]:
- JAMI'AR JIHAR AREWA [Jeri na 188]:
- DOKAR MANYAN HANYOYI MOTA, 1961, [Jeri na 197]:
- DOKAR NISAN GINI DAGA HNYA [Jeri na 204]:
- DOKAR KAYAN AMFANIN GONA [Jeri na 206]:
- DAKATARWA [Jeri na 210]:
- TAMBAYOYI DON AMSOSHI A RUBUCE [Jeri na 212]:

MAJALISAR WAKILAI NIJERIYA TA AREWA

Alhamis, 9 ga Maris, 1961
da karfe 9.00 na safe

ADDU'A

Shugaba ya karanta Addu'a.

TAMBAYOYI DON AMSA DA KA

O11. Alhaji Sama'ila Ahmed: Ina tambayar Ministan Lafiya:—

- (i) Mutane nawa aka samu labari sun kamu da ciwon sanƙarau a wannan shekara?
- (ii) Nawa daga cikinsu suka mutu?
- (iii) A wane lardi ciwon ya fi yawa?

Ministan Lafiya:

- (i) 3,402 suka kamu, Shugaba.
- (ii) 306, suka mutu.
- (iii) A Lardin Katsina.

O13. Alhaji Sama'ila Ahmed: yana tambayar Ministan Gona:—

Ta wane hanya a ke bai wa manoma labari in wani gwajin da aka yi kan wani amfanin gona, misali, kan auduga ko noman gyada da yadda a ke kuyya a gicciye ya yi nasara a wannan Jiha?

Sakataren Majalisa (Alhaji Ahmadu Fatika): Aikin Sashen Ma'aikatan Waje ne na Ma'aikatata su watsa labari game da duk wata kyautatacciyar hanya ta noma da Sashen Bincike suka gano, ta hanyar aikinsu. Ta samu wani shirin da Ma'aikatun Gona na En'e-En'e, da kuma ta yin amfani da hanyoyi dabam-daban, ta takardun labarin lardi ta wadansu sham littattafai musamman, ta nuna-tuna na amfanin gona, da ziyarce-ziyarce zuwa manyan gonaki, da nuna yadda a ke aiki da wani abu, da wayales, da yin jawabai da kuma ta saduwa da mutane a lokacin rangadi, da sauransu. Ma'aikatan Sashen Aikin Waje suna kokarin nuna wa manoma amfanin irin wadannan.

O29. M. Umaru Yola yana tambayar Ministan Mulkin En'e-En'e:—

Daga 1956-60 'Yan Arewa nawa ne aka horad da su a Makarantar Koyon Aikin Mulki saboda a dauke su aikin akawu a Gwamnati ko En'e-En'e?

Sakataren Majalisa (Alhaji Usman Sulaiman): Na Gwamnati 337. Na En'e-En'e 220. Jimla duka 557.

Kari kan wannan kuma shi ne, mutane 799 an koyad da su a Makarantun Koyon Aikin Akawuna huɗu da ke Jihan nan cikin 1956-1960.

O30. M. Umaru Yola yana tambayar Ministan Mulkin En'e-En'e:—

(a) Daga 1956-60, Hakimai nawa suka halarci kos din koyon aikin mulkin En'e-En'e a Makarantar Koyon Aikin Mulki ta Zariya?

(b) A ko wace shekara Hakimai nawa ke halartar kos din?

Sakataren Majalisa (Alhaji Usman Sulaiman): (a) Daga 1956-60, Hakimai 135 suka halarci kos na koyon aikin mulkin En'e-En'e a Makarantar Koyon Aikin Mulki.

(b) Ba a ajiye wata jimla da za a rifa dauka ba. Bisa gajeren mutali dai, to, Hakimai 40 na halartar kos din ko wace shekara.

O40. M. Umaru Yola yana tambayar Ministan Ciniki da Sana'o'i:—

(a) Masana'antun yin kayayyaki nawa ne a Jihar Arewa cikin 1949, da kuma nawa ne cikin 1960,

- (b) A ina da ina masana'antun su ke,
- (c) Kuma awadan ne kayayyaki a ke yi a Masana'antun nan?

Sakataren Majalisa (Alhaji Ndagi Farouk): (a) A cikin 1949, akwai 12. A cikin 1960, kuwa a kwai 65;

(b) Cikin 1949, akwai masana'antun yin kayayyaki a wadannan wurare:

Kano	3
Vom	1
Funtuwa	1
Zariya	1
Malumfashi	1
Gusau	1
Mai-anchi	1
Kontagora	1
Lokoja	1
Misau	1

Cikin 1960 kuwa, akwai masana'antu a wadannan wurare:—

Kano	34
Zariya	5
Vom	1
Idah	1
Abuja	1
Alade	1
Funtuwa	1
Gusau	1
Kontagora	1
Kumul	1
Lamurdi	1
Kaduna	6
Jos	1
Maiduguri	1
Makurdi	1
Ayangba	1

[ALHAJI NDAGI FAROUK]

Anchau	1
Malumfashi	1
Mai-Inchi	1
Gombe	1
Misau	1
Kuru	1
Lokoja	1

(c) A cikin 1949, irin kayayyakin da a ke yi su ne:—

Kayan shaye-shaye masu zaki
Jemammun fatu
Man Gyada
Man Shanu
Gurzar Auduga.

A cikin 1960 kuwa, irin kayayyakin da a ke yi su ne:—

Kayan shaye-shaye masu zaki
Abincin Gwangwan
Mai, da tsafaffin tayoyi da sababbi
Kayan rufin daki na siminti da abubuwa makamantansu.
Kayan shafe-shafe na mata
Abinci da a ke sa musu kayan zaki
Sabulu
Takalman roba, da na roba maras nauyi
Tamfol
Kujeru da tebura, da gadaje, da tagogi da kofofi na karfe
Wadansu kayayyaki na karfe
Man gyada da fuli-fuli
Busasshiyar Kankara
Jemammun Fatu
Kayan tufafi
Tukwancin dafe-dafe na goran ruwa
Garin gyada
Kwanonin farin karfe
Kayayyaki na fatu
Kujeru da tebura na katako
Bugun Dutse na rubutu
Taba, Kekuna, garin madara, man shanu, katako, kwalakwale, tukane, manja da gurzar auduga.

Mallam Usman Ango Soba: Karin Tambaya Shugaba. A ina a ke yin basukur?

Sakataren Majalisa: A Zariya, Shugaba.

O65. Mallam Gwani Jatau: Baya nan.

SANARWAR BATUTUWA DA AIKIN RANA

Ministan Ilmi: Shugaba, Mai girma, na tashi in kawo batun da ke kan sunana a kan Takardar Aikin Rana cewa, idan Majalisan nan ta tashi yau ta dakata sai wata rana, amma sai in ta goma aikace-aikacenta na yau.

Alhaji Sule Gaya, (Ministan Kasa): Shugaba, ina ke fo in goyi baya.

Shugaba: Ba na son in fata lokacin Majalisa, saboda haka na yanke batun.

An yarda.

Dokar Kasafin 1961-62 ta 1961

(Majalisa tana cikin Komiti)

Shugaba: A lokacin da na dakatad da Majalisa jiya, muna dubun Aji na 284 ne shafi na 197 na Istimat.

Alhaji Ibrahim Imam: Ina son in tambayi Ministan Tarbiyya da Hada Kai kan Karamin Aji na 3 inda aka yi maganar tsimi da tanadi. Bisa ga bayanin da aka yi jiya, wadannan kudade ana ba da su ne bashi ga jamiyyan tsamman da tanadi, amma a cikin jawabin Minista ya ce, ba wani kudi da a ke ba manoma sai dai ana ajiye kudin a Banki ne. Kuma ainihi Banki ne ke ba da rancen kudin. Ina son bayani daga Minista.

Ministan Tarbiyya da Hada Kai: Shugaba, jiya da safe wannan Mashawarci ya yi wannan magana, kuma ga shi har am buga shi cikin Littafin Mahawararmu. Kuma ina tunawa bara na kawo wannan batu, kuma na riga na fadi cewa kudin nan da Banki ke bayarwa rance ga manoma, ana yinsa ne akan wata yarjejeniya cewa, idan manoma sun kasa biyan Banki bashin kudin da suka ci, to, sai Gwamnati ta biya Banki bashin da manoman suka ci, allabashi daga baya Gwamnati ta nemi rankon kudinta daga manoma. Kuma mun riga mun yarda cewa, irin kudin da ba a biya Banki ba, Gwamnati za ta biya su kafin 31 ga watan Mayu, 1961. Kuma lokacin da Gwamnati ta biya Banki kudin nan, sai ta ci gaba da karfiar kudinta ga manoman da suka karfi rancen daga Banki suka kasa biya. Kuma na riga na fadi wadannan kudade da ba a biya ba. Kuma na riga na fadi idan akwai wadansu kudafe da za a yafe, to, lalle sai da sunin wannan Majalisa. Ina fata Mashawarci ya fahimta.

Alhaji Ibrahim Imam: Na fahimta.

Shugaba: Maganar da zan yanke ita ce, jimlar kudin da aka tanada £538,840 saboda Aji na 284 a yarda da shi.

An yarda.

Shugaba: Aji na 285—Sauran Kudin Kashe-wa na Manyan Ayyuka.

Alhaji Ibrahim Imam: Karamin Aji na 1—Wajen ban ruwa ka Kogin Yobe. Ko Minista zai ba da bayani don me a ke kashe kudi a kan wannan Kogin Yobe?

Ministan Gona: Watajila Mashawarci ya nemi cewa a yanzu haka akwai na'aikatanmu a Kogin Yobe. Muna gwai ne kan manoma alhama

a wannan kogin, kuma ina farin ciki in shaida wa Mashawarci cewa akwai alamar cin nasara Kwamiti da gaske. Wannan kudi in kasafta shi ne saboda ginin gidaje don ma'aikatan wurin, da kuma saboda gyara musu hanyoyin da suka nufi wajen aikinsu. Ina fata Mashawarci zai yi na'am da wannan idan aikin ya kai Bano.

Alhaji Ibrahim Imam: Karamin Aji na 39—Shafi na 200. Idan aka ce, 'wajen kiwo na fulani' da a ke kulawa da shi. Na tabbatar Gwamnati ta cewar kalman nan 'Fulani' tana nufin Fulani na ko ina masu kiwo. To, don abin ya hado da sauran tsirarrun kabilu masu kiwo, wadanda ba Fulani kudai ba na ga alama a musanya kalma. Fulani da 'Mashawarci' [SASHIN GWAMNATI: Mun ji].

Shugaba: Akwai wata tambaya game da aji na 285?

Maganar da zan yanke ita ce jimlar kudin da aka tanada £2,801,683 don Aji na 285 a yarda da su.

An yarda.

Shugaba: Yanzu mu koma a kan Aji nan na 253.

Maganar ita ce, jimlar kudin da aka tanada £53,085 don Aji na 253—Manyan Ayyuka a yarda da shi.

An yarda.

Aji na 264—Sauran Aikace-Aikace

Maganar da zan kawo ita ce, jimlar kudin da aka tanada £4,655 a yarda da shi.

An yarda.

Na yi bakin ciki da ban ba Mashawarci Alhaji Ibrahim Imam damar ya yi magana ba don mun riga mun wuce, amma ka iya tambayar Minista daga baya.

Aji na 255

Mallam Bala Keffi: Shugaba, na tashi ne in gode wa Gwamnati a kan abinda ta yi wa 'yan ganda. Babu shakka aikin 'yan sanda na da taimako.

Shugaba: Mashawarci ya bar hanya. Yana son ya yi magana ne kawai. Jawo hankalin Mashawarci da aka yi gaikiya ne. Jiya mun yi wannan magana lokaci mai tsawo.

Maganar ita ce, jimlar kudin da aka tanada £3,235 a yarda da su. su tabbata cikin shirin aji.

An yarda.

Ministan Kudi: Shugaba, game da gyare-gyare na ajujawa 225, 227, 231, 232, 233, 240, 241, 242 da 248, ina rokon in kawo batu cewa

jinlar kudin a kara su da £14,705 su zama £18,735,445.

Shugaba: Maganar ita ce, kamar yadda Ministan Kudi ya kawo. Cewa ajujuwan a kara yawan kudi £14,705 a kansu su zama £18,735,445.

An yarda.

Maganar da zan yanke ita ce, a yarda da su kamar yadda aka gyara.

An yarda.

Yanzu za mu koma ga sharu'afa na 1 da na 2. Maganar ita ce, su tabbata cikin shirin Dokar.

An yarda.

Sharafi na 3.

Ministan Kudi: Shugaba, saboda aikace-aikacen Komitin Bayarwa, ina son in fadi cewa alkaluman nan 22,700, kuma na hudu inda suka bayyana a layi na 5 a cire su a sanya 37,445 a maimakonsu. Gyaran dan bayani na bayan layi shi ma wajibi ne.

Shugaba: Maganar ita ce, a gyara sharafi na 3 kamar yadda Ministan Kudi ya kawo, cewa alkaluman a soke su a musanya, kuma a gyara shi kamar yadda aka fada.

An yarda.

Maganar da zan yake ita ce, sharafi na 3 kamar yadda aka gyara shi ya tabbata cikin shirin Dokar.

An yarda.

Sharafi na 4.

Ministan Kudi: Shugaba, Mai girma, saboda gyaran da na kawo, a nan ma lalle ne za a yi gyaran alkaluman da aka rubuta a wannan sharafi a gefen hiri kamar yadda na kawo yanzu, da sauran sharu'ada.

Shugaba: Maganar da zan yanke ita ce, kamar yadda Ministan Kudi ya kawo. Kuma a yadda a soke wadannan kalmoni a sanya su kamar yadda aka bayyana.

An yarda.

Har yanzu a nan lalle ne mu kawo gyara game da suna cikin shirin Dokar, kuma a yarda da shi.

Shugaba: Maganar ita ce, yanzu zan kai labarin Shirin Dokar zuwa cikin Majalisa.

An yarda.

Majalisa ta fayo.

Ministan Kudi: Shugaba, ina rokon in kawo labarin Shirin Dokar daga Komiti zuwa ga Majalisa tare da 'yan gyaranaki da aka yi.

[MINISTAN KUDI]
kuma ina rokon a karantata karatu na uku a zartas.

Shugaba: Maganar ita ce, Dokar Kasafi ta 1961-62 na Jihar Arewa kumar yadda aka gyarata a cikin Komitin Bayarwa a karanta ta karatu na uku a zartas.

An yarda.

An karanta an zartas.

Dokar Sayad da Amfanin Gona

Ministan Kudi: Shugaba, Mai girma, na tashi na kawo batu cewa, a karanta karatu na biyu, Shirin Dokar Sayad da Amfanin Gona ta 1961.

Watau kufaden da a ke sanyawa wajen kayan amfanin gona an samo su ne daga Uwar Dokar Amfanin Gona ta Tarayya. Wannan harajin da Hukumar Ciniki na Jihar Arewa ke tarawa a lokacin da aka saida Kayan Amfanin Gona kuma a lokacin da Hukumar ta fare wannan sai ta biya wa Gwamnati a farshen shekara. A cikin shekarun da suka wuce, kayan fita da aka samu ya tashi sama, kuma a yanzu ya kai £700,000 a shekara. Yanzu hanyoyin sa haraji guda uku ne: Da farko dai a cikin Fasalin Uwar Dokar an ayyana kudin harajin da za a karfa kan ko wane kayan amfanin gona, har wa yau dai wannan ba hanya mafi kyau ce a sanya haraji ba. Saboda haka ne aka nemi hanya ta biyun da Majalisun Dokoki za ta shawarta, hanya ta sanya harajin. Kudin da Majalisun Dokoki za su iya zartaswa zai iya zama daidai, ko kuma ta kasa abinda ke cikin Fasalin. Amma, Shugaba, wannan ba shi ne farshen maganar ba, kafin a yi wannan lalle ne a roki Mai girma Gwamna-cikin-Majalisa ya kawo wata zartaswa. Ba za a iya karfar ko anini cikin kudin harajin ba, sai Gwamna ya ba da wannan Yarda-Cikin-Majalisa. Na tabbata cewa, Mashawarta za su yarda da ni cewa, wadannan hanyoyin masu nauyi ne. Kuma akwai wata dadewa wajen tara kudin harajin da a ke bukata, a iya bin wadannan hanyoyi bi da bi yadda Doka ke bukata. Yadda a ke yi yanzu ya ribanya aikin wannan, kuma duk yawan kudin harajin da aka ayyana za a karfa bisa shirin Dokan nan, zai sami yardar Majalisun Dokoki. Wata zartaswa da aka kawo wa Majalisan nan bisa kan Gyaran yawan kudin haraji ya nuna kawai an sake kawo wani abu a Majalisan nan don a sake dubawa, domin duk yadda da za a yi za ta danganta ga mafi yawan kudin harajin. Shugaba, Mai girma, dalilin wannan Shirin Gyaran Doka shi ne, hana Majalisan nan yin Doka sau biyu bisa abu guda, kuma za a gusad da kaskure, kuma zai zama ba za a bi hanya ta biyu, ba, sai an zartas da wannan Dokar a Majalisar Ikko

kuma tun da ya ke Majalisar Jihar Arewa tana da ikon yin wannan Doka, babu wani amfanin ga Majalisun Dokoki biyu su zartas da abu guba. Irin aikin da wannan gyaran Shirin Doka ke bukata, zai zama a soke Kashi na 2 karamin kashi na 6 na Dokar 1953, Kuma a saurfaka hanya mai wuya ta shirin dokar, kamar yadda na bayyana.

Shugaba, ina rokon in kawo batun.

Ministan Al'amuran Cikin Kasa: Shugaba, ina rokon in goyi bayan batun.

Shugaba: Maganar da zan kawo ita ce, Dokar Seyad da Amfanin Gona a karanta ta karatu na biyu.

An yarda.

Majalisa a cikin Komitin duka Majalisa

Sharudda na 1 da na 2 su tabbata cikin shirin Dokar.

An yarda.

Maganar ita ce, zan kai labarin gaban Majalisa.

An yarda.

Majalisa ta juyi

Ministan Kudi: Shugaba, Mai girma, ina rokon in kawo labarin shirin Dokar daga Komitin Majalisa, kuma ina rokon a karanta shi karatu na uku a zartas.

Shugaba: Maganar ita ce, a karanta Dokar karatu na uku a kuma zartas.

An yarda.

Jami'ar Jihar Arewa (Tanadin Hukuma, 1961)

Ministan Ilmi: Shugaba, Mai girma, na tashi in kawo wannan Shirin Doka, ina mai tabbatawa cewa zan sami goyan bayan ko wane sashi na wannan Majalisa game da shirin da ya ke wajibi ne gun kafa Jami'ar Arewa. Yin wannan Jami'a, shiri ne wanda ya jima cikin zukatammun, sa'an nan kuma shawarar Hukumar Asby cewa, a kafa ta abu ne wanda ya gamsad da mu duka. Firimiya ya ba da taimako babba wurin kafa Jami'ar ta hanyar yarda da ya yi a sa wa Kolejin nan da za a bufe sunansa, watau a kira ta Kolejin Ahmadu Bello. Na tabbata duk muw gode masa fwarai. A nan ne za mu rifa ba maza da mata ilmi domin su sami cikakkiyar damar bauta wa fasarsu a ko wace huska.

Ta haka ne, dogararmu ga gwanayen ma'aikata na waje zai ragu. Kowa ya sani, dole ne mu nemo su daga wata fasa, mu kuma biya musu albashi mai kauri.

Wannan shirin Doka ya ba mu damar yin Majalisar Tanadi wadda za ta yi shirye-shirye ta yawa, ta kuma yanke shawarwar wadanda suka zama wajibi gun kafa Jami'a. Tun da ya ke Jami'ar za ta rika girma ne, sai lokacin da ta girma sa'annan za mu kafa Majalisa wadda ta ke kafaffiya, wadda yawan mashawarta za su zama daidai da ta Hukumar farko. Amma ya yiwi a kyautata ta sabo da gwanintar da za a samu. Shugaba, Maigirma, ina son in yi wadansu maganganu kan wannan Shirin Doka.

Kashi 3 (1) Ya ba wannan Majalisa iko kan mallaka da tafiyad da sha'anin Jami'ar bisa umurnina. Ba na so a sami wani rashin fahimta game da wannan al'amari. Duk Gwamnatin yantattun fasashe ba su kan tafiyad da al'amuran Jami'ar da kansu ba, domin gwaninta, ya sa an gane cewa ba za su iya tafiya da ita sosai da kansu ba. Akwai hadarin cewa, hanyar tafiyad da ayyukan Gwamnati, ko da ya ke suna da kyau ta wata hanya, suna iya tsai da, ko su hana cin gaban Wurin Koyon kamar Jami'a. Mun kuma ba da gaskiya kan ba da 'yanci wurin ilmi, domin sai da irin wannan 'yancin ne za mu iya samun mutane wadanda suka yarda da kansu, samari masu ci gaba wadanda ke dokin yin wani abu game da cin gaban Nijeriya ta Arewa da Tarayyar Nijeriya. Duk da haka, gwaninta ta nuna cewa a farkon kafa Jami'a, Gwamnati tana da babban matsayi domin ta tabbatar cewa manyan al'amuran da suka shafi Jami'ar an yi shawara kansu da basira bisa bukatun fasa. Ina tabbatar muku da cewa, ba ni da nufin in rifa tsoma baki cikin sha'anin Jami'ar, na yau da kullum, ko kuwa in hana ayyukanta tafiya sosai.

Kashi na 4. Ya bayyana yadda za a zafi mashawarta. Za ku gani cewa a karfashin karamin kashi (e) da (f) an yi tanadi yadda za a sami mashawarta daga ketare saboda dan lokaci. Kada a yi zato Jami'a wurin koyo ne mai saukin kafawa. Lalle, tun da ya ke da ba mu da jami'a a wannan Jiha, ba mu da gwanintar tafiya da ita. Muna bukatan taimakon gwanaye daga waje, muna bukata su nuna sha'awarsu cikin al'amarin, su kuma hada kai da mu, muna kuma bukatan shawarar wadanda suka saba da tafiyad da sha'anonin Jami'a.

Shugaba, muna da nufi mu shirya wannan Jami'a ta zama ta fi ko wace kyau, bar ta kallon a nan Nijeriya har ma a duniya gaba daya. Muna iya yin haka idan mun yi Rokari. Saboda wannan irin fasaitaccen buri namu, muna bukarar shawarar gwanaye wadanda suka fware da sha'anin tafiyad da Jami'a. Bayan an zartas da wannan Shirin Doka, zan roki

Mashawarta su zafi Mashawarta biyu daga cikinsu kamar yadda aka ce a kashi na 4, karamin kashi (d).

Wajibi ne Mashawarta su fahimta cewa wannan doka ba ta zazzana yadda Jami'ar za ta zama, ko yadda shirinta zai kasance ba. Mashawarta za su sani cewa Hukumar Ashby ta ba da shawara kan a kafa wannan Jami'a ta hanyar hada zumunta tsakanin ta da Kolejin Ahmadu Bello, Kolejin Nijeriya ta Fasaha, Makarantar Kara Ilmin Aikin Gona ta Samaru, Makarantar Binciken Aikin Shanu ta Vom da Makarantar Koyon Aikin Mulki ta Zariya. Hukumar ta fahimci cewa za a yi tunani a hankali kan yadda zumuntan nan za ta kasance, ba ta kuma ba da wadansu shawarwari ba kan wannan magana, sai dai ta nuna za a nemi taimakon shawarar gwanaye daga ketare. Yanzu haka an yi aiki da yawa game da shirin Jami'ar, nan gaba kadan kuwa za mu iya cewa, ga abin da mu ke so, ga kuma yadda za mu yi shi. Ba da jimawa ba, kamar yadda Hukuman nan ta ba da shawara, gwanaye za su soma zuwa don su duba shirye-shiryemmu, mu amfani shawararsu. Muna alla-alla mu ga zuwansu.

A farshe, sai maganar wadanda za su shiga Jami'ar. Wannan Majalisa za ta zama Majalisar Arewa don Jami'ar Arewa, wannan fa ba ana nufin za a hana almajirai daga sauran Jihohi shiga ba. Ina tabbatar wa Mashawarta cewa duk dan arewa wanda ke bukatan kara ilminsa ta wata fuska zai sami shiga Jami'ar, na sakan-kance wannan shiri zai ba almajirai daga sauran Jihohi damar shiga. Ta haka ne zai zama muna shirya Jami'a ba ta Arewa kadai ba amma har ta Tarayyar Nijeriya, wadda za ta yi taimako wurin hada kan al'umman tarayya. Ina fata fwarai Jami'o'in da aka shirya yi na sauran Jihohi da na Tarayya su kasance da shirye-shirye irin namu.

Shugaba, Mai girma, na ba da gaskiya cewa wannan Shirin Doka zai sami goyon bayan Mashawartan wannan Majalisa.

Mr D. Ogbadu: Shugaba, ina roko in goyi baya.

Shugaba: Maganar da zan kawo ita ce, a karanta Shirin Dokar karatu na biyu.

An kawo maganar, an yarda.

Alhaji Ibrahim Imam: Shugaba, wannan Shirin Doka ba abin jayayya ba ne kamar yadda Minista ya ce a farshen jawabinsa. Gabatad da wannan Shirin Doka abin yabo ne ga Minista. Ina son in yi magana guda biyu game da wadansu abubuwa da Minista ya fada, cewa 'Yantacciyar Kasa ba za a kayyade mata

[ALHAJI IBRAHIM IMAM] neman ilmi ba. Na yi farin ciki da Minista ya gane amfanin wannan. Amma ni ina ganin da wuya yadda wannan zai yi daidai da irin dokokin da mu ke da su a Nijeriya yanzu. Kamar misali, an ce kada a rika watsa labarai da littafai na Rasha a kasan nan. Jami'a ita ce wuri inda a ke zaton mutum ya sami ilmi mai zurfi, a Jami'a kuma bai kamata a kayayyade kokarin almajiri ba. Amma abinda a ke yi a Nijeriya ne yanzu, almajirai na Jami'u ba sa samun daman ganin abinda ke faruwa a wadansu wurare na duniya. A yanzu dai kowa ya sani Rasha sun fi kowa sanin ilmin kimiyya. Kuma ina son don amfanin wannan Jami'a, wannan saba kawa takardunsu da kuma labarunsu a nan Nijeriya daidai ne.

Yana da muhimmanci a cikin wannan Jami'a da za a kafa, a koyad da manyan harsunan duniya na kasantse daban daban. Misali, Turanci, Faransanci, Larabci, Indiya, Jamus kai har da Japan in zai yiwu. Wata magana kuma da Minista ya yi ita ce game da *Rahoton Ashbe* inda suka ce wadanda za su haɗu su yi wannan Jami'a. Kolejin Fasaha ina gonin wannan aikin Gwamnatin Tarayya ne. Ina son in tambayi Atone-Janar ko zai yi mana bayani ko za mu iya yin haka ba tare da mun sake yin wani abu ba. Kuma na yi farin ciki da cewa almajirai daga ko ina cikin duniya za su shiga wannan Jami'a. Ina son Ministan Ilmi ya karfafa wannan magana. Har yanzu dai ina son in fara gode wa Ministan Ilmi saboda kokarinsa da shi da Firimiya. Kokarinsu ne ya sa har gashi fasan nan ta kai ga samun Jami'a shekara daya kawai bayan samun Yanci. In da a ce mutane masu ilmi za su ji wannan mahawara a you, da sai su ce ba gaskiya ba ne mafarki su ke yi. Domin kuwa lokacin da aka kafa Katsina Kofiji, ba a yi zaton Nijeriya ta Arewa za ta sami Jami'ar kanta a cikin wannan lokaci ba. Wannan lalle babban aikin Gwamnatin *Northern Peoples Congress* ne. . . . [SASHIEN GWAMNATI: Ka fadi gaskiya yau].

Mallam Abdul Razaq: Na tashi in goyi bayan wannan Shirin Doka wanda Ministan Ilmi ya shirya shi sosai. Shugaba, ina maganar nan ne kamar da yawun dukkan mutane da jiyar nan, na gode wa Ministan Ilmi saboda aikin da ya yi. Lokacin da na yi magana bara, cewa ya kamata a kafa Jami'a a Jihar nan, ban yi zaton wannan shawara tawa za ta sami shiga a cikin wannan guntun lokaci ba. Da ya ke wannan al'amari ya samu yanzu, ashe lalle dama Gwamnatin Jihar Arewa tana da wannan tanadi tun tuni na kafa wannan Jami'a. Na ba da goyon bayansa sosai ga wannan Shirin Doka. A cikin wannan fasa, wai koyi abubuwa da

yawa daga wajen Turawa. Sai dai kuma yanzu ina fata wannan Jami'a da za a kafa za ta zama Jami'a ce ta zamani. Ina fata za ta hada da al'adu na tsafafin al'adun Jami'o'i na fassar Turai da kuma irin al'adun Jami'o'i na fassar Amirka. Ina fata wannan Jami'a ba za ta zama ta al'adu kawai ba, ina fata za a rika koyad da sana'o'i da yawa a cikinta.

Na tabbata magana da Ministan ya yi lokacin kawo shirin Dokan nan, almajirai na wannan Jami'a ba za su kanta da wadannan kalmomi ba. Wannan *University* za ta ba da damar koyon abubuwa masu yawa. Na tabbata za ta yi babban amfani wajen koya sha'anin kimiyya iri iri. Kuma wannan Jami'a za ta kawo wa Nijeriya abubuwa masu amfani. Kuma ba za ta koya ilmi kawai ba ne, a'a, har ma da hali. Ya kamata lalle ya zama tama kula da sha'anin gyara hali. Domin an ce mutum wanda ke da cikakken ilmi shi ne mai kyakkyawan hali da farsashi. Abin da muke fata shi ne, cewa wannan Jami'a ta zama mai ha da kyawawan halaye da farsashi ga almajiran wurin, su sami hali mai kyau kamar na manyanmu na yanzu. Ya kamata kada mu mai da wannan Jami'a wurin rashin tunawa da Allah. Kafawar *Ahmadu Bello College* wadda za ta karfafa sha'anin koyad da Arabiyya da kuma samun mutane masu tsoron Allah, da masu addini daban daban, sai na ji na warke domin lalle wannan Jami'a za ta zama wurin tunawa da Allah ne. Haka kuma su wadannan almajirai bayan sun gana koyansu za su kuma tura da addini. Ina gode wa Gwamnati da kawo wannan Shirin Doka. Abin farin ciki ne da ya ke an shirya wannan Jami'a ba ta hanyar siyasa ba. Gwamnati ta yi kokarin amfani da duk irin hanyoyin arzikin da ta samu. Wannan abin farin ciki ne kuwa abin alfahari ne da wannan Gwamnati ta fara yadda da aikin *Hukumar Ashby*, ita ce kuwa farkon fara aiki da shi. . . . [IBRAHIM IMAM: A'a, wannan ka yi kuskure]. . . . Wannan Jami'a kuwa za ta hada da Ahmadu Bello College, da Makarantar Aikin Gona ta Zariya, da Makarantar Koyan Aikin Mulki, da Makarantar Aikin Shauki ta Vom kusa da Jos. Kuma na tabbata duk hanyoyin koyo masu amfani za su tabbata a wannan Jami'a.

Kamar yadda su wadannan Kolejoji su ke da wannan Jami'a, kuma ta zama mai karban dalilai maza da mata ne. Kuma Minista ya riga ya sanashe mu cewa a nan maza da mata za su zauna su yi karatu tare, su yi wasa tare da kome da kome. . . . [SASHIEN YAN HAMAYYA: Mun gode, a she za a sami fananan 'yan makaranta ma a wurin. . . Shugaba, wannan Jami'a ta ba almajirai damar aiki da ra'arasa

arziƙi kamar duk sauran Jami'o'i damar koyo. Rashin kuɗi ba zai hana wata mutum ilmin Jami'a ba. A nan lalle Gwamnatin Arewa ta yi abin koyi. Farko su almajiran da ba su da kuɗi za su ga babban sa'a za su yi domin gashi Gwamnatin ta kawo musu babban wurin koyon ilmi kusa da su. Kuma iyayensu za su lura da wannan. Lalle lokaci na yi da za mu rabu da dogara ga Gwamnati kawai wajen fara ilmi. Ya kamata mutanen da su ke da arziƙi a rika biyan kuɗi ga almajirai da za su shiga wannan Jami'a wannan kuwa zai karfafa wa Gwamnati biyan almajirai da ke bukatar kuɗin shiga Jami'ar nan. Kamar yadda aka ce, Gwamnati na taimaka wadanda suka taimaki kansu. Ban yarda in mada Mashawarci daga Yerwa ya ce Minista bai ba, abin lura ne kamar shekara goma da suka wuce muna da Jami'a a Ibadan, kuma hana almajirai karanta labarun Rasha bai hana musu ilminsu ba. Irin Digiri da a ke bayarwa daidai ya ke da na ke ina cikin duniya, kuma tana samun cikakken ilmi da a ke samu ko ina. Kuma wannan shi ne irin abin da za mu iya samu a Jami'armu ta nan.

Da wadannan maganganu na goyi bayan wannan shirin Doka.

Ministan Ilmi: Shugaba, na tashi in tabbata da cewar, dukkan mashawarta kowa na son ya yi magana akan wannan muhimmiyar shirin Doka, ko da yake mutum biyu ne kawai suka yi magana a kai. Ina son in gode wa dukkan Mashawarta don goyon bayan wannan. Shugaban 'yan hamayya va yi tambaya game da Gwamnatin Tarayya wanda na ce za su haɗu da wannan Jami'a. Wannan yana cikin shawararin da *Hukumar Ashby* ta bayar, kuma ma ci gaba da wannan, kuma ina shawartar Ministan Tarayya.

Abokina Alhaji Abdul Razzaq ya ba Shugaban Hamayya shawara na hana watsa littafan Rasha a kasan nan, amma bisa ga abinda na ji na gaskiya, Shugaban Hamayya zai ziyarci fassar Rasha. Ina fata lokacin da ya dawo, idan har zai dawo (in *dawo daga Sashen dukan Majalis*). . . . [ALHAJI IBRAHIM IMAM: Dawowa kai! Me zai hana ji dawowar?]. . . . zamu ji labari daga gare shi. Shugaba, na gode.

Shugaba: Sharafi na 1, 2.

Alhaji Ibrahim Imam: Sharafi na 2 Shugaba. Ina son Minista ya tabbatar mana ko wanene za a ba Rajistarar na wannan Jami'ar ya zama yana da ilmin Shari'a.

Ministan Ilmi: Zan doba wannan magana nan gaba.

Shugaba: Sharuffa na 1, 2 da na 3 su tabbata cikin Shirin Dokar.

An yarda.

Sharadi na 4:

Ministan Ilmi: Na tashi don in kawo gyare-gyaren da ke bisa sunana kamar haka:-

(i) Shafi na 2, a soke Sharadi na 4 (i) (g) kuma a musanya Sharadi na 4 (1) (g) da wannan.

"Wani Mashawarci wanda *Africa Liaison Committee* na Hukumar Ilmi ta Amirka zata nada".

Shugaba, Mai girma, Mashawarta za su gane mihinancin kayo Shirin Dokar don kafa *Provincial Council* a taron Majalisar nan. Don in samu nasara bisa wannan, lalle ne in yi gaggawa. Wani abin da zai sa gaggawa shi ne, rashin tabbatawa game wakiltar Amirka a *Provisional Council*. Lokacin da aka je buga Shirin Dokar, ba ni da wani labarin wanda ya cancanci ya wakilci kungiyar da za su zaɓi wanda zai wakilci Amirka wanda zai taimake mu wajen kafa Jami'armu.

Abinda muka sani kadai shi ne, cewa ana bukatar wani mutum wanda ya shafi ba da ilmi mai zurfi daga Amirka ya zama wakili. Na ji an ce Jami'ar da za ta taimakemu ita ce, *the Africa Liaison Committee of the American Council on Education*. Ina da kwaƙƙwaran dalili da zan yarda, cewa wannan kungiya za su zaɓi wani wanda ke da sha'awar Jami'armu, kuma yana da irin ilmin da mu ke bukata kwarai.

Shugaba, ina roƙon in kawo batu.

Shugaba: Maganar ita ce, kamar yadda Ministan Ilmi ya kawo.

An yarda.

Maganar ita ce, kalmomin nan da a ke bukata a soke, a soke su, haka kuma kalmomin da a ke bukata a sanya su, a sanya su.

An yarda.

Mallam Bala Keffi: Shugaba, ina son magana bisa ikon nan da aka ba Mai girma Firimiya na cewa, yana da damar ya zaɓi mutane ukun cikin Hukumar Jami'ar Arewa, haka kuma Majalisar nan na da damar zafen mutane biyu. Muna roƙon Firimiya ya yi amfani da halin nan nasa na rashin nuna bambanci ya zaɓi dan Hamayya guda ko daga cikin Majalisar nan ko kuma daga waje. Haka kuma ga wadanda za a zaɓa daga wannan Majalisa, ko wanene ne ba mu da wata magana, mu yarda da shi. Muna fata Gwamnati za ta ji wannan roƙonmu.

Ministan Ilmi: Ina so in sanad da Mallam Bala Keffi cewa, Jami'a fa ba wuri ne na siyasa ba, haka kuma wakilcinta. Ina zaton dukan Mashawarta za su so su ga mutanen da suka fi cancanta a Jihan nan su aka zaɓa. Na kuma tabbata Mai girma Firimiya zai kula da bukatar Mashawarci. (*tafi daga sashen Hamayya*).

Shugaba: Maganar ita ce, kamar yadda Ministan Ilmi ya kawo ta tabbata cikin Dokar.

An yarda.

Sharadi na 5, 6 zuwa 7 su tabbata cikin Shirin Dokar.

An yarda.

Sharadi na 8:

Ministan Ilmi: Shugaba, Mai girma, na tashi don in kawo batun da ke bisa sunana kamar haka:

Shafi na 4, Sharadi na 8 (7) (a), a soke "biyar" a sa "bakwai".

Shugaba, Mai girma, bayan na fara duba maganar, kuma na yi shawara, ina ganin kamar kwaram din ya yi kadan. Kamar yadda aka shirya yanzu, zai yiwu a sami wakilai ma'aikata, kuma sai ya zama wakilan da Majalisin nan ta nada ba za su samu daman yin shawara kan wani irin abin da a ke so a shawarta ba. Karin kwaram zai saukafe abin.

Shugaba, Mai girma, ina roƙon in kawo batu.

Shugaba: Maganar ita ce, kalmomin da aka ce soke, a soke.

An yarda.

Maganar ita ce, kalmomin da aka ce a fara a fara

An yarda.

Alhaji Ibrahim Imam: Wajen 8 (a), inda aka ce, Shugaban Jami'ar shi zai zama Shugaban Mashawarta. Wannan kowa ya sani in yana nan shi ne zai zama shugaban.

Shugaba: Maganar ita ce, sharadi na 8 kamar yadda aka gyara ya tabbata cikin Shirin Dokar.

An yarda.

Sharadi na 9, 10, 11, 12, 13 da 14 su tabbata cikin Shirin Dokar.

An yarda.

Sharadi na 15:

Ministan Ilmi: Shugaba, na tashi in kawo gyaran da ke kan sunana. Shafi na 5—Sharadi na 15 (1), laji na 2—a soke "ma'aikata" a kuma musanya shi da "ma'aikatu". Shugaba, wannan kuskure ne na rubutu, don lalle ne mu sami ma'aikatu.

Shugaba, ina roƙon in kawo batun.

Shugaba: Maganar ita ce, kalmar da aka ce a soke, a soke.

An yarda.

Maganar ita ce, kalmar da aka ce a sanya, a sanya.

An yarda.

Maganar ita ce, sharadi na 15, kamar yadda aka gyara ya tabbata cikin Shirin Dokar.

An yarda.

Sharadi na 16, ya tabbata cikin Shirin Dokar.

An yarda.

Sharadi na 17:

Ministan Ilmi: Shugaba, na tashi in kawo gyare-gyaren da ke kan sunana.

Shafi na 5 Sharadi na 17, a sake sa lambar Sharadi 17 (1), a fara wannan faramin kashi:—

"Duk da tanade-tanaden karamin kashi na (1) *Principal* ba zai ba da odar a rufe Jami'ar ba ko wani fanni na ilmi na Jami'ar ba tare da ya shawarci Hukumar ba".

Shugaba, Mai girma, am bani shawara cewa ba a bukatar a ba Shugaban Makarantar ikon iya rufe Jami'a ko wani ma'aikatar koyo na Jami'ar ba tare da shawartar Majalisar ba. Wannan irin rufewar wanda za a iya tabbata da shi in akwai rashin biyayya ko wani rashin ladabi, ba zai zama abin da Shugaban Makarantar ne ya gani shi kadai ba ne, domin abinda zai biyo yana iya zama mummuna ta hanyar watsa labaru irin wannan. Saboda Shugaban Makarantar kansa da kuma Hukumar Kolejin-sa, ina jin kamar ya kamata ya shawarci Majalisar idan dai don ya tabbata ana goyon bayansa. Manufar wannan sharadi, ba don ya raunana ikon Shugaban Jami'ar ba ne, amma sai don a zarkafa ta, a kuma sami kyawawan halaye daga daliban Jami'ar.

Shugaba, ina roƙon in kawo batu.

Shugaba: Maganar ita ce, a gyara sharadin kamar yadda Ministan Ilmi ya fadi.

Alhaji Ibrahim Imam: Shugaba, na yarda da Minista, amma na ga zai fi kyau a ce rufe Jami'ar sai da iznin Minista.

Ministan Ilmi: Na tabbata tun da ita wannan Majalisar ba ta kome sai da iznina, ba za su rufe ba sai da iznina.

Shugaba: Maganar ita ce, sharadi na 17 a gyara shi kamar yadda Ministan Ilmi ya gyara.

An yarda.

Maganar ita ce, gyaran sharadi na 17, kamar yadda aka gyara ya tabbata cikin shirin Dokar.

An yarda.

Sharadi na 18, 19, su tabbata cikin shirin Dokar.

An yarda.

Maganar ita ce, yanzu zan kai labarin shirin Dokar gaban Majalisa.

An yarda.

Majalisa ta juyo

Ministan Ilmi: Shugaba, na tashi in kawo labarin shirin Dokar daga Komitin Majalisa duka da wadansu gyare-gyare, a kuma karanta ta karatu na uku a kuma zartas.

Shugaba: Maganar ita ce, Shirin Dokar da a ke kira Jami'ar Jihar Arewa (Tanadin Hukuma, 1961) a karanta ta karatu na uku a kuma zartas.

An yarda.

An karanta an zartas.

Dokar Manyan Hanyoyin Mota, 1961

Ministan Ayyuka: Shugaba, Mai girma, na tashi in kawo batu cewa Shirin Doka ga Doka don kafa Manyan Hanyoyin Motar Jihar Arewa, a karanta shi karatu na biyu.

A 1954, Gwamnatin Tarayya ta gabatad da doka wacce ta mayad da dukkan hanyoyin da a da aka sani na *Trunk 'A'* su zama Manyan Hanyoyin Tarayya. Shirin Dokar da ke gabanku yana neman ya mai da wadannan hanyoyin wadanda mu ke kira *Trunk 'B'* su zama Manyan Hanyoyin Jihar Arewa. Don haka zai zama akwai Manyan Hanyoyin Tarayya na Jiha, da Manyan Hanyoyin Jiha da kuma hanyoyin En'e-En'e.

Sharadi na 4 na Shirin Dokar ya yi tanadi cewa yin, da sake da kula da hanyoyin zai zama farkashin ikon Gwamnati, za a ci gaba da su ne ta ikon da Minista zai ba da umarni. Duk hanyoyi *Trunk 'B'* an jera su a cikin Shirin Doka. Wadansu daga cikin hanyoyin Gwamnati ce ke kula da su, wadansu kuma En'e-En'e wadanda su ke samun taimakon irin kudin da suka kashe, Mashawarta za su lura cewa manufar Gwamnati ta dauki nauyin kula da wadannan hanyoyin lokacin da aka gyarasu su kai muƙamin da zai isa su dauki nauyin faruwan motoci da za su karu shekaru masu zuwa.

Na lura cewa En'e-En'e na bukatar Gwamnati ta dauki dukkan hanyoyin *Trunk 'B'* da gaggawa. Wannan ina jin kamar ba zai yiwu ba, saboda farancin ajiyayyun kudi da ma'aikata. Amma dai muna matsawa mu ci gaba daidai farfin arzikimmu. Ina duban in ga kamar yadda nauyin hanyoyin Jihar Arewa. Shirin Dokar ya nuna a fili hanyoyin da nauyinsu ke wuyan

Gwamnati, amma Labu wata babbar wahala wajen kara wadansu hanyoyin a cikin Fasalin daga lokaci zuwa lokaci, kuma Gwamnati za ta shawarta irin hanyoyin da suka kamata su zama alhakarta.

Shugaba, ina roƙon in kawo batu.

Ministan Lafiyar Dabbobi da Aikin Daji: Shugaba, ina roko in goyi baya.

Alhaji Ibrahim, Wazirin Gumel: Shugaba, abin godiya ne da aka gabatad da wannan Shirin Doka. Wannan kyakkyawar niyya ce ta fuskar Gwamnati. Sai dai kuma ina son in jawo hankalin Ministan Ayyuka. Cewa hanya fa ba kamar maciji ba ce, in an sai ta ta rabu kashi biyu. Don haka ban ga daidai ba ne Gwamnati ta raba hanyoyi kashi biyu ba. Ina nufin bai kamata Gwamnati ta dauki wadansu hanyoyi ta bar wadansu ba. Misali, hanyan nan mai lamba 652—hanyar Gumel zuwa Gatari, da kuma Gumel zuwa Gagarawa, haka kuma daga Gule zuwa Sule. Duk wadannan muhimman hanyoyi ne. Duk wadannan manya manyan motocin fatauci suna bin su—motoci masu daukan gyada da auduga. Saboda haka aikina ne in shawarci Gwamnati don ta yi wani abu game da wadannan hanyoyi.

Shugaba, ina roko in goyi bayan Shirin Dokar.

Alhaji Ibrahim Imam: Shugaba, ina son in tambayi Minista cewa ko ana so a bi hanyar da *Public Works Department* ke bi ne. Kuma ina son im ba Minista shawara, manya manyan hanyoyi na En'e ta Barno ya kamata Gwamnati ta karɓe su saboda muhimmaninsu. Hanya Gashua zuwa Gaidem muhimmiya ce, Im ba don hanyan nan ba, da hanyar jirgi ta Nguru ta zama maras amfani. Domin hanyar ne a ke bi ana kai gyada zuwa Nguru. Wannan hanya ba a taɓa gyara ta ba. Na biyu kuma, hanyar Munguno, garin Ministan Gona zuwa Maiduguri, ita ma muhimmiya ce. Ya kamata wadannan Gwamnatin Tarayya ta karɓe su. Haka kuma hanya daga Batofi zuwa Gwadan, ita ma muhimmiya ce, ya kamata Gwamnatin Tarayya ta karɓe ta. Ita wannan hanya ana fataucin kifi a kanta.

Alhaji Abdullahi Mai-Kano Dutse: Shugaba, ina jin cewa ko wane Mashawarci yana son Gwamnatin Jiha ta dauki nauyin wadansu hanyoyi ne daga En'e-En'e dinsu. Ina kuma jin cewa, shi Ministan Ayyuka ya lura da haka. Ba shakka hanyoyi a cikin fasa suna daya daga cikin muhimman abubuwan da ke jawo arziki a cikin kasa. Bisa daukar cewar Kano ita ce cibiyar kasuwa a Jihar Arewa, ina ganin daidai ne idan aka ce yawan hanyoyin

[ALHAJI MAIKANO DUTSE]
da suka koma farkashin kulawar Gwamnatin Jiha ya yi kadan. Saboda jiya da safen nan Minista ya ba da amsar wata tambaya game da adadin yawan hanyoyin da su ke cikin lardin Binuwai.

To, yanzu ina son in koma kan hanyoyin *Trunk B654*. Hanyar nan A21 wadda ta tashi daga Wudil ta bi ta Gaya zuwa Kiyawa, yanzu Gwamnati ta dauki nauyin kula da ita. To, ina kuma so in nuna wa Minista cewa akwai muhimmiyar hanya daga mahadar Sukuma wadda ta bi ta Dutse da haɗu da *Trunk B664* a Fanisau. Wannan wuri kuwa ba nisa, bai fi mil 20 ba. Saboda haka na ke rokon Minista ko zai dauki wannan hanya, don ta rage wa En'e nauyi, don ta sami damar yin aikin wadansu hanyoyi fanana. Kuma muna rokon Minista ko zai yarda ya dauki hanyar nan daga Kano zuwa Babura, muna rokon Minista ya duba wannan.

Mr Pastor David Lot: Shugaba, na tashi don in goyi bayan wannan Doka. Na gode da yadda na ga ya dauki wadansu hanyoyi a hanyar Fankshin. Ina da tambaya ne kadan ga Minista. A wajen hanya B27 wadda ta haɗu da B107 wadda ta ke ba ta fi mil 30 ba zuwa mararrabar Lantang zuwa Shandam, Minista bai yi wani abu ba kan wannan don ta haɗu da babbar hanyar. Ina gani wannan hanya daga Lantang zuwa Shandam tana da aiki mai yawa idan En'e ta dauke ta. Ina gani ko Gwamnati za ta dauke ta a kewayaya da ita yadda masu daukar kaya ba za su sha wuya ba.

Alhaji Audu Anace Magajin Garin Kontagora: Shugaba, na tashi don in goyi bayan wannan. Abin da Minista ya fada da safe dalilin da ya sa Gwamnati ta dauki aikace-aikacen manyan hanyoyi domin a gyarastu, sosai ne, yadda manyan motoci za su iya amfani da su. Saboda haka na ke son in kawo shawarata game da wadannan hanyoyi don a mai da su manya, kuma gwamnati ta dauki nauyinsu. Shugaba, akwai wata hanya daga Kontagora zuwa Zuru wadda ta ke muhimmiya ce wajen daukar auduga ana bi ta *Fida road*, na kuwa ga hukumar ciniki tana amfani da ita fwarai da gaske, ina son Gwamnati ta yi rokarin gyarata don muhimmancinta. Watau En'en Kontagora da ta Zuru, sun yi rokarin kamar shekara biyar da su ka wuce don su gyara ta, amma don rashin 'yan kwangila da masu aiki sosai da kuma isassun kudi, suka kasa yin wannan. Na goyi bayan wannan batu.

Alhaji Ladan Baki: Shugaba, Mai girma, na tashi don in goyi bayan sauran Mashawarta. Kuma ina son in kawo kukana ga Minista, a

dauki wadannan hanyoyi Katsina zuwa Dutsin-Ma-Kankara da Funtuwa zuwa mararraban Yashe *Road A*. Shugaba, lokacin da Firimiya ya ziyarci Katsina kwanan baya, mun gaya masa wannan magana, har ya ce zai ga Minista a kan wannan. Shugaba, kuma ina son in yi magana kan manyan hanyoyi. Watau babban abu shi ne, manyan motoci masu bin wannan hanya karuwa su ke yi. Wadannan hanyoyi na da amfani fwarai a lardin Katsina, don ita ce ta bi ta tsakiyar kasar. Ina fata Minista zai yi wani abu kan wannan. Ko dai ba za a iya daukar wadannan hanyoyi ba, muna son Ministan ya taita ke mu da wadansu isassun kudi. Wannan hanya an yi saba dinta, har yanzu Gwamnati ba ta yi kome a kanta ba. Saboda haka na ke son in kawo kukana don ayi wa Katsina wani abu.

Maina Idris: Shugaba, na gode wa Minista da ya kawo wannan Shirin Doka. Amma idan saboda mahimmancin hanyoyi ne, ina son a dauki wadannan don akwai hanyoyin da muka yi rokarin mu gyara amma mun kasa, kuma suna da amfani fwarai da gaske a garemu, kuma ba na kasa daya ba ne kadai. Watau hanyar da na ke nufi wadda ta haɗu Borno da Bauchi daga Azare zuwa Potiskum kuma da inda ya haɗu da wata zuwa Gombe. Ko wane Minista ya ziyarci kasarmu muna gaya masa wannan hanya, har Gwamna Janar da ya tafi mun tayar masa da maganar wannan hanya. Wannan hanya daga Azare zuwa Potiskum zuwa inda hanyar jirgi ta ke a kogin Gongola duk amfanin gona ta nan ne za a iya daukarsa zuwa tashar jirgi. Na yi mamaki da Minista bai kawo wannan hanya ba a nan. Shi ne abin da na ke so in yi magana a kai.

Mr John O. Idikwu: A wajen goyen bayar wannan Doka, ina jawo hankalin Gwamnati bisa kan hanyoyin da su ke kasar Idoma. Yanzu haka ana so Gwamnati ta gyara hanyar nan daga Oturkpo wadda ta ke shiga Jihar Gabas, domin hanya maffiya ce saboda kayan amfanin gona da a ke samu a can. Yanzu haka manoman da su ke a wannan wuri, kome suka noma sai su cinye, domin babu hanyoyi masu kyau na motoci da za su zo su kwashi kayan da su ke bukarat saraywa. Har wa yau dai akwai samari masu karfi wadanda su ke faura zuwa Jihar Yamma don neman aiki saboda da irin wannan rashin ci gaban hanyoyin mota a kasar Idoma. Shugaba, ina rokon in goyi baya.

Mallam Didam Kagoro: Na gode wa Minista bisa kan tanade-tanaden da aka yi game da hanyoyin mota. Na kuma ji ya ambata cikin jawabinsa, cewa wadansu wadannan hanyoyi na Gwamnati ne wadansu kuma na En'e-En'e.

Ina tambayar hanya mai lamba B.778 wadda ta tashi daga Kaciya zuwa Zonkwa ta bi ta Zankon Katab ya gamu da hanya mai lamba B.733 a Kagoro, ina tsammani wannan *Trunk 'A' Road* ne, amma ba a ambace ta ba. Na ji za a yi wata titi zuwa Munchock ta gamu da hanyar jirgi don wurin saida shanu da za a buɗe don kai wa shanu kasuwar Kudu.

Tambayata ta biyu shi ne, ko Minista zai ba mu amsa bisa kan gyaran Makarantan nan ta Koyon Aikin Gyaran Hanyoyin Mota ta Zariya, bisa kan a fara fadadanta don ta dace da bukatun zamani. Shugaba, na goyi bayar wannan batu.

Shugaba: Yanzu zan dakata da Majalisa minti 10 don Mashawartan Lardi Lardi su tafi su zaɓi mutun guda daga ko wane lardi da zai yi musu magana kan hanyoyin mota.

Majalisa ta dakata.

Majalisa ta juyo bayan Hutun Minti 10.

Shugaba: Za a ci gaba da mahawara.

Ina fata Mashawarta sun tsaida shawararsu. Dama Mashawarta sun sani wadannan Shirin Dokoki ba sa neman mahawara a kai, don haka ba za mu bata lokacin Majalisa ba.

Mallam Abdulkadiri, Sarkin Dekina: Shugaba, hanyar Ogenyi-Basa-Komo-Ogba. Ogba-Okene-Ajagutun. Kabba-Okene. Otungbede-Olutukpa-Abugi.

Shugaba: Ya kamata Mashawarci ya fadi abin da ya ke son Minista ya yi masa, ba kawai yana tsara sunayen wurare ba. Dama Minista yana da wannan tsarin garuruwa.

Alhaji Abdulkadiri: To, shi ke nan Shugaba. Minista ya sa kwalta daga Okene-Kabba, da kuma daga Lokoja zuwa Ogba. Kuma daga Koton Karifi-Jamata. Shi ke nan, Shugaba.

Mallam Muhammadu, Sarkin Ayyuka Gusau: Na gode wa Ministan Ayyuka da ya kawo wannan Shirin Doka. A cikin maganar Minista, ya ce ya san hanyoyin En'e-En'e da kansa. Wannan magana tasa gaskiya ce. Hakika akwai wahala ga Gwamnati ta karɓi dukkan hanyoyin En'e-En'e. Amma duk da haka ina son in fada wa Minista cewa akwai wata hanya wadda ya kamata Gwamnati ta dauka, ita ce hanyar Kauran Namoda-Shinkafi. Ita wannan hanya muhimmiya ce fwarai. Motocin da ke bin wannan hanya sai wanda ya gani. A cikin tsarin Minista ya tsara ne Kauran Namoda-Jibiya. Bisa gaskiya, hanyar nan ta Kauran Namoda-Shinkafi motoci sun fi binta. Kuma shi Minista yana da lissafin yawan motocin da ke bin wannan hanya a ko wace shekara.

Idan ya duba lalle ya ga akwai motoci masu yawan gaske da ke bin wannan hanya. Idan akwai wani babban baƙo da zai tafi Sakkwato ta hanyar mota, dole sai ya bi hanyar Kauran Namoda-Shinkafi. Don haka ina rokon Minista, idan Gwamnati ta dauki wannan hanya a sa ma hanyar kwalta.

To, ina rokon Minista wadannan buƙatu guda biyu ya sa su cikin tsarinsa.

Mallam Abubakar Sikam: Shugaba, a cikin abin da Minista ya kawo, ko da shi ke ana magana kan wadansu hanyoyi ne.

Shugaba: Ya kamata Mashawarci ya fadi abin da ya ke son fada, ba mu son dogon labari.

Mallam Sikam: Na gode Shugaba. Ina son kawo kukana wajen Minista ya duba hanyar Billiri, Bera zuwa Benuwai. Ina son Gwamnati ta karɓi wannan. Wannan hanya shugaba, ta hadamu da Bage, da Karim da Tangale-Waja, saboda haka ina fata Gwamnati za ta dubi wannan hanya ta karɓe ta. Kuma bara Gwamnati ta ba da wadansu kudafe don hanyar Bine zuwa Waja, to, wannan hanya ta tsaya daga Waja, mu kuwa ba ma son ta tsaya a nan. Muna son ta wuce zuwa Kalanku, da Gujuba Tangale da Gombe. Wannan hanya Shugaba, ita ce, daya tak a wannan wuri, saboda haka muna fatan Gwamnati za ta duba ta. Kuma Shugaba, hanya daga Gombe ko da ya ke an ce Gwamnati ne ke rife da ita, ba ta da dadin bi ko kadan. Hanya kuma daga Azare zuwa Bulkaɗuwa, Gamawa zuwa mahadar hanyar Damatura mil 85 muna son ita ma Gwamnati ta karɓe ta. Haka kuma hanyar daga Gingima zuwa Duguri a bada ta da Kanem cikin Kasar Kuza. Haka kuma hanya daga Gombe zuwa Nafada muna son Gwamnati ta karɓe ta daga hannun En'e. Da wadannan 'yan maganganu na goyi baya.

Mallam Muhammadu Ubandoma: Na tashi ne Shugaba, don in kawo gyaran a kan abin da mafwabcina ya fada. Wannan hanya ta Biliri ya rage ta zuwa Gunini zuwa Guddiri, lalle wannan hanya wajibi ne Gwamnati ta karɓe ta saboda yawan amfanin da a ke yi da ita. Duk masu motoci ta kan wannan gajeren mil a ke biyansu, ita hanyar kuwa ba ta biyuwa sai an zaga ta Numan. Saboda haka idan dai Gwamnati na da niyyar taimako, ta karɓe ta. Haka kuma daga Garba-Shege zuwa Jauro-Manu Gasollalle ina iya tunawa bara an tabbatar da ita a Majalisar nan, amma ba a yi kome ba. Daga Cire zuwa Kubuni ya kamata Gwamnati ta dauke ta don ana amfani da ita wajen daukar amfanin gona.

Ministan Ayyuka: Shugaba, ba shakka a wannan Majalisa Mashawarta sun yi magana a kan gyaran hanyoyin kasar nan. Kuma yawancin maganganun shi ne, Gwamnati ta karfi wadansu hanyoyi da wadansu En'e ke dabuwa. Na biyu kuma, wadansu hanyoyi ba su da kyau. Na yarda Gwamnati za ta dauki hanyoyi da za ta yi aiki a kai, don yawan amfani da su. Ina fata Mashawarta za su ji tausayin Gwamnati don kuwa ba a iya yin kome cikin dare daya, kan wannan kuma ana bukatar kuɗi da masu yin aiki. Ba da daɗewa ba Gwamnati ta dauki wadansu hanyoyi waɗanda suke cikin waɗannan da aka kawo yanzu. Ni kuma ina iyakar kofafina da ga an gyara su. Ina mun sami kuɗi da za mu yi aiki za a shirya a ga abin da za a iya yi. Yawancin hanyoyin da aka fi amfani da su, su za a gyara amma ba fanana ba.

Wadannan hanyoyin duka don kayayyakin amfanin gona kurum a ke amfani da su. Ina fata cewa, a fi kula da hanyoyin nan da aka fi amfani da su kafin a komo ga na waɗanda su ke don kayayyakin amfanin gona kurum. Na kuma sani cewa Mashawarta daga Barno, Bauci da Kasar Kuza za su yi murna idan aka gyara hanyoyinsu don sabuwar hanyar jirgi da a ke yi a can. Kuma tambayar da Shugaban Hamayya ya yi cewa, kafin a tabbataɗ da cewa an gyara wadansu hanyoyi sai manyan hanyoyin da suka shiga manyan garuruwa da na larduna sun sami kulawa sosai tukum, ko kuma su zama sun haɗu da hanyoyin jirgin kasa ko na ruwa. Amsa ta biyu kuwa, na kyaun hanyoyin nan su zama masu daraja ta biyu na Gwamnatin Tarayya, kadarkonsu ya iya daukan motoci masu nauyi, hanyoyin kansu kuma su zama masu faɗin kafa 12. Bisa waɗansu fananan abubuwa game da su, da ya ke shi ma yana da ilmin aikin Fidaɗurdi. Ina fata Mashawarta za su sani, kamar Gwamnati tana sane ga biyan bukatunsu ta gyaran hanyoyi. Na tabbata cewa lokacin da duk Ma'aikata za ta dauki wannan aiki za ta yi shawarwari da En'e-En'e. (tafi).

Shugaba: Maganar ita ce, Shirin Dokar Manyan Hanyoyin Mota, 1961 a karanta ta Karatu na biyu.

An yarda.

Majalisa cikin Komiti

Sharudda na 1, 2, da na 3 su tabbata cikin Shirin Dokar.

An yarda.

Fasali

Alhaji Ibrahim Imam: Ina son in yi tambaya kan hanya mai lamba 509. Ban san lokacin da aka maido da wannan hanyar daga

hanya mai daraja ta "A" zuwa "B" ba. Shugaba, wannan hanya ce da ta shige ta Jos, Potiskum, Maiduguri zuwa Farlomi. Kwanakin bayi na ji an soma raba hanya daga Bama zuwa Banki, ban san ko an aikata haka ba. Tambaya ta biyu, ina so in ji ko an haɗa hanyar Gambaru zuwa Wulgo, domin mil tara ne kurum, kuma akwai aikin ban ruwa kwarai a can.

Ministan Ayyuka: Shugaba, ina mamakin abin da ke damun Mashawarci da wannan. Ko bai fahimce mu ba ne?

Alhaji Ibrahim Imam: Watau ina nufin wannan hanyar Gambaru-Wulgo akwai Turawa a wurin kwarai a zaune.

Ministan Ayyuka: Zan duba batun Mashawarci.

Shugaba: Maganar ita ce, yanzu zan kai labarin Shirin Dokar a gaban Majalisa.

An yarda.

Majalisa ta juyo

Ministan Ayyuka: Shugaba, ina rokon in kawo labarin wannan Shirin Dokar daga Komiti zuwa gabar Majalisa, a kuma karanta Karatu na uku a zartas.

Shugaba: Maganar ita ce, kamar yadda Minista ya kawo.

An karanta Shirin Dokar karatu na uku an zartas.

Dokar Nisan Gini daga Hanya

Ministan Ayyuka: Shugaba, Mai girma, ta tashi don in kawo batu cewa Shirin Doka ga Doka don Gyaran Ginin Layuka a kan Ka'idodin Dokar Tarayya, a karanta shi karatu na biyu.

Mai girma, wannan Shirin Dokar za a karanta shi gami da Shirin Doka na Doka don buɗe Hanyoyin Mota na Jihar Arewa wanda dama can Majalisa ta yarda da shi.

Shirin Dokar da ke gaban Mashawarta ya kawo gyara na Kashi na 3 na waccan Dokar Tarayya ta hanyar da za ta iya bai wa wannan Dokar Tarayya damar aiki da Dokar Tarayya kan Hanyoyin Mota na Jihar Arewa, ko da ya ke hanyoyin ana yinsu ne a wajen gari da fauƴe.

Dalilin wannan gyara shi ne, idan Dokar Hanyoyin Motoci na Jiha, wanda ke shirya yin hanyoyin Motoci, da gyaransu da kuma daukaka ayyukansu na Hanyoyin Motocin Jiha yana karkashin Gwamnati ne, ya zamana wajibi ne cewa Gwamnati ce za ta dauki nauyin na dukan ayyuka game da waɗannan hanyoyi.

Shugaba, Mai girma, ina roko in kawo batu. **Ministan Tarbiyya Da Hada Kai:** Shugaba, ina roko in goyi bayansa.

Majalisa ta juya Komiti

Sharudda na 1, 2, 3 su tabbata cikin Shirin Dokar.

An yarda.

Maganar ita ce, zan kai labarin shirin dokar cikin Majalisa.

An yarda.

Majalisa ta juyo

Ministan Ayyuka: Shugaba, ina rokon in kawo labarin Komitin gaban Majalisa ba tare da gyara ba, kuma a karanta karatu na uku a zartas.

Ministan Tarbiyya: Shugaba, na tashi in kawo batun da ke kan sunana daga Takardar Aikin Rana. Ina neman a karantata karatu na biyu. Manufar shirin dokar an nuna shi cikin dalilai da shirin dokar. An kawo gyaran ne don hana nuna sinima a wurare da ba su da lasin. Idan an kawo wannan gyara za a gane irin fim din da za a kawo mai milimita 16 wanda aka tabbatar cewa ba ya konewa, kuma hukuma ta tabbataɗ da cewa ba ta konewa. Fim din da suka shiga wannan su ne waɗanda aka kai wurin da ba ya da kyau da waɗanda a ke nuna wa a cikin mota.

Wannan doka tana gyara Dokar Sinima ta yanzu, watau Dokar mai lamba 32 ta cikin dokar 1948. An kawo gyaran ne da wani abu da ka bari da yana kuma hana haɗari ya faru. Shugaba, ina rokon in kawo batun.

Ministan Ayyuka: Shugaba, Mai girma, na goyi bayansa.

Shugaba: Maganar ita ce, Shirin Dokar da a ke kira Gyaran Dokar Sinima a karantata karatu na biyu.

An yarda.

Majalisa ta juya Komiti

Sharadi na 1, 2, 3, 4, su tabbata cikin Shirin Dokar.

An yarda.

Maganar ita ce, yanzu zan kai labarin Shirin Dokar gaban Majalisa.

An yarda.

Majalisa ta juyo

Ministan Tarbiyya: Shugaba, ina rokon in kawo labarin Shirin Dokar gaban Majalisa ba tare da gyara ba, a kuma karanta karatu na uku a kuma zartas.

Shugaba: Maganar ita ce, Shirin Dokar da ake kira Dokar Tarayya ta Sinima a karantata karatu na uku a zartas.

An yarda. An karanta an zartas.

Gyaran Dokar Sinima, 1961

Ministan Tarbiyya: Shugaba, na tashi in kawo batu cewa Shirin Dokar da a ke kira Dokar Gyaran Dokar Sinima, 1960 a karantata karatu na biyu, Dalilin wannan yana cikin Dalilai da Manufar Dokar.

Shugaba, wannan doka daidai ta ke da waɗaɗa na taɓe kawowa. Mashawarta za su tuna da cewa Dokar da kawo ta cikin taron Afril da ya wuce, amma ba za a yi amfani da ita ba sai lokacin da Gwamnatin Tarayya ta yi tata dokar. Wannan dokar za ta tabbatar mana cewa lokacin da aka kawo Dokar Sinima ta 1960, za ta zama daidai da ta Gwamnatin Tarayya. Abin da aka hana a wannan, za a ga an hana shi a cikin ta Tarayya.

Shugaba, ina roko in kawo batun.

Ministan Kasa: Shugaba, ina roko in goyi baya.

(Majalisa cikin Komiti)

Shugaba: Sharadi na 1 a yarda da shi.

An yarda.

Alhaji Ibrahim Imam: Shugaba, ina son in sani ko abin da zai shafi wannan doka da ta Gwamnatin Tarayya daya ne?

Ministan Tarbiyya: "I" Shugaba.

Shugaba: Sharadi na 2, 3, 4 su tabbata cikin shirin dokar.

An yarda.

Maganar ita ce, yanzu zan kai rahoton gaban Majalisa.

An yarda.

Majalisa ta juyo.

Ministan Tarbiyya: Shugaba, ina rokon in kawo rahoton Shirin Dokar gaban Majalisa ba tare da gyara ba, kuma a karanta karatu na uku a zartas.

Shugaba: Maganar ita ce, shirin Dokar da a ke kira Gyaran Dokar Tarayya ta Sinima, 1961 a karanta karatu na uku.

An yarda. An karanta an zartas.

Dokar Kayan Amfanin Gona

Ministan Gona: Shugaba, ina rokon in kawo batun cewa Shirin Dokar da a ke kira Gyaran Dokar Amfanin Gona (Tsaida Kyawun-su don Aikawa Waje) a karanta karatu na biyu-

Dalilin Shirin Dokar yana cikin dalilai da Manu-
far Dokar.

Cikin tanade-tanaden Shirin Mulki, na 1953
aka samu ikon *grading* na amfanin gona waje
don *grading* din yanzu har ya komo hannun
Gwamnatojin Jihohi.

Lalle kuwa, Mashawarta, wannan Majalisa
ta kafa tata doka wadda za ta iya fayyade ba da
darajar kayan amfanin gona da za a aika waje.
Yanzu kuma zan koma ga bayani filla-fula na
Shirin Dokar. Kashi na 2 ya shafi Hukumar Masu
Duba Kayan Amfanin Gona na Jiha. Wannan
Hukumar za ta maye gurbin Hukumar masu Ba
da shawara ga Kayan Amfanin Gona da aka kafa
cikin 1950. Kuma kashi na uku ya ba da ikon
fa'idodi saboda duba kayan amfanin gona da ba
su giredi, da kuma kayan amfanin gona da a
ke aikawa waje. Ikon kuma da sayad da kayan
amfanin gona yana kashi na 4 ne, wanda dama
ikon yana kan ma'ikatata ne, bisa sharuda
daban, saboda gudanad da aikin shuke-shuke
da sake kayan amfanin gona don dubawa. Ta
kuma bai wa Kotu ikon sa mutane sadaka da
kayan amfanin gonarsu bayan an saye. Kashi
na biyar ya bayyana laifuffukan kayan amfanin
gona da aikin sa hatimi. Ya kuma shafi laifuffu-
kan su ma'aikata wajen sa hatimi. Ya kuma shafi
laifuffukan su ma'aikata masu duba kayan amfanin
gonan. Soke dokar 1950 yana cikin kashi na 6
da kuma irin kayayyakin amfanin gona da za a
sa su cikin wannan Shirin Doka, an zana su a
cikin Fasalin Shirin Dokar.

Daga farshe akwai wani dan abu kafan da
zan nuna. Akwai wani kuskure da aka yi wajen
bugawa a kashi na 3 na Shirin Dokar, kamar
yadda aka buga a cikin *Gazet* mai lamba 8 ta
1961. Kalman nan 'ko' da aka buga ya kamata
ta koma 'na'. Shugaba, ina roko in kawo batu.

Ministan Al'murran Cikin Kasa:
Shugaba, ina roko in goyi baya.

Shugaba: Maganar da zan kawo ita ce, a
karanta Shirin Dokar karatu na biyu.

Mr J. B. Davies: Shugaba, lalle duk wanda
ke sha'awar arzikin fasan nan zai yi na'am da
wannan Shirin Doka. Samun kayan amfanin
gona mai kyau a waje shi ke kawo wa fasa suna
mai kyau. Wannan ya nuna ba wani algus da a
ke aikawa waje su fara zama masu kyau. Duk
manomin da ya sayad da kayan amfanin gona
maras kyau, ba ya kawo bacin suna gare shi
kawai ba ne har ma ga fasa baki daya.

Alhaji Uba Ringim: Shugaba, na tashi in
goyi bayan wannan Shirin Doka. Kuma ina son
in gode wa Hukumar Ciniki sabo da taimakon
manoma da su ke yi wajen basu lasin. Kuma ina

ganin yin wannan tanadi da aka yi zai ba mu
damar tafiyad da aikimmu. Kafa Hukumar masu
Duba Amfanin Kayan Gona abu ne mai kyau.
Kuma ina son in goyi bayan wanda ya zauna
yanzu na cewar, a sasanta tsakanin manoma
da masu kayan amfanin gona. Domin misali, a
wani lokaci idan an tono gyada a kan sami gara
ciki, to, idan an aika ga Hukumar Binciken
Kayan Amfanin Gona to, sai ayi zaton ruwa ne
aka sa a cikin gyadar. Idan aka ba shi damar
shanyarta za ta zama lafiya sosai. Amma idan
aka aza ta a cikin sito za ta zama hasara a gare
shi. Shugaba, ina roko in goyi bayan wannan
batu.

Alhaji Ibrahim Imam: Shugaba, lalle
mun yi na'am da wannan Shirin Doka kamar
yadda Mashawarci ya fada. Ina son in nuna
tsorace-tsoracena a Fasali na 16, da na 18 da
layi na 9 wajen magana akan sharadi na 16,
na ga an yi maganar amfanin gona akan kai wa
kotun Majistare ne kawai. An ce lalle ne za a
kai fara bayan an kama kayan amfanin gona da
algus cikin kwana bakwai, kuma a gaban
Majistare ne zai ba da izni a rife amfanin gonar
da abin da aka sa shi a ciki. Ni a ganina in ana
son a yi adalci, bai kamata a yi haka ba. Idan
aka kula da fararrakin kotuna a fasan nan kuma
da lokacin da aka yanka don ba da sanarwa
kwana bakwai ne kawai, idan wani abu ya faru
a Maiduguri, maganar kotun Majistare lokacin
da aka bayar watakila ya wuce. Ina son Minista
ya dan saki wannan sharadi kafan yadda za a
kai shi gaban ko wane kotu, kuma tun da ya ke
duk kotunan fasa na tafiyad da sabon Dokar
Hukumcin Laifi, bai yi kyau a kai wadannan a
Kotunan Majistare ba. Abin da ke jawo wannan,
su masu duba kayan amfanin gonan saboda
hanyoyin tafiyad da binciken ba sosai ba ne.
Na tuna a 1956 an kama kayan amfanin gona da
yawa akan wannan sharadi. Kuma wannan
bambancin tafiyad-tafiye ya kan sa a sami
jayayya tsakanin masu saye, yadda zai sa su
cuci Kamfani. Na tuna lokacin da aka daina
wannan a fasan Sokoto kayan amfanin gona
sun yi kyau. Kuma na yi bakin ciki da ganin a
cikin Shirin Dokar ba a rubuta karo ba. Ni a
ganina Ministan ya fi kowa sanin karo. Kuma
tun da U.A.C. da wadansu Kamfani na sayensa
da yawa ko wace shekara, kuma faron wani
lokaci da algus a ciki har kuwa ba za a iya
ganewa ba. Kuma ina fata nan gaba a sanya
karo a kayan amfanin gona.

Ministan Gona: Shugaba, na ji jawabin da
Direktan U.A.C., *Mr Davies* ya yi. Wannan
kuwa na farkashin kashi na 14 da na 3, kuma
ma'aikatan ma'aikatata ba za su nuna son
kansu, su ki yin aikinsu sosai ba. Kuma na ji

Ministan Gona: Shugaba, na ji jawabin da
Direktan U.A.C., *Mr Davies* ya yi. Wannan
kuwa na farkashin kashi na 14 da na 3, kuma
ma'aikatan ma'aikatata ba za su nuna son
kansu, su ki yin aikinsu sosai ba. Kuma na ji

jawabin Alhaji Uba Ringim na Gwamnati ta fara
ba yan fasa lasin. Kuma idan na koma wajen
abokina Shugaban Hamayya, na ji duk
maganganunsa da dadin rai.

Shugaba: Maganar da zan yanke ita ce, a
karanta Shirin Dokar karatu na biyu.

An yarda.

(Majalisa cikin Komiti)

Ministan Gona: Shugaba, na tashi in kawo
batu da ke kan sunana aikin rana, cewar
a shafi na C20 sharadi na 1 a soke "Amfanin
Gona ta Jihar Arewa" a musanya shi da "Duba
Amfanin Gona (Jihar Arewa)". Kamar yadda
Mashawarta suka ce

Shugaba: Ba ya ciki.

Ministan Gona: Ina rokon in kawo batu.

Shugaba: Maganar da zan kawo ita ce, a
gyara wadannan kalmomi kamar yadda Minista
ya bayyana..

An yarda.

Sharudda na 2, 3, 4, 5, 6 su tabbata cikin
Shirin Dokar.

An yarda.

Sharadi na 7.

Alhaji Ibrahim Imam: Sharadi na 7 (1):
Shugaba, ana nufin angurya ne ko mene ne?

Ministan Gona: Kana iya kiranta da ko wace
irin hanya (dariya).

Shugaba: Sharudda na 7, 8-15 su tabbata
cikin Shirin Dokar.

An yarda.

Sharadi na 16.

Alhaji Ibrahim Imam: Sharadi na 16 (3).
Inda aka ambaci gwanin ma'aikatan kayan
amfanin gona, ko da ya ke am ba da bayani,
bayanin bai isa ba. Wace cancanta a ke nema
kuma ga gwani wanda ya zama babban mutum
a Ma'aikatar Gona?

Ministan Gona: Idan Mashawarci zai zo
Ma'aikatata, zan iya ba shi cikakken bayani.

Shugaba: Maganar ita ce, Sharadi na 16 ya
tabbata cikin Shirin Dokar.

An yarda.

Fasali

Fasali na farko da na farshe su tabbata cikin
Fasalin Dokar.

An yarda.

Maganar ita ce, yanzu zan kai labarin gaban
Majalisa.

An yarda.

Majalisa ta juyo.

Ministan Gona: Shugaba, Mai girma, ina
rokon in kawo labarin Shirin Dokar daga
Komiti zuwa gaban Majalisa kuma a karanta
shi karatu na uku a zartas.

An yarda, an karanta an zartas.

Shugaba: Yanzu da ya ke babu wani abin yi,
ko wani daga cikin 'yam Majalisar Gudanarwa
zai kawo batun Majalisa ta dakata sai wata rana?

Ministan Hmi: Shugaba, ina rokon Majalisa
ta dakata da taronta sai wata rana.

Ministan Ayyuka: Shugaba, ina rokon in
goyi bayansa.

Mai Girma Firimiya: Shugaba, Mai girma,
na tashi domin in yaba wa Mashawarta saboda
rokarin da suka yi na gama wannan aiki cikin
lokaci kanfani. (tafi). Dukan yabo sabo da
wannan aiki ba zai tafi ga Bencin Gwamnati ba,
har da 'Yan Hamayya (tafi). Na sani ko da
'Yan Hamayya suna nan ko kuma ba su nan
duk daya ne. (tafi da dariya). [ALHAJI IBRAHIM
IMAM: Ai suna nan, suna wajen Komiti ne] . . .
Shi ke nan, suna iya yin abinda suka ga dama
(dariya). Har ma wannan aikin da kuma yadda
da yarda ya kan farfafa mini saukin hada kan
Jihan nan (tafi). Ban sani ba, dalilin saurin
wannan aiki ko don azumi ne, ko kuma don
jawabnin nan na Gwamna, sakin layin farshe
ne? (Tafi da dariya). Ina fata idan muka sake
taro anan, mu yi yadda mu ke yin nan saboda
ci gaban fasarmu. Na sani Mashawarta suna so
a nika yin taro a kai z kai. Na kula da wannan.
Allah ya sake tara mu da alheri, amin. (Tafi).

Shugaba: Kafin in kawo batun Majalisan nan
ta dakata sai wata rana, ni kaina ina son in gode
wa Mashawarta saboda rokarin biyayyarsu ga
Shugaba, tum ma ba cikin wannan lokaci mai
wuya ba.

Allah shi kai ku gidajenku lafiya, amin. (Tafi).

Maganar da zan kawo ita ce, Majalisan nan ta
dakata da taronta sai wata rana.

An yarda.

Majalisa ta dakata da karfe 1.55 sai wata
rana.

TAMBAYOYI DON AMSA A RUBUCE
O65. M. Gwani Jatau: Ina tambayar
Ministan Lafiya:—

- (a) Likitoci nawa ne 'Yan Arewa?
(b) 'Yan Arewa nawa ne ke koyon aikin Likita?
(c) Yaushe za a cika dukkan guraban Likitoci da 'Yan Arewa?
- (b) 24 duka. Uku na Ingila, saura 21 kuma na Ibadan.
(c) Da zarar an sami 'Yan Arewa da suka cancanta su cika guraban nan.

Ministan Lafiya:

- (a) 8 Shugaba.